

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

"İnsanîyetleri Benzer..."

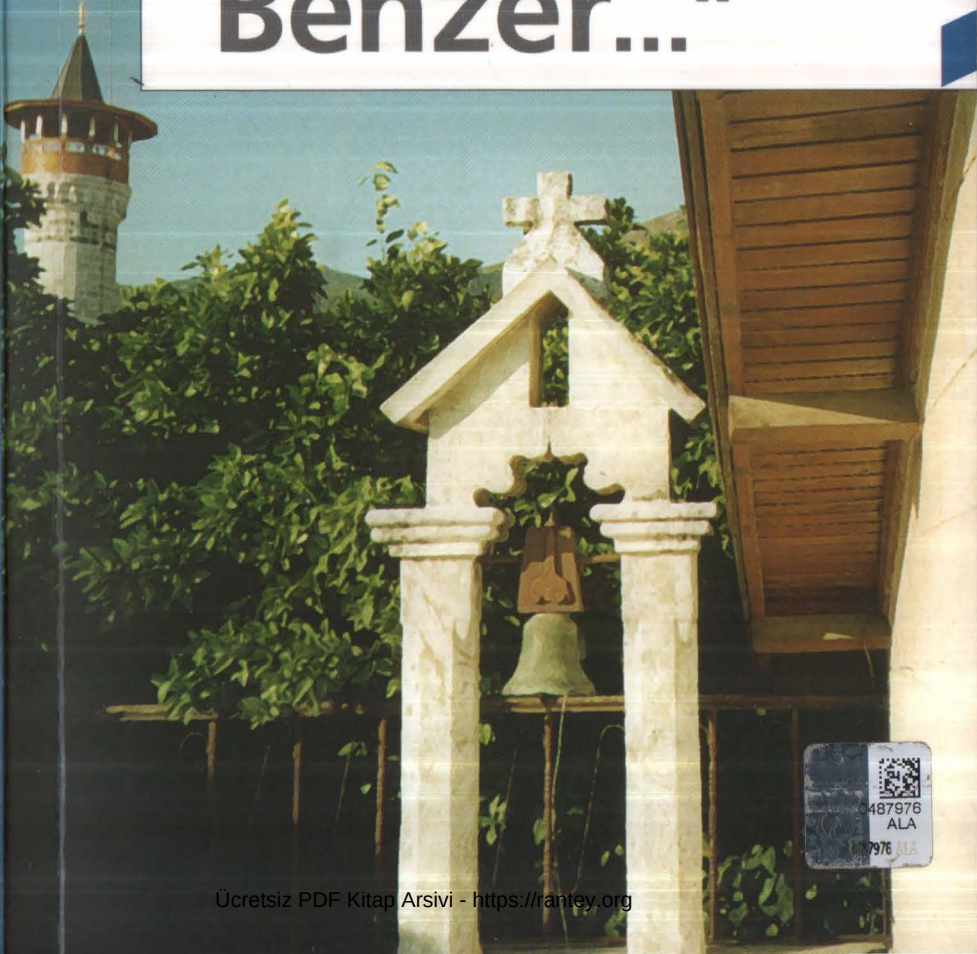
FULYA DOĞRUEL

İLETİŞİM

FULYA DOĞRUEL

Hatay'da Çoketnili
Ortak Yaşam Kùltürü

"İnsanîyetleri Benzer..."

FULYA DOĞRUEL • “İnsanîyetleri Benzer...”

FULYA DOĞRUEL 1975 yılında Antakya'da doğdu. Lisans öğrenimini ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde sosyoloji dalında yüksek lisans yaptı. Halen Katholieke Universiteit Leuven'de (Belçika) Psikoloji ve Eğitim Bilimleri Fakültesi Sosyal ve Kültürel Antropoloji Bölümü'nde doktora çalışmalarını sürdürmektedir.

İletişim Yayınları 1063 • Memleket Kitapları 150

ISBN 975-05-0283-3

© 2005 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-2. BASKI 2005-2009, İstanbul

3. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Serap Yegen

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranney.org>

FULYA DOĞRUEL

“İnsanîyetleri Benzer...”

Hatay’da Çoketnili
Ortak Yaşam Kùltürü

i l e t i ş i m

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

*Bu eseri ilerici olmak ve kalmak için
yaşamları boyunca mücadele eden
ve bana 'fedakârlık' sözcüğünün anlamını öğreten
annem ve babam Semra - Ali Doğruel'e
ithaf ediyorum.*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
Giriş	13
İKİNCİ BÖLÜM	
Sosyal ve Demografik Profil	23
Nusayri Aleviler	23
Arap Hristiyanlar	24
Ermeniler	26
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Hatay Tarihi	33
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve	43
Etnisite: Yaklaşımlar ve Tanımlar	43
Giriş	43
İlkçi (Primordialist) Etnisite Yaklaşımı	47
Durumsalçı/Araçsalçı (Circumstantialist/Instrumentalist) Etnisite Yaklaşımı	50
Etnisite Konusunda Farklı Yaklaşımlar	56

BEŞİNCİ BÖLÜM

İş Yaşamındaki İlişkiler	63
Meslek Türü	64
İş Yaşamındaki Genel İlişkiler	71
İş Ortaklığı	82
Sonuç	88

ALTINCI BÖLÜM

Evlilik İlişkileri	91
Evlilik İlişisine Aile İçi Bakış	92
Evlilik İlişisine Topluluk Genelinde Bakış	104
Sonuç	113

YEDİNCİ BÖLÜM

Gündelik İlişkiler	115
Toplumsal ve Kültürel İlişkiler	115
<i>Genel Grup İçi ve Grup Dışı İlişkiler</i>	115
<i>Düğün ve Cenaze Törenleri</i>	135
<i>Boş Zaman</i>	150
<i>Güven</i>	158
Kimlik ve Topluluk Özellikleri	164
Sonuç	181

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Dine Bakış	185
Dinsel Pratikler	186
Diğer Dinlerle Benzerlikler ve Farklılıklar	204
Sonuç	224

DOKUZUNCU BÖLÜM

Politik Görüşler	227
Politika ve Temsil Üzerine Genel Değerlendirmeler	227
Politik Eğilimlerin Yön Verdiği Uzlaşma ve Çatışma Süreçleri Hakkında Farklı Yorumlar	243
Uluslararası Politikaların Etkisi	255
Sonuç	269

ONUNCU BÖLÜM

Sonuç	273
--------------	------------

KAYNAKÇA	279
-----------------	------------

Dünyanın birçok yerinde etnik köken farkları ya da fikir ayrılıkları şiddetli çatışmalara yol açmaya devam etmekteyken, Antakya'nın çoketnikli, çokkültürlü yapısını koruyabilmesi dikkat çekicidir. Hatay, son zamanlarda farklılıklara saygılı olan çoğunluğun belirleyiciliğini ön plana çıkaran 'çokkültürlülük' söyleminin ötesinde, toplulukların bölge kültürüne eşit katılımında bulunduğu ve aralarında uyumlu bir birlikteliğin kurulabileceğini gösteren iyi bir örnektir.

Hatay'daki bu yapının dinamiklerini, toplulukların ekonomik ve sosyal yapılarını çözümleyerek ortaya koymaya çalıştım. Önceleri Ortodoks Hıristiyanlarla Arap Alevilerin gerek dinsel gerekse sosyal yaşamda göze çarpan ortaklıkları olduğunu düşünür ve bu ortak noktaları dinsellikle temellendirmeye çalışırdım. Konunun derinliklerine doğru daldıkça, bu ortaklıkların dinden çok sosyal temelli olduğunu ve birarada yaşamışlık sonucunda kurulduğunu anladım. Bu topluluklar, kültürel ve sosyal anlamda benzer yapılarda olmakla beraber yaşam biçimleri ve dinsel pratikler açısından farklılıklara da sahiptiler. Görünüşte uyum içinde bir arada yaşayan bu toplulukların, ötekine karşı belirli sınırlar koyarak bir uzlaşma zemini yarattıklarını gördüm. Aynı iklimde, aynı topraklarda kar-

şıklı hoşgörü içinde uyumlu bir birliktelik yakalarken, kendi öz kültürlerini koruyabilmeleri ve sürdürebilmeleri Hatay'a ayrı bir güzellik katıyordu.

Hataylı olmanın temel öğelerinden biri, dinsel farklılığı, ayrımcılığa düşmeden kabullenmektir. Bölgede sık kullanılan bir Arap Atasözü şöyle der: "Herkes kendi dinine yönelsin, Allah da yardımcısı olsun". Böylesi bir dinsel bir olgunluğa erişmek, gerçek dinsel özgürlüğü beraberinde getirmektedir. Ne yazık ki, farklı dinlerden toplulukların birbirlerine bu olgunlukta yaklaşmaları çok sık rastlanan bir durum değildir. Öte yandan hiçbir topluluk, etnik merkezci ve dışlayıcı tutumdan tamamen yoksun değildir. Hatay'da, milliyetçi ve şoven dalgalanmalar ve münferit çatışmalar yaşanmış, ancak kitleselleşmemiş ve asimilasyona varan hareketlere dönüşmemiştir. Hatay'da yaşayan topluluklar, şoven dalgalanmalara karşı çatışmaların kitleselleşmemesi için bilinçli bir tavır takınmıştır. Hatay piyasasındaki ekonomik dengeler de çatışmaya gerekçe yaratacak nitelikte değildir. Tam tersine, topluluklar arasındaki sosyal ilişkiyi zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma farklı aidiyet duygularına ve kültüre sahip toplulukların birarada yaşamasının pek de ütöpik olmadığını göstermek açısından önemlidir.

Ortadoğu ve Türkiye arasında bir köprü vazifesi gören Hatay'daki kimi toplulukların etnik kökenleri, çevre ülkelerdeki topluluklarla ortak özelliklere sahiptir. Hatay'ın bir sınır kenti olduğu göz önüne alındığında, coğrafi konumu ve toplumsal yapısı nedeniyle ulusal ve uluslararası politikaların ilgi odağıdır ve politik dalgalanmalardan etkilenmektedir. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde olan ülkemizde, Hatay'daki mevcut "uzlaşma kültürü"nün örnek alınması gerekir. Ancak, yükselen gerici politik hareketler, Hatay'ı da kıskaçına alabilir. Bu yapının korunmasında, hem Hataylıların hem de merkez ve yerel yöneticilerin sürekli tetikte olması ve uygun politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Dileğimiz Hatay'ın bu çokkültürlü yapısının korunması, dünya ölçeğinde yaygın hale gelmesidir.

Elinizdeki kitap "The Dynamics Of Living Together and Abs-

taining From Conflict: A Case Study Of Nusayri Alawite, Arab Christian and Armenian Communities in Hatay” adlı yüksek lisans tezimin yeni eklemelerle birlikte gözden geçirilerek yazılmış şeklidir. Bu çalışma ODTÜ Prof. Dr. Mustafa N. Parlar Eğitim ve Araştırma Vakfı, 2002-2003 Eğitim Öğretim Yılı ODTÜ Yılın Tezi Ödülü’nü almıştır.

Pek çok kişinin emek ve desteği ile gerçekleşen bu çalışma süresince yaptıkları değerli katkılarından dolayı Doç. Dr. Sibel Kalaycıoğlu’na ve Tanıl Bora’ya teşekkürü borç bilirim. Desteklerini benden esirgemeyen tüm dostlarıma, yakınlarıma ve görüşme yaptığım tüm Hataylılara minnettarım.

Giriş

Tarihte pek çok uygarlığın yurdu olan Hatay (Antakya), 1939'da¹ Türkiye'ye dahil edilene kadar büyük bir hareketliliğe, iç ve dış göçlere sahne olmuş, tarih boyunca önemini korumuş bir kent ve yöredir. Hatay, Ermeniler, Arap Hristiyanlar, Arap Sünniler, Nusayri Aleviler, Yahudiler ve Türkler gibi yüzyıllardır birarada yaşayan pek çok farklı etnik ve dinsel topluluğu barındıran, bu toplulukların birarada çatışmadan yaşayabildiği, birbirini etkileyebildiği, birbirinin dönüşümüne katkıda bulunabildiği çokkültürlü bir yapıya sahiptir. Kültürel çeşitliliğe aşinalık Hatay'da yaşayan farklı toplulukların günlük yaşamlarının bir parçasıdır.

Hatay, Batılı ve Doğulu kimliklerin bir potada eritildiği, 'Hataylılık' diye adlandırabileceğimiz bir kültüre sahiptir. Hataylılık, kendine özgü, pek çokkültürü kaynaştıran bölgesel bir kültür² ifade etmektedir. 'Hataylılık' bütün bir bölgeyi işaret eder ve karşılıklı etkileşim içinde birbirlerinin varlıklarına saygı

1 Bkz. Türkmen, 1937; Demir, 1996; Sanjuan, 1965; Yerasimos, 1994.

2 Bölgesel topluluk, kültürel bir bütünlük içeren, ortak bir dile, dine veya etnik yapıya sahip olan insanların oluşturduğu bir yapı olarak, 'Bölge'de kendine ait bir kültürel tarihe sahip olan ve ayrılıkçı hareketlere veya kutuplaşmalara sahne olabilen bir alan olarak tanımlanır (Bogardus, 1954). Fakat, bu bölge tanımının bire bir Hatay'ın bölgeselliğine denk düşmediği görülür.

gösteren farklı kültürleri çağırıştırır. Hatay'ın geçmiş deneyimlerine ve özgül sosyal yapısına bağlı olarak, farklı toplulukların tarih içinde çeşitli uzlaşmazlıklar yaşamalarına rağmen bunu çatışmaya dönüştürmedikleri, kendi aralarındaki birliği ve uyumu korumak için çaba harcadıkları görülür.

Dünya literatüründe etnisite, azınlık-çoğunluk ilişkileri, büyük ölçüde tartışılmaktadır. Bu literatürün Türkiye'nin durumuna uygunluğunun tartışılması ve çeşitli alan araştırmaları ile çözümlenmesi gerekir. Bu çalışma, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma sürecinde yaşanan etnik tartışmaların ışığında, Türkiye'de etnik kimlik oluşumunu, Hatay'da yaşayan farklı etnik ve dinsel topluluklar üzerinden incelemeyi, bu toplulukların sosyal hayatın sıradan akışı içinde kimliklerini, 'biz'i ve 'öteki'yi nasıl kurguladıklarını ve bu kurgunun ilişkilerine nasıl yansıdığını sosyal bilimlerde bugüne kadar etnisite üzerine geliştirilmiş klasik literatüre göre araştırmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, üç etnik-dinsel topluluk ele alınarak, Hatay'da yaşayan Nusayri Alevi, Hristiyan Arap ve Ermeni toplulukların sosyo-demografik profilleri, aralarındaki ilişkiler, aile, yaşam biçimleri, kültürel alışkanlıkları, dinsel ritüelleri, komşuluk ilişkileri, ekonomik ilişkileri, politik duruşları ve olası çatışma veya fikir birliği temelleri, kadın, erkek, genç, orta yaşlı ve yaşlı görüşmecilerin bakış açılarını dikkate alınarak araştırılmıştır. Etnik ve dinsel gerilimlerin ve uzlaşmaların hangi durumlarda oluştuğu ve 'biz' ve 'öteki' kurgularının neye göre güçlendiği veya zayıfladığı üzerine yapılan araştırmalar ve çözümlemeler de bu çalışmanın önemli bir bölümünü kapsamaktadır; çünkü bu üç topluluğun dinsel, politik ve ulusal kimlikleri 'biz' ve 'öteki' kurgularına büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır. 'Biz' ve 'öteki' kurguları, farklı topluluklar arasındaki sınırları tanımlamak için kullanılmaktadır.

Bu çalışmada kimlik, 'biz' ve 'öteki'ler arasında yapılan karşılaştırmaya ve sınıflandırmaya dayanan, doğuştan gelen kategorileri de içeren fakat dış dünya ile etkileşim içinde-sürekli yeniden inşa edilen bir süreç olarak kabul edilmiştir. İnsanlar çok

sayıda kimliğe sahip olabilseler de farklı koşullarda farklı kimlikler öne geçebilir. Bu çalışmada 'biz', 'öteki', "farklılık ve benzerliğe dayanan kimlik kurguları" olarak tanımlanmakta, kaygan kimliklerin neye göre değiştiği, 'biz' ve 'öteki' kurgularında hangi etmenlerin etkili olduğu ve bu iki kavram arasındaki sınırların nasıl çizildiği üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu üç topluluğa odaklanılmasının sebebi, bu toplulukların kültürlerinin ortak tarihsel birliktelikleri ile zenginleştirilmiş olması ve kültürel, ekonomik ve politik etkileşim içinde bulunmalarıdır. Ayrıca, Hatay'da yaşayan topluluklar içinde kültürel yapıları birbirine en çok benzeyenler Ermeniler, Arap Hristiyanlar ve Nusayri Aleviler gibi görünmektedir. Bugüne kadar bu gruplar arasındaki kültürel benzerlikler araştırılmamıştır. Etnik köken, etnik ilişkiler, dil ve din bu toplulukların kimlik oluşumlarında önemli yer tutar. Evlilik konusunda belli kopuşlar yaşansa da bu üç topluluk, yerli olmanın, azınlık olmanın, ortak bir bölgesel kültürü ve kaderi paylaşmanın, ekonomik ve sosyal ilişkilere sahip olmanın etkisiyle bir ortak yaşama paydasında kaynaşmıştır ve dayanışma halindedir. Bu üç topluluk üzerine tarihsel incelemeler yayımlansa da kültürel, sosyal, ekonomik dönüşümleri ve hareketlilikleri üzerinde durulmamış, aralarındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak inceleyen bir makale veya kitap Türkiye'de de dünyada da yayımlanmamıştır. Zaten Türkiye sınırları içinde birarada yaşayan farklı toplulukların aralarındaki ilişkiler üzerine çok sınırlı sayıda akademik çalışma bulunur. Bu nedenle Hatay, çeşitli dinsel ve etnik topluluklardan oluşan bileşimiyle böyle bir çalışmayı yürütmek için en uygun yerlerden biridir.

Bu çalışma ekonomik, kültürel ve politik boyutları ile sosyolojik, etnografik ve antropolojik yaklaşımları içeren bir çerçeveden incelenerek, niteliksel bir yaklaşımla yapılmıştır. Birinci elden toplanan verilerle bilgileri detaylı ve bütünsel olarak sunmayı amaçlamaktadır. Bu niyetle yola çıkarak, 2001 yılında, Hatay'ın merkez-Antakya ve Samandağ ilçelerinde yaşayan Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve Ermeni topluluklardan 50 er-

kek ve kadın ile derinlemesine görüşme yöntemi uygulanarak niteliksel çalışma yapılmıştır. Tüm görüşmeler kaydedilmiş, çözümlenmiş ve söylem çözümlemesi için ayrıntılı bir çalışma yürütülmüştür. Bu noktada, araştırmada kullanılan veri toplama yöntemleri ve örneklem ile araştırılan mekândan da bahsetmekte yarar vardır.³

Çalışmada amaca yönelik örneklem (*purposive*) ve kartopu (*snowball*) örnekleme kullanılmıştır. Amaca yönelik örneklem kullanarak önce Hatay'da yaşayan çeşitli topluluklar arasından üçü seçilmiş ve iki bölgede bu seçilen topluluklarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşülen kişiler yaş (23-35 ve 35-60), cinsiyet ve eğitim (düşük, orta, yüksek eğitimli) seviyeleri açısından sınıflandırılmıştır. Daha sonra araştırmadan bir sene önce yapılan pilot çalışmanın sağladığı avantajla, kartopu örnekleme kullanılarak görüşülen kişiler kanalı ile farklı kişilere ulaşılmıştır.

Görüşülen ailelerin bir kısmı Hatay'ın merkez ilçesi olan Antakya'nın Arap Hristiyanlarla Nusayri Alevilerin birarada yaşadığı 'Affan Mahallesi'nden seçilmiştir. Eskiden adı 'Affan' olan bu mahalle günümüzde Zenginler, Güllü Bahçe, Fevzi Paşa, Kışlasaray ve Kuyulu olmak üzere 5 küçük mahalleye bölünmüştür. Bu mahallelerde Arap Hristiyanlarla ve Nusayri Alevilerle görüşülmüştür. Araştırmanın bir bölümü de Hatay'ın yine pek çok etnik topluluğu barındıran Samandağ ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma bu ilçede Nusayri Alevilerin ve Arap Hristiyanların yaşadığı Cemal Gürsel ve Cumhuriyet mahallelerinde ve Ermenilerin yaşadığı Vakıflı köyünde yürütülmüştür. Atatürk Mahallesi'nden de iki kişiyle görüşülmüştür. Cemal Gürsel ve Cumhuriyet mahalleleri ile Atatürk Mahallesi'nin bir kısmı eskiden Zeytuniye adını taşıyan ve Alevilerle Hristiyanların birarada yaşamış oldukları bir mahalle olarak bilinmektedir. Fakat günümüzde Hristiyanlar çeşitli göçler sonucunda sayıca çok azalmalarından ötürü topluca Cemal Gürsel Mahallesi'nde oturmaktadırlar.

3 Metodoloji konusunda literatür taraması için bkz. Bailey, 1987, Marshall & Rossman, 1989; Neuman, 2000.

Görüşülen kişiler, konulara yaklaşımları, verdikleri cevaplar, kır-kent farkı ve cinsiyet farkı göz önüne alınarak çeşitli gruplara ayrılmıştır. Kır ve kent farkını ortaya koyabilmek için, merkez-ilçe Antakya ve kırsal Samandağ ayrımına dikkat edilmiş; kır-kent farklılıkları ortaya çıktığı zaman bu belirtilmiş fakat her iki bölgeden benzer yorumlar geldiğinde bu iki saha 'Hatay' adı altında genellenmiştir.

Az bilinen ve biraz da karmaşık bir yapı sergileyen konuyu derinliğine araştırmak ve çözümleyebilmek için 'açıklayıcı' (*explanatory*) bir strateji seçilmiş, derinlemesine görüşmeyi tamamlayacak şekilde katılımcı gözlem ve literatür çözümlemesi kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, niteliksel araştırmalarda kullanılan ve sosyal olguları anlayabilmek için önemli gittikçe daha fazla kavranan, kültürel normları ve değerleri kavramaya yarayan etkili bir yöntemdir. Katılımcı gözlem yöntemi de tüm niteliksel çalışmaların tamamlayıcı ve önemli bir parçasıdır. Seçilen sosyal topluluğun içine girmek, araştırmacının gerçekleri o topluluğun bireyleri gibi duymasını, görmesini ve deneyimlemesini olanaklı kılar. Bunun için görüşmecilerin de dinleme ve iletişim kurma becerilerine sahip olmaları gerekir. Görüşmecinin kimliği de güven kazanmada önemlidir (Bogardus, 1954; Marshall ve Rossman, 1989; Bailey, 1987). Yine de bu yöntemler, yöreyi iyi tanımadan, yöre kültürünü ya da yörede kullanılan diğer dilleri bilmeyen araştırmacılarca yapılan etnografik çalışmaların eksiklerini gidermemektedir. Örneğin; sorulan soruları karmaşık veya hassas bulmalarından veya anadillerinin Arapça olmasından ötürü kimi yaşlıların veya öğrenim düzeyi düşük gençlerin çeşitli kavramları yanlış anlayarak ilgisiz açıklamalarda bulundukları da olmuştur. Bu durumda soruların Arapça'ya çevrilerek sorulması veya kültürel açıdan onlara aşına örneklerle açıklanmaya çalışılması yarar sağlamıştır. Ayrıca, Antakya'daki kiliselerin ve Türkiye'nin tek Ermeni köyü olan Vakıflı'nın gazetecileri veya araştırmacıları çok sık ağırladığı söylenmektedir. Bu da özellikle yüksek öğrenim görmüş bazı kişileri birbirine benzer, standart cevaplar vermeye yönlendirmektedir. Bu durum-

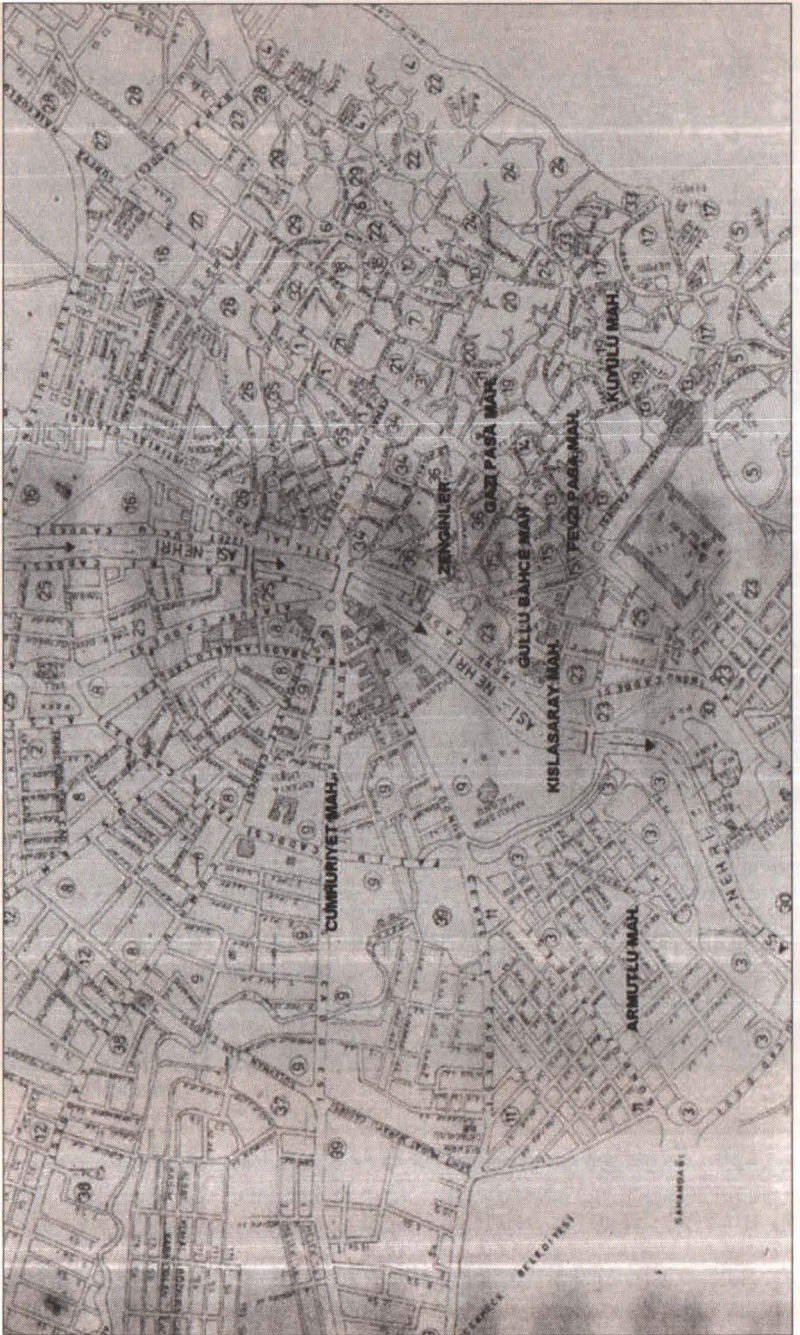
larda da yöre kültüründen ve bölgeden örnekler vererek konunun açılması sağlanmıştır.

İşbirliği ve karşılıklı güven de görüşmelerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Güvenlerini kazanmak için, görüşülen kişilerin adları ve adresleri sorulmamıştır. Kitap boyunca takma adlar kullanılmıştır. Araştırmacının bölge kültürüyle yetişmiş biri olarak bu toplulukları içerden bir gözle görebilmesi, kaygılarını anlayabilmesi ve rahat iletişim kurabilme fırsatına sahip olması da kuşkusuz araştırmanın verimliliğini artırmıştır.

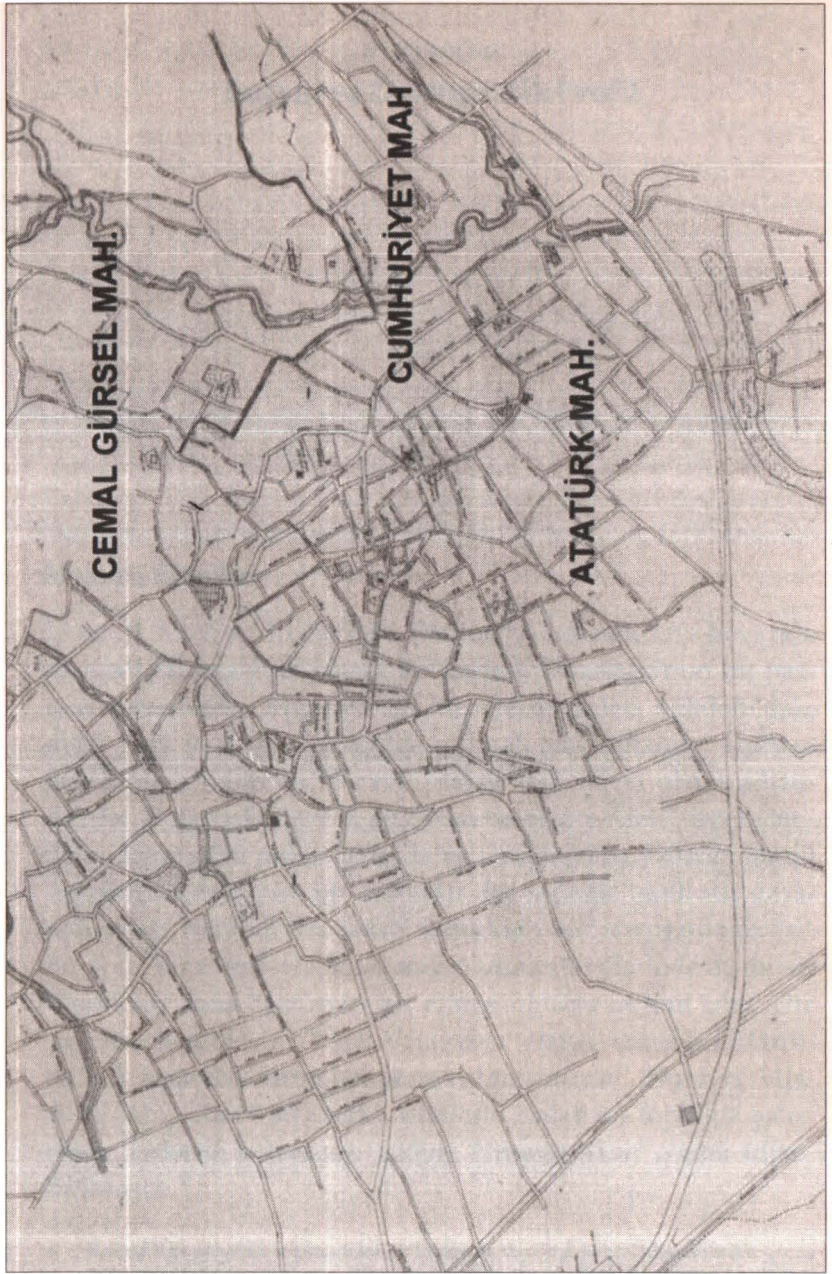
Bu çalışma on bölümden oluşmaktadır. Metodolojiye ilişkin okuduğunuz bölümü izleyen ikinci bölüm görüşülen kişilerin sosyo-demografik profilleri hakkında bilgi vermektedir. Üçüncü bölüm Hatay'ın tarihini anlatmaktadır. Bu toplulukların birbirleriyle, diğer topluluklarla ve devletle olan ilişkilerini ve bu ilişkilerdeki olası dönüşümleri anlayabilmek için tarihine bakmak gereklidir. Dördüncü bölüm, klasik etnisite literatüründeki kuramsal çerçeveyi özetleyerek etnisite kuramlarındaki yaklaşımları ve tanımlamaları sunmaktadır. Beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu bölümler sahada toplanan verilerin iş ilişkileri, evlilik ilişkileri, gündelik ilişkiler, dine bakış ve politik ilişkiler açısından çözümlemesine ilişkindir. Ayrıca bu bölümlerde klasik etnisite literatürünün bu saha çalışması ile uyduğu ve farklılık gösterdiği noktalar da incelenmektedir. Son bölüm, çalışmadan çıkarılan sonuçları yansıtmaktadır.

Hatay il haritası.

Antakya şehir planı.

Samandağ şehir planı.

Sosyal ve Demografik Profil

Nusayri Aleviler

Nusayri Aleviler Suriye'den Türkiye'ye uzanan kıyı boyunda yaşayan bir topluluk olarak her zaman Ortadoğu'nun bir parçası olmuşlardır. 'Nusayri' adı literatürde onları Anadolu'daki diğer Türk ve Kürt Alevilerden ayırmak için kullanılır. Onlarsa genellikle kendilerini 'Nusayri' olarak değil 'Alevi' olarak adlandıırırlar. Bölgedeki diğer topluluklar da onları 'Alevi' diye adlandırır. Alevi sıfatı onları bölgede ve Ortadoğu'da yaşayan Sünni Araplardan da ayıran bir özelliktir. Bu nedenle, milliyete dayanan 'Arap' kimliklerini dinsel kimlikleri kadar vurgulamazlar. Böylece, bir ulusdevletin vatandaşı olma süreçlerinde de dinsel kimlikleri daha belirleyici bir etmen olmaya devam eder. Öte yandan, kendilerini 'Türk Vatandaşı' olarak tanımladıklarında 'laik vatandaş' tanımlamasına vurgu yaparlar. 'Nusayri', 'Alevi' ve 'Arap Alevi' gibi farklı isimlerle anılan bu topluluk çalışmada herkesin anlayacağı şekilde 'Nusayri Alevi' olarak adlandırılmıştır.¹

1 Karışıklığa meydan vermemek için Hatay'da yaşayıp da bu çalışmada adı geçen tüm toplulukların en çok kullanılan, en iyi bilinen adları kullanılmıştır. Fakat görüşülen kişilerden yapılan alıntılarda bu toplulukların adları görüşülen kişilerin belirttiği şekilde yazılmıştır.

Nusayri Aleviler kasaplık, kaynakçılık, fırıncılık, demircilik, bahçecilik veya uzun araç şoförlüğü gibi farklı meslekler icra ederler. Diğer topluluklardan farklı olarak Arap ülkelerinde çalışmakta olan pek çok Nusayri Alevi işçi vardır. Neredeyse görüşülen kişilerin hepsinin Kuveyt, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinde çalışan yakınları bulunur. Nusayri Alevilerin başka şehirlere veya ülkelere verdikleri göçler genellikle geçicidir. Amaçları, sermaye edininip dönmektir. Özellikle kırsal yerlerde yaşayanların ve Arap ülkelerinde çalışmayanların tipik meslekleri bahçeciliktir. Sebze-meyve yetiştirir ve ihraç ederler.

Orta yaşın üstündekilerin eğitim seviyesi genelde düşüktür, fakat günümüzde eğitime çok önem vermektedirler. Görüşülen kişilerin neredeyse hepsinin üniversiteli çocukları vardır. Kızların eğitimine de erkeklerinki kadar önem vermektedirler. Genelde kadına saygılıdırlar. Üniversiteli pek çok kadına rastlanmaktadır. Okumayan kızlar arasında da sekreterlik, tezgâhtarlık veya zanaat gerektiren terzilik, kuaförlük gibi işlerde çalışanların sayısı gittikçe artmaktadır. Dışarıda çalışmayan kadınlar da genelde dantel örerek cep harçlıklarını kazanmaktadırlar. Kırsal kesimde oturanların bahçeleri de bulunur. Kırsal kesimde yaşayan Alevilerin buralardaki Hristiyanlara benzer şekilde zanaatları bulunmaz fakat Antakya'da çeşitli zanaatlara sahip Aleviler vardır. Nusayri Aleviler günlük yaşamlarında hem Arapça hem Türkçe konuşmaktadırlar. Ev içinde Türkçe'den çok Arapça konuşmakta, ev dışında Türkçe'yi tercih etmektedirler.

Arap Hristiyanlar

Arap Hristiyanlar da yüzyıllardır Hatay ve civarında yaşamaktadırlar. Arap kökenlidirler, Nusayri Aleviler gibi Arapça konuşurlar ve yine onlar gibi dinsel kimliklerini ön planda tutarlar. Öte yandan, Rum Ortodoks kilisesine bağlı olmalarından ötürü Rum Ortodoks kimliğine sahip olduğunu ifade eden üyelerine de rastlanır. Kiliseleri etrafında örgütlü bir yapıya sahiptirler. Onları Cemaat Vakfı Başkanları temsil etmek-

tedir. Arap Hristiyanlar da 'Hristiyan', 'Rum Ortodoks', 'Melkitler' ve 'Arap Hristiyanlar' gibi birden fazla isimle adlandırılırlar. Bu çalışmada onları diğer Katolik, Protestan, Ermeni, Rum Hristiyanlardan ayırmak amacı ile 'Arap Hristiyanlar' adı kullanılmıştır.

Kırsal kesimde yaşayan Arap Hristiyanların yaşlıları çoğunlukla ziraatla ve bahçecilikle uğraşırlar. Antakya'da kuyumculuk, gümüşçülük, tırzilik gibi zanaat isteyen meslekler icra etmektedirler. Kuyumculuk eskiden beri en çok Hristiyanların icra ettiği bir meslektir. Nusayri Alevi toplulukta olduğu gibi mağaza veya dükkân işletenler de vardır. Nusayri Alevilerden farklı olarak Arap ülkelerine çalışmaya gitme gelenekleri yoktur fakat görüşmelerde kırsal kesimden birkaç kişinin Nusayri Alevilerle beraber Suudi Arabistan'da işçi olarak çalıştığını belirtmişlerdir. Hatay'da yaşayan Hristiyanlar genellikle Avrupa ülkelerine göç vermektedirler.

Arap Hristiyanların da ana dilleri Arapça'dır. Onlar da Nusayri Aleviler gibi çocuklarına öncelikle Türkçe öğretmeyi tercih etmektedirler. Günlük yaşamda hem Arapça hem Türkçe kullanılır. Yaşlı Hristiyanların eğitim seviyeleri yaşlı Nusayri Alevilerden daha yüksektir. Yaşlı Hristiyanlar genellikle lise mezunuyken, yaşlı Nusayri Aleviler genellikle ilkokul mezunudur. Bugün hem sayıca fazla olmalarından hem de Alevilerin de eğitime yönelmelerinden dolayı, eğitim seviyesi açısından Aleviler öndedir. Özellikle Antakya'da her iki topluluk da eğitime çok önem vermektedir. Kırsal kesimlerde de kadınların eğitim düzeyi önemli ölçüde yükselmiştir. Aileler kız-erkek ayrımı yapmadan çocuklarını üniversiteye göndermektedirler.

Arap Hristiyanlar da genellikle Nusayri Aleviler gibi kendi evlerinde otururlar. Samandağ'da yaşayanlar meslek sahibi olmakla beraber bahçeleri varsa aynı zamanda bahçecilik de yaparlar. Eskiden Samandağ'da yaşayan herkes çiftçilik ve bahçecilikle uğraşırken, toprakların kardeşler arasında bölünmesi ve kişi başına düşen payın azalması nedeniyle gençler bugün farklı mesleklere yönelmişlerdir.

Ermeniler

Ermeniler de Hatay'da yaşayan en eski topluluklardan biridir. Arap Hristiyan ve Nusayri Alevilerden farklı olarak Samandağ'a bağlı bir köyde otururlar. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Ermeniler Hatay'da zanaatçılık ve ticaretle uğraşmışlardır. Günümüzde ise köyde yaşayanlar çoğunlukla bahçecilikle geçinir, meyve yetiştirirler. Hatay'da yaşayan Ermeniler Batı Avrupa'ya ve Amerika'ya göç vermişlerdir. Köyde kalıp yurtdışına göç etmeyenlerin bir kısmı sonradan İskenderun'a ve İstanbul'a yerleşmiştir. Bu çalışına Türkiye'nin tek Ermeni köyü olan Vakıflı köyünde yaşayan Ermenilerle yürütülmüştür.

Bu topluluk Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan gelenek ve etnik kimliğine olan bağlılık çerçevesinde kendini dinsel özelliklerden çoketnik kimlik ile tanımlar. Bu nedenle bu çalışmada da 'Ermeni' olarak anılmışlar, Arap Hristiyanlarla benzer özellikleri söz konusu olduğunda ise 'Hristiyanlar' adı altında genelleme yapılmıştır.

Ermeniler de Arap Hristiyanlar gibi Ortodoks'tur. Arap Ortodokslardan farklı olarak, Gregoryen olarak da adlandırılan Ermeni Apostolik Kilisesi'ne bağlıdırlar. Milli kiliselerinin olması onları diğer Ortodokslardan ayıran önemli bir özelliktir. Ermeniler de Arap Hristiyanlar gibi çoğunlukla Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Ana dilleri Ermenice'dir. Diğer iki topluluğa benzer şekilde ana dillerini ev içinde konuşmakta, dışarıda ise Türkçe kullanmaktadırlar. Orta yaşın üstündeki Ermeniler bölgede yaşayan Hristiyan ve Alevi Arap topluluklarla iletişim içinde olduklarından dolayı Arapça da bilmektedirler. Bugün ise köyde çok az Ermeni kaldığından ve köylüler artık zanaat ve ticaret yaparak değil meyve bahçeciliğiyle geçindiklerinden bu iletişim azalmıştır. Bu nedenle orta yaşın altındakiler sadece Ermenice ve Türkçe konuşmaktadırlar. Vakıfköylülerin İstanbul Ermenicesi ya da standartlaşmış Ermenice'den farklı, kendilerine özgü bir lehçeleri vardır. Ermenilerin de eğitim düzeyleri Hatay'da yaşayan diğer Hristiyanlar gibi yüksektir. Görüşme yapılan kişilerin çoğu lise

*Vakıflı Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi'nin 1997'de restore edilmeden önceki avlusu
(Vakıflı köyü takvimi, 2003)*

Vakıflı Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi, 1997'deki restorasyondan sonra.

mezunudur. Diğer topluluklardan farklı olarak yaşlılar da en az ortaokul mezunu ve entelektüel yönden kendilerini geliştirmiş insanlardır. Bunun bir nedeni de Fransız mandası döneminde okullarının bulunmasıdır. Şu anda köydeki ilkokul çok az öğrenci olduğundan kapalıdır. Çocuklar servisle ilçe-deki okullara gitmektedir.

Her üç topluluk da benzer sosyo-ekonomik koşullara sahiptir. Irak sınır kapısının Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra uygulanan ambargodan beri kapalı olması, her üç topluluğa mensup kişilerin geçimlerini sürdürdükleri sebze-meyve ticaretini önemli ölçüde azaltmıştır. Bu gruplar hemen her aileden en az bir kişinin yurtdışında çalışmaya giderek evine ekonomik yardım göndermesiyle geçimlerini sürdürmektedirler. Hristiyanlar ekonomik koşulların zorlaşması sonucu genelde Batı ülkelerine göç verirken Nusayri Aleviler geçici işçi olarak Arap ülkelerinde çalışmayı tercih etmektedirler.

Bu çalışma Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve Ermeni topluluklarını kapsamakla beraber, görüşmeler sırasında sürekli yapılan atıflardan dolayı Hatay'da yaşayan 'Sünni' ya da 'Türk' toplulukla ilgili kısa bir açıklamada bulunmak yararlı olacaktır. Anılan 'Sünni' veya 'Türk' adları bazen aynı topluluğu bazen de farklı toplulukları işaret etmektedir. Arap Hristiyanlar ve Nusayri Aleviler Antakya'da hem Arap Sünnilerle hem de Türk Sünnilerle birarada yaşamaktadırlar. Arap ve Türk Sünniler hakkında bazen genellemelerde bulunurken, bazen de farklı topluluklar olarak ele alırlar. Öte yandan Samandağ'da yaşayan Arap Hristiyanlar, Nusayri Aleviler ve Ermeniler kırsal alanı Türk Sünnilerle paylaştıklarından, kullandıkları 'Sünni', 'Türk' ve 'Türkmen' adları hep aynı topluluğu işaret etmektedir. Bu toplulukları birbirlerinden ayırmak güçleştiği için Sünni ve Türk olan tüm topluluklar için 'Türk Sünni' adlandırması tercih edilmiştir. Görüşülen kişiler Arap Sünnileri kastettiğinde ise o topluluk 'Arap Sünni' olarak belirtilmiştir.

Aslında görüşmelerde çok atıfta bulunulması ve günümüzde çoğunluğu oluşturması açısından Sünni Türk toplulukla da görüşmeler yapılması gerektiği düşünülebilir. Fakat bu çalışma-

nın amacı, Hatay'daki tüm toplulukları değil, birbirine benzer yapıdaki gruplar olarak Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve Ermeni toplulukların ortak yaşamını belirleyen etmenleri ve öz algılarını incelemekle sınırlıdır.

Günümüzde² çoğunluğu temsil eden 'Sünni Türk/Türkmen' toplulukları bölgeye aşama aşama farklı tarihlerde gelmişlerdir. Kimisi Selçuklu ve Osmanlı idaresinin bölgeyi kontrol altına almak ve yerleştirmek amacıyla Türkmen aşiretlerini iskân etmesi ile, kimi de konar göçer olarak bölgeye gelmiş ve yerleşmiştir. Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasıyla birlikte diğer illerden Hatay'a göçler de yaşanmıştır. Bu topluluklar farklı yerlerden gelmelerine karşın ortak 'Türk' üst kimliğinde birleşmektedirler. Bu durum onları hem ulusal Türk kültürünü benimseyen hem de Ortadoğulu kültürlerini koruyan Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve Ermeni topluluklardan ayırmaktadır. Hatay'da yaşayan Arap Sünni topluluk da Türklerle ortak bir dinsel kimliği paylaşmasına karşın, ana dil, etnik köken ve yerel kültür açısından farklılık gösterir. Hatay'da yaşayan diğer topluluklara göre sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan daha geri düzeydedirler. 'Din' üst kimliğinde Türklerle birleşmeleri ise onları diğer üç azınlık topluluktan farklı kılmaktadır. Sünni Türk topluluk da tabakalı bir yapıya sahiptir. Farklı ekonomik, sosyal ve kültürel seviyeden insanları içermektedir.

Hatay ve civarının demografik profili Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin güncel koşullarına göre değişime açıktır. Jeostratejik önemi olan bu bölgede 20. yüzyıl öncesinde özellikle İskenderun civarı çok fazla nüfus barındırmıyordu. Buna karşılık Doğu Toroslar'dan başlayıp Gâvur Dağları'yla Ensariye Dağları'ndan geçerek Lübnan Dağları'na kadar uzanan dağlık bölge Doğu Hristiyanlarının ve Sünni olmayan Müslümanların sığınağı oldu. Toroslar'ın daha doğusunda yer alan Amik Ovası Osmanlı döneminde Türkmen aşi-

2 1939 yılında bölgede Türklerin mi yoksa Arapların mı en kalabalık topluluğu oluşturduğu sorusu hâlâ tartışma konusudur (Robins, Philip, *Turkey and The Middle East*, The Royal Institute of International Affairs, London, 1991, s. 23, aktaran Aringberg- Laanatz, 1999).

retlerinin sürülerini göttükleri ve kışlak olarak kullandıkları bir yer olmuştur (Yerasimos, 1994). Yavuz Sultan Selim'in İran seferi sırasında otuz bin asker Suriye'nin Lazkiye kentine ve Antakya'ya çadır kurmuş, çadır kurulan yere Ordu (Yayladağ) denmiş ve çevresine Kemah Türkleri yerleştirilmiştir (Et-Tavil, 2000). Türdeş olmayan bu bölgenin sınırlarının belirgin bir toprak halinde bütünleşmeye başlaması 1867'de Türkmen aşiretleri arasında 'düzeni' sağlamak ve onları toprağa yerleştirmek amacıyla Osmanlı ordusunun bölgeye gelmesinden sonradır. Gerek daha kuzeydeki Adana bölgesinde gerekse Kürtlerin yaşadığı bölgelerde başlatılan genel bir harekâtın parçası olarak Türkmen ve Kürt aşiretleri bu bölgeye sevkedilmiştir. Bu harekât sırasında Asi Nehri'nin kolu olan Karasu Vadisi boyunca, kuzeyden güneye doğru, göçebelerin merkezi olan Islahiye, Hassa ve Reyhanlı kasabaları kurulmuştur. Kısa bir süre içinde ovanın sosyal manzarası tamamen değişmiş, Türkmen aşiretlerinin reisleri büyük toprak sahibi olurken, tabanda Arapça konuşan Alevi ortakçıların oluşturduğu bir köylülük doğmuştur (Yerasimos, 1994; Sökmen, 1978; Türkmen, 1937). 19. yüzyılın ikinci yarısında kaza kaymakamlığı teşkilatının kurulmasından sonra Antakya'ya memur

aileleri de yerleşmeye başlamıştır. Özellikle Abdülhamit döneminde Hatay'da nüfuzlu Türk eşraf çoğalmış, nüfuz kazanmış ve zenginleşmiştir (Türkmen, 1937). Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1915'te Ermeni olaylarının patlak vermesi ve Ermeni tehciri ile beraber sosyal manzara yeniden değişmiştir. Bölgeyi etnik açıdan dengelemek amacıyla Ermeni köylerine Türkmen köylüler yerleştirilmiştir.

Antakya'da yapılan 1924 tarihli sayımda sancak genelinde nüfus dağılımı şöyledir: Türkler 47.445 ile %37.10, Aleviler 36.968 ile %28.14, Şiiler 26.763 ile %20.96, diğer Kürt, Kafkasyalı ve Yahudiler 2.228 ile %1.72, Sünni Araplar 14.482 ile %11.31. Toplam nüfus 127.886'dır. 1939 yılında yaklaşık 220.000 olan toplam nüfusun %39'u Türk, %28'i Alevi, %11'i Ermeni, %10'u Sünni Arap ve %8'i diğer Hristiyanlar olarak belirlenmiştir (Türkmen, 1937; Stefanos, 1994).³ Sancak Türkiye'ye katılınca iki ay içinde yaklaşık 10.000'i Alevilerden, çoğunluğu ise Ermeni ve Ortodokslardan oluşan 50.000 kişi Suriye'ye iltica etmiştir (Khoury, 1987).

Türkiye'de konuşulan dil konusunda bilgiler sağlayan son nüfus sayımı olan 1965 sayımına göre Hatay'da 30.000 Arap Sünni, 148.072 Nusayri, 5000 Ortodoks bulunmaktaydı. Nüfusları kesin olarak tespit edilememekle birlikte bugün Hatay'da çoğu Antakya ve Samandağ'da olmak üzere yaklaşık 400.000 Nusayri Alevi, 4000 civarında Arap Ortodoks, 120'si Vakıflı köyünde olmak üzere 1000 civarında Ermeni yaşamaktadır.

3 Hatay'la ilgili demografik bilgiler için bkz. Türkmen, 1937; Andrews, 1989; Yerasimos, 1994.

Hatay Tarihi

Tarihte Antakya olarak bilinen Hatay Anadolu'nun güneyinde, Suriye sınırında kurulmuştur. Dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Ortadoğu'yu Batı'ya bağlayan stratejik konumu, limanları, verimli toprakları, zengin su kaynakları ile Anadolu ve Mezopotamya tarihinin her çağında önemli bir kent olmuştur. Asur, Hititler, Persler, Makedonlar, Mısırlılar, Romalılar, Arap Müslümanlar, Selçuklular, Haçlılar, Memlûkler ve en son Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok uygarlığın ve yönetimin ana yerleşim merkezlerinden biridir.

Tarih öncesi çağlardan beri sürekli iktidar mücadelelerine sahne olan Hatay Birinci Dünya Savaşı sonrasında da yoğun uluslararası ihtilâf ve müzakerelerin konusu olmuştur. Önce 1916'da Fransız işgalinde kalmıştır. 1919'da bölge Iskenderun, Antakya, Reyhanlı ve Belen kazalarından oluşan özerk 'İskenderun Sancağı' adı altında idari bir birim olarak birleştirilmiştir. 1920'de idari özerkliğini koruyacak şekilde, Fransız mandası altında olan Şam, Halep ve Alevi bölgesi ile birlikte, Suriye devletleri federasyonuna bağlanmıştır. 1921'de Fransızlar Türklerle ilk anlaşmalarını imzalamış, Kilikya'da işgali sürdürmenin olanaksızlığı karşısında Fransa, Suriye sınırını geri çekmeyi kabul etmiştir. İki ülke arasındaki sınırın Payas ve Kilis

arasından geçmesi kararlaştırılmış ve Iskenderun için özel bir idare öngörülmüştür.

1936'da Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermesi üzerine Türkiye, Iskenderun sancağını da bağımsızlığa kavuşturmak için girişimlere başlamıştır. Sorun, 1937'de Milletler Cemiyetine taşınmış, yapılan anlaşmalar sonucunda Iskenderun sancağı, içişlerinde tam bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı, ama kendi anayasasıyla yönetilen ayrı bir birim haline getirilmiştir. Sancak yönetimi Suriyelilerin denetiminden arındırılarak doğrudan Fransızların eline geçmiştir. Hitler Almanya'sının Avrupa üzerinde artan tehdidi ve uluslararası koşulların da dayatması Fransa'yı Türkiye ile anlaşmaya itmiştir. Fransa ve Türkiye arasında imzalanan antlaşmada halkın kendi parlamentosunu kurma kararı alınmıştır.

Bu doğrultuda ilk seçim 1938 Mayıs'ında yapılır. Fakat seçim ve sayımla ilgili çeşitli spekülasyonlar olduğundan seçim durdurulur. Temmuzda Türk birlikleri Iskenderun'a girer ve seçim tekrarlanır. Fransa ve Türkiye arasında imzalanan bir anlaşma sonucunda seçim listelerinden yola çıkarak, Türklere 22, Alevilerden 9,¹ Ermenilerden 5, Sünni Araplardan 2, Rum Ortodoks'lardan 2 olmak üzere toplam 40 Milletvekili seçilmiştir. Türklere, meclisteki 40 sandalyenin 22'si verilerek, çoğunluk konumu tanınmıştır. Meclis kararıyla sancağın adı Hatay Cumhuriyeti² olarak değiştirilmiştir. Böylece Hatay

- 1 Alevilerin bir kısmı seçim sandıklarında kendilerini 'Türk' olarak kaydettirmiştir. Nusayri Alevilerden 'Türk' ve 'Öztürk' soyadını alan pek çok aile bulunmaktadır.
- 2 Iskenderun ve Antakya bölgeleri halklarına kendi kaderlerini belirleme hakkı Fransa ve Türkiye arasında yapılan bir anlaşma ile tanınınca, Suriye heyeti Türklere anlaşmanın yeni seçilmiş bir meclis tarafından onaylanmasını sağlamak üzere Sancakta seçim yapmayı önerir. Bunun üzerine Türk Hükümeti Tayfur Mürsel Sökmen'i bu seçime katılmanın yararlı olup olmadığını tartışmak üzere Ankara'ya çağırır. Sancakta Türklerin çoğunlukta olduğuna inan-dıkları için seçime katılmaktan yanadırlar. Fakat gerçek durumu daha iyi bilen Sökmen onları seçimlerin boykot edilmesi gerektiği konusunda ikna eder ve Türkler seçimleri boykot ederler (Sökmen, 1978). Daha sonra Atatürk'ün 'Dört bin yıldır Türk Toprağı olan Sancak' sözünden yola çıkarak bir kampanya başlatırlar ve tüm ekim ayı boyunca gazetelerde, en azından 'şaşırtıcı' olduğu söylenebilecek bir teorinin geliştirildiği görülür. Buna göre Sancak halkının

1939'da diplomasi yoluyla Türkiye Cumhuriyeti devletine katılmıştır (Yerasimos, 1994; Türkmen, 1939; Melek, 1966; Demir, 1996).

Türkiye-Suriye sınırının kapatılması ile Nusayri Alevilerin, Arap Hristiyanların ve Ermenilerin yakınlarının bir kısmı Suriye tarafında kalmıştır. İsteyenlere Suriye tarafına taşınma şansı verilmiştir (Özmen, 1972). Gerek Ermeniler gerek Arap Hristiyanlar o dönemde kitleler halinde Suriye, Lübnan ve Ürdün'e göçmüştür. Hatay günümüzde Türk, Arap, Hristiyan, Yahudi, Ermeni, Nusayri ve diğer etnik ve dinsel toplulukların birarada yaşadığı bir yerdir.

Toplulukların etnik kökenine bakıldığında, Nusayri Alevilerin kendilerini Arap-Alevi diye tanımladıkları görülür. Nusayri adı daha çok onları Anadolu Alevilerinden ayırdedenlerce kullanılan bir addır. Nusayri adının, Hz. Ali'nin takipçisi olan 11. İmam Hasan el-Askeri'nin öğretilerini yayan Muhammed İbn-Nusayr'dan veya yerleştikleri Nusayra Dağları'ndan geldiğine dair iki farklı görüş yaygındır.

608 yılında yaşanan Kербela olayından sonra Hz. Ali taraftarları ve diğer Müslümanlar arasında çıkan olaylar sonucunda Hz. Ali taraftarları Irak'ta bir süre beklerler. Daha sonra Sünni Müslümanlarla anlaşamayıp Lübnan üzerinden Suriye'ye doğru yol alırlar. Hamdaniler Krallığı'nın yardımıyla Irak'ta oldukça büyüyen Alevilik, Şii Büveyhoğulları devletinin de desteğini kazanır. Hamdaniler devletinin Memlûkler tarafından yok edilmesi ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğun Memlûkleri yenmesi sürecinde Nusayri Aleviler Suriye'nin Nusayra Dağları'na çekilmişlerdir. Bu, onların uzun bir süre içlerine kapanmalarına ve eğitim yapma imkânı bulamamalarına neden olur. Yavuz Sultan Selim'in Şii Safavi devletine yandaşlık yapmakla suçladığı Alevilere karşı yürüttüğü yıldırma politikaları sonucunda sa-

ataları Hititler, daha doğrusu binlerce yıl önce Çin'den göç edip buralara yerleşmiş, aslında Çin'in kuzeyinde yaşayan bir Türk-Moğol soyu olan Hitay'lardı. Bu teoriye göre Sancak'taki bir yere Hetye denilmesi de bunun kanıtıydı. Nitekim Sancak bundan böyle Hatay olarak adlandırılacaktı [Tunçay, M. (1976)]. "Hatay Sorunu ve TBMM", *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı*, Ankara, 1976, s. 252-253, aktaran Yerasimos, 1994.

yıca da çok azalan Nusayri Aleviler her türlü yaşam olanaklarını kaybederler. Uzun bir süre sefalet içinde yaşarlar (Galip Et-Tavil, 2000; Öz, 1998; Türkmen, 1937). Galip Et-Tavil'e göre Nusayri Alevilere uygulanan bu politikanın asıl sebebi Moğol Hükümdarı Timurlenk'in Halep ve Şam'ı ele geçirdiği sırada Alevileri koruması altına alması ve bunun Sünni-Alevi çatışmasına neden olmasıdır. Şah İsmail'in Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyanı bu çatışmayı şiddetlendirmiş, bu da İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Alevilere karşı bir kıyım yapmaya yönlendirmiştir. Bu politikanın etkisini kaybetmesinden sonra Nusayri Aleviler Suriye ve Hatay'ın kıyı kentlerine göç etmişlerdir. Fakat bu, onların bu kıyılara ilk gelişleri değildir. Tarih-te Haçlılarla ve Müslümanlık içinde Sünni görüşlere daha yakın olan çeşitli mezheplerle yaptıkları çatışmalar boyunca sık sık yer değiştirmiş ve bu kıyılarla Nusayra Dağları arasında gidip gelmişlerdir.

Nusayri Aleviler diğer Şii ve Anadolu Alevileri gibi Ehl-i Beyt'e ve İslâm'ın Caferi mezhebine bağlıdırlar. Nusayri Aleviler aynı zamanda Arap kültürünü de taşırlar. Suriye'de yaşayan Nusayri Alevilerle aynı kökendirler. Andrews'ün de (1989) belirttiği gibi, hem Hatay'da hem de Suriye'de yaşayan Nusayri Aleviler 'Ensari Dağı' (Gebel Ansariyye) aksanını kullanmaktadırlar. Eskiden dışa açık bir dinsel topluluk oldukları, Türk, Kürt, Çerkez, Hristiyan, Arap ve Yahudi unsurları da içerdikleri söylene de, hâkim olan kültür Araplık ve Arap kültürüdür. Fakat tarih içinde yaşadıkları baskılar nedeniyle bu grubun kendi içine kapandığı ve Bektaşiliğin tersine 'anadan doğmadıkça Nusayri olunamaz' kuralının temel alındığı görüşü de mevcuttur.

Ortodoks Araplar da çoğunlukla Hatay ilinde, Iskenderun'da, Antakya ve köylerinde yerleşmişlerdir. Nusayri Alevilerle aynı ya da komşu mahallelerde yaşamışlardır. Yerleşik Suriye lehçesi kullanmaktadırlar (Andrews, 1989). Bu topluluğu ildeki Arap çoğunluktan ayıran temel unsur dindir. Antakya Kilisesi Kudüs'ten sonra dünyanın en önemli ikinci kilisesidir. İlk Hristiyan kilisesi İsa'nın doğumundan 37 yıl sonra Antakya'da

Aziz Petros adında bir havari tarafından kurulmuş ve inançları bütün dünyaya Antakya'dan yayılmıştır. Müslüman Arapların 637 yılındaki işgaline kadar Antakya Hristiyan egemenliğinde kalmış, Bizans'ın bu bölgedeki hâkimiyeti sırasında da Hristiyan denetimi altına alınmıştır. Selçukluların Antakya'yı işgali ile nüfusça azalan Doğulu Ortodoks Hristiyan grup, 1098'de Katolik Haçlıların Hatay'ı işgal etmesiyle bölünmeler yaşar. 1204'teki 4. Haçlı seferi ile Ortodokslarla Katolikler arasında kesin bir kopuş yaşanır çünkü bu seferde Haçlılar tarafından ilk yağmalanan yerler Ortodoksların manastırları ve kiliseleridir (Demir, 1996; Macar ve Benlisoy, 1996).

1517'de Suriye'nin Osmanlı İmparatorluğu'na dahil edilmesinden sonra Osmanlı Yöneticileri Rum Ortodoks kilisesi ile Melkit-Hristiyanlar olarak da adlandırılan Arap Hristiyanlar arasında bağlantı kurarlar. Böylece onlar da Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyanların sahip oldukları yaşam standartlarına kavuşurlar. O günden bu güne kültürlerini koruyan Sami kökenli Arap Hristiyanların Helenistik düşünce ve İslâm ile etkileşimleri yine Suriye'de yaşayan Nasturi ve Yakubi (Süryani) Hristiyanlar aracılığıyla sağlanmıştır. Çünkü Arap Hristiyanlar, İstanbul'da yaşayan Rum Ortodokslar ve Katoliklerden ayrı, Doğu'ya özgü kültürel özellikler taşımaktadırlar (Haddad, 1970). Fakat bu bölgenin Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınması, Arap Hristiyan kilisesi otoritesinin İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlanması anlamına gelir. Daha sonra İstanbul Kilisesi'ne bağlanan Antakya Kilisesi, Antakya Rum Ortodoks Kilisesi adını alır ama kilisenin adından başka 'Rum'luk'la bir bağı yoktur. Antakyalı Ortodoks Hristiyanlar kendilerini Arap Hristiyan olarak tanımlamaktadırlar. Dinsel merci olarak, 1268'de Mısır Hükümdarı Baybars'ın Antakya'yı ele geçirmesi üzerine Şam'a taşınan kendi patrikhanelerine, yani Şam Patrikliği'ne bağlıdırlar (Macar ve Benlisoy, 1996; Andrews, 1989).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1740'ta kapitülasyonları kabulü ile Suriye bölgesindeki Hristiyanlarla Avrupalı Hristiyanlar arasında yakın ilişkiler kurulmuş, Fransa ve İngiltere onları ko-

ruma altına alarak ekonomik durumlarını düzelterek olanaklar sunmuştur. 19. yüzyılda Fransa'nın Arap Hristiyanlar üzerindeki etkisi büyüktür. Osmanlı İmparatorluğu'nun otoritesindeki zayıflık Suriyeli Hristiyanları, kendilerini korumak adına yerel yöneticilerden yana olmaya itmiştir. Ortodoks Hristiyan topluluğun bir bölümü Fransız mandasını, dolayısıyla Arap Birliği'ni desteklemiştir (Haddad, 1970). Ancak topluluk herhangi bir politik faaliyete girmemiş, bu nedenle yüzyılın ilk yarısını hiçbir zarar görmeden geçirmiştir (Andrews, 1989). Bununla beraber bir kısmı 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra Fransız mandasında olan Suriye ve Lübnan'a gitmiştir (Haddad, 1970; Andrews, 1989). Arap Ortodoksların çoğu Arap ülkelerinde yaşamaktadır, fakat bu ülkelerde de güvenli bir ortama ulaşamamaları Batı'ya göçmelerine neden olmuştur (Andrews, 1989). 1930'larda çıkan bir yayında, Hatay'da yaşayan Ortodoksların Antakya'da kilise çevresindeki mahallelerinde oturdukları, çok çalışkan bir millet oldukları, anadillerinin Arapça olmasına rağmen Türkçe'yi de çok iyi bildikleri vurgulanır (Türkmen, 1937). Günümüzde, Hatay'da yaşayan Hristiyanların yarısı yine aynı mahallelerde yaşamaktadır.

1915'e kadar Ermeni köyü olan, şimdi Türkmen köylülerin yaşadığı Hıdırbey köyünde eski bir Ermeni evi.

Samandağ'daki Ermeni köyü Vakıflı, Nusayri ve Hristiyan mahallelerine yakın mesafededir. Türkiye'nin tek Ermeni köyü budur. Geleneksel bir mimari yapıya sahip olan, kültürel geleneklerin de sürdürülmeye çalışıldığı Vakıflı köyü '60'lı yıllarda örnek köy olarak seçilmiştir. Arap Hristiyanlar zanaat gerektiren iş-

Vakıflı köyünün bulunduğu Musa Dağı'ndan Çevlik sahiline bakış.

lerle uğraşırken ve işletmecilik ile ticareti çiftçiliğe yeğlerken, Ermeniler köyde yaşamakta, çiftçilik ve bahçecilik yapmaktadırlar (Haddad, 1970).

Bu köylüler “Musa Dağlı köylüler” olarak bilinirler. Eskiden bu bölgede yedi tane Ermeni köyü bulunurken, çeşitli göçlerden sonra kalan Ermenilerin hepsi bu köye yerleşmişlerdir. 1910’lardan önce bu bölgede bulunan Ermeni topluluğu Payas, İskenderun (Alexandretta), Samandağ (Suwaydiyah) ve Musa Dağı’nın eteklerindeki, Türkmen, Alevi ve Arapların yaşadıkları köylere komşu olan Vakıflı (Vakıf ve Azir), Bityaz (Teknepinar), Kebusiye (Kapisuyu), Hıdırbey, Yoğunoluk, Hacı Habipli (Erikli kuyu) köylerinde yaşıyordu (Sanjian, 1965; Andrews, 1989; Zubari, 1998, Türkmen, 1937).

Ermeniler de Hatay’ın otokton ve en eski milletlerinden biridir. Ermeni Krallığı Millattan Önce 6-4 yılları arasında Doğu Anadolu’dan Suriye’ye uzanan bölgede kurulmuştur. Milli Ermeni Kilisesi 4. yüzyılda kurulmuştur (Hourani, 1997). Müslü-

manların bu bölgeyi ele geçirmelerine kadar, yani 700'lere kadar rahat bir hayat sürmüşlerdir. Özellikle Fatımilerin bölgedeki hâkimiyetleri sırasında (996-1021) ağır baskılara maruz kalmışlardır. Bu dönemlerde Ermeniler, Bizanslılardan ve Araplardan eşit derecede korkuyorlardı. Haçlıların 12. yüzyılda bölgede hâkimiyet kurması onlara kısa süreli bir soluk aldırsa da Ermenilerin hem bu bölgede yaşayan diğer Hristiyanlarla hem Latin Hristiyanlarla ilişkisi istikrarsız olmuştur. Çünkü gerek Rum Ortodoks kilisesi gerekse Haçlı savaşlarından beri Katolik Papalık, Ermeni Kilisesi'ni kendilerine bağlamak istemiş, bunu kısa bir süre için başarsa da Ermeni Kilisesi özerk varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Hatta 13. ve 14. yüzyıllarda Ermeni krallığını Memlûkler işgal ettiğinde Roma Papalığı, Katolik olmadıkları sürece onlara yardım etmeyeceğini söylemiş, bu topluluk da Katolik olmayı kabul etmediğinden Memlûklerle kendi başına savaşmak zorunda kalmıştır. Hatta zaten Bizans'ın politikaları nedeniyle, Ermenilerin bir kısmı baskılara dayanamayaarak ya Suriye bölgesinden Kilikya bölgesine göç etmiş ya da yavaş yavaş asimile olmuştur (Sanjian, 1965; Brentjes, 1997). Gerek Memlûk gerekse Moğol istilaları Ermenilerin kültürel açıdan ve nüfus açısından kayıplar vermesine yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 'millet' sistemi içinde ehli kitap bir topluluk olarak gelenek ve göreneklerini sürdürebilen Ermeniler etno-kültürel karakterlerini günümüze taşıyabilmişlerdir. Milliyetçilik olgusunun tüm dünyada gelişmesi sürecine kadar geleneklerini ve yaşam tarzlarını korumuşlardır (Sanjian, 1965). Fakat, Osmanlı'nın son dönemlerinde II. Abdülhamit yönetiminin aşırı merkeziyetçiliğe yönelmesi, buna karşılık devlet otoritesinin İmparatorluğun doğusunda yeterince etkili olmaması, Fransız ihtilaliyle birlikte filizlenen milliyetçilik akımının ortaya çıkması, Avrupa kökenli büyük güçlerin emperyalist çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'ya nüfuzu ve çeşitli etnik grupları etki altına alması gibi nedenlerle ortaya çıkan çatışma ve saldırılar³ sonrasında Ermenilerin büyük

3 Ermeni Olayları ve nedenleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Öke, 1986; Mazıcı, 1987; Brentjes, 1997; Sanjian, 1965; Yerasimos, 1994 ve Sonyel, 2000.

çoğunluğu başka ülkelere gitmiştir. 1915'te özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerin Anadolu dışına gönderilmeleri için 27 Mayıs 1915'te Tehcir Kanunu çıkarılmış, Kilikya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde oturan Ermenilerin tehciri sırasında kanlı olaylar meydana gelmiştir (Mazıcı; 1987; Öke, 1986). Bu kanun ile boşaltılması istenen yerler arasında Musa Dağı'nın eteklerindeki tüm köyler de bulunmaktadır. Gerek emperyalist devletlerin etkisi gerekse milliyetçi akımların çıkışı ile yüzyıllar boyunca birarada yaşayan etnik gruplar birbirine düşerken, Musa Dağı eteklerinde oturan Ermeni köylüler üzerinde politik organizasyonlar diğer bölgelerdeki kadar etkili olmamıştır. Buradaki köylülerin bir kısmı göç etmeye karar verirken, savaş dışı kalmak isteyen yaklaşık 5000 kişilik bir grup da Musa Dağı'na çekilmiştir. Onları teslim almak üzere gönderilen Osmanlı birlikleri ile çarpışmışlar, 40 gün direndikten sonra irtibat kurmayı başardıkları Fransız ve İngiliz gemileri tarafından Mısır'ın Port-Saïd limanına götürülmüşler ve 1918'e kadar orada bir kamp ta yaşamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve Mondros Mütarekesi sonucunda bölge idaresini eline alan Fransızlar Ermenileri geri getirip köylerine yerleştirmiştir. 1939 Antlaşması sonrasında gerçekleştirilen seçimlerde Hatay'ın Türkiye'ye katılması kararı alındıktan sonra Ermenilerin çoğu başta Suriye ve Lübnan olmak üzere başka ülkelere göçmüşlerdir. Göç etmeyen aileler Vakıflı köyüne yerleşmişlerdir (Zubari, 1998). Bugün Musa Dağı'nın eteklerinde kalan tek Ermeni köyü Vakıflı'dır. Musa Dağlı Ermenilerin, Birinci Dünya Savaşı'nı Osmanlı idaresindeki diğer Ermenilerden farklı bir süreç içinde yaşamaları, kendi kimliklerini ve Ermeniliği algılayış biçimlerini etkilemiş, onları Türkiye'de ve dünyada yaşayan diğer Ermenilerden ayıran bir karakter kazandırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde İskenderun ve Antakya'da yaşayan Ermenilerin ticaret ve zanaatçılık yaptıkları, tarakçılık, ipekçilik, ev endüstrisi ve tekstille uğraştıkları belirtilmektedir (Sanjian, 1965; Andrews, 1989). Ancak, Musa Da-

ğı olaylarından sonra yaşanan göçlerle nüfusça çok azalan Ermeniler, kalanların da çoğunun yavaş yavaş büyük şehirlere veya Avrupa ülkelerine göç etmeleri nedeniyle eğitim standartlarını ve zanaat becerilerini geliştirememişlerdir (Sanjian, 1965; Brentjes, 1997).

Bugün Hatay’da yaşayan bütün bu topluluklar arasında çok iyi bir iletişim, ekonomik ve belli bir dereceye kadar sosyo-kültürel alışveriş bulunmaktadır. İnsanların farklılıklarını bilerek birarada yaşamaya alışkın olmalarının ve aralarındaki kültürel ve sosyal etkileşimin Hatay’ın tarihten gelen çokkültürlü, uyumlu ortamından kaynaklandığı açıktır. Ulusal boyutta yaşanan politik temelli uzlaşmazlıklar buraya da yansımakla beraber, Hatay’ın çokkültürlü yapısı bu olayların büyümesini engellemiştir.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve**Etnisite: Yaklaşımlar ve Tanımlar****Giriş**

İngiliz dilinde ilk olarak 1950'lerde kullanılmaya başlanan 'etnisite' terimi, tartışmalı bir terimdir. Kavram zaman içinde geçirdiği değişimin yanı sıra toplumların tarihi ve güncel koşullarına göre farklı anlamlarda kullanılabilir. Genel anlamıyla etnisite; belirli dinsel, mekânsal ve/veya kültürel özellikler bakımından hem kendini diğerlerinden ayrı gören hem de diğerleri tarafından "başka" sayılan, bütünlüklü bir kimliğe ve kendisine özgü kültürlenme sürecine sahip, içerden evlenmek suretiyle bir grup kimliğini koruyan ve grubun sürekliliğini sağlayan toplumsal/kültürel ve bazen de siyasal oluşuma karşılık gelir. Kısaca, bir kültürel gruba ait olma duygusunu ve sınırların bilincinde olmayı içerir (Smith, 1986; Armstrong, 1982; Hutchinson ve Smith, 1996; Emiroğlu ve Aydın, 2003). 'Etni' kökünden türeyen etnisite, etniklik gibi sıfatlar köken olarak Yunanca 'ethnos' sözcüğünden gelmektedir. 'Ethnos' sözcüğü kesin bir siyasallıktan çok bir tür 'birlik' biçimini ifade etmektedir (Emiroğlu ve Aydın, 2003).

Etnisite, 18. ve 19. yüzyıllarda milliyetçilik kuramı ile birlikte modern milletlerin, endüstri toplumlarının modernleşme projelerinin bir parçası olarak görülmüştür. Ancak etnisite kavramıyla ulus-devlete karşı bir muhalefet ve alt/ikincil etnik milletler ortaya çıkmış ve etnisite ulusçuluk kuramı için önemli sorunlar yaratmaya başlamıştır. Etnisite kavramı 1960'lardan itibaren sömürgeciliğin çökmesi, Asya ve Afrika'da yeni devletlerin doğması ve sömürgecilik sonrası bağımlı ülkelerden Kuzey Avrupa'ya yönelen göçlerle birlikte sosyal bilimlerde gittikçe artan bir önem kazanmıştır. Sömürge devletlerde yaşayanların Avrupa'da görülmeye başlanması ile kimlik sorunları, siyasal ve kültürel sorunlar gündeme gelmiştir. 1990'larda yeniden/yeni önem kazanan etnisite duygusu, bir yandan grup içi aidiyetin pozitif duygusunu anlatırken bir yandan da dışa dönük düşmanlığı ifade etmek üzere de kullanılır. Yugoslavya'da gerçekleşen 'etnik temizlik', etnisite terimine siyasal olarak kötü bir şöhret kazandırmıştır (Eriksen, 1997: 1).

Etnisite üzerine yapılacak bir çalışmanın ana kavramları: etnik kimlik, etnik köken, etnik topluluk, etno-merkezcilik (etnosentrizm) ve etnisizmdir. Etnik kimlik ve etnik köken, bireyin belirli bir kültürel topluluğa ait olma hissi anlamına gelmektedir. Etnik topluluk ise genellikle aynı soydan gelen veya geldiklerine inanan, kendilerini kolektif olarak ırk, dil veya din gibi ortak kültürel özelliklere dayalı ayrı bir kimlik sahibi olarak gören veya belirli bir toprağa bağlılık ve dayanışma duygusuna sahip kişilerin oluşturduğu bir grup olarak tanımlanmaktadır (Schermmerhorn, 1970; Weber, 1978; Smith, 1997). Etnik topluluklar dışa kapalı kültürel birimler olarak görülmemelidir, geniş bir sosyal ilişkiler bağlamında düşünülmelidir. Etnik sınırlar sürekli oluşum sürecindedir. Özellikle sosyal değişim ve hareketlilik dönemlerinde etnik sınırlar yeniden önem kazanır (Barth, 1969; Hutchinson ve Smith, 1996). Bu sınırlar durumdan duruma ve zaman içinde farklılık gösterir, karşılıklı olarak belirlenir ya da belirsizleşir (Berghe, 1996). Etnik topluluk kan bağı ile ilişkilendirilse de aralarında mutlak bir ilişki olmadığı, önemli olanın genetik miras değil, ortak soy metaforu ya da

inancı olduğu fikri oldukça yaygındır (Smith, 1997; Horowitz, 1985). Ortak kan veya aile metaforu genellikle etnik milliyetçilerin söylemidir (Smith, 1997). Türkiye'nin ulus-devlet olarak inşasında bu söylem önemli bir yer teşkil etmektedir. Genellikle etnik grup kavramı yalnız azınlıklar, alt milli gruplar ve 'aşağıdakiler' için kullanılırken, çoğunluk ve egemen gruplar kendilerini bu kavramla tanımlamamışlardır. Oysa kelime anlamı bakımından egemen gruplar ve çoğunluklar da azınlıklar kadar etnik grup kavramı içindedirler (Guibernau ve Rex, 1997; Eriksen, 1997).

Etnikliğin bir kimlik göstergesi olarak yarattığı pozitif çağrışımın aksine, etnisizm diğer etnik gruplara ilişkin olarak geliştirilen, bütünüyle olumsuz bir kavramlaştırmadır (Yıldız, 2001). Etnisiteyi etnisizmden ayırmak gerekir. Etnisizm terimi, etnik grupların baskıcı ya da sömürgeci yabancılara karşı yürüttüğü bir direniş hareketini imler (Hutchinson ve Smith, 1996). Etno-merkezcilik de "Bir toplumsal grubun, çevresiyle ilişki kurarken, bu ilişkiyi anlamlandırırken, tarih ve toplum içinde kendisini tanımlarken kendisini merkeze alması; başka toplumları, kendine özgü kültürel varsayımlardan ya da yanlılığından yola çıkarak incelemeyi ve bu çerçevede yargılamayı" anlatan bir terimdir (Emiroğlu ve Aydın, 2003; Winick, 1956). Bazı durumlarda kendi grubumuza ait olanlarla ilgili iyi şeyler düşünürken, ötekiler hakkında şüphe duyma, kötü düşünme, ötekilerin kültürel değerlerini kendi kültürel değerleri üzerinden değerlendirme ile eşanlamlı olarak da kullanılır (Giddens, 1996). Etno-merkezcilik yine de 'etnisizm' kadar diğer etnik toplulukları dışlayıcı bir özellik içermez (Yıldız, 2001).

Etnik gruplar arasındaki etnik bağların giderek güçlenip güçlenmediğine ya da etnisitenin öneminin azalıp azalmayacağına ilişkin tartışma yaygın bir şekilde yürütülmektedir. Genellikle, 20. yüzyılda etnisitenin etkisinin ortadan kaybolacağı bekleniyordu, ancak günümüzde, etnik köken ve ırka dayalı kimlikler, çağdaş toplumlara yön vermekte önemli bir güç haline gelmişlerdir (Cornell ve Hartman, 1994). Günümüzde, dünyanın değişik bölgelerinde etnik topluluklar ve kimlikler

sıklıkla çatışmalar ve siyasi mücadelelerle birlikte anılmaktadır (Horowitz, 1985). Etnik çatışmaların, siyasi anlaşmazlıkları, ekonomik dengesizlikleri ve dönüşümleri kapsayan pek çok sebebi bulunmaktadır. Hutchinson ve Smith'e göre (1996), özellikle hızlı sanayileşme dönemlerinde artan ekonomik eşitsizlikler alt tabakadaki etnik gruplar üzerinde baskı oluşturduğunda, kaynakların kıtlığı nedeniyle süren mücadele kültürel farkları belirginleştirmektedir. Bir yandan kültürel, dilsel ve dinsel farklılıkların neden olduğu, öte yandan farklı etnik unsurlara sahip devletlerde siyasi kazanımların dağılımının neden olduğu etnik mücadelelere sebebiyet veren farklı durumlardan da bahsedebiliriz. Modern dünyada ulusların ve ulus-devletlerin yaratılma süreci de çatışmalara neden olmuştur. Bu argümanların ışığında pek çok akademisyen "etnik ve dinsel çatışmaların her şeyden önce çağdaş bağlamını teritoryal devletin oluşturduğu siyasi bir sorun olduğu ve açıklanması gereken şeyin, iki ya da daha fazla grubun ilişkilerinin, birarada varoluşlarının ve onların devlet kurumları ile ilişkilerinin koşulları olacağı konusunda uzlaşmaktadır" (Esman ve Rabinovich, 1988: 12). Etnik topluluklar, kültürel olduğu kadar ekonomik çıkarlar peşinde koşuyor olmakla birlikte, sınıf gibi daha derin gerçekliklerin deforme edilmiş tezahürleri olmaktan ziyade, meşru siyasi aktörler olarak da kabul edilmelidirler (Esman ve Rabinovich, 1988).

Etnik topluluklar arasındaki ilişkiler barışçıl ve dayanışmaya açık olabilir. Hatta bireylerin diğer topluluklarla ilişkiye geçmesiyle ortaya çıkan çok sayıda etkileşim sonucu 'çok kimlikli' bir yapıya da sahip olabildiklerinin örneklerine sıkça rastlanır (Hutchinson ve Smith, 1996). Etnik kimlikler, bir grubun kendine içerden bakışı (emik), bir gruba dışarıdakilerin bakışı (etik) ve bu iki bakış arasında kurulan etkili dengeden (dolayım) oluşan üç temel durumla oluşur (Andrews, 1989: 12). Etnik kimliklerin kurgulanması, sürdürülmesi ve dönüştürülmesi genel olarak ilkçi (*primordialist*) ve durumsalcı (*circumstantialist*) veya bunları birleştirmeye yönelik yaklaşımlarla ele alınır.

İlkçi (Primordialist) Etnisite Yaklaşımı

İlkçi yaklaşıma göre, etnisite, doğal, sabit, kan bağı ile gelen değiştirilemez koşullara dayanır. Sabit olduğu ve doğuştan ‘verili’ olduğu için bir devamlılığa sahiptir. İlkçi bağ ‘verili’ olduğu için koşullardan bağımsızdır ve durumsal kalıtıma dayanır. Bu verilmişlik, temel olarak kan bağına bağlıdır, ancak bunun ötesinde belirli bir dîmî topluluğa doğma, belirli bir dili hat-ta onun belirli bir diyalektiğini konuşma, belli sosyal pratikle-ri takip etmek de ‘verili durumlar’ yaratabilir. Etnisite, bir se-çim konusu değildir. Fakat bu yaklaşıma göre önemli olan ha-kiki kan bağının olup olmaması değil, olduğuna dair inançtır (Geertz, 1973).

1960’larda Clifford Geertz ve Edward Shils tarafından orta-ya konan bu sosyo-kültürel yaklaşım, 1880’lerde dünyada yay-gın kabul gören Sosyal Darwincilikten etkilenmiştir. Asimilas-yoncu modelin başarısızlığı üzerine ilkçi yaklaşımı savunanlar etnik bağların derin köklere sahip ve hâlâ hayatta olan unsur-larına vurgu yapmışlardır. Daha sonra, “İlkçi yaklaşım, Harold Isaacs, Pierre Van Den Berghe ve Milton Gordon tarafından sa-vunulan ve sosyobiyolojik görüş olarak adlandırılan daha radi-kal bir biçime dönüşmüştür” (Cornell ve Hartman, 1994: 69).

Bu yaklaşımı ilk tartışan akademisyenler olan Shils ve Geertz ilkçi kavramını, küçük ölçekli, yüz yüze ilişkiler içindeki insan topluluklarının modern dünyada çözülebileceğini savunan gö-rüşe karşı kullanmışlardır. Shils ve Geertz’e göre, ilkçi bağlar doğal değil tinseldir ve sosyal etkileşimin sonucunda oluşurlar. Bu tip bağların ve çeşitlerinin dayanma gücü önemlidir ve ki-şiye, topluma ve zamana göre değişmektedir. Bu nedenle, etni-sitenin hem ilksel olma özelliği hem de bunun duygusal bedeli, sosyal hayatın ‘verdiklerinde’ değil, fakat daha çok grup üye-lerinin etnisiteye verdikleri anlamda yatmaktadır (Cornell ve Hartman, 1994; Hutchinson ve Smith, 1996).

Geertz (1963) sivil siyasal geleneği zayıf olan ve modernle-şen toplumlarda, ilkçi bağları, siyasi hak taleplerinde temel ola-rak kullanma eğiliminin olduğunu iddia etmektedir. Buna gö-

re, ilkçi ve sivil duygular arasındaki çatışma etnik topluluklar temelinde örgütlenmeyi teşvik edebilir ve bu da yeni kurulan devletleri tehdit edebilir. Çünkü kişiler hoşnutsuzluklarının sebebini farklı ırk, dil, din, bölge ve geleneklere sahip olmalarına bağlayabilirler. Yeni devletlerin çoketnikli, çokdilli ve çokkültürlü toplulukları, doğal farklılıklarını bireyselliklerinin önemli bir parçası olarak görebilirler. Özel kimliklerini yabancı bir sivil düzende ikinci plana itmek, kültürel olarak türdeş bir kitlede erimelerine veya kimliğini empoze eden başka bir etnik, ırksal veya dilsel topluluğun hâkimiyeti altına girmelerine yol açabilir, böylece özerk bir kişi olarak tanınmalarını riske atabilir. Bu sebeple Geertz, siyasi modernleşme bu tip duyguları susturmak-tan ziyade hızlandırdığı için, ilkçi duygunun sivil düzene indirgenmesinin çok zor olduğu görüşündedir.

Sosyobiyojist yaklaşımın en önde gelen uzmanlarından biri olan Harold Isaacs (1975) etnisiteyi temel bir grup kimliği olarak ele almaktadır. Isaacs'a göre, "etnik kimlik doğum anından itibaren her bireyin diğerleriyle paylaştığı bir dizi doğuştan gelen özelliği ve hüviyetleri kapsamaktadır" (Isaacs, 1975: 38). Ona göre, temel grup kimliği her bireyin hayatını ve deneyimlerini etkileyen iki anahtar kavramla, aidiyet ve öz-saygının niteliği ile ilintilidir.

Temel grup kimliğini etkileyen çeşitli unsurların biri isimdir. İsim, kimlik sembollerinin en basiti ve en belirginidir. İsim bir dilin başlangıcıdır ve kalıcıdır. Yeni doğan bir çocuğun dünyayı keşfetmesini sağlayan, dilin içindeki ilk semboldür. İkinci somut unsur, grubun ya da bireyin kimliğini kuran, kendimizi ve diğerlerini tanımlamamızı etkileyen bedendir. Üçüncü unsur ise dildir. Anadil benliğin oluşmasına ve bireysel kişiliğin gelişmesine katkıda bulunur. Dil, hayatın bütün alanlarının kapısını açar. Dördüncü unsur, tarihtir; hepimiz, bizi şekillendiren bir köken hikâyesi ile birlikte doğarız. Geçmişin temel işlevi şimdiyi meşrulaştırmaktır. Örneğin, Isaacs, Jön Türklerin kökenlerini, özel bir İslâmiyet öncesi, Osmanlı öncesi Türk tarihinde bulmaya çalıştıklarını belirtir. Beşinci unsur, paylaşılan bir deneyim anlamında dindir. Altıncı unsur milliyettir. Milli-

yet en kapsayıcı hatta en merkezî grup kimliğidir. Ortak milliyet bilincine, aynı dile, tarihe ve kültüre sahip olmak grup üyelerini birbirine yaklaştırır ve diğer gruplardan ayrı kılar. Kişinin ailesine ve yöresine bağlılığı her zaman kimliğinin bir parçasıdır. Isaacs'a göre, temel grup kimliği sabit değildir; neredeyse sürekli bir değişim halinde olacak şekilde çok dinamik tir. Temel grup kimliğinin bu dinamizmi geçmişteki ve şimdiki kültürün kaynaşmasına dayalıdır.

Sosyobiyojist yaklaşımı paylaşan başka bir ünlü radikal ilkçi olan Berghe bireysel davranışı, sosyal yapıyı ve kültürel üst yapıyı, her biri kendi kazanımını azamileştirmeye, kayıplarını ise asgariye indirmeye çalışan tekil organizmalar arasında, kıt kaynaklar için yapılan rekabete indirgemektedir. Berghe'ye göre, insan davranışı kalıtımsal, ekolojik ve kültürel etmenlerin karmaşık etkileşimini içeren ve şartlara uyum gösteren uzun bir evrim sürecinin ürünüdür. Sosyobiyojinin indirgemeci, evrimci ve maddeci olduğunu fakat içgüdü kuramları ya da ırkçılık içeren Sosyal Darwinciliğe bir dönüş olmadığını belirtir. Sosyobiyoji, çevresel etmenlerin, insanoglunun eşsiz özelliklerinin ve insan doğasının önemini azımsamamaktadır. Etnik gruplar içindeki ilişkiler akrabalık üzerinden belirlenirken, farklı etnik gruplar arasındaki ilişkinin karşılıklılık bağlamında ve çoğunlukla baskı yoluyla tanımlandığını vurgular (Berghe, 1994).

İlkçi yaklaşımın yetersizliği insanların çok kimlikli olmalarını açıklamakta başarısız olmasıdır. Başarısı ise, etnik bağların gücüyle yüzleşmesinde ve etnik grup dayanışmasının yoğun içsellikine ve öznel aidiyet hissine odaklanmasındadır. İlkçi yaklaşım, etnisitelerine fazla önem atfetmeyen insanları yorumlamakta güçlük çekmektedir. Bunun yanı sıra, bu tip bir bakış açısıyla değişim ve çeşitliliği yorumlamak güçtür. Ayrıca günümüzde kan bağına dayanan topluluklardan çok dilsel ve kültürel topluluklar öne çıkmaktadır (Rex, 1996; Cornell ve Hartman, 1994). İlkçi yaklaşım, etnisite ile ilgili statik ve doğalcı bir görüş ortaya koyması nedeniyle pek çok yönden eleştiriye maruz kalır (Hutchinson ve Smith, 1996).

Durumsalçı/Araçsalçı (Circumstantialist/Instrumentalist) Etnisite Yaklaşımı

Durumsalçı yaklaşım, etnik grupların, ekseriyetle, bireylerin ve grupların hayatlarında etnik ve ırksal kimliklerin önemi ve/veya faydasını bir dizi sebeple artıran ya da azaltan somut sosyal ve tarihî durumların ürünü olduğu fikrine dayanır (Cornell ve Hartmann, 1994: 60). Kimi akademisyenler tarafından 'araçsalçı' olarak da adlandırılan durumsalçı görüşe göre, ilkçi yaklaşıma zıt olarak, etnik ve ırksal kimlikler, etnik ve ırksal grupların içinde bulunduğu koşulların ve bağlamın pratik kullanımları tarafından belirlenmektedir. Durumsalçı yaklaşımda 'fayda' ölçüsünün merkezde oluşu, pek çok akademisyeni bu görüşü araçsalcılık ile özdeşleştirmeye yöneltmiştir (Cornell ve Hartman, 1994). Etnisite ve ırk araçsal kimlikler olarak görülmektedir. Yine de, bu yaklaşıma göre, bu kimlikler çıkarlarla değil, grupları belirli konumlara oturtan ve onları belirli çıkarları izlemeye teşvik eden durumlarla başlamaktadır. Durumsalçı ve araçsalçı terimleri bu bölümde dönüşümlü kullanılacaktır.

Cornell ve Hartmann (1994) bu yaklaşım çerçevesinde, bireylerin ve grupların, etnik ve ırksal kimliklerini, bu kimlikler kendileri için bir şekilde avantajlı olduğu zaman vurguladıklarını belirtmiştir. Durumsalçı/araçsalçı yaklaşımın amacı, etnik köken ya da ırka dayalı grupları oluşturan ya da yeniden üreten ve çıkarları sebebiyle onları rekabete yönlendiren ekonomik, siyasi ve tarihi koşulları tespit etmektir. Durumsalçılar, etnik köken ve ırka dayalı kimliklerin akıcı ve tesadüfî olduklarını, durumun ya da anın gerekliliklerine göre değiştiklerini öne sürerler. Hutchinson ve Smith'e (1996) göre araçsal yaklaşımın temel fikri, etnisitenin doğasının sosyal olarak kurulmuş olduğu ve bireylerin kişisel ya da grupsal kimliklerini oluşturmak için farklı etnik miras ve kültür çeşitliliklerini kesme ve karıştırma yetilerine sahip bulunduğuudur.

Durumsalçı yaklaşımı net olarak anlayabilmemiz için kimlik kuramlarının öncülerine bakmamız gerekir. Kimlik kuramları-

nın kaynağı, 1920'ler ve 1960'larda Robert Park, W.I Thomas ve Milton Gordon tarafından savunulan, 1950'ler ve 1970'lerde Karl Deutsch ve Lucian Pye tarafından modernleştirilen asimilasyoncu kurama dayanır (Cornell ve Hartman, 1994: 69).

Asimilasyoncular, akılcılık ve bilimin düzenli gelişimi nedeniyle etnik ve ırka dayalı kimliklerin kaybolacağından emindiler. Ünlü asimilasyonculardan biri olan Park, göçün ekonomik ve siyasi bir fethetme dönüştürmesi ölçüsünde asimilasyonun kaçınılmaz olduğunu söyler. Ona göre her birey belli oranda kişiselliğini koruyabilir ve diğer insanların iddialarına direnebilir, yine de hareketlerini genel kabul gören bazı hayat kuralları ile uyumlu hale getirmek zorundadır. Sadece diğer bireylerin beklentileriyle ve yaşadığı toplumla uzlaşmak zorunluluğu açısından değil birey olarak varmak istediği sonuçlara erişmek açısından da bunları yapmaya zorunludur.

Durumsalçı yaklaşımı benimseyen çoğu bilim insanı asimilasyoncuların beklentilerinden kaçınmıştır. Paylaştıkları noktalar olmasına rağmen, durumsalçı yaklaşımı savunanlar etnik sonuçları belirleyen etnik olmayan güçleri de göz önünde bulundururlar, dolayısıyla köken ve ırka dayalı ilişkilerdeki değişimlerin her durumda asimilasyonla sonuçlanacağına hükmetmezler (Cornell ve Hartman, 1994).

Modernistler etnisite analizlerine politik bir boyut katmak istemişlerdir (Smith, 1986). Deutsch ve Weber, modernist bakış açısıyla etnik grup kimlikleri ve ilişkileri sorgulamışlardır. Deutsch'a göre sosyal hareketlilik ülke nüfusunun önemli bir bölümünü geleneksel olandan modern bir hayat biçimine doğru dönüşüm doğrultusunda etkileyen bir değişim sürecidir. Eski davranış biçimlerinin yerine yenileri geçer, politik koşullar değişime uğrarken, bu süreçte etnik çatışmalar da ortaya çıkabilir. Sosyal hareketlilik etnik çatışmayı, özellikle rekabete dayanan modern sektörlerde hızlandırır. Değişimin ortaya çıkardığı güvensizliği en çok rekabete tabi olanlar hisseder ve modernizmin kazanımlarının yanı sıra cemaatçiliğin sağladığı komünal korumacılığın da arkasına sığınır. Modernlikten faydalanmak üzere rekabet içindeki pozisyonlarını iyileştirmek

için kolektif bir yardımlaşma örgütlerler. Deutsch, buna rağmen modernleşme süreci içindeki etnik kökene dayalı kimliklerin değişmekte olduğunu ve etnik bağlarla kimliklerin öneminin azalacağını dile getirmiştir.

1940-1960 döneminde sosyal bilimciler arasında genel kabul, etnik kimliklerin yavaş yavaş kaybolacağı, kentleşmenin, memleketleri ile bağlarını kopararak birbirleriyle karışacak, evlenecek ve fikirlerini değiş tokuş edecek çeşitli gruplara mensup insanları biraraya getireceği idi. Yaygın eğitim sisteminin toplumun ortak bilincini geliştiren ortak bir dili, ortak bir beden dilini ve ortak kültürü öğretebileceği düşünülüyordu (Cornell ve Hartman, 1994).

Weber ve Marx kapitalizmin etnik bağları çözeceğini ve insanları ekonomik üretim sürecindeki pozisyonları temelinde birbirlerine bağlayacağını düşünmüşlerdi. 1960'lar ve sonrasında da sosyal bilimciler Üçüncü Dünya'daki politik ve ekonomik gelişmenin sosyal ilişkilerle birlikte kimlikleri dönüştürebileceğini, kapitalizmin etnik sınırları yatay keserek sınıf temelli çıkarları geliştireceğini iddia ediyorlardı. Endüstrileşme, kentleşme, kitle iletişimi ve diğer değişimlerle insan yaşamını dönüştüren ve aşamalı olmakla birlikte küresel bir süreç olan modernleşmenin etnisiteyi sonlandıracağı düşünülüyordu (Glazer ve Moynihan, 1970; Cornell ve Hartman, 1994).

Marx'a göre –daha doğrusu onun genelgeçer, indirgeyici yorumlarına göre– bireyin ekonomik üretim ve denetim süreçlerindeki konumu, çıkarın temel belirleyicisidir. Erken tarihsel dönemlerde varolan başka çıkar tanımlı dayanışmalar yanlış bilincin göstergesidir. Etniklik de, sınıfsal görüngülerin gölgelerinden başka bir şey değildir. Sosyalizmde sınıfsal ve toplumsal çelişkilerin aşılmasıyla birlikte, etnik farklar da tedricen azalacaktır (Esman ve Rabinovich, 1988: 17). Marksist kuram ırka dayalı ve etnik çatışmalardan kapitalizmi sorumlu tutmuştur. Fakat sınıfsal olmayan toplumsal kimliklerin ve dayanışmaların kalıcılığı Marksist kuram için bir problem olarak kalmıştır (Esman ve Rabinovich, 1988).

Weber ve Marx'ın sosyal yaşama dair görüşleri farklı olması-

na rağmen modern dünyada etnisite ve ırkın sosyal bir güç olarak öneminin azalacağı görüşünde ortaklıklar (Cornell ve Hartman, 1994). Weber'e (1978) göre insan davranışlarının rasyonelleştirilmesi ve düzenlenmesi modernizmin en önemli özelliğidir. Buna karşın etniklik toplumsal bir ilişkidir. Weber etnik grupları, fiziksel ve/veya kültürel benzerlikler veya sömürgecilik ve göçe dayalı ortak geçmişlerinden yola çıkarak ortak bir kökene sahip olduklarına inanan insan toplulukları olarak tanımlar. Politik topluluk, yapay bir şekilde oluşup oluşmadığına bakmadan, ortak kökene dair inancı telkin eder. Bu inanç fiziksel benzerlikten, paylaşılan kültürel pratiklerden ve tarihsel deneyimden güç alır.

Modernleşme kuramcıları modernleşmenin geleneksel davranışmaları eriteceğini hatta yok edeceğini, etnik çatışmaları azaltacağını düşünmüşlerdir. Ancak yakın zamanda sosyal bilimciler arasında, modernleşmenin toplumsal çatışmaları artırdığı görüşü ağırlık kazanmıştır. Buna göre genişleyen pazar ve gelişen iletişim, toplumsal gruplar arasında rekabeti körüklemektedir:

Modernleşmenin yarattığı rekabeti hem kazananlar hem de kaybedenler üretir. Eğitim, iş, mevki ve siyaset bakımından dezavantajlı olan topluluklar, mahrumiyet duygularını protestoya dönüştürürler. Birey kapasitesine rağmen ayrımcılığa maruz kaldığını, grup olarak birşeylerden mahrum bırakıldığını hisseder ve etnik çizgide politik hareketlere yönelir. Bu hareketlilik, avantajlı grupları da edindikleri konuma yönelen tehditlerden korunmak amacıyla karşı harekete sürükler. Ekonomik gelişmeden doğan rekabet, böylece etnik grupları politize eder ve önceki dönemlerden bile daha fazla açığa çıkarır (Esman ve Rabinovich, 1988: 15).

Weber geleneğine yakın bir sosyolog olan Schermerhorn (1970) etnisite tanımında ortak köken yerine ortak tarih ve mevcut pratiklerle birlikte ortak kültürü kullanmıştır. Ona göre akrabalık, coğrafi bir bölgede toplanma, dinsel bağlılık, dil ve fiziki benzerlik gibi simgeler –veya onlara ilişkin iddialar–

gerçek olmak zorunda değildir, kurmaca da olabilir. Ancak ek olarak, etnik gruplar 'kendilik bilinci' olan topluluklardır. Onların kendilerinin bilincinde olmalarının kaynağı çoğu zaman dışarıdakilerdir. Schermerhorn'a göre etnik grup büyük toplumun bir alt grubudur ve karşıtlıklar içerir. Diğer gruplardan yalıtılmış halde yaşayamaz. 'Biz' ve 'öteki' arasına, "biz onların paylaşmadığı bir şeyi paylaşıyoruz" anlamına gelen sınırlar çizer. Schermerhorn'a göre farklı etnik gruplar arasındaki ilişkileri etkileyen üç bağımlı değişken vardır. Bunlar; ikincil grupların baskın gruba kıyasla kurumsal yaşama farklı katılımları; hem baskın hem ikincil grupların bu yaşamda tatmin olma ve olmama dereceleri; baskın ve ikincil gruplar arasındaki ilişkilerin çatışmalı ve/veya uyumlu niteliğidir.

Anderson (1991) etnisiteyi daha geniş bir çerçevede ele almakla beraber toplumun hayali bir yapıya dayandığını vurgulayarak, Weber gelenegini takip etmiştir. Anderson, milliyetin ve milliyetçiliğin de aynı türden kültürel üretimler olduğunu varsayar. Millet, hayali bir politik cemaat doğasına sahiptir. Anderson'a göre, geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantıyı sağlayan dinin statüsü modern dönemde düştüğünde başka bir ideaya gereksinim duyulmuş, milliyet iddiasını bu ihtiyaç ortaya çıkarmıştır. Kapitalist yayıncılığın gelişmesi de milliyetçilik iddiasının gelişmesi için bir temel oluşturmuştur çünkü yayın dili, ulusun eski çağlara dayandığına dair inancın yaratılmasına yardımcı olacak şekilde dile sabitlik kazandırarak, bütünleşmiş bir değişim ve iletişim alanı yaratmıştır.

Araçsalcı yaklaşımı savunanlar, ilkçi yaklaşımı savunanlara karşı ve durumsal yaklaşımı savunanlardan da farklı olarak, etnisiteyi farklı çıkarlar ve statü grupları için sosyal, politik ve kültürel bir kaynak olarak tanımlarlar. Araçsalcı yaklaşımı savunan önemli bilim insanlarından Brass (1991) ve Cohen (1996) elitlerin kaynaklar için mücadelesine odaklanırlar ve sembollerin manipülasyonunun kitlelerin desteğini almada ve politik hedefleri gerçekleştirmede önemli olduğunu düşünürler. Brass etnik ve kültürel sembollerin doğuştan gelen (ilkçi) bağlarla oluşmuş gibi görünmelerine karşın grup kimliği-

ni belirlemedeki rollerinin elitlerin çıkarlarına bağılı olarak zamanla değışebileceğini göstermeye çalışır. Brass'a göre elitler, semboller ve ilkçi bağlar arasındaki ilişkiler şöyle özetlenebilir: i) Kültürel yönden 'verili' olanlara atfedilen politik önem, ilgili grubun beklentilerine bağılı olarak zamanla değışebilir. ii) Doğıştan gelen (ilkçi) semboller politik arenaya sokulduğu zaman, insan varlığının ve devamlılığını uzun bir süre koruyan kültürel toplulukların 'verili' değerleri, kültürel sembollerin elitler tarafından manipüle edilmesini sadece belli bir dereceye kadar sınırlandırabilir. iii) Doğıştan gelen bağların varlığı, karşılıklı saygının korunması için uzlaşmanın sağlanamayacağı ve bu bağların politikanın dışında tutulamayacağı anlamına gelmez (1991: 69-102). Cohen (1996) ve Cornell ve Hartman da (1994) geleneksel alışkanlıkların sadece politik ittifaklar için, iktidar pozisyonlarına erişmek bir mekanizma, bir üslup olarak kullanıldığından, etnisitenin politik bir fenomen olduğunu düşünmektedirler.

Etnisitenin sadece duruma bağılı olarak değışen (durumsal) özelliğini dikkate almak, etnik kimliklerin kişisel olarak hissedilen gücünü ve etnisiteyi üreten sosyalleşme sürecini görmezden gelmeye neden olur. Brass'ın da (1991) belirttiğı gibi çoğu insan, çocukluğunda ve gençliğinde, onlara bilinçli olarak veya olmayarak hayatları boyunca eşlik edecek bağlar kurar. Bu bağlar, modern toplumlarda köklerinden uzaklaşan veya çocukluktan gelen tanımlamaları reddeden kişilerin bile yetişme çağlarında dahil olabileceğı sosyal ve politik gruplaşmaların oluşumuna temel sağlayabilir. Öte yandan, etnisitenin sadece ilkçi özelliğini vurgulamak da etnik kimlikleri doğuran, koruyan ve dönüştüren sosyal ve tarihsel durumları görmezden gelmeye neden olur:

Gelişen çokdillli toplumlarda, çoğu insan birden fazla dil konuşmakta, kırsal kökenli çoğu insan anadilini bilmemektedir. Dinsel tanımlamalar da değışime tâbidir. Kişinin doğum yeri, akrabalık bağları da duygusal önemlerini yitirebilir. Göç etmeyen kişiler için, kişinin doğum yeri kişiyi tanımlar, fakat bölge

ve bölgedeki insanlar toplum genelinde dışlanmadıkça, anavatanına dayalı kimlik hissi, orada kalanlar için genellikle politik açıdan önemli olmaz (Brass, 1991: 70).

Pratikte kendini 'ilkçi' veya 'araçsalcı' olarak tanımlayan çok az bilim insanı bulunur. Bu iki yaklaşımın sentezini yapmaya yönelik sistematik çabaları da anmak gerekir (Cornell ve Hartman, 1994; Hutchinson ve Smith, 1996).

Etnisite Konusunda Farklı Yaklaşımlar

Etnisite araştırmalarında farklı yaklaşımlar da vardır. Bunlar 'ilkçi' ve 'durumsalcı' yaklaşımları birleştirmeye çalışan 'yapılanmacı' (*constructionism*) yaklaşım, Horowitz'in 'sosyal psikolojik' yaklaşımı, Barth'ın 'muamelecı' (*transactionalist*) yaklaşımı ve Armstrong ile Smith'in 'etno-sembolcü' (*ethno-symbolic*) yaklaşımıdır (Hutchinson ve Smith, 1996).

Etnisiteyle ilgili olarak kültürün dinamik yapısını açıklamayı hedefleyen 'yapılanmacı' yaklaşım, 'durumsalcı' yaklaşımın geçerliliğini kabul etmekle birlikte, 'ilkçi' yaklaşımın temel noktalarını da benimser. Bu iki yaklaşıma yaptığı katkı, grupların da kendilerinin ve ötekilerin kimlik oluşumlarına katkıda bulundukları fikridir. Böylece, etnik ve ırksal kimlikler çeşitli durumlar, olaylar, ilişkiler ve süreçler doğrultusunda kurgulanırlar. Yani etnik üyelik ölçütü sosyal sistemin katılımcılarınca geliştirilir, yoksa dışsal olarak verilmez. Cornell ve Hartman'a (1994) göre kimlik ötekilerle karşılıklı bir etkileşim sonucu oluşur; oysa etnik ve ırksal kimliklerin çoğunlukla dışsal güçler ve durumlar tarafından şekillendirilmeye maruz kaldığını savunan 'durumsalcı' yaklaşım bu karşılıklılığı gözden kaçırır. Etnik ve ırksal gruplar, –başkalarının kendileri ile ilgili faaliyetleri gibi– duruma göre değişen etmenlerden etkilenebilirler, ancak, kendileri de tarihin hammaddelelerini, kültürel pratikleri ve daha önce varolan kimlikleri kullanarak, kendilerini diğerlerinden ayrı kılan, kim olduklarına dair fikirlerini şekillendirirler. Örneğin, siyah etnik kimliğini yaratan etkenler, siyahların do-

ğuştan gelen özelliklerinin beyazlardan farklı olmasının yanı sıra, tarihsel kölelik deneyimleri ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyahların kırdan kente göç etmeleri ile kentte bir etnik tabakalaşmanın oluşması, siyah alt sınıfın doğması ve bunun siyahlar ve beyazlar arasında çatışmaları artırmasıdır.

Yapılanmacılık, iki farklı yaklaşımı içinde barındırır. Birincisi, antropolojik bir perspektifle, etnik kimliğin toplumda sürdürülen anlamlar bütününe gösteren birleştirici fikirleri yansıttığını ve hem entelektüellerin fikirlerini hem de tüm halkın inanç ve davranışlarını etkilediğini kabul eder. İkincisi, tarihsel-materyalist bir çerçevede, etnik kimliğin öncelikle sosyoekonomik gerilimden, sömürü ve emek ilişkilerinden doğduğunu kabul eder. Bu koşullar grupları zorla farklılaştırır ve doğal uyumlarını bozar (Tilley, 1997).

Stephen Van Evera (2001), bir 'ilkçi' olarak, kişilerin birden çok kimliğe sahip olduğunu, etnik kimliklerin geçirgen olduğunu savunan 'inşacı' yaklaşımın aksine, modern zamanlarda etnik kimliklerin en yüksek seviyede korunmaya devam edildiğini ve farklı topluluklar arasındaki iletişimin ya da gruplararası evliliklerin etnik çatışmaları önlemede bir çözüm olamayacağını ileri sürer. 'Inşacı' yaklaşımı savunanları etnik kimliklerin gücünü ve dayanıklılığını yeterince dikkate almamakla suçlar. Van Evera etnik kimliklerin toplumsal olarak inşa edildiğini onaylar, fakat, bir kimlik inşa edildiğinde onu yeniden inşa etmek zor olduğundan 'etnik kimlikler sabit değildir' iddiasının yanlış olduğunu düşünür. Ona göre sadece göçmen grupların kimlikleri dönüştürülmeye müsaittir. Hutchinson ve Smith de (1996) 'araçsalci' yaklaşımı çıkarları daha çok maddi temelde tanımladığı ve insanların ait oldukları etnik toplulukların sürekliliğine ilişkin duygularını ciddiyle dikkate almadığı için eleştirilir.

Diğer bir alternatif yaklaşım da Donald Horowitz'in Weberci bir yaklaşımla geliştirdiği 'sosyal psikolojik' yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre doğuştan gelen bağlar etnisiteyi anlamlı kılsa da, "etnisite her ülkede az ya da çok politikanın merkezindedir, devletin bütünlüğüne karşı yapılacak bir meydan okumanın ve

uluslararası gerginliğin potansiyel sebebidir” (Horowitz, 1985: xi). Horowitz’ın literatüre yaptığı çok önemli bir katkı tabakalı ve tabakasız sistemler hakkındaki kuramıdır.

Horowitz, etnik grubun kendi kimliğini algılayışında ‘ortak köken’e dair ‘özel’ inancı nedeniyle, etnisitenin renk, dil ve din açısından farklılaşan grupları kucaklayabildiğini belirtir. Etnik çatışmalar gruplar arasındaki ilişkilerin tabakalı olup olmadığına, grupların coğrafyadaki ve devlet kurumlarındaki dağılımlarına bağlı olarak farklı bir şekilde gelişebilir. Horowitz’e göre sınıf ve etnisite arasındaki ilişki ancak tabakalı ve tabakasız etnik gruplar arasındaki farkı kavrarsak en iyi şekilde anlaşılabilir. Tabakalı etnik gruplarda, sosyal sınıf etnik kökenle örtüşür. Tabakalı olmayan etnik gruplarda ise hiçbir grup diğerine göre ikinci planda değildir, tüm gruplar paralel bir düzen içindedir. Tabakalı sistemlerde, tabakalaşma etnik aidiyetle eşanlamlıdır, tabakasız sistemlerde ise paralel etnik gruplar birarada bulunur ve her grup kendi içinde tabakalıdır. Tabakalı sistemler genellikle işgal yahut gönüllü göçmenlik veya bir grubun sınırları belirli bir bölgede diğerleri ile pek ilişki kurmadan yaşaması ile oluşur. Bu nedenle, tabakalı sistemde etnik ve sınıf çatışmaları örtüşürken, tabakasız sistemde etnik çatışma sınıf çatışmasına engel olur ya da onu gizler. Fakat tabakasız sistemler tanım olarak, tabakalı olanlara göre sosyal açıdan daha fazla hareketlidir:

Sınıf kuramının temel eksikliği, her rekabete dayalı çıkar grubunun temsil edebileceği çatışma üreten gücü dikkate alırken rekabetçi ilişkiyi dizginlemeye yarayan ve bu nedenle ekonomik temelli çatışmanın etkisini yumuşatan pek çok gücü dikkate almamasıdır (Horowitz, 1985: 108).

İnşacılık yaklaşımına yakın duran ve literatüre ‘sınır’ (*boundary*) kavramını kazandıran Barth’ın ‘muamelecî’ (*transactionalist*) yaklaşımına göre, kişilerin kendilerini ve karşılıklı olarak birbirlerini tanımlamaları etnik grupları ve onların kimliklerini yaratan en önemli etmenlerdir. Bu etkileşim devâm eder, karşılıklıdır ve dinamiktir. Bu yaklaşıma göre her grup sosyal sı-

nırlarla çevrilidir. Fiziksel görünürlüğü olmayan sosyal sınırlar, grubun sürekliliğini güvence altına alır. Dil, din, giysi ya da yemek alışkanlıkları gibi sembolik sınır koruyucular toplulukların devamını güvenceler. Sosyal sınırlar geçirgendir ve farklı kültürlerden kişilerin sosyal temaslarına göre değişir. Barth'a göre, her grubun kültürel ve sosyal biçimlenmesini diğer gruplardan göreceli bir yalıtım içinde geliştirdiğini farzetmek yanlıştır. Farklılığı yaratan kültürel ve sosyal unsurları araştırabilmek için bu özellikleri etnik grup organizasyonlarının başlıca özelliği olarak değil izdüşümü ya da sonucu olarak görmemiz gerekir. Etnik grup ancak önemli davranışsal farklılıklar gösterdiği ve kalıcı kültürel farklılıklara sahip olduğu sürece kalıcı olabilir. Fakat bu farklılıkların, farklı kültürlerin, etkileşimi içinde, azalması beklenir. Barth kimi zaman ilkçi kimi zamanda araçsalıcı olarak görülmüştür (Hutchinson ve Smith, 1996; Smith, 1995; Eriksen, 1993).

Bu bölümde son olarak bahsedilecek olan etno-sembolcü yaklaşımı benimseyenlerden örneğin Smith ve Armstrong'da temel ilgi, varlığını sürdürme, değişim, etninin yeniden canlanması ve etnik geçmişe dönüktür. Onlara göre modern milletlerin doğuşunu etnik geçmişlerini dikkate almadan açıklamak mümkün değildir. Mitler ve semboller insanların birleşmesinde önemlidir ve toplulukları nesiller boyunca garantiye alır. Etno-sembolcülere göre, etnik varlığın koşulu, kolektif farklılık, kolektif misyon duygusudur. Bu nedenle, etnik hafıza, değerler, semboller, mitler, gelenekler gibi öznel unsurlara daha çok dikkat edilmesi gerekir. Smith ve Armstrong milletlerin etnik kökenlerine yaptıkları vurgulara dikkati çekerler (Hutchinson ve Smith, 1996; Özkırmlı, 2000). Armstrong (1982), milliyetçilik üzerine yaptığı çalışmada, etnik kimliklerin oluşum sürecini geniş bir zaman dilimi içerisinde inceleyerek, bu kimliklere yön veren mit ve sembollerin nasıl orijinal anlamlarından koparılıp başka kalıplara sokulabileceğini, nasıl farklı topluluklarca farklı amaçlar doğrultusunda kullanılabileceğini anlamamızı sağlayan bir yaklaşım sunar. Smith'e göre (1991: 21) etnik grubun altı özelliği vardır: Kolektif özgün ad, ortak ata-

lara dair mit, paylaşılan ortak geçmiş, ortak kültürün bir veya birden fazla ayırıcı özelliği, anavatanla ilişki ve nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma. Smith etnisite ve milliyetçiliğin aslen siyasi olmayıp siyaseti canlandıran kültürel bir dinamik olduğunu düşünür. Etno-sembolcüler milliyetçiliğin ve etnik bağlara verilen önemin modern çağın ürünü olduğunu söylemeleriyle ilkçilerden ayrılırlar. Ancak modernistleri ve durumsalcıları da eleştirerek, etnik kimliklere ilişkin açıklamalarda endüstrileşme ve kapitalizm gibi süreçlerle sınırlı kalmayıp, etnik bağların kalıcılığının da dikkate alınması gerektiğini vurgularlar (Özkırımlı, 2000).

Etnisite ve milliyetçilikle uğraşan bilim insanlarının hangi yaklaşım çerçevesinde ele alınacağı bazen tartışmalı olabilmektedir. Bu durum geniş bir literatürün oluşmasına rağmen henüz tartışmanın sürüyor olmasından kaynaklanmaktadır. Etnik toplulukların kimlik oluşumunu çözümlemede de ilkçi, araçsal veya bu ikisinin birleşiminden oluşan yaklaşımlardan aynı anda faydalanmaya açık olmak, en doğru tutum gibi görünmektedir.

Bu çalışmada, Hatay'da yaşayan Nusayri Aleviler, Arap Hristiyanlar ve Ermenilerin birbirleriyle ve çevrelerindeki diğer topluluklarla ilişkilerinin nasıl kurulduğu ve kimliklerinin nasıl oluştuğu, klasik etnisite literatüründe yer alan temel kavram ve açıklamalar da kullanılarak çözümlenmeye çalışılacaktır.

Topluluklararası ilişkileri incelemeye geçmeden önce topluluklar üzerine yapılan çalışmalarda anahtar kavram olan “sosyalleşme”den kısaca bahsetmek gerekir. “Sosyalleşme, bireylerin bilinçli veya bilinçsiz olarak birbirine bağlı bir şekilde birlikte gerçekleştirdikleri düşünme, hissetme ve eyleme sürecidir” (Bogardus, 1973: 228). Sosyalleşme üzerine detaylı çalışmalar yapan Bogardus’a göre sosyalleşmenin yapı taşları “sosyal farkındalık”, “sosyal haz” ve “sosyal sorumluluk”tur. Kişi belirli gruplara karşı sosyalleşirken başka gruplara karşı sosyalleşmeyebilir. Sosyalleşmenin doğası sosyal mesâfe ölçüsü ile çözümlenebilir.

Bir grup üyelerinin diğer grup üyelerine karşı hissettiği yakınlık derecesini belirlemede kullanılan sosyal mesafe ölçüsü, bu üç topluluğun ilişkilerini çözümlerken çok faydalı olmuştur. Bu yöntemde “Kimleri evlilik kanalı ile ailene kabul edersin? Kimlerle arkadaş olursun? Kimleri komşu olarak kabul edersin? Kimleri iş arkadaşın olarak kabul edersin? Kimleri ülkenin vatandaşı olarak kabul edersin?” gibi sorularla kişinin çevresinde yaşayan topluluklara olan mesafesi ölçülür.¹ Sosyal mesafe ölçüsü kişiler veya grupların birbirine duydukları sempatiyi gösterir. Her sosyal mesafe, A’nın ve B’nin bakış açısını gösteren iki boyuta sahiptir. Bu çalışmada, Bogardus’un bu yöntemi kullanılarak Hatay’da yaşayan etnik topluluklar arasında çatışmaya ya da uzlaşmaya yol açabilecek sosyal mesafe; iş ilişkileri, evlilik ilişkileri, gündelik ilişkileri, dine bakışları ve politik ilişkileri açısından çözümlenmektedir.

1 Bkz. Ethington, P., The Intellectual Construction of “Social Distance”: Toward a Recovery of Georg Simmel’s Social Geometry, www.cybergeo.presse.fr/essoc/texte/socdis.htm

İş Yaşamındaki İlişkiler

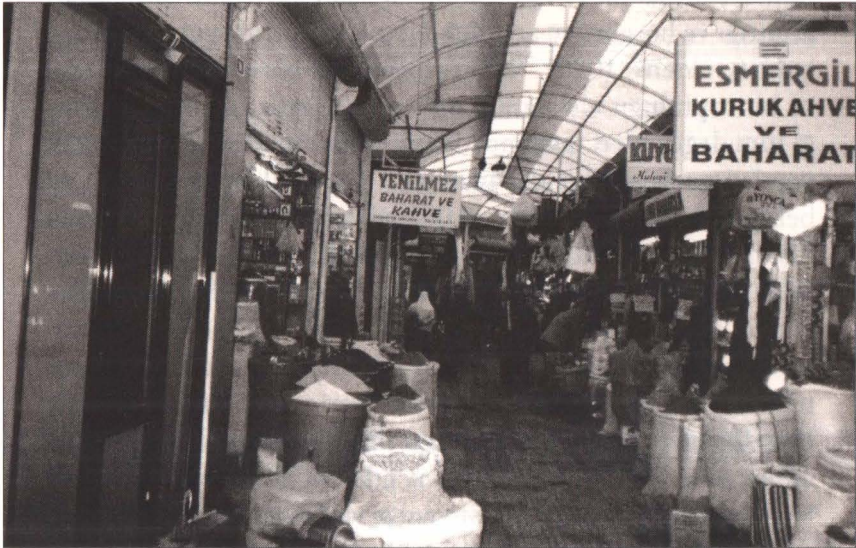
Etnik topluluklar arasındaki ekonomik bağlantılar toplumsal ilişkilerin kurulmasında belirleyici bir rol oynar. Etnik kalıp yargılar ve önyargılı tutumlar ise iletişimi sınırlayan, etnik sınırların korunmasında etkili olan en önemli etmenlerdir. Birarada çalışmanın ve eşit statüde iletişim kurmanın önyargıları azalttığı ve hoşgörüyü artırdığı birçok çalışmada vurgulanmaktadır (Giddens, 1996). “Makrososyolojik bir çözümleme sadece bir topluluğu ele alarak, onu ayrıştırarak ve onun geçirdiği tüm değişimleri tamamen kendi iç dinamiklerine bağlayarak yapılan varsayımlara dayanamaz... Topluluklar arasındaki en belirgin, belki de en açık şekilde gösterilebilen bağ ekonomik ilişkilerdir. Topluluklar, sosyal veya kültürel ilişki içinde olmasalar bile, iş ve ticaret ilişkisi üzerinden iletişim kurabilmektedirler” (Schermerhorn, 1970: 268). Park (1950) aynı ekonomik çevreyi paylaşan farklı toplulukların uzun vadede birbirine karışacağını, başlangıçta sadece ticari ve ekonomik düzeyde olan ilişkilerin sosyal ve kültürel ilişkilere dönüşeceğini iddia etmektedir. Bu varsayımdan yola çıkarak elinizdeki çalışmada Nusayri Aleviler, Arap Hristiyanlar ve Ermenilerin iş ilişkileri ile toplumsal yaşamları arasındaki etkileşimi incelemek üzere topluluk üyelerinin icra ettikleri meslekleri, birbirleriyle iş ya-

pıp yapmadıklarını, işlerinin iletişim kurmaya olanak sağlayıp sağlamadığını ve iş yaşamında birbirlerine güven duyup duymadıklarını gözlemlemek önemliydi.

Meslek Türü

Topluluk bireylerinin meslekleri, nerede çalıştıkları ve hangi işlerle uğraştıkları, kimlerle iş yaptıkları, onların sosyal ve sınıfsal konumlarını, başka topluluklardan insanlarla iletişim kurma olanağı bulup bulmadıklarını ve geleneksel rollerin nesilden nesile nasıl aktarıldığını anlamak açısından önemlidir. Bu çalışmada görüşülen kişilere “Mesleğiniz nedir?” ve “Babanızın, annenizin, büyükbaba ve büyükannelerinizin meslekleri nedir?” soruları sorularak, bu konuda bilgi toplanmıştır.

Her üç topluluğun da bireyleri, ya narenciyecilik ve sebzeçilikle uğraşmakta ya da ticarete dayalı meslekler icra etmektedirler. Hristiyanlar genelde geleneksel zanaatlarını sürdürürken, Alevilerin bıçakçılık, demircilik, kasaplık gibi eski mesleklerin yanında, uzunyol şoförlüğü, su tesisatçılığı, kartonpi-

Antakya'nın bütün Hataylıları ortak bir mekânda birleştiren tarihi Uzun Çarşısı.

*Antakya'nın dünyaca ünlü tatlısı künefe için telkadayıfı mal eden küçük emekçiler.
(Atlas dergisi, Aralık 1994)*

yecilik gibi yeni mesleklere yöneldiği görülmektedir. Ermeniler eskiden zanaatlarına dayalı işlerle, örneğin taş ustalığı ile, uğraşırken artık çarşıda çalışan pek kimse kalmamıştır. Genellikle narenciyecilik ile uğraşmaktadırlar. Diğer topluluklarla, meyvelerini satarken, ticaret yaparken karşılaşmaktadırlar. Arap Hristiyan ve Nusayri Alevilerin iş yerlerinin çarşıda, içiçe bulunması daha çok iletişim kurmalarına olanak tanımaktadır. Antakya'da oturan Arap Hristiyan ve Nusayri Aleviler daha çok çarşıda kendi iş yerlerinde çalışırken, Samandağ'dakiler çoğunlukla narenciyecilik ile uğraşmaktadırlar.

Hem Antakya kent merkezinde hem de Samandağ'da yaşayan Nusayri Alevilerin meslekleri farklılaşmaktadır. Antakya'da görüşülen kişilerden çok azı babalarından ya da dedelerinden kalan kasaplık, zahirecilik ve bıçakçılık gibi zanaatları icra ettiklerini belirtmişlerdir. Zaten eskiden sadece çiftçilik ve meyve bahçeciliği ile geçindiklerinden, gençlere bir zanaat aktarmaları sözkonusu değildir. Öte yandan kırsal mahalleleri de içeren Samandağ ilçesinde görüşülen kişiler, babalarının ve dedelerinin bahçecilik yaptığını, fakat kendilerine kalan toprakların kardeş sayısına göre bölününce geçinmeye yetecek ölçüde kâr getirmediğinden orta yaş ve altındaki kişilerin 1970'lerden sonra çoğunlukla Suudi Arabistan'a ve diğer Körfez ülkelerine işçi olarak çalışmaya gittiğini belirtmektedirler. Samandağ'da neredeyse her evden en az bir erkek bu ülkelerde çalışmış veya çalışmaktadır.

Nahide ve Tarık zanaatın kuşaktan kuşağa aktarılışına örnek vermektedirler. Nahide (45, lise m., Antakya),¹ kocasının, babası ve dedesi gibi zahireci olduğunu söylemiştir. Tarık (43, E, ilkokul m., Antakya) kendisinin su tesisatçılığı yaptığını fakat babasının ve dedesinin kasap olduğunu, annesinin ailesindeki tüm erkeklerin de bıçakçılık yaptığını belirtmiştir.

Samandağ'da yaşayan Sami (70, E, ilkokul m.) ailece yürüttükleri ekonomik faaliyetleri ve Nusayri Alevilerin uğraşageldikleri işleri şöyle tarif etmiştir:

Ben çiftçi idim. Babam, dedelerim, hepsi çiftçi idi. Eşimin babası ve dedeleri de çiftçi idi. Burada çiftçilikten başka iş yok. Fakat bizim atalarımız burada marabaydı, bahçeleri yoktu. Amik ovasına pamuk toplamaya giderlerdi. Benim dört oğlum var. İkisinin Samandağ'da berber dükkanları var geri kalanı da Arabistan'da kalıpçılık yapıyor.

1 Görüşülen kişilerin yaşı, cinsiyeti (Kadın, Erkek), eğitim düzeyi (eğitim görmemiş, ilkokul, lise, üniversite mezunu) ve yaşadıkları yer (merkez-Antakya, ilçe-Samandağ) önemlidir. Bahsedilen veya verdiği bilgiler aktarılan her kişiyle ilgili bu veriler parantez içinde belirtilmiştir.

Ali (43, E, lise m., Samandağ) Samandağ'da yaşayan Alevilerin sosyo-ekonomik statülerindeki değişimi şöyle anlatmaktadır:

Eskiden burada marabalar Alevilerdi. Burası Halep sancağına bağlıydı. Şeyh İbrahim Cilli diye bir adam çıktı, sancağa çalışan biziz üreten biziz, yiyemiyoruz, yedirmiyorsunuz, bize çalıştığımız malın çeyreğini verin dedi. Tabii bunun karşılığında sürgün edildi, hapsedildi, işkence gördü, sonra bir daha buraya gelip milleti örgütledi. Çeyrekçilik ondan sonra kabul edildi. O zamanlar Sünnilerin yanında çalışıyorlardı. Onlar da kabul etti. Bu bahçeyi adam edeceksin, verimli yapacaksın, çeyreğini alacaksın dediler Alevilere. Cumhuriyet dönemine kadar bu böyle sürdü. O zamanlar Hristiyanların yanında da Aleviler çalışırlardı. Ama Aleviler Hristiyanların yanında sürekli çalışmadılar, bazen işi düşen yevmiyeyle çalıştırıyordu. Aleviler Sünnilerin yanında maraba olarak çalışmışlar. Cumhuriyet döneminde hepsi mallarını sattı gitti. Hristiyanlar zaten ticaretle haşır neşirlerdi ve büyük şehirler onlar için gözde oldu, en başta Iskenderun. Buradan nefret etme durumları yoktu. Aleviler de o malları satın aldılar öyle mal edindiler. Samandağ'da ekonomi gelişti.

Antakya'da ve Samandağ'da toprak sahipleri genellikle Sünni Müslümanken, Hristiyanlar ve Yahudiler ticarete yönelmiştir. Nusayri Aleviler ise çoğunluğu Sünni olan toprak ağalarının yanında önce toprak işçisi olarak, daha sonra ürünün çeyreğini alan marabalar olarak çalışmış, sadece dağlarda yaşayanlar biraz özerklik kazanmıştır. Fakat bu sınıfsal konumlarını değiştirmek için büyük bir çaba harcamış, şehirli elitlerin vadi üzerindeki denetimlerinin azalmasıyla toprak sahibi olmuşlardır. Kentte ise ticaretle ve ustalık gerektiren zanaatlarla uğraşan Hristiyanların büyük bir bölümünün Suriye'ye göç etmesinden dolayı boşalan bu iş alanlarında kendilerini göstermişlerdir (Aswad, 1968; Arıngberg-Laanatza, 1998). 1970'lerden sonra Hatay'da iş bulamayanlar genellikle Arap ülkelerinde işçilik yaparak, uzunyol şoförlüğü yaparak para kazanma-

ya başlamış ve Hatay piyasasına girişimci olarak katılmışlardır. Böylece bölgedeki statülerini diğer topluluklarla eşit bir düzeye yükseltmişlerdir.

Arap Hristiyanlar

Hatay'da yaşayan Arap Hristiyanlar hem Antakya'da hem Samandağ'da baba ve dede mesleklerini değil kuyumculuk, terzilik, kuaförlük, lokantacılık, manifaturacılık, bahçecilik gibi farklı meslekleri icra etmektedirler. Samandağ'da babadan kalan topraklarda tarımla ve narenciyecilik ile geçinen kişiler bulunurken, Antakya'da daha çok zanaata dayalı işlerle uğraşanlar vardır. Kuşaklar arası zanaat geçişi Nusayrilere kıyasla oldukça fazladır. Bunun yanı sıra, meslek kültürünün kuşaktan kuşağa devam ettiği görülür.

Üniversite mezunu olan ve kuyumculukla uğraşan Marsel (36, E, Antakya) kuşaklararası zanaat ve kültür geçişinin bir örneğini vermektedir:

Ben kuyumcuyum, benim babam da kuyumcudur. İlkokul mezunudur, annem ortaokul mezunu ve ev hanımıdır. Babamın babası da kuyumcu imiş Fransızlar zamanında, nenem ev hanımı, eğitimleri yok. Annemin babası ise Fransızlar zamanında ilkokul okumuş. Fransızlar iyi matematik bildiği için onu öğretmen yapmışlar... Çocuklarımla okumasını isterim, bir ailenin bir çocuğa bırakacağı en iyi miras kapital ve eğitimidir. Çocuğumun okuması taraftarıyım.

Lukas (77, E, lise m., Antakya) kültürel sermaye geçişinin örneğidir:

Ben 1925 doğumluyum, Fransız Koleji'nde okudum, Belediye memurdum. Eşim kız enstitüsü mezunu, ev hanımı, 1932 doğumlu. Benim babam dört-beş lisan bilirdi, çiftçiydi, yani mal sahibiydi. Annem ev hanımı, babamın babası hâkimdi, 2-3 dil bilirdi. Annemin babası fahri konsolostu. Hanımın babası yine Fransız Koleji'nde okumuş, tüccar. Benim iki oğlum var,

biri doktor, ihtisasını Fransa'da yaptı, İstanbul'un bir numaralı doktorlarından, ikincisi akademisyen, inşaat mühendisi, şimdi Arabistan'da çalışıyor.

Üniversite mezunu olan Lara'nın (28, K, Samandağ) babası ve dedesi terzidir, anne tarafı ise narenciyecilik ile uğraştığını söylemektedir. Mişel (35, E, lise m., Antakya) ise dedesinden ve babasından farklı bir mesleği icra etmektedir. Kendisinin kadın kuaförü olduğunu, babasının taksi şoförü, annesinin ev hanımı, dedelerinin de birinin nalbant olduğunu, diğerinin dağda taşçılık yaptığını belirtmektedir. Bir Nusayri hekim ile birlikte çalışan Edvard (36, E, üniversite m., Samandağ) ise babasının çiftçi olduğunu, dedesinin Suriye'den boncuk getirip satarak geçindiğini ifade etmiştir.

Antakya'da yaşayan Arap Hristiyanların diğer topluluklara ve Samandağ'da yaşayan Hristiyanlara oranla kültürel olarak daha köklü bir yapıya sahip oldukları, eğitime ezelden beri önem verdikleri görülmektedir. Genelde babadan kalan meslekleri çok fazla sürdürmeseler de topluluk içi zanaat geçişine rastlanmaktadır.

Ermeniler

Samandağ'da yaşayan Ermeniler, diğer Hristiyanlardan ayrı olarak, Türkiye'nin tek Ermeni köyü olan Vakıflı köyünde yaşamaktadırlar. Geçim kaynakları narenciyedir. Görüşülen bazı kişiler narenciyeciliğin yanı sıra şehirde farklı işler yaptıklarından, fakat emekli olduktan veya o işleri bıraktıktan sonra sadece narenciyecilik ile geçindiklerinden bahsetmişlerdir. Köyden İskenderun'a veya büyük şehirlere göç edenler emekli olduktan sonra köylerine geri dönüp narenciyecilik ile uğraşmaya devam etmektedirler. Örneğin Mikayel (42, E, lise m.) babası ve dedesi gibi narenciyecilik ile uğraşmakta, Missak (47, E, lise m.) eskiden kuyumculuk yaparken bunu bırakıp artık sadece narenciyecilik ile geçinmektedir. Habet (35, K, lise m.) ise babasının ve dedesinin narenciyecilik ile uğraştığını, kendisinin bir za-

Vakıflı köyünde üç kuşak birarada portakal hasadı (Vakıflı Köyü Takvimi, 2003).

manlar kocasıyla beraber Samandağ'da bir butik işlettiklerini, işler iyi gitmediğinden butiği kapattıklarını ve kocasının naren-ciye taşımacılığına devam ettiğini söylemektedir.

Hatay'da farklı etnik topluluklardan insanların aynı meslekleri icra etmeleri de söz konusudur, fakat bazı meslek dalları geleneksel olarak farklı topluluklar tarafından yürütülmektedir. Örneğin ayakkabıcılık, zeytinyağcılık ve sabunculuk Türkler tarafından, sebze-meyvecilik, kasaplık, fırıncılık Nusayri Aleviler tarafından, kuyumculuk, duvarcılık, taş yontmacılığı ve terzilik da daha çok Hristiyanlar tarafından yapılmakta imiş (Türkmen, 1937). Günümüzde Hristiyanlar, özellikle Ermeniler nüfusça azaldığında terzilik, duvarcılık gibi meslekler diğer topluluklar tarafından yürütülmektedir. Genelde mesleklerdeki farklılaşma bu toplulukların birbirlerine ihtiyaç duymalarına, rekabete dayalı olmayan bir piyasada birarada iş yapabilmelerine olanak tanımaktadır. Bu topluluklar arasında zanaat geçişi de söz konusudur. Terzilik, kuyumculuk ve gümüş işlemciliği diğer topluluklara Hristiyanlar tarafından, iğne oyası, ipek böcekçiliği de Ermeniler tarafından öğretilmiştir.

İş Yaşamındaki Genel İlişkiler

Topluluklar arasındaki günlük iş ilişkilerini ve toplulukların en çok ya da en az kiminle çalışmaktan hoşlandıklarını anlamak için, görüşülen kişilere, “İş yaşamınızda kiminle çalışmayı tercih edersiniz?” ve “Antakya/Samandağ’da yaşayan topluluklar arasındaki ekonomik, ticari ve iş ilişkileri nasıldır?” soruları sorulmuştur.

Her üç topluluk da iş ilişkilerini ‘araçsal’ bir bakış açısıyla tanımlamaktadırlar. Kapitalizmin etnik bağları çözebileceğini ve insanları ekonomik üretimdeki konumlarına göre birbirlerine bağlayabileceğini iddia eden Weber ve Marx’ı haklı çıkarıncasına, iş ilişkilerini sosyal ilişkilerinden bağımsız bir şekilde yürütmektedirler. Sıkı iş ilişkileri kurmak için yakın bir sosyal ilişki içinde olmalarına gerek yoktur. Birbirlerine sosyal anlamda en uzak duran topluluklar bile birbirleriyle iş yapmaktadırlar.²

Nusayri Aleviler

Nusayri Aleviler iş ilişkilerinde ayrımcılık yapmadıklarını, herkesle iş ilişkileri kurduklarını belirtmektedirler. Genelde bu konuda iki ayrı görüş beyan etmektedirler. Birinci görüşe göre, Antakya’da yaşayan tüm topluluklar sosyal ilişki açısından ister yakın ister uzak olsun sorunsuz iş ilişkileri kurmaktadır. Hatta koşullara bağlı olarak farklı topluluklarla iş yapmanın kendi toplulukları ile iş yapmaktan daha kolay olduğunu düşünenler bile bulunmaktadır. İkinci görüşe göre, her bir topluluk ile kurulan iş ilişkisinin düzeyi değişiktir; iş ilişkileri toplumsal ilişkilerden etkilenmektedir.

Nail (60, E, ilkokul m.,) Antakya’daki genel iş ilişkilerini şöyle anlatmaktadır:

2 A.F. Türkmen de (1937) Ermeni, Hristiyan ve Alevilerin mahalleleri ile Türk mahallelerinin ayrı olmaları sebebiyle bu mahallelerin kendilerine mahsus küçük çarşılarının bulunmasının tabii olduğunu, fakat bu zümrelerin birbirlerinin çarşılarından alışveriş etmemek gibi bir zümre taassubu gösterdiklerinin vaki olmadığını yazıyordu.

Her kesimden müşterilerim vardı; Hristiyan olsun, Sünni olsun, Yahudi olsun... Bizim diğer cemaatlerle ticari ilişkilerimiz kuvvetlidir. Hepimiz birbirimizi tanırız. Borç alışverişi olur. Birbirimize güveniriz. Buradaki Türkler Alevi cemaatiyle yakın ilişki içinde gerek iş, ticaret, ortaklık olsun, komşuluk olsun hep kaynaşmışlar, herkes birbirini sever, özgürlüğüne ka- rışmaz, dayanışma var... Yahudi cemaatiyle de dayanışma içindedir ama en fazla kaynaşması ticaretten doğar. Onların eskiden beri bu nedenle herkesle diyalogları var. Mesela ben kasapken Yahudiler de gelir etlerini bende keserlerdi. Haham eti benim mezbahada keser, göğüs kafesi arasında bir bez parçasına benzer et vardır. O, göğüs kafesine yapışmışsa dinlerine göre yemesi mekruhtur, yemezler. Et yenebilirse ete mühür basar, cemaatine etin bende olduğunu haber verir. Cemaat gelir mühürlü etten alır, bana parasını vermez. Onun felsefesi bu, önce kazanacak ki hakkımı verebilsin, ama kimsenin hakkını yemez, akşam gelir parasını verir. Kimsenin parasına tenezzül etmez... En büyük dayanışma Hristiyan cemaati ile Aleviler arasında, bunun sebebi, mahallelerde ortak oturuyorlar ve ticarethaneler de yanyana, öbür yandan Aleviler Suriye'nin Lazkiye dağlarından buraya gelince, buradaki çoğu arazi sahipleri Hristiyanlar ve Ermenilerdi. Bunların, özellikle Ermenilerin, hem zanaat hem tarımda üstlerine kimse yoktur, Aleviler onların yanında maraba olarak çalıştılar, bu malların bir bölümü Türk ağalar eline geçti, Türk ağalar buradaki mallarını sattılar. Buradaki Aleviler ellerinde para tutmayı bildikleri için satılan malları aldılar. Şimdi buradaki çoğu mülk sahibi Alevilerdir, çünkü hem ticaretle, hem nakliyecilik, el sanatlarında konfeksiyon olsun, her türlü ticaret erbabı çoğunlukla Alevi cemaatindendir, çünkü çalışkan ve hoşgörülüler.

Antakya'daki kiliseler için ikona resimleri yapan ressam Alaattin Bey (50, E, ilkokul m., Antakya) kendi iş ilişkilerini şöyle anlatmaktadır:

Dik kafalı olan, bilgiçlik taslayan kişilerle hangi cemaatten olursa olsun anlaşılamam. Alevilerden de anlaşılamadığım in-

sanlar var, fakat Hristiyanlarla anlaşmak daha kolay, çünkü onlar sanattan anlarlar, onlarla iş yapmak kolay... Yahudilerle de çalışıyorum ama onlara resim değil levhalar yaparım, evlerine kartonpiyer yaparım. Ama onlar çok sıkı pazarlık ederler. Onlarla Arapça konuşurum. Ortodokslarla Arapça konuşurum ama Katoliklerle Türkçe konuşurum. Sünniler bu mahallede az, ben onlarla pek iş yapmadım. Ayrım kesinlikle yok ama yakınlık olarak tabii birini birine tercih edebilirsiniz, mesela Hristiyanlar yönetime gelselerdi, faal olsalardı daha iyi olabilirdi. Köhne bir yer alıyorlar, senelerce uğraşıyorlar orayı fevkalade, yaşanabilir bir yer haline getiriyorlar. Bizse yıkıyoruz. Mesela Katolikler bana bir defter açıyorlar şu anadan doğma Alaattin diye (anasından gelmesi önemli) şu el işçiliğinden şu kadar almıştır diye, çok düzenliler.

Memduh (43, ilkokul m., Samandağ) ticari hayatta ayrım yapamayacağını vurgulamakta, iş ilişkilerinin rasyonel yapısına dikkat çekmekte ve bu yönde bir gelişme olduğunu anlatmaktadır:

Çarşıda dükkânımda çalışırken her kesimden müşterim vardı. Müşterinin milleti olmaz. Arabistan'da da öyle. Hristiyan arkadaşlarım da var. Onların işini yapıyoruz, onlar ihtiyaçları olduğunda bizden yardım alıyor, biz de öyle. Burada herhangi bir ayrım gayrım yok. Sünni arkadaşlarımız da var, dışarıdan gelen memurlar bunlar. Bu mahallede ya da buraya yakın bir yerde buranın yerlisi Sünni yok. Antakya'dan tanıdıklarımız var. Burada yaşayan öğretmen arkadaşlarımız var. Öbür tarafta, Yayladağ'da Sünniler var. Onlar eskiden yobazdı, bizi sevmezdi. Şimdi onlar da şehre gidip geliyorlar, bizimle alışverişleri başladı. Eskiden etimizi yemezlerdi. Şimdi kasaplardan alıyorlar.

Ismail (36, E, ilkokul m., Samandağ), iyi iş ilişkilerine sahip olmak için yakın sosyal ilişkinin gerekli olmadığına dair bir örnek vermektedir:

Hristiyanları Sünnilerden daha çok tanıyoruz, çünkü buraya en yakın oturanlar Hristiyanlar. Onlarla aramızda pek sami-

miyet yok ama çarşıda karşılaşıyoruz, alışveriş yapıyoruz. Çok iyi insanlar. Mesela biz Hristiyanların evlerinde de sıvacılık yaptık. Nasıl Alevi'nin yanında çalışıyorsak onların da yanında rahatça çalıştık, yani çalışanı takdir ederler.

Metin (37, E, üniversite m., Antakya) birarada yaşamının gerek iş gerekse sosyal ilişkileri artırması gerektiğini düşünmektedir:

Borç alışverişinde itimat var. Zaten Aleviler genelde çiftçilikten gelmektedir. Hristiyanlar ise ticaretle ilgileniyorlardı. Burada çok büyük ticari işleri Yahudiler yapardı. Hristiyanlar onlardan sonra gelir... Aleviler eskiden ekonomik açıdan daha gerilerdi ama Hristiyanlar bu ekonomik gücü hiçbir zaman Aleviler üzerinde kullanmadılar, biz daha zengin daha eğitimliyiz diye. Ama Yahudiler hiç dışa açılmadılar. İşlerinde gayet ciddi ve tutumlular ve samimiyete hiç yer vermezler, ekonomik anlamda hatır için hiç indirim yapmazlar, ama Hristiyanlarla Aleviler arasında böyle bir şey yok.

Genelde sosyal iletişimin ve biraradalığın iş ilişkilerini sıklaştırması ya da yakın iş ilişkilerinin sosyal iletişim sağlaması beklenmektedir. Tanıdık, komşu olmanın, aynı ortamda yaşamının alışverişte bir kolaylık sağlaması gerektiği düşünülmektedir. Yahudiler Antakya'da görüşülen kişilerin bazılarınınca bu nedenle eleştirilmekte ve diğer topluluklarla derin sosyal ve iş ilişkilerini paylaşmayan 'öteki' olarak tanımlanmaktadırlar. Yahudilere dışarıya kapalı bir topluluk özelliği atfedilmesine rağmen, işlerinin ehli oldukları ve kaliteden ödün vermedikleri için onlarla da müşteri-esnaf ilişkisinin canlı bir şekilde sürdüğü vurgulanmaktadır. Müşteri-esnaf ilişkisi, Antakya'da, çarşıda dükkânları olan Sünni esnaflarla da yürütülmektedir. Fakat Samandağ'da Alevi ve Sünni (Türkmen) toplulukların yaşadıkları mekânların birbirinden uzak oluşu, Sünnilerin bölgede nüfusça Alevilerden az olması ve ilçe merkezindeki iş yaşamına girişimci olarak katılmamaları nedeniyle Sünnilerle kurulan ekonomik ilişkiler diğer topluluklara oranla daha düşük oran-

dadır. Samandağ'da yaşayan Nusayri Alevilere göre, en yakın ekonomik ilişkiler, işyerlerinin ve evlerinin birbirine yakın olmasından ötürü kendileri ile Arap Hıristiyanlar arasında kurulmuştur. Rıfat (31, E, ilkokul m., Samandağ) bu durumu onaylayan bir açıklama yapmaktadır:

Hıristiyanlarla Aleviler arasında hiçbir soğukluk, kapişma olmamıştır. Samandağ'da bir müesese sahibi Hıristiyanın başlıca müşterileri Araplar olurlar. Samandağ'daki Alevilerle Hıristiyanlar üretime önem verirler dolayısıyla. Mesele Hıristiyan cemaatinin lideri bir mandalina işletmesi kurdu, Samandağ'daki Alevi tüccarların birçoğu onunla çalışır, meyveleri ona satar... Samandağ'da bir Türk'ün bir yer açtığı, bir dükkân açtığı görülmemiştir. Ya müşteri bulamayacağından ya da ekonomik durumundan, bilemeyeceğim. Ama Çevlik'te restoran açan var.

Süheyla (45, K, ilkokul m., Samandağ) farklı köylerde yaşamalarından ötürü Türkmenlerle iş dahil hiçbir alanda karşılaşmadıklarını; Hıristiyanlarla olan iş ilişkilerinin de grup içi dayanışmaya öncelik vermelerinden dolayı azaldığını söylemektedir:

Civar köylerde oturan Sünnileri (Türkmenleri) pek tanımayız, burada hiç yok. Köyleri buraya uzak. Sadece dışarıdan gelen memur arkadaşlarımız var... Hıristiyanların birbirlerini desteklemeleri kapalı olmalarına neden oluyor, Alevilerde böyle bir kapalılık veya dayanışma yok... Hıristiyanlar genelde birbirlerinden alışveriş yaparlar dikkat ettiğim kadarıyla. Ama ben şahsen ayırmam, neresi bana uygunsa oradan alışveriş yaparım.

Buradaki 'açıklık-kapalılık' tanımlamasının toplulukların kültürü ile sıkı bir ilişkisi vardır. 'Açıklık', ortak bir çevreye uyumu gösteren olumlu bir tutum olarak kabul edilirken, 'kapalılık' olumsuz bir tutumdur, çevreden kopukluğu, grubun kendini ötekilerden ayıran sınırları ifade eder. Etnik gruplar arasındaki ayrımı keskinleştiren bu dışlayıcı araçlar topluluklar arası evli-

likleri sınırlayabilir veya yasaklayabilir, sosyal bağlantıları veya ticaret ilişkilerini de kısıtlayabilir, hatta coğrafi yerleşim yerleri açısından gettoları ayırışmalara yol açabilir. Barth'ın da belirttiği gibi bu dışlama mekanizmaları içe kapanma ve etno-merkezçilikle de içiçe geçebilir (Barth, 1969; Giddens, 1996). 'Açık' veya 'kapalı' olma özellikleri, bu toplulukların ilişkilerini en çok etkileyen etmenlerden biridir; özellikle 'öteki'ni tanımlama açısından önem taşır. Kişiler grup kimliklerini tanımlarken 'öteki'ni de tanımlamakta; kimliklerini 'ben' ve 'öteki' arasındaki ayrım üzerinden kurmaktadırlar (Hall, 1991). Hatay'da Hristiyanların topluluk içi dayanışması, onları daha 'kapalı' yapmaktadır. Yine de bu kapalılık, Nusayri Alevilerle Hristiyanların iş ilişkileri kurmalarını engellememektedir.

Neriman (23, K, lise m., Antakya) iş yaşamında 'biz' - 'öteki' karşılaştırmasını yaparken, Nusayri Alevi ve Sünni toplulukların iş yaşamına yükledikleri anlamları ve devletle iş ilişkilerini de betimliyor:

Alevilerin içlerinde insanlık var, insanları ayırım yapmadan sevmeye çalışıyorlar, çok affediciler, kinci değiller. Belki azınlık olduğumuz için... gerçi Hatay'da azınlık değiliz hem sayıca hem de ekonomik olarak Sünnilerden fazlayız. Buna rağmen, iş yerlerine işçi alırken Aleviler dinini sorgulamıyor, çok rastladım, esnaf tanıdığımız çok çarşıda ama Sünnilerde bu böyle değil, kesinlikle sorguluyor. Bu ayrımı yapıyorlar. İster vergi dairesi veya adliye olsun zaten bizden önce Sünniler yerleşmiştir. Bizden birinin oraya girebilmesi için ta Ankara'lardan sırtı olması gerekir. Onlar ilkokul mezunudur ama en yüksek mevkiye gelir. Mesela Alevi Eskiocak'lar var, bunlar aynı zamanda şeyh ailesinden olmalarına karşın yanlarında Sünniler de çalışıyor. Güzel'lerin de (Alevi) en yakın elemanları Sünni'dir. Hristiyanlarda da personele karşı bir ayrımcılık yok. Çalışanların %3'ü Hristiyan, gerisi Sünni... İşçi arıyoruz ayakkabı imalatına, ayakkabı imalatı sektöründe Sünniler daha çok iş yapıyor ve bu işlerde işçi olarak çalışanlar genelde tamamen eğitimsiz oluyor... Aleviler bu işlerle uğraşmazlar, çalışmayı severler ve ekmeklerini taştan çıkarır-

lar, daha iyi iş için uğraşırlar. Sünnilerde bu yok. Haftalık cuma alınır, pazartesi salı işe gelmezler, paraları bitince işe gelirler. Bizimkiler onlara nazaran daha çalışkanlar.

Hatay'da yaşayan Sünnilerin türdeş olmadığını düşünürsek, 'çalışkan yöre halkı' - 'tembel Sünniler' ikiliğinin kurulmasının altında bir savunma mekanizması yatıyor olabilir. Çünkü Aleviler kendilerinin hâkim kimlik tanımlarının dışında kaldıklarını, Sünni topluluğun devlet kurum/kuruluşlarında istihdam edilme şansının çok daha yüksek olduğunu düşünmektedir. Bu durum Alevi topluluğunu devlet kurumları dışında hayatlarını kazanabilecekleri mesleklere yönlendirmiş ve bölgede yaşayan diğer topluluklarla kurdukları iş ilişkilerini bu yönelim biçimlendirmiştir. Bir azınlık topluluğu olan Nusayri Aleviler için, çok çalışarak ekonomik düzeyini yükseltmek bir varolma stratejisi olabilir.

Arap Hristiyanlar

Arap Hristiyanlar da genellikle Hatay'da yaşayan tüm topluluklarla iyi iş ilişkilerine sahip olduklarını söylemektedirler. İş ilişkileri bakımından her toplulukla eşit mesafede durmakta ve 'araçsal' bir anlayış sergilemektedirler. Fakat Nusayri Aleviler Hristiyanların grup içi dayanışmalarını sıkça vurgularken, Hristiyanlar kendilerine ilişkin bu tür atıflarda bulunmamakta, iş ilişkilerinde tanıdık veya sürekli müşteri olmanın aynı etnik topluluğa mensup olmaktan daha önemli olduğunu belirtmektedirler.

Mihail (63, E, ilkokul m., Antakya) iş ilişkilerinde, topluluklar arası ilişkilerden çok insanlar arası ilişkilerin önem kazandığını düşünmekte ve bu konuyu işçi hakları ve güven üzerinden değerlendirmektedir.

Bu zamanda herkes kendine, cebin doluyorsa herkes yanında, cebin boşsa yanında kimseyi bulamazsın... Bir şeye ihtiyacımız olursa yakın olduklarımızdan isteriz, tanırsan borca da alışveriş yapabilirsin, hangi milletten olduğu önemli değil, ama ta-

nımadığın yerden ister Hristiyan, ister Alevi, ister Sünni, alamazsın... Benim çalıştığım fabrikanın eski ortaklarından biri de Sünni'ydi, sonra tek bir Hristiyan ailenin oldu. Binlerce çalışmanı var, birarada çalışıyoruz. Hiçbir sorun çıkmadı bugüne kadar. Mesela kızım bir Sünni öğretmeninin yanında çalışıyor, çok rahat, çok memnun, hanım Hristiyanların yanında bile bu kadar memnun değil... Kendi grubumdan da anlaşımadığım insanlar olabilir, kimseyle kavgalı değiliz ama mesela hanım bazen Hristiyanların yanına çalışmaya gidiyor, bir aile hem çok fazla çalıştırıyor, hem de bir şey beğenmez, hanım onlar arayınca gitmek istemiyor ama bir Alevi'nin evine bakıyor, evlerinin anahtarları bizde, biz gidip eve bakıyoruz, çok severiz kendilerini, onların da bize güveni sonsuz.

Semra da (32, K, lise m., Samandağ) grup içi ve grup dışı iş ilişkilerinde güvenin önemini vurgulamakta, gerek kendi topluluğunda gerekse diğer topluluklarda insanların birbirlerine duydukları güvenin zamanla kaybolduğunu düşünmektedir:

Eskiden eşim bakkal dükkânı açmıştı, hayvancılık da yapardı Alevilerle. Türklerle çok çalıştı, müşterisi çoktu, eskiden insanlar birbirlerine çok itimat ederlerdi. Artık o itimat kalmadı. Borca alışveriş çok olurdu eskiden, mesela anlatırlardı, birbirlerine altın, para verirlermiş, şimdi birine veriyorsun yiyor, herkes korkuyor param gider diye... Borca kimse vermiyor artık. Eskiden eşim iki ay borca alırdı toptancıdan. Şimdi yemek yemek için alışveriş yapıyorsun, borca alacağım, aylığımı alınca vereceğim deyince farklı fiyata veriyor... Biz ayrı yerlerden alışveriş yapıyoruz. Burada herkes tanıdık. Alevi olsun Hristiyan olsun alırız. Mesela Alevi bir tanıdık Antakya'da dükkân açmış, Antakya'ya gidince ordan alışveriş yaparın.

Natali (32, K, üniversite m., Antakya) ise bu karşılıklı güvenin hâlâ sürdüğünü düşünmektedir:

Abim eczacı. İlaç parası veremeyenler var. Borca yazdırıyor. Bunlar Alevi mi, Sünni mi önemli değil, zateh müşterisidir. Tanıyorsa borca veriyor. İnsanlar birbirlerinin işyerinde çalışı-

yor. Örneğin, Ortodoks Cemiyet Başkan'ının işyerinde bir Ale-
vi, bir kapalı,³ bir de Hristiyan aynı ortamda iş yapardık, keş-
ke bir de Yahudimiz olsaydı derdik.

Hristiyanlar küçük bir topluluk olmanın da etkisiyle tica-
ret ilişkilerini ayrımsız tüm topluluklarla canlı bir şekilde yū-
rūtmektedirler. Gūndelik ilişkileri ile iş ilişkileri birbirinden
bağımsızdır. Gūndelik ilişkilerin iş ilişkilerine olumlu bir kat-
kı yapması beklenmemektedir. Yine de iş ilişkileri onları diğer
topluluklardan kişilerle tanışmalarında, iletişim veya dostluk-
lar kurmalarında bir araç olabilmektedir.

Ermeniler

Ermeniler de çevrelerinde yaşayan her toplulukla iş ilişkile-
ri kurabilmektedir. Yerleşim yerleri en çok Türk köylerine ya-
kındır. Çoğunlukla bahçelerinde işçi olarak çalışan Türk köy-
lülerle iş ilişkilerinde bulunmaktadır. Samandag'da en büyük
nūfusa sahip Nusayri Alevilerle de ticaret ilişkileri vardır. Arap
Hristiyanlar, nūfus bakımından görece küçük bir topluluk ol-
duğu için Ermenilerin onlarla pek fazla iş ilişkileri yoktur. Öte
yandan, diğer topluluklarla kurdukları iş ilişkileri üzerine ko-
nuşurken, Ermeniler sosyal statūlere de vurgu yapmakta, diğer
toplulukları eğitim ve güvenilirlik kriterleri üzerinden yorum-
lamaktadırlar. Ermenilerin çoğunlukla kendi topraklarında,
mal sahibi olarak çalışmalarını onları diğer topluluklarla geliştir-
dikleri ticaret ilişkisi bakımından farklı kılmaktadır.

Ermenilerin diğer topluluklarla iş ilişkileri sosyal ilişkilerin-
den bağımsız da yūrūyebilmektedir. Köy dışına iş amacıyla çık-
tıkları için, iş ilişkileri görece etkili bir sosyal iletişim aracı ol-
maktadır. İş ilişkileri yūrūttükleri insanlarla kültürel açıdan da
anlaşabildikleri takdirde, arkadaşlıklar kurabilmektedirler.

Aram (70, E, ilkokul m.) iş yaşamındaki genel ilişkilerini
şöyle anlatmaktadır:

3 "Kapalı" kelimesi başūrtūlü Sūnni kadınları tanımlar. Kelimenin bu anlamda
kullanılmasına araştırma boyunca çok sık rastlanmıştır. Bu alıntıda 'kapalı' at-
fı, biz ve öteki arasındaki farkın bir simgesidir.

Birbirimizle alışverişimiz iyi. Burada yaşam rahat, yaramazlık yok, ayrım yok. Genelde Samandağ merkezinden, Alevilerden alışveriş yaparız, orada ahabplarımız var. Bazen biz ürünlerimizi satmak için Antakya'ya, Iskenderun'a, Maraş'a gideriz. Kimse arasında anlaşmazlık yok, ilişkiler gayet iyi. Yukarıımızda Sünni Türkler var, aşağıda Aleviler var. Türkmenler bizim bahçelerde çalışırlar, gelir kahvede bizimle otururlar. Eskiden pek samimiyetleri yokmuş civar köylerle, yeni gelmişler o zaman Türkmenler.

Kevork da (44, E, lise m.) diğer topluluklarla iş ilişkilerinin iyi olduğunu fakat bazı zorlukları da beraber taşıdığını düşünmektedir:

Ben iyi niyetli, dürüst, güvenilir insanlarla çalışmak isterim, yeter ki iş yapsın... Burada oturan Türkmen köylülerle çalışıyoruz. Aramız iyi. Gelip bizim bahçelere bakarlar. Bizden daha az eğitilmişler fakat bize karşı saygılılar. Önemli olan bu... Dügünlere davet ederler, cenazeleri olursa başsağılığına gideriz, onlar da gelir. Gelir kahvemizde otururlar, bayramlarımıza gelirler. Burada yaşayan insanlar birbirine saygılı, iyi niyetli, alışverişte, ticaretle iyiler, kimse kimsenin hakkını yemez... Samandağ'da çalışırken Alevi çocuklardan da yanımda çalışan oldu. İyi çocuklardı, fakat Samandağ'da çalışmak zordu, insanlar kendilerini kurnaz sanıyor bazen, iyi niyeti suiistimal edenler oldu... Alışverişimizi Samandağ'dan Alevilerden yaparız, liseden de gelen arkadaşlıklarımız var. Orada iş açan Ermenilerin de bir sürü Alevi arkadaşı var.

Yaşlı Ermeniler her topluluğun ticarete açık olmasına rağmen, daha çok kendi topluluklarına dönük ticaret yaptığını düşünmektedirler. Orta yaş civarında olan orta ve yüksek eğitimli Ermeniler günümüzde iş ilişkilerinin, sosyal veya kültürel yakınlığa bakmaksızın her topluluk arasında kurulabildiği kanısındadırlar.

Stepan (44, E, üniversite) Türklerle Ermeniler arasında karşılıklı güven olduğu fikrindedir:

Ben Samandağ'da kendi işimi yürütmek istiyorum. Gerçi herkes kendi milletinden satın alır diyorlar, daha önce çarşıda dükkân açmış abilerimiz öyle diyor. İnşallah biz de eczaneyi iyi işletebilir, geçimimizi sağlayabiliriz... Mesela Vakıfların köyde malları var, ürünlerini Türkler gelip satın aldılar. Bir de Mağaracık'tan (Alevi mahallesi) insanlar geldiler ama ucuz olduğu halde almadılar, çünkü Ermeniler burada çoğunlukta, mandalinayı çalarlarsa bir şey diyemeyiz demişlerdir. Türkler çalarız diye korkmadılar. Yani yine bir çekingenlik var. Mesela mandalinayı alırsa kamyonetini birinin bahçesinden geçirmesi gerekecektir, bir ağaca çarpabilir... Yani bu samimiyet yok. Mağaracık bize uzak, bu nedenle bu samimiyet yok. Türklerin geçmişi 50 yıla dayanıyor. Bizde yukarıdakiler gibi çekingenlik yok. Alevilerden ne kadar çekinmiyorsak Türklerden de o kadar çekinmiyoruz.

Linda (24, K, ilkokul m.) iş ilişkilerinde Ermenilerin taraf-sız olduklarını, herkesle iş yapabildiklerini fakat bu iş ilişkilerinin sosyal yaşama doğrudan etkide bulunmadığını anlatmaktadır:

Genelde diğer topluluklarla iş ilişkileri var babamın, her kesimden müşterisi var, eşimin de her kesimden müşterileri var. Eşimin ailesinin şehir merkezinde pek işi olmuyor, sadece pazarlara meyve sebze götürdükleri zaman köyden çıkıyorlar. Bu nedenle başka yönde iletişimimiz yok kimseyle. Türkler gelir bizim bahçelerde çalışır. Biz zaten bahçelere inmeyiz, bahçelere erkekler iner, bu nedenle ben hiç tanımıyorum.

Köyde yaşayan kadınlar genellikle ev kadınıdır. Köyde diğer topluluklardan ayrı yaşamaktadırlar. Diğer topluluklardan köye gelenler genellikle iş icabı geldiğinden ve çalışmaya gelenlerle aralarında eğitim ve kültür farklı bulunduğundan kadınların diğer topluluk kadınları ile yakın sosyal ilişkiler kurmaları güçleşmektedir. Orta ve yüksek öğrenim görmüş kadınlar köy dışından insanlarla arkadaşlık geliştirme fırsatı bulabilmektedir. Erkekler için ise iş ilişkileri farklı topluluklardan kişiler-

le tanışma ve arkadaşlıklar kurmanın bir yoludur. Kadınlar, sık rastlanmamakla birlikte okulda da tanışabilmekte; genelde farklı topluluklardan kişilerle daha çok erkeklerin kurduğu ilişkiler üzerinden tanışma olanağı bulmaktadırlar.

İş ilişkisi topluluklar arası iletişimi sağlamakla birlikte, sosyal ve kültürel açıdan kaynaşmayı her zaman beraberinde getirmeyebilir. İş ilişkilerinin sosyal ilişkilere ve arkadaşlığa dönüştürülmesinde öğrenim düzeyi ve kültür yakınlığı daha etkili olmaktadır.

İş Ortaklığı

“Hatay’da yaşayan farklı topluluklara mensup kişiler arasında iş ortaklıkları kuruluyor mu?” ve “eğer bir iş ortağına ihtiyaç duyarsanız, kime güvenir, kiminle ortak olmak isterdiniz?” soruları, toplulukların birbirlerine duydukları güvenin derinliğini ve sahip oldukları yakınlığını araştırmayı hedeflemektedir.

Her üç topluluk için dürüstlük ve güven iş yaşamındaki en önemli kriterlerdir. Bu nedenle, iş yaşamında tanıdık olma, sürekli müşteri olma veya sürekli iş yapma, aynı etnik topluluğa mensup olmaktan daha büyük öneme sahiptir. Her üç topluluk bölgede genel bir güvenin olduğunu düşünmektedir, ancak şehirleşme ve serbest piyasaya yöneliş sonucu ticaret hayatında bu güven bozulmaya yüz tutmuştur.

Nusayri Aleviler

Görüşülen Nusayri Alevilerin neredeyse yarısı farklı etnik topluluklar arasında çok fazla iş ortaklığına rastlayamayacağımız çünkü iş ortaklığının Hatay’da yaygın olmadığı fikrindedir. Öte yandan, erkekler genelde iş ilişkilerinin ve iş ortaklığının rasyonel yapısına dikkati çekmekte, Hatay’da yaşayan tüm toplulukların diğer topluluklara mensup kişilerle iş ortaklığı kurabildiğini belirtmektedirler. Nusayri Aleviler iş ortaklığı kurarken en çok Arap Hristiyanları tercih etmektedirler. Farklı topluluklarla iş ortaklığı kurup kuramayacaklarına ilişkin gö-

rüş bildirirken iki kriter kullanmaktadırlar: dürüstlük ve güven. Hristiyanlara özellikle bu kriterler açısından güven duymaktadırlar. Öte yandan Antakya'da yaşayan Nusayri Alevilerle Türk Sünniler arasında iş ortaklıklarına Samandağ'da yaşayanlara oranla daha sık rastlanmaktadır. Samandağ'da her iki topluluk birbirlerinden uzak mahallelerde, köylerde yaşamakta ve olsa olsa geçici iş ilişkileri kurmaktadır. Antakya'da ise aynı mahallede yaşayan ve işyerleri çarşıda yanyana olan Nusayri Aleviler ve Türk Sünniler görülebilir. Samandağ'da yaşayan Nusayri Alevilerin, Arap Hristiyanların ve Ermenilerin bahçelerinde çoğunlukla Türk işçilerin çalıştığı ve bu üç toplulukla Türk köylüler arasında karşılıklı bir ekonomik bağıllık olduğu belirtilmektedir.

Tanık (43, E, ilkokul m., Antakya) bu ilişkileri şöyle açıklamaktadır:

Kardeşimle beraber çalışıyoruz... Eskiden Alevilerle Sünniler arasında düşmanlık vardı ama şimdi bu düşmanlık kalmadı. Olsa da bunu tarikatçı olanlar yapıyor, hepsi yapmıyor. Eskiden bütün milletler ayrı ayrı yerlerde otururlardı, şimdi karıştırılır. Eski düşmanlıklar kalmadı Sünnilerle Aleviler arasında. Ticaret ilişkileri iyidir... Hristiyanlarla Alevilerden birçok kişi ortak dükkân açmıştır. Alevi olsun Hristiyan olsun Sünni olsun birçok kişi ortak dükkân açmıştır ya da ortak iş yapmıştır, ama Yahudilerle pek olmaz. Onlar kendi aralarında iş yapmayı seçerler. Sünnilerle Alevilerden ortak dükkân açanlar çoktur.

Veysel'in anlatımına göre de (31, E, ilkokul m., Samandağ) Hristiyanlarla Aleviler ortak dükkân açmakta, ortaklıklar kurmaktadır. Amcasının oğlunun bir Ermeni ile ortak ticarete girdiğini, Ermeni'nin çok dürüst olduğunu, ortaklığın bozulmasına amcasının oğlunun sebep olduğunu belirtmektedir. Hüseyin'e (38, E, lise m., Samandağ) göre ise iş ortaklıkları fazla yaygın değildir:

Ortaklık kimseyle kurmak istemem çünkü mutlaka kavga çıkacağına inanırım. Şimdiye kadar uzun yıllar ortak kalan biri-

ni görmedim... Alevilerle Hıristiyanlardan ortak dükkân açanlar yok, olsa da çok nadir. Ortak kuranlar oldu eskiden ama kapattılar, uyuşamadılar. Tabii bunun sebebi din değil, genelde ortaklar anlaşıyor, yani pek ortaklaşa çalışan yok. Sünnileri zaten tanımıyoruz, yani onlarla ortaklık hiç yok. Onlarla arada bir gelip bahçelerimizde çalışmalarının dışında hiçbir görüşmemiz, ilişkimiz yok. Geldiklerinde gündelik çalışıp gidiyorlar, bu da çok sık olan bir şey değil.

Lale'nin (25, K, lise m., Antakya) Hıristiyan bir iş ortağına kendi topluluğuna mensup bir ortaktan daha fazla güvenileceğine dair görüşü dikkat çekicidir:

Eğer bir ortağa ihtiyacım olsaydı, güvenilir insanlarla çalışmayı tercih ederdim. Bir Hıristiyan'ın ihanet edeceğini hiç düşünmem ama bir Sünni'nin düşünürüm. Alevi'nin de biraz düşünürüm, çünkü biraz daha paragözler... Alevilerle Hıristiyanların ortak dükkân açıp açmadığını bilmiyorum ama Sünnilerle Hıristiyanların da ortak dükkân açtıklarını hiç duymadım, açmazlar zaten, ortak hiçbir özellikleri yok. Ama 10 yıl önce ben bir Hıristiyan'la bir Alevi'nin ortak çalıştığı bir iş yerinde çalışıyordum. Daha sonra Hıristiyan patron başka işe yönelince beni de yanına almak istedi. Alevi patron kalmamı istedi, benim tercihim Hıristiyan'dan yana oldu. Ve doğru bir tercih yaptığıma inanıyorum, çünkü memnunum, doğru insanlar.

Genellikle ev kadını olan ve iş yaşamını dışarıdan gözlemleyen kadınlar iş ortaklığı ve iş yaşamında güven konularında ekonomik kriterleri değil birarada yaşayabilmeyi ve ortak bir kamusal alanı paylaşmayı ön planda tutmaktadırlar. Erkeklerin bu konudaki tutumu tarafsızdır. Aktif iş ilişkilerini sosyal ilişkilerinden ayrı tutmakta, 'aracsal' bakış açısıyla bakmaktadırlar.

Aleviler, ortak iş yapmayı tercih etmemektedirler, az sayıda ortaklığı ise Hıristiyanlarla kurmuşlardır. Samandağ'da Sünniler piyasaya girişimci olarak katılmadıkları, Antakya'da ise ortaklık yaygın olmadığı için, Alevilerin Sünnilerle ortaklığa da-

yalı iş ilişkisi geliştiremedikleri belirtilmektedir. Bununla birlikte Sünnilerle ticaret ilişkileri iyi bir şekilde sürmektedir. Öte yandan, her topluluktan öğrencileri olan Antakyalı Sünni-Türk bir lise öğretmeni, kendisinin Antakya kültürü ile büyüdüğünü, babasının bir ortağının Alevi, bir ortağının Hristiyan olduğunu, onlardan çok şey kaptıklarını, babasının ortaklarıyla 56 yıl beraber çalıştığını ve hesap konusunda bir anlaşmazlık dahi olmadığını anlatmıştır.

Arap Hristiyanlar

Arap Hristiyanlar da Nusayri Aleviler gibi iş ortaklığı kurmanın Hatay'da pek yaygın olmadığını vurgulamaktadırlar. İş yeri sahiplerinin ekonomik anlamda kendi kendilerine yetmeleri onları bağımsız çalışmaya yönlendirmektedir. Yine de birkaç kişi farklı topluluklardan kimselerle iş ortaklığı kurmuşlardır ve bu tür ortaklıkların en çok Nusayri Alevilerle kurulduğunu belirtmektedirler.

Mişel (35, E, lise m., Antakya) kendi deneyimlerini şöyle aktarır:

Daha önce abilerimle ortaklık, anlaşılmadı, o nedenle bir daha ortağım olmasını hiç düşünmedim. Antakya'da ortak çalışmak pek yaygın değil... İş ortaklıkları yok denecek kadar az. Ama olanlardan biri Alevi'yle fabrika açtı yakın bir zamanda. Benim de çıkarlarımın çoğu Alevi kesiminden. Üç Hristiyan, bir Sünni ve yedi Alevi çalışan var. Aleviler çoğunlukta çünkü muhit olarak buraya yakın yerlerden geliyorlar.

Keti de (28, K, üniversite m., Samandağ) Hristiyanların Alevilerle ya da Sünnilerle ortak dükkân açtıklarını bilmediğini, ama genelde Hristiyanların maddi imkânlarının iyi olduğunu, o nedenle ortaklığa gerek duymadıklarını, ama kendisinin bir gümüşçü arkadaşının gümüş atölyesini Alevi arkadaşları ile ortak kullandığını belirtmektedir.

Antakya'da görüşülen bir Arap Hristiyan, bir Sünni (Türk) ile birlikte tamirat dükkânı çalıştırmaktaydı. Edvard'a göre de

(36, E, üniversite m., Samandağ) farklı etnik topluluklar arasında iş ortaklığı kurmak yaygındır:

Bir hekim ile ortak çalışıyorum, kendisi Alevi. Burada ortaklıklar çok var; Alevi ve Hristiyanlar arasında özellikle. Mesela bir komşumun ortağı Alevi. On yıldır ortaklar, tüccarlar. Hiçbir sorun yaşamadılar. Türklerle bildiğim kadarıyla yok; Ermenilerle de yok; zaten onlar çok azlar.

Arap Hristiyanların, kadın-erkek ayrımı olmaksızın, iş ortaklıkları ve bununla ilgili güven konusunda günlük yaşamları ve duygularından hareketle açıklamalarda bulunmadıkları görülmektedir. Onlar bu konuyu 'aracsal' bakış açısıyla, iş ilişkileri üzerinden yorumlamaktadırlar.

Ermeniler

Ermeniler Samandağ'da yaşayan tüm etnik topluluklarla iş ilişkileri kurmalarına rağmen, ortaklık ilişkisine pek rastlanmamaktadır. Eskiden diğer topluluklardan kişilerle ortaklık kurduklarını, ancak nüfusça azalmalarıyla birlikte bu olanaklarının da azaldığını belirtmektedirler. En yoğun iş ilişkilerini Türkmen toplulukla yaşamalarına rağmen, Türkmenlerin ticaretle pek uğraşmamalarının da etkisiyle az sayıda ve uzun sürmeyen iş ortaklıklarını daha çok Nusayri Alevilerle kurmuşlardır. Samandağ'ın kırsal mahallelerinde yaşayan Nusayri Aleviler de köyde yaşayan Ermeniler gibi meyve ticareti yaparak geçindikinden ve Nusayriler nüfusça kalabalık olduklarından onlarla iş yaşamında ortaklıklar kurma olanakları yüksektir. Samandağ civarında bulunan köylerde yaşayan Türkler ise işçi olarak çalıştığından ya da odun veya kömür satarak geçindiklerinden onlarla iş ortaklığı kurma zemini pek yoktur. Arap Hristiyan topluluktan meyve ticaretiyle uğraşanlar çok olsa da, nüfusça az olan bu toplulukla iş ortaklıkları kurulmamıştır.

Ermeni erkekler iş ilişkileri dolayısıyla diğer topluluklarla kadınlara kıyasla daha sık görüşme, arkadaşlıklar kurma imkânına sahip olsalar da ortaklık kurma konusunu tamamen piya-

sa rasyonelleriyle değerlendirmektedirler. Kadınların iş ilişkilerine yönelik açıklamaları ise tıpkı Nusayri Alevi kadınlar gibi aynı zamanda gündelik yaşam ve sosyal iletişimle ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bazı kadınlarda kültürel farklılıkların ortaklık kurmaya engel olabileceği fikri vardır.

Özlem (35, K, ilkokul m.) ve kayınvalidesi iş ilişkilerini ve iş ortaklıklarını şöyle değerlendirmekteler:

Burada Ermenilerin hem Türklerle hem Alevilerle araları çok iyi... birbirleriyle ortak dükkân açarlar, alışveriş yaparlar. Ortak dükkân Türklerle açan duymadım ama Alevilerle var. Alevilerle Ermenilerin arası iyi. Aleviler hoşgörölüler, anlayışlılar. Eşimin dayısının oğlu bir Alevi'yle ortak kuyumcu dükkânı açmış. Mesela eşimin dayısının oğlu evlendiğinde, düğünde Alevi ortağı ev sahipliği yaptı, düğünü sahiplendi, bütün ihtiyaçlara o baktı, biz dükkâna gidince çok ilgi gösterir, bir şey içirineden bırakmaz.

Mikayel (42, E, lise m.) eskiden bir iki tüccarın Alevilerle, Hıristiyanlarla ortaklaşa iş yaptığını ama ortaklığın artık kalmadığını, daha doğrusu işlerin küçölmesiyle birlikte pek fazla tüccarın kalmadığını söylemektedir. Sena (34, K, lise m.) ise yaşam şekli ve gelir durumunun ortaklık kurmada önemli iki unsur olduğunu düşünmektedir:

Bir ortağım olsaydı, kiminle ortak olabilirdim hiç düşünmedim. Ama eşimle beraber butik çalıştırıyorduk; her kesimden müşterilerimiz vardı, öyle bir ayrımımız yoktu. Buradaki ister Türk ister Alevi ister Rum pek çok konuda ortaklığımız var... Bazen ortak çalışanlar oldu. Bir Alevi'yle ticarete girişen bir tanıdığım var... Türklerle yaşam şekli olarak biraz fark var ve Türkler biraz daha yoksul.

Sonuç itibariyle nüfusça az olmaları ve ticaretin eski canlılığını yitirmesi sonucu Ermeniler diğer topluluklarla ortaklık ilişkisine girmemektedirler. Gerek Ermenilerin gerekse Arap Hıristiyan ve Nusayri Alevilerin geçmişte ortaklık ilişkisi kurmalarını kolaylaştıran benzer ekonomik ve kültürel yapıya sa-

hip oldukları görülmektedir. Arap Hristiyanlar, Ermeniler ve Nusayri Aleviler kentte Türklerle yatay ekonomik ilişkiler geliştirmektedir, kırsal kesimde ise bu topluluklarla Türkler arasında dikey ilişkiler hâkimdir.

Sonuç

Bu üç topluluk iş yaşamlarında sadece birbirleri ile değil Hatay'da yaşayan tüm etnik topluluklarla iletişim ve dayanışmaya açıktırlar. İş yaşamındaki ilişkilerini 'araçsal' bir yaklaşımla, yani rahat pazar ilişkileri kurup kuramadıklarına göre değerlendirmektedirler. Genelde bu üç topluluk, özellikle de Nusayri Aleviler ve Arap Hristiyanlar arasında sıkı iş ilişkileri vardır. Hatay'da yaşayan bütün etnik topluluklar arasında iş ortaklığına rastlanırsa da en fazla ortaklık Nusayri Aleviler ve Hristiyanlar arasında kurulmaktadır. Yahudilerin iş ortaklığı kurmamalarının nedeni onların diğer topluluklarla iş ilişkileri geliştirmek ya da iletişim kurmak istememeleri değil, ticaret konusunda kendilerine yeter olmaları ve ortaklık kurma ihtiyacı duymamalarıdır. Fakat, esnaf-müşteri ilişkisi açısından bu üç topluluğun Yahudilerle de sıkı alışverişi vardır. Öte yandan bu üç toplulukta babadan oğula meslek aktarımı oldukça azalmıştır.

Nusayri Alevilerin, Arap Hristiyanların ve Türk Sünnilerin Antakya kent merkezinde birbirleriyle ve diğer topluluklarla iş ilişkilerinin yatay (Horowitz, 1985) bir ilişki olduğu gözlemlenir. Sosyal statü açısından da bu topluluklar eşittir. Orta yaş ve üstü Nusayri Alevilerin eğitim düzeyinin Arap Hristiyanlar ve Ermenilerinkinden daha düşük olduğu, bugün ise Nusayri Alevilerin de eğitimin önemini kavradığı ve bu konuda Hristiyanlara yetiştigi görülür. Samandağ'da ise bu üç topluluğun çoğu zaman tarım ve bahçe işçiliği ile geçinen Türklerle hem sosyal hem de ekonomik açıdan dikey, yani eşitsiz sınıfsal ilişkilerinin olduğu gözlemlenir. Bu durum klasik etnisite literatüründe 'durumsal' yaklaşımın açıklamaya çalıştığı, ekonomik çıkarlar çerçevesinde çatışmaya neden olan üç durumla da örtüşmemektedir.

Etnisiteye 'durumsal' yaklaşım, etnik çatışmaların sebeplerini, etnik ve ırksal grupların dayanıklılıklarını, ekonomik çıkarlar ve sosyal statüler çerçevesinde açıklayan üç yaygın modeli kapsamaktadır. Birincisi, etnik ve ırksal ilişkileri 'İç Sömürgecilik' olarak görür. İç Sömürgecilik, ekonomik ve kültürel anlamda daha baskın olan bir grubun, aynı ülkeyi paylaştığı ve kendisinden etnik/ırksal olarak farklı olan azınlık bir grubu dışladığı veya engellediği durumu ifade eder. Asya ve Afrika'da kolonyal egemenlik kuran dış sömürgecilik ile iç sömürgecilik arasında benzerlikler bulunur. İkinci model 'Ayrı Emek Pazarı Kuramı'dır. İç Sömürgecilik yaklaşımı, etnik ve ırksal sınırları ve sınıfsal sınırların bilinçli veya bilinçsiz olarak kurulabileceğini öngörürken, Ayrı Emek Pazarı Kuramı, aynı sınıfsal statüye sahip etnik ve ırksal gruplar arasındaki rekabete odaklanır. İşverenler bir etnik grubun emek gücünü, diğer bir etnik grubun emek gücünü daha ucuza almak için kullanır. Üçüncü yaklaşım, Komisyoncu/Bölge Kuramı'dır. Rekabet ve çatışma bu modelde önemli bir role sahiptir. Bu yaklaşım etnik ve ırksal grupların, özellikle göçmenlerin, büyük ekonomilerde yer alabileceğini vurgular. Girişimciler, küçük işyerlerini arasında sıkı bir bağ geliştirirler. Kendi gruplarından insanları çalıştırır, kendi gruplarına ya da diğer azınlık gruplara komisyoncu tüccar olarak hizmet ederler (Cornell ve Hartman, 1994: 65; Horowitz, 1985: 106-108).

Deutsch da sosyal hareketliliğin özellikle rekabete dayalı modern sektörlerde etnik çatışmayı hızlandıracağını ve rakip grupların modernizmin sağlayacağı faydalardan yararlanmalarının yanı sıra, değişimin yarattığı güvensizliği güçlü bir şekilde hissederek kendi topluluklarının kanatları altına sığınacağını düşünür (Horowitz, 1985: 99-100). Etnik topluluklar arasındaki ilişkiler piyasada rekabete, grup sınırlarının keskinleştirilmesine ve kültürel farklılıkların daha çok vurgulanmasına da neden olabilir (Berghe, 1978).

Bu yaklaşımlarda, etnik topluluklar arasında çıkabileceği öngörülen çatışmaların Hatay'a uymadığı görülmektedir. Tam tersine, Hatay'da etnik toplulukların mesleki açıdan bağım-

sız olmaları ve neredeyse bir işbölümünü düşündürecek şekilde farklı iş alanlarında ‘uzmanlaşmaları’, onları ticaret kanalı ile birbirlerine daha çok yaklaştırmakta, iletişim kurmalarını sağlamakta, birbirlerine bağımlı kılmakta ve sınırlı kaynakların paylaşımı için rekabet etmelerini engellemektedir. Tam da bu doğrultuda Barth şöyle demektedir: “İki ya da daha fazla etnik grubun etkileşimde bulunduğu toplumsal ortamlarda, farklı iş kollarında istihdam edilmeleri yoğun olmasa bile en azından ticari ilişki kurmalarına yol açar. Farklı iş kollarında çalışan gruplar birbirlerine mal ve hizmet sunuyorsa aralarındaki bağ daha derin olabilir. Bu bağ siyasi ölçekte ifade edilmiyor olsa bile farklı alanlarda kendini gösterebilir” (1969: 19). Ortak seçme konusunda da bir ayrımcılık söz konusu değildir.

İşbölümünün toplum içinde katmanlaşmalara neden olacağı varsayılır (Green, 1972). Durkheim’e (1984) göre ise nüfusun fazlalaşması insanlar arasında rekabete neden olduğundan farklı mesleklerde uzmanlaşmak sosyal rekabeti azaltmayı veya düzenlemeyi sağlar. Hatay’daki etnik topluluklar arasındaki ekonomik ilişkiler daha çok Durkheim’in yorumunu destekler niteliktedir. Öte yandan etnik köken olarak çoğunluğa mensup olmayan toplulukların sınıfsal anlamda ‘ezik’ olmamaları bu bölgede önemli gerilimlerin yaşanmamasının önemli sebeplerinden biridir.

ALTINCI BÖLÜM

Evlilik İlişkileri

‘Evlilik’, birden fazla anlama ve işleve sahiptir. Genelde iki kişinin bir aile kurduğu, birtakım ayrıcalıkları ve zorunlulukları da beraberinde getiren ve toplum tarafından onaylanan sosyal bir olgu ya da statü olarak tanımlanmaktadır (Giddens, 1996; Horton ve Hunt, 1984). Geleneksel değerleri savunmaya hizmet edebilen bir kurum olarak da yorumlanan evlilik, ayrıca, farklı etnik gruplar arasında ittifak kurmanın bir yolu olabilmektedir (Haviland, 1999; Hoşgör ve Smith, 2002).

Farklı gruplar arasında yapılan evlilikler, gruplar arasındaki sosyal sınırların katılığını gösterir. Topluluklar arasındaki ilişkileri kavrayabilmek için aralarında yapılan evliliklerin oranı önemli bir bilgi kaynağıdır. Topluluklar arasında politik, ekonomik ve sosyal ilişkilerin evlilik ilişkilerini etkileyip etkilemediği ve her bir etnik topluluğun grup içi ve grup dışı ilişkileri ne derece desteklediği buradan anlaşılabilir. “Pek çok sosyal bilimci gruplararası evliliklerde ilgili verileri etnik, dinsel veya göçmen grupların birbirleri ile olan ilişkilerinin niteliğini anlamak için uzun bir süreden beri kullanmaktadır” (Hoşgör ve Smith, 2002: 419). Topluluklar arası evliliklere ilişkin yaklaşımlar, ‘öteki’yi tanımlamanın da en iyi göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Evlilik İlişisine Aile İçi Bakış

Evlilik ilişkilerine aile fertlerinin bakış açısını araştırmak, ailelerin veya bireylerin topluluklar arasında gerçekleşen evliliklere ne kadar hoşgörü gösterebildiklerini, ait oldukları topluluktan ne kadar bağımsız düşünebildiklerini ve olayların genel toplumsal yorumlanma biçimlerinin ötesinde bireysel olarak nasıl yaşandığını anlamak açısından önemlidir. Bu çerçevede, görüşülen kişilere evliyseler eşleriyle nasıl tanıştıkları, evlendikleri kişinin kendi topluluklarından olmasına ne ölçüde dikkat ettikleri sorulmuştur. Görüşülen kişiler bekâr ise, hangi topluluklardan kişilerle evlenmeyi tercih ettikleri, ailelerinde diğer topluluklardan kimselerle evli bireylerin olup olmadığı sorulmuştur.

Nusayri Aleviler, Arap Hristiyanlar ve Ermeniler çoğunlukla kendi topluluklarından biriyle evliliği onaylamakta, fakat gençler diğer topluluklardan bir kişiyle evlenmekte ısrarlı olursa, onların bu kararına saygı duyacaklarını ifade etmektedirler. Bu konuda her üç topluluk çoğunlukla dışa kapalı bir tutum takınmaktadır. Yine de farklı topluluklar arasında gerçekleşen evliliklere eskisi kadar tepki gösterilmemektedir.

Nusayri Aleviler

Nusayri Alevilerin Hatay'da yaşayan nüfusça en büyük topluluklardan biri olması eş seçimlerini de etkilemektedir. Daha çok kendi topluluklarından biriyle evlenmektedirler. Görüşülen kişiler genelde, evlendikleri kişinin kendi topluluklarından biri olmasına dikkat ettiklerini, çocuklarının da kendi topluluklarından biriyle evlenmesini tercih ettiklerini belirtmektedirler. Başka topluluktan biriyle evlenme durumunda hangi topluluğu tercih ettikleri konusunda ise cevaplar tereddütlüdür. Farklı toplulukların bireyleriyle yapılmış ve sorunlu buldukları evlilikler, tereddütlerin başlıca sebebidir.

Antakya'da farklı topluluklardan bireylerin evlenmesine çok sık rastlanılmamaktadır. Bu türden evliliklerin hoş görülme-

mesinin en büyük sebebi din farklılığıdır. Antakya’da yaşayan Nusayri kadınlar bu konuda erkeklere göre daha tutucu görünmektedir. Görüşülen erkeklerin çoğu çocuklarının yapacağı ‘dışarıdan’ evliliklere saygı duyabileceğini belirtirken kadınların çoğu çocuklarının diğer topluluklardan bir bireyle yapacağı evliliği hiçbir şekilde kabul edemeyeceğini belirtmektedir.

Necva (40, K, lise m., Antakya) kendi evliliğinin nasıl gerçekleştiğini ve topluluklar arası evlilikler konusunda neden tereddüt ettiğini şöyle dile getirmektedir:

Biz eşimle akrabayız. Kendimiz birbirimizi sevdik, o zamanlar Alevi dışında bir millettten evlenmek olmazdı. Olsa da ben istemezdim... ben kızımı Sünni’ye vermek istemem... ama ne kadar Hıristiyanlarla kültürel açıdan en yakın olsak da, aynı dili konuşsak da, Müslüman’ı evlilik olayında Hıristiyan’dan daha çok tercih ederim... Ama, Alevi olsun isterim, dışardan kimseyi istemem... ille bir yerde sorun çıkıyor diye vermem, ille ısrar ederlerse (ki bizim yapımızda yok) uyarırız ama gene de alırsa alır, karışamayız... Sünniler Hıristiyanlardan ve Alevilerden daha soğuk, daha mesafeli bizlere karşı. Onlar daha kapalı ama din dışında hepsiyle ortak yönlerimiz var. Bazı Sünniler de Hıristiyanlar kadar açık aileler. Hıristiyanlar zaten çok rahatlar ve tahsilliler. Mesela Sünni bir tanıdığımız aile var. Tahsilli bir ailedir. Bir oğulları doktordur. Bir sürü Alevi arkadaşı onu tercih eder, ayrıca ailenin bir kızı bir Alevi’yle evlendi ama kızı isteyerek vermediler. Normal karşılamak lazım, ama hâlâ alışamadılar. Onlar bizi istemez, biz de onları istemeyiz. Milliyetçi insanlar her yerde kötüdür, mesela komşumun kızı bir Alevi’ye kaçınca babası bas bas Alevileri kötülüyor. 20 senelik komşumuz. Bazen gelir, biz de bazen giderdik. Bizim yaşlı bir Alevi komşumuz adama çıkıştı, bağırdı, sen ne biçim adamsın, kızını vermek istemeyebilirsin ama bizden ne gördün diye. Ben de kızımı Sünniye vermek istemem ama tutup da onları kötülemem... Mesela bir Hıristiyan komşumun oğlu bir Sünni kızla evlendi. Düğün kilisede oldu. Düğünden önce anne, oğlu gelini boşasın diye 6 sene oğluyla oturdu... Bu tür

evlilikler oluyor, tabii seven evlensin ama ben çocuğum evlensin istemem.

Mehmet de (50, E, ilkokul m., Antakya) dinsel farklılıkların karışık evliliklerde sorun yaratacağını düşünmektedir:

Eşim dayımın kızı... Ben evlenirken kendi dinimden biri olmasına özen gösterdim çünkü evlenmeden önce bir yakınım misafirliğe gelen bir kıza aşık oldum, Ermeni olduğunu bilmiyordum, istedim, ama akrabalarım bana vermeyeceklerini söylediler. Onlar vermezlermiş, zaten bizim aile de almazdı... Çocuğuma eş seçiminde özgürlük tanırım, çocuklarımızın Hristiyan kızlarla evlenmelerini çok istemem ama sülalede Hristiyan gelin var, İskenderun'dalar, her türlü ilişkilere, yaptığımız dinî törenlere katılmaz. Biz de sokmamaya çalışırız, çocuklar bunu gördüğü için zaten böyle bir şeye yanaşacaklarını sanmıyorum. İsrar ederlerse bu kendi bilecekleri iş olur. Sünni veya Hristiyan farketmez, bu ikisi arasında tercih sırası yapamam, ama insanoglu kötü değil, hele Antakya'da farklı milletten insanların ilişkisi çok güzel.

Eşiyile Hristiyan bir tanıdığı tarafından tanıştırılan ve onun eşi hakkındaki yorumlarına güvenip evlenen Aysel de (36, K, lise m., Antakya) çocuğu söz konusu olunca topluluklar arası evlilikler hakkında olumsuz bir tavır takınmaktadır:

Eşimle görücü usulü tanıştık. Beyimin amcasının oğlu bizim sevdiğimiz bir Hristiyan amcamızın ortağı idi. Onların dükkanına gidip gelirken eşim beni görüyormuş, ben alışveriş yaparken falan. Mehail amcaya sormuş, o da bizim kızımız demiş, almış getirmiş. Mehail amca eşimi tanıyormuş, bize anlattı, onu tanıdığını ve güvenilir bir insan olduğunu söyledi, biz de birbirimizi beğendik, evlendik. Evlenirken Alevi olmasına dikkat ettim tabii, başka türlü olmasına ihtimal yoktu. Kendi milletinden almak en iyisi... Kızımın evleneceği insanın kendi milletinden olması önemli. Başka türlü olmasını aklıma bile getirmek istemem.

Antakya'da yaşayan Nusayri Aleviler, karışık evliliklere pek sıcak bakmasalar da Samandağ'da yaşayan Nusayri Alevilere göre daha hoşgörülüdürler. Bu da kent-kır farkından kaynaklanmaktadır. Antakya kenti farklı toplulukların kendi kültürlerini daha çok koruyabildikleri, kendilerini daha iyi ifade edebildikleri bir yerdir. Oysa Samandağ'da topluluklar eskiden farklı mahallelerde veya köylerde oturdukları için hem kültürel hem de sosyal açıdan daha içe dönüktür. Ortam, Antakya'ya göre biraz daha gelenekseldir ve karışık evliliklere karşı daha sert bir tavır takınılmaktadır.

Süleyman (67, E, ilkokul m., Samandağ) kendi evliliği ve çocuklarının evliliği hakkında şunları söylemektedir:

Biz eşimle aynı mahalledeniz. O da Alevi, gördük birbirimizi, istedik, evlendik. Akraba değiliz... Zaten başka milletten biriyle evlenmek sözkonusu değildi... Ben çocuklarımın başka milletten insanlarla evlenmelerini istemem. Benim bir oğlum Sünni'yle evli. Üniversitede tanışmışlar. Oğlum evlendiğinde tepki gösterdik ama tutturamadık. O bizden zengindi, biz fakiriz, onun desteğini alıyoruz. Ses çıkardık ama dikkate alınmadı. Ama kızlar evlenemez Sünni'yle, oğlan da evlenemez. Diğer oğlan da Sünni bir kızla evlenmek istedi, izin vermedik, bu yüzden bize hâlâ dargın. Ama büyüğü kabul etmek zorunda kaldık. Kızın ailesi memnuniyetle karşıladı. Biz gidip kızı istemedik ama ailesi seve seve kabul etti. Ama kız bizi utandırdı, aramız çok iyi, hatta buralı olan gelinimden daha iyi. Hristiyanların da Alevi kızlarla evlendiği oldu, Alevilerin de Hristiyan kızlarla evlendiği oldu ama hiçbiri ailesinin rızasıyla yapmadı bunu. Aileler daha sonra razı oldular ama evlenmeden önce razı değillerdi... Oğlum Sünni yerine Hristiyan'la evlenseydi yine razı olmazdım. Benim için Sünni veya Hristiyan farketmez, kendi milletimden olmadıktan sonra çocuklarım hiçbiriyle evlensin istemem. Yani din konusunda Sünniler bize daha yakın. Öte yandan Hristiyanlar bize yakınlar ama Sünniler değiller.

Bu ortamda farklı topluluklar arasında gerçekleşen evliliklere karşı çok hoşgörülü olan birkaç kişiye de rastlanmaktadır. Böy-

le bir hoşgörünün sadece üniversite mezunu değil ilkökul mezunu insanlarda da görülebilmesi bu konudaki toplumsal baskıların azalacağı konusunda ümit vermektedir. Zaten hem Antakya'da hem de Samandağ'da gençlerin topluluklar arası evlilikler konusunda yaşlılardan daha hoşgörülü oldukları gözlenmektedir.

Gül (23, K, lise m., Antakya) karışık evlilikler konusundaki sert yaklaşımların yumuşadığını belirtmektedir:

Yaşlılarımız bu konuda tutucu ama yine de günümüzde eskisi kadar tutuculuk yok, bir Alevi bir Sünni'yle, bir Hristiyan'la evlenebiliyor. Mesela bizim oradan Alevi bir kız Hristiyan'la evli. Yaşlılar bile, belki de gençlerin devamlı konuşmasından kaynaklanıyor olabilir, mutlu olacaklarsa evlensinler diyorlar. Gençler gayet kabullendiler bu olayları. Hem Sünniler hem Hristiyanlar için. Benim bir kuzenim dışarıdan bir Sünni'yle evli; kültürlü, okumuş, görmüş, İzmirli bir aile, çok iyi anlaşıyorlar ama diğer kuzenim kapalı bir aileye gelin gitti, ailesi gelmedi çocuğun düğününe, çok mutsuzlar. Biz onlara kız veriyoruz ama onların bazıları gerekirse öldürürler bize kız vermezler. Bazı Sünniler Alevileri Müslüman olarak görmezler. Böyle düşünenlerde başörtüsü, kapanma yaygın. Eğer kapanarak Müslüman olacaksam ama içim kötüyse sorun yok onlar için, ben buna karşıyım. Hristiyanlarla evlenenlerde de mutlaka sorun yaşanır, onlar da ayrımcılıktan değil ama azınlık oldukları için kendi milletlerini çoğaltmak için çocuklarının kendi milletlerinden evlenmelerini istiyorlar. Ama ben evleneceğim zaman kendi dinimden biri olmasına özen gösteririm. Farklı kültürlerimiz var, ne kadar birbirimize benzesek de.

Şebnem (38, K, üniversite m., Samandağ) bu konuda baskı yaşamış ve çocuğunu toplumun sıkı bağlarından koparmaya çalışmaktadır:

Ben eşimle görücü usulü tanıştım, istemediğim halde. Daha önce üniversitede sevdiğim bir arkadaşım vardı, mezhep ayrılığı yüzünden olmadı, çok acı bir şey. Ben aynı olayı kızıma yaşattım, ben ailemi silmek istemediğim için zorla evlenemedim.

Sonra uzun bir süre evlenmedim, çok geç evlendim, babamın aşırı ısrarıyla, mürûvvetini göreyim, buralı olsun diye. Ben kızımı mezhep olayında çok serbest bırakırım, dilediği, sevdiği, anlaşılabildiği insanla evlenebilir. Kocam bu konuda tutucu ama ben ona o şeyi vermem... Son zamanlarda Alevilerle Hristiyanlar arasında çeşitli evlilikler oldu, ben son derece doğal buluyorum ama halkımız buna alışık değil. Aile yaşantımız buna açık değil. Şu anki güçte ve kararlı olsaydım o çocukla evlenirdim. Ha Hristiyan ha Alevi olmuş, mutlu olacağına inanıyorsa evlensin. Bu düşüncelerimden ötürü ben de tepki alıyorum.

Rıfat (31, E, ilkokul m., Samandağ) topluluklar arası evlilikler konusunda politik tutumun dinselliğe baskın gelebileceğinin bir örneğini sunmaktadır:

~
Eşimle akraba değiliz, sadece aynı mahalledeniz, birbirimizi beğendik, istedim, verdiler. Kızımı eğer kafa yapısı uygunsa veririm neden vermeyeyim. Ama tutucuysa, milliyetçi ise vermem, burada dinî değil, politik yaklaşımı benim için daha önemli. Bu oğlum için de geçerli.

Bu iki örnek toplumsal açıdan ilerlemenin örnekleridir. Nüsayri Aleviler genelde farklı topluluklar arasındaki evliliklere hoşgörölü yaklaşsalar da kendi çocukları söz konusu olduğunda biraz daha sert bir tavır takınmakta ve kendi topluluklarından bir gelin veya damadı tercih etmektedirler. Onlara göre bu konuda ne Sünniler ne de Hristiyanlar önceliklidir. Yine de Antakya ve Samandağ'da Hristiyanlarla içiçe yaşayan Alevilerin bu türden evliliklere Hristiyanlarla farklı mahallelerde oturanlara göre daha hoşgörölü oldukları gözlenir. Birarada yaşamak bu konudaki tavrı olumlu yönde etkilemektedir.

Arap Hristiyanlar

Hem Antakya'da hem de Samandağ'da yaşayan Arap Hristiyanların, farklı topluluklara mensup bireylerle evlilik konusunda Alevilere nazaran daha dışa açık ve hoşgörölü davran-

dıkları söylenebilir. Hıristiyanların başka topluluk bireyleri ile birkaç evliliği olmuştur. Bununla beraber Arap Hıristiyanların da ilk tercihleri kendi topluluklarıdır. Alevilere oranla daha fazla hoşgörölü davranmaları, Andrews'ün de (1989) belirttiği gibi bu topluluğun nüfusça azalmasına, küçük bir topluluk olmasına bağlanabilir. Evlenme yaşındaki gençlerin sayıca az olması onları farklı topluluklardan bireylerle evlenmeye yönlendirmektedir. Bu konuda hoşgörölü olmalarının başka bir sebebi de bölge insanların ortak bir kültüre sahip olmasıdır. Görüşülen kişilerin çoğu bölgedeki bütün toplulukların kültürel benzerliklerine sıkça atıfta bulunmaktadır.

Keti'ye göre (28, K, üniversite m., Samandağ) farklı topluluklarla yapılan evlilikler onaylanmamakta fakat kabullenilmektedir:

Hıristiyanlarla Aleviler arasında veya Hıristiyanlarla Sünniler arasında evlilikler oluyor. Yaklaşımları genelde iyi değil. Mesela benim ailem; herhangi bir olumsuz şeyleri yok fikir olarak, bir ayrım olmadığı için ama teoride gene karşılar. İleride iyi geçinemeyeceklerini, çocuklar açısından sorun yaşayacaklarını düşünüyorlar. Ama bu tarz evliliklere de çok tepki göstermiyorlar. Mesela bir akrabamın kızı Sünni'yle evli, dışardan üniversite çevresinden bir arkadaşıyla. Kızın abileri zaten okumuş oldukları için kabullendiler, babası biraz zor kabul etti ama o da sonunda razı oldu. Bir kadın öğretmen arkadaşım var, Hıristiyan, gene Sünni biriyle evli, ailesi çok çok iyi, kabullenmiş durumda, araları gayet iyi, sorun yok... Dışardaki Sünnilerden demokrat olan da çok ama buradaki Türklere yaklaşım da evlilik söz konusu olunca Alevilere olan yaklaşımla aynı, sonuçta Müslüman. Ya Sünni ya Alevi deyince yaklaşım aynı ama genelde Alevilere daha yakınız. Çünkü kültürler ortak, din olmasa da.

Neval'in (62, K, eğitim görmemiş, Antakya) oğlu bir Alevi kızla evli. Neval;

"Oğlum zaten Alevi bir kızla evli. Komşumuzun kızını sevdi, ikisi anlaşılar evlendiler, biz farkına bile varmadık, büyükle-

re sormuyorlar ki. Benim damadım Süryani, İstanbul'da otuyormuş, buraya kız aramak için gelmiş, benim kızımı söylemişler, geldi istedi, kısmet oldu, verdik. Onlar birbirlerini sevdikten sonra biz bir şey diyemeyiz. Oğlan da eşini alıp kiliseye gidebiliyor, bir sorun çıkmadı bu güne kadar.”

derken, Neval'in bir Alevi komşusu bu karışık evliliklere yine Neval'in oğlunu örnek vererek ne kızın ne oğlanın ailesinin bu evliliği istediğini, hâlâ aralarının soğuk olduğunu belirtmiştir. Din aynı olduğu sürece farklı topluluklardan evlilikler sorun yaratmazken, din farkı, kapı komşu olma durumunda bile huzursuzluk yaratabilmektedir. Fakat yine de gösterilen tepkiler ağır olmamaktadır.

Arap Hristiyanlar, dinsel inançları farklı da olsa bu bölgenin insanlarını ortak kültürel özelliklere sahip bir bütün olarak görme eğilimindedir. Bu nedenle, gelin veya damat seçme söz konusu olunca kendilerine en uzak olanı, yani 'öteki'yi hem bölge dışından olan hem de Hristiyan olmayan insanlar olarak tarif etmektedirler. Bölge dışına genelde okumak amacıyla giden çocuklarının oralardan insanlarla evlenmelerini istemektedirler. Çocuklarının eş seçiminde öncelikle kendi topluluklarını tercih etmekte, istenmeyen karışık evlilikler söz konusu olunca, başta Aleviler olmak üzere, bölge içindeki toplulukları tercih etmekte. Alevilerin bu konuda öncelikli olmalarında yüzyıllardır birarada yaşamaları, aynı dili –Arapça– konuşmaları ve ortak bir kültürü paylaşmaları etkilidir. Ortak dil ve ortak kültür toplumun ortak bilincini geliştirir ve bu ortak bilinç kimliğin başlıca göstergelerinden biridir (Lewis, 1998; Isaacs, 1975; Baumann, 1999; Stinnet, 1977). Hatay'da da bölge kültürünün insanları birbirine bağladığı, yakınlaştırdığı görülmektedir.

Aleks'in (77, E, lise m., Antakya) oğlu bölge dışından bir kadınla evlenmiş ve bu evlilik boşanmayla bitmiştir:

Eşim de Hristiyan'dır. 10 yıl sevdik birbirimizi, herkes bilir bu sevgiyi. 40 sene oldu... Çocuklarımin biri evli, biri dul. Çocuğumu rahat ettirecek biri olması lazım, dini imanı olması önem-

li değil. Oğlum daha önce bir Türk, Sünniyle evliydi... çok iyiydi, güzeldi ama çalışma hırsıyla doluydu, ikisi de bu kadar yoğun olunca yürümedi, isteyerek ayrıldılar. Evlilik yalnız aşk değil, anlaşmak önemli... Çocuğum evlenirken farklı dinden biri olmasına tepki gösterdim biraz. Antakya'dan bir Alevi, bir Yahudi ya da bir Müslüman al, çünkü âdetleri ananeleri bir ama İstanbul kızının âdetleri farklı. Yemeğimizi yiyor karnı ağrıyor. Küçük şeyler büyük şeyler yaratır. Antakya'dan herhangi biriyle evlense bir şey demezdim, isterse Çingene olsun.

Meryem (62, K, ilkokul m., Samandağ) topluluk dışı evliliklerde Alevilerin tercih edildiğini belirtmektedir:

Gelin ve damatlarım Hristiyan. Onların zamanında başka milletten kimse almıyordu. Zaten talip hiç çıkmadı kızlarıma ama şimdi istense verirdim. Zaten torunum bir Alevi'yle evlendi. Okulda birbirlerini sevmişler. Düğünü yapıldı. Ben çok sevindim. Bazen çiftler arasında sorun çıkıyor, ama benim torunumu ailesi seve seve verdiler, hiç laf etmediler. Zaten evlenmeden arkadaşları ailesinin evine gider gelirdi. Annesine mezun olunca söylemiş, annesi başta istememiş, ama kız babasına ya verirsiniz ya da bir daha hiç evlenmem demiş. Böyle olunca kızlarını kırmamışlar, düğünü, nişanı en iyi şekilde yapıldı, çocuğu da oldu. Tabii eskiden bunlar daha zordu. Çocuğunun Alevi'yle, Sünni'yle evlenmesi çok zordu aileler için ama şimdi biraz değişti. Alevi'ye vermek, Sünni'ye vermekten daha kolay, çünkü Alevileri kendimize daha yakın görüyoruz. Dilleri aynı, bu çevrede yaşıyorlar. Sebebini bilemiyorum ama onları kendime daha yakın hissediyorum. Ayrıca artık böyle evlilikler oluyor. Antakya'da Alevilerle Sünniler de birbirlerinden almaya başlamışlar. Sünnilerin Antakya'da Hristiyanlarla araları yine iyi... Aradaki evlilikler çoğaldı.

Topluluk dışından biriyle evlenmenin zorlukları Helen (60, K, ilkokul m., Antakya) tarafından şöyle dile getirilmektedir:

Eşim de Hristiyan. Biz görücü usulü evlendik. Akraba vasıtası ile tanıştık. Zaten bizim zamanımızda söz hakkı yoktu, ben

gene de pişman değilim. Fakat çocuğum seveceği, anlaşıcağı, mutlu olacağı birini seçsin. Evlenirken evleneceği kişinin hangi dinden olduğu önemli değil, sorun çocuklarla başlıyor. Kız olsun erkek olsun çocuklarımın Hristiyan biriyle evlenmesini isterim ama eğer başka dinden birini severlerse onlara karşı çıkmam. Sevgi güzel, sevmek güzel. Evlenenler için sorun çıkmayabilir ama çocukları ne olacak? Benim bir tane kuzenim Alevi gelin aldı. Anne kaçtı, baba öldü, ortada kaldılar. Hiçbir topluluğa ait değiller, ne kilise bilirler, ne cami bilirler. Hiçbir geleneğe bağlı değiller, ortada kaldılar. Hatta şimdi bir Alevi'yle evlenecek olan bir kuzenlerine öğüt veriyorlar, iyi düşün diye... Belki cehaletten, kültürsüzlükten dolayı, hâlâ bu topluluklar arası evliliklere laf ediyorlar. Belki bizim nesil gittikten sonra öyle bir şey kalmayacak, bu zamanla düzelir. İlk etapta çok yadırgıyorduk ama artık daha doğal gelmeye başladı.

Hristiyanların topluluklar arası evlilik konusunda daha esnek olduğu sunulan örneklerde görülmektedir. Bu konudaki tedirginliklerinin sebebi kültürel ve dinsel nedenlerle eşler arasında anlaşmazlık, uyumsuzluk ihtimali ve bunun bedelini çocukların ödemesidir. Helen tarafından tarif edilen 'melez' çocukların durumu Park'ın (1950) anlattığı 'marjinal adam'ın durumu ile benzerlikler gösterir. Park'a göre, aile asimilasyonu tamamlanmak için aşılması gereken son bariyerdir çünkü sosyal mirası aktarmada ve çocuğun bir grup üyesi olarak kim olduğuna dair fikir edinmesinde eşsiz bir rol oynar. 'Marjinal insan' ise yeni bir çevreye uyum sağlama sürecinde oluşur. İki ayrı kültürel dünyanın ürünüdür, bir 'kültür melezi'dir ve bu dünyaların hiçbiri onun yuvası değildir. Marjinalliği kültürel ikileminden kaynaklanır. Park, sömürgeciliğin ve emperyalizmin ekonomik, politik ve kültürel süreçlerinden kaynaklanan göç dalgalarıyla yeni bir kültürün içine giren göçmenlerin eski ve yeni kimlikleri arasındaki çatışmadan bahseder. Helen'in andığı "arada kalan" çocuklar hiçbir topluluğa, hiçbir kültüre aidiyet duygusuna sahip olamadıkları, farklı iki topluluğa ve dola-

yısıyla farklı iki kültüre yakınlığın ve uzaklığın bir senteziyle oluştukları için 'marjinal insan'ı andırırlar.

Kısacası, bu konuda net tutuma sahip olmayanlar bulunsa da, Hristiyanların da tıpkı Aleviler gibi topluluklar arası evliliklere karşı tutumlarının olumlu olduğu söylenemez. Fakat Alevilerden farklı olarak Hristiyanlar bölge kültürünün de önemli olduğunu vurgulamakta, bu konudaki tutumlarının zamanla yumuşadığını ve kendilerini hoşgörölü bulduklarını belirtmektedirler.

Ermeniler

Ermeniler de evlilik konusunda öncelikli olarak kendi topluluklarını tercih etmekte ama aynı dine sahip olduktan sonra farklı etnik topluluklara mensup kişilerin evlenmesini doğal karşılamaktadırlar. Yani, Ermenilerle Arap Hristiyanlar arasında yapılan evlilikler hoşgörölümekte, fakat Müslümanlarla evlilikler –ister Alevi ister Sünni olsun– ancak çocukları çok ısrarlı ise gerçekleşebilmektedir. Arap Hristiyanlara benzer bir şekilde, Müslüman bir bireyle evlilik yapmakta ısrarlı olanlar okumak veya çalışmak amacıyla kentlere giden gençlerdir. Köyde yaşayan gençlerin evlilikleri gençlerin kendi istekleri ile gerçekleşmekte, fakat Arap Hristiyanlarla yapılan evlilikler genelde görücü usulü olmaktadır.

Linda (24, K, ilkokul m.) çocuklarının eş seçiminde dindaşlığın önemli olduğunu fakat topluluklar arası evlilikler konusundaki sert tavrın zamanla yumuşadığını ve kendisinin de yumuşayabileceğini düşünmektedir:

Eşimle görücü usulü evlendik, akrabalık yok. Daha önce tanımıyordum. Kendi isteğimle evlendim ama evlenirken kendi dinimden olmasına özen gösterdim, ama birimiz Ermeni, birimiz Rum. Eskiden aynı dinden olmasına çok bakarlardı, şimdi artık o kadar sıkı değil... Kızım için de oğlum için de aynı, kimi severse onunla evlensin, ama dini önemli. Şimdi-den bir şey diyemeyeceğim, ilerde ne olur, ne değişir bilmiyo-

Bir Ermeni düğünü halayı (Vakıflı köyü takvimi, 2003)

rum. Dini önemli ama ille de isterlerse o zaman ne derim bilemiyorum.

Vartan (45, E, lise m.) bu konuda daha ılımlıdır ve dürüst ve kültürlü olmanın etnik ve dinsel benzerlikten daha önemli olduğunu düşünmektedir:

Biz eşimle aynı köydeydik, zaten birbirimizi tanıyorduk, biz anlaştık, ama ben başka dinden birini sevseydim gene evlenirdim. O zamanlar bu işler daha sıkıydı ama gene kabul ederlerdi. Çocuğum kültürlü, dürüst biriyle evlensin. Kiminle evlenmek isterse razı olurum ama eğitimi kendisinininkine uygun olmalı. İnancı önemli değil, yeter ki başkasının dinine saygılı olsun, her dinden-milletten insana verebilirim, kız olsun erkek olsun farketmez. Artık eskisi gibi değil gençler kendileri buluyorlar, artık laf edemiyoruz. Mesela bir yakınım Alevi'yle evli. Bizden daha cesur olduğu için, daha aydın olduğu için onu takdir ediyorum, insan olduğunu söylüyorum.

Mayrik'e (38, K, lise m.) göre dinin yanı sıra etnik köken de evlilik açısından önemlidir:

Eşimle aramızda kan bağı yok ama ortak akrabalar var. Biz İstanbul'da tanıştık. Eşimi kendim beğendim. Evlenirken kendi dinimden olmasına özen gösterdim çünkü çocuk olunca sorun oluyor. Çocuğum kendi milletinden eğitilmiş biriyle evlensin isterim. Kızım da oğlum da kendi milletinden biriyle evlensin isterim. Eğitilmiş olsun ama başka milletten biriyle evlenmelerine karşıyım. Ama ille de isterlerse bir şey diyemem. Evlilik konusunda ayırım yaparım ama diğer konularda ayırım yapmam.

Özlem'in evliliği (35, K, ilkokul m.), farklı topluluklara mensup bireyler arasında gerçekleşen evliliklerin her zaman sorunlu olmayacağını bir kanıtı olarak değerlendirilebilir:

Ben Alevi'yim, eşim Ermeni. Ben eşimin abisinin dükkânında çalışıyordum, öyle tanıştık. Ailem tabii karşı geldi. Eşimin ailesi de başta telaşlanmış yürümez diye ama her iki taraf vazgeçmeyeceğimizi anlayınca kabullendi. Buraya gelince hiç zorluk çekmedim, komşular, akrabalar çok sıcak davrandılar... Çocuklarımla evleneceği kişilerin onların eğitimine uygun olması gerekir. Eskiden anneler seçerdi kız için, şimdi çocuklar kendileri seçiyorlar... Kız için de oğlan için de aynı. Sevdığı, beğendiği biriyle evlensin. Bütün dedikodulara rağmen sevdiğimle evlendim, onlar da bunu yapabilirler.

Evlilik İlişisine Topluluk Genelinde Bakış

Nusayri Aleviler, Arap Hristiyanlar ve Ermeniler arasında hem iş hayatında hem de gündelik hayatta görülen yakınlaşmanın evlilik ilişkilerini etkileyip etkilemediğini, farklı topluluklardan evliliklere kişilerin kendi deneyimlerinden öte topluluk genelinde nasıl bakıldığını, söylentilere ya da olaylara yol açıp açmadığını anlamak açısından, görüşülen kişilere topluluklar arası evliliklere karşı topluluk genelinde nasıl bir yaklaşım sergilendiği ve bu türden evliliklerde hangi toplulukların tercih edildiği sorulmuştur.

Topluluklar arası evlilikler, eskiye göre bir tabu olmaktan çıkmıştır ve az da olsa bu türden evliliklere rastlanmaktadır.

Kır-kent, cinsiyet, eğitim ve kuşak farkı her üç toplulukta da, topluluklar arası evliliğe bakışı belirlemektedir.

Nusayri Aleviler

Nusayri Aleviler, topluluklarının eskiden farklı etnik ve dinsel kimlikli bireyler arasında yapılan evlilikleri eleştirdiği, tuhaf karşıladığı fakat günümüzde artık yadırgamadığı ve bazı gençlerin bu konuda ısrarcı bir tutum takınarak böyle bir evliliği topluma kabul ettirebildikleri yönünde uzlaşmaktadır.

Topluluklar arası evliliklere yaklaşım, kuşaktan kuşağa farklılık gösterir. Tarık (43, E, ilkokul m., Antakya) evlilik ilişkilerinde bir esnekliğin başladığını düşünmektedir:

İnsanların farklı milletten evlenmelerine ailelerin tepkisi eskiden nazaran azaldı ama gene de tepki var. Aleviler şimdi çoğunlukla Sünnilerle evlenmeye başladılar, karşılıklı alıp verme var. Biz de alıyoruz, onlar da alıyor. Sünniler derken Antakya'nın yerlileri de var, dışardan da var. Hristiyanlarla da oluyor ama nadir... ama birbirlerine kız alıp vermeye başladılar.

Hüseyin de (38, E, lise m., Samandağ) yavaş bir değişim olduğu fikrindedir:

Şimdi başka milletten insanların birbiriyle evlenmesi pek yaygın değil... Hristiyanlarla kız alışverişi çok nadir olan şeyler. Burada bir örnek var; bir Alevi, bir Hristiyan kızla evlendi. 40 yıl falan önce oldu, tabii o zaman tepki gösterdiler. Kadının ailesiyle bağlantısı kopmadı. Onlar bizden daha ılımlı gibi. Kendi çocuklarım böyle bir taleple gelse ne yaparım bilmiyorum, o zamana kadar devir değişir, ama şimdi pek öyle bir şey yok. Zamanı gelince, tepkimiz o günün durumuna göre değişir. Şimdi Sünnilerle de evlenenler var ama dediğim gibi nadir.

Topluluklar arasındaki temel ayrım, etnik köken farkına dayanıyor olsa da, bu farkı gösteren etkenler dil, din, coğrafik yerleşim veya milliyet olabilir (Hutchinson ve Smith, 1996; Hor-

ton ve Hunt, 1984). Nusayri Aleviler ve Arap Hıristiyanlar da ortak bir dil kullanmalarına, Sami ırkından gelmelerine ve aynı bölgede uzun yıllar birarada yaşamalarına rağmen, özellikle din farklılığı onları birbirlerinden ayrı tutan ve evlenmelerini engelleyen bir özelliktir. Dinsel farklılıklardan kaynaklı bir dışa kapanma özellikle evlilik ilişkilerinde belirginleşir. Topluluk genelinde, bir Hıristiyan'la bir Alevi'nin evliliğinin Müslümanlığın farklı iki mezhebine mensup kişiler arasında gerçekleşecek bir evlilikten daha çok sorun yaratabileceğine inanılmaktadır, Selva'nın (55, K, ilkokul m., Antakya) anlattıkları bu görüşü örnelemektedir:

Bir Alevi kız bir Hıristiyan'la evlendi, biz oğlanın akrabasına gitmiştik, oğlanın anası dedi ki: Bak lanet olsun kıza ve ailesine, dinini nasıl sattı. Ben de 'oğlan da dinini sattı' deyince ses çıkarmadı. Oğlanın babası Alevi tanıdıklarına gider, hatırlarını sorar ama kendi tek oğlunun düğününe gelmedi. Kız eşek gibi kabul etti kilise nikâhını, çok olaylar oldu, işte her dinin ayrıntıları ayrı, ama kız alıp veriyoruz. Sünnilerle de kız alıp veriyor olduk, ama Sünni'yle Alevi'nin evliliklerinde Hıristiyanlarla olduğu gibi sorun çıkmıyor... Ama tabii Sünniler bize Hıristiyanlardan yakın, tarihte gene sürtüşmeler oldu, bizden adam öldürdükleri oldu ama gene Müslümanlar, bizim gibi camiye gidiyorlar, ibadet ediyorlar... Yahudiler ne alır ne verir ama Hıristiyanlar yeni yeni başladı kız alıp vermeye. Ben oğlumun Alevi olmayan biriyle evlenmesine razı olmam ama eğer ille de tutturursa Hıristiyan istemem, Sünni belki olabilir.

Hem Antakya'da hem Samandağ'da Hıristiyan dostları, arkadaşları olan Nusayri kadınlar, farklı topluluklar arasındaki evliliklere karşı daha ılımlı bir tavır sergilemektedirler. Kendisi de bir Ermeni Hıristiyan'la evli olan Mehmet (28, E, üniversite m., Antakya) ise birarada yaşamının topluluklar arası evliliklere yaklaşımı olumlu yönde değiştirdiğini düşünmektedir:

Köydekiler Hıristiyanlarla bir şey yaşamadıkları için Hıristiyanlara uzaklar, ama şehirdeki Aleviler çok yakınlar, bir An-

takyalı için bir Hıristiyan'la evlenmek sorun olmaz ama bir Harbiyeli için [çoğunlukla Nusayri Alevilerin yerleştiği bir belde] olur. Ama bir Hıristiyan için Alevi'yle evlenmek daha zordur çünkü Alevi'yi Müslüman olarak görür... Ben eşimin babasını tanıyordum, samimiyetimiz vardı. Dokuz yıl içinde bu ilişkiyi geliştirdik. Aileleri ikna ettik, çok zor olmadı. Biz sevebildiğimiz ve yaşayabileceğimiz biriyle beraber olduk, çocuklarımız için de bunu diliyoruz.

Daha önce de vurgulandığı gibi kuşaklar arası farklar da bu konudaki tavrın değişmesinde önemli bir etkindir. Gençler bu konuda daha fazla hoşgörülüdür. Yaşlıların bu türden bir evlilik yapmayı planlayan gençleri vazgeçiremedikleri görülür. Kız kaçırma veya evden kaçma yaygın olmasa da, ailelerin karşı çıkması haliñde böyle örneklere de raslanmaktadır. Sami (70, E, ilkokul m., Samandağ) farklı topluluklara mensup olup da kaçarak evlenen çiftlerden örnekler vermektedir:

Mesela geçen gün komşumuzun kızı bir Hıristiyan oğlanı sevmiş, ailesine başkasını istemem demiş. Anası babası razı olmadılar, kız da ya verirsiniz ya da intihar ederim demiş. Evlendi, ama ailesi düğününe gitmedi. Kızın hem Alevi hem Hıristiyan berber arkadaşları var, toplanıp ona bir düğün yaptılar... Şimdi bizim köyümüzde yaklaşık 10 tane kız bir Sünni'yle nişanlandı gitti. Biz de Türk aldık. Bu iş eskisi gibi değil, daha hür. Kız seviyor, ama ailesi diyor ki bu Türk seni icabında atar, icabında keser, ama kız gidiyor... Başka bir komşumuzun kızı bir Artvinli'ye kaçtı. Ailesi yollarını İskenderun'da kesti, kızı ve oğlanı tuttular, oğlana kaçırma dediler, evlen götür dediler, sonra geldiler evlendiler, şimdi burada yaşıyorlar... Ben ne kızımın ne de oğlumun bir Hıristiyan, bir Ermeni ya da bir Sünni ile evlenmesini isterim, ama bana sorarlar mı bilmem. Bir Alevi Müslüman'a vermek isterim. Bize Hıristiyanlar Sünnilerden daha yakındır ama yine herkes kendi dinine vermek ister. Ama Hıristiyanlar Alevilere burada yaşayan diğer tüm milletlerden daha yakındır.

“Evlilik meselelerinde etno-merkezcilik en göze çarpan durumdur. Her topluluk bir eşin bulunabileceği toplulukların yakınlığı ve uzaklığını belirleyerek hem iç evlilik hem de dış evlilik uygular” (Horton ve Hunt, 1984: 236). “Azınlık toplulukların bazen kültürel farklılıklarını sürdürürebilmek için aktif olarak iç evliliği (endogami) destekledikleri de görülür. Fakat çiftler, bazen ailenin izni ile, bazen de ailenin izni olmaksızın kendi tercihlerini yapabilirler” (Giddens, 1996: 183). Neredeyse görüşülen tüm Nusayri Aleviler kız-erkek ayırmadan çocuklarının kendi topluluklarından biriyle evlenmesini tercih etmektedirler. Gelenekler sadece kızları değil erkekleri de evlilik konusunda baskı altına almaktadır. Fakat farklı topluluklardan biriyle evlenmek isteyen gençler bu baskılara direnç göstermeye başlamışlardır.

Arap Hristiyanlar

Arap Hristiyanlar topluluk genelinde de içerden evlilikleri onaylanmakta, dış evliliklerde bir tercih yapmamaktadırlar. Bu konudaki tutumlarında kır-kent farklılığı yoktur. Sadece birkaç kişi başka topluluklardan insanlarla evlidir. Topluluk dışından evliliklerin, birarada yaşamalarından, ortak bir kültürel ve sosyal çevreyi paylaşmalarından ötürü daha çok Alevilerle yapıldığı görülmektedir. Nusayri Alevilerin bölgede sayıca fazla olmaları, Hristiyanların bu evliliklerde Alevileri tercih etmelerinin sebeplerinden biri olabilir. Antakya’da ve Samandağ’da yaşayan Hristiyanlar topluluklar arası evlilikler konusunda giderek daha fazla hoşgölü olsalar da, başka topluluktan biriyle evlenenlerin, özellikle çocuk sahibi olduktan sonra, sorun yaşadıklarını düşünmeleri onları tereddüde sevk etmektedir. Bu toplulukta da gençlerin konuya daha ılımlı yaklaştıkları görülmektedir.

Nihal (33, K, üniversite m., Antakya) öncelikle grup içi evliliği desteklemektedir, grup dışı evliliklerde bir tercihi yoktur:

Bizim cematte arkadaşlık, ileriye dönük ilişki kurmak anlamında teşvik ediliyor. 15-20 yaş grubu katılıyor kilisedeki top-

lantılara... hem ileriye dönük ilişki kursunlar diye hem kültürel etkinlik açısından gençler görüşsün, tanışsın diye. Benim ailem Hristiyanların farklı milletten insanlarla evlilik yapmalarına karşıdır, ben de onları kıramam. Benim üniversitede erkek arkadaşım vardı, Kürt Alevi'ydi, ailem biliyordu ama benim üniversiteyi bitirince bu olayı da bitireceğime inandıkları için bir şey demiyorlardı ve böyle oldu... Halamın kızı bir Alevi'yle evlendi. Ailem de, kendi ailesi de karşı çıktı ama baktılar çok uzun bir beraberlikleri var, kabullenmek zorunda kaldılar. Yani Allah pişman ettirmesin, ne kadar anlayışlı olsa da her iki taraf, belli bir noktada kilitleniyor durum. Bunun çok örneklerini gördük. Çocuklar doğunca, bir taraf kilisede vaftiz ettirmek ister, öbür taraf hoca gelsin, üflesin püflesin der. Çocuğum kendi dinini seçsin diyen çok nadirdir... Evlilik olayında Alevi- Sünni ayrımı yapılmıyor, sonuçta hepsi Müslüman yani başka dinden.

Hristiyan gençlerin evlilik konusunda çektikleri sıkıntılar ve farklı topluluklardan biriyle evlenmenin yaratacağı zorluklara Basil (36, E, üniversite m., Antakya) de şöyle değinmektedir:

Bu beşeri insan ilişkileri içinde farklı milletten insanların evlenmesi çok doğal bir şeydir ama ben insanların farklı milletten biriyle evlenmesine karşıyım. Şimdi burası büyük şehre benzemiyor, orada insanlar toplum arasına karışıp gidebilirsin. Şimdi bir Hristiyan genci bir Alevi, bir Sünni veya bir Yahudi'yle evlenirse, toplum içinde yargı kuralları var, ister istemez kendini soyutluyor. Örneğin; bir genç kızımız Müslüman biriyle evlenince ister istemez kiliseye gelmekte sıkıntı çekiyor. Aslında Allah'ın evi herkese açıktır ama mesela çocuğu vaftiz etme konusunda sıkıntı doğuyor. Kendi kendilerini soyutluyorlar. Toplumda özellikle yaşlıların etkisi var, normal karşılanmıyor. Bu durumda köyden ya da Mersin'den, Suriye'den yakınlarından biriyle evlenmek zorunda kalıyor, çünkü nereden bakarsanız bakın, ilhak zamanında (1939) herkesin bir akrabası Lübnan'a ya da Suriye'ye gitmiş, yani aile kurma konusunda sıkıntılarımız oluyor, olmuyor değil. Biz

burada 1300 kişiyiz, 30-40 tane gencimiz oluyor. Bunlar birbiriyle evlenmeye zorlanıyorlar. Biraz kaçınılmaz oluyor. Biz bunun için kilise çatısı altında gençleri buluşturmaya çalışıyoruz.

Eşiyle aralarında mezhep farkı bulunan Mişel (35, E, lise m., Antakya) topluluklar arası evliliklerde zorluklara yaşansa da, gençlerin bu katı tutumu sürdürmediklerini düşünmektedir:

Katolikler ile Ortodokslar eskiden evlenmiyorlardı, 40-50 yıldan beri evleniyorlar, biz gençler büyüklerin düşündüğü gibi düşünmüyoruz. Çocuklarımız için de böyle düşünmüyoruz, biz bu çevredeki gençlerle beraber yaşadığımız için yabancılık çekmiyoruz. Alevilerle Sünniler arasında bu konuda bir tercih yapmıyoruz, son 4-5 yıldır bu tür evlilikler de oldu. Antakya içindeki bu tür evlilikler Alevilerle daha çok oluyor, dışardan gelenler de Sünni kesimden oluyor. Buradaki çevrede birbirimize daha yakın olduğumuz için genelde Aleviler tercih ediliyor, dışarıda fazla Alevi olmadığı içinde genelde Sünnilerle evlenen birkaç kişi oldu... Buradaki mahallede Alevilerle Hristiyanlar birarada oturduğu için Alevilerle aramızda büyük bir yakınlık var.

Bir Hristiyan Papaz da topluluklar arası evlilikler konusunda Hristiyanların gittikçe daha ılımlı olmasını ve grup dışı evliliklerde neden Alevilerin tercih edildiğini şöyle açıklamaktadır:

Evlenince din değiştiren kadınlar oluyor; hatta birisi kocasını bıraktıktan sonra kendi dinine dönmüş. Yani kocan için mi din değiştiriyorsun? Kadın yeter ki saygılı olsun. Ama çocuklar hangi eğitimi alacak? Kadın erkeği takip ederse sorun kalmaz ama etmezse çocuklar ortada kalıyor. Bu nedenle ben her evlenenin dinini değiştirmesine müsaade etmem, ona bir yıl veririm, eğer onu hazır görürsem yardımcı olurum. Çocukları kendi akıllarına bırakmak lazım, büyüyünce kendi karar versin. Alevi kadın din eğitimi almadığı için din büyüklerimiz gençlere eğer Müslüman alacaksanız Alevi alın derler. Onlar bize daha yakın oluyor. Hristiyan çocuklar vaftizden sonra babayı takip ediyorlar, vaftiz defterindeki üyelikleri Avrupa'da geçerlik kazanıyor. Ermenilerle ve Alevilerle diyalogumuz çok

kuvvetlidir. Avrupa'da Rum Ortodoks'a kız vermez. Suriye'de Ermeni, Rum Ortodoks'a kız vermez, ama burada kız alışverişi var... Ermenilerle bütün huylarımız ve inançlarımız benziyor tek farkımız dil, onların anadilleri, ibadetleri Ermenice, bizimki Arapça. Kültüre din üzerinde yeni yeni yer veriyoruz, yaşlılarımız örf ve âdetlerimizi dine atfediyorlar, İncil'e atfediyorlardı; halbuki yanlış, bu bölgenin kültürü.

Topluluk genelinde grup dışı evlilikler hâlâ istenmese de eskiye oranla yadırganmamakta ve zamanla kabullenilmektedir. Farklı topluluklardan bireylerle yapılan evliliklere şiddetle karşı çıkanların sayısı Alevilere oranla çok azdır. Topluluğun nüfusça azalması ve kuşak farklı gibi etmenler bu konudaki katı tutumların kırılmasını kolaylaştırmıştır. Yine de grup dışı evliliklere yaklaşımları Arap Hristiyan topluluğun grup sınırlarının en belirgin göstergesidir.

Ermeniler

Ermenilerin evlilik konusundaki ilk tercihleri kendi topluluklarından, ikinci tercihleri Arap Hristiyanlardan yanadır. Müslümanlarla evlilik genelde istenmeyen bir durumdur fakat diğer topluluklardaki gibi gençler bu konuya yaşlılar kadar katı bir tutumla yaklaşmamaktadır. Hatay dışında yüksek öğrenim gören veya çalışan gençler burada da Sünni bir eşle evlenmeyi tercih edebilmektedir. Kuşak farkı, Ermenilerin de topluluklar arası evliliklere alışmalarında etkin bir rol oynamaktadır. Ermenileri de endişelendiren durum, Arap Hristiyanlarda ve Alevilerde olduğu gibi, doğacak melez çocukların dinsel farklılıklar nedeniyle hiçbir toplulukla tam bir uyum geliştirmemeleri ihtimalidir.

Jaklin (75, K, ilkokul m.) ve Vaken (40, E, lise m.) grup dışı evliliklere karşı katı bakış açısının değiştiğini düşünmektedirler:

Artık büyüklerin fikri pek sorulmuyor. Benim çocuklarım böyle bir şey isteseydi, ben karışmazdım. Önemli olan insan-

lık, kız için olsun, erkek için olsun farketmez. Ben evlenirken, tabii o zamanlar kimse başka dinden birini istemezdi, ayıp karşılanırdı. Kız alışverişi Hristiyan olmayanlarla çok seyrek ama bunun dışında her şey iyi. Herkesin herkesle arası iyidir.

Şimdi çocuklar kimseyi dinlemiyor, kendi bildiğini okuyor. Başta tepki gösteriyoruz ama sonra alışıyoruz. Gönül sevdiğini alır. Farklı milletten evliliklerde başta zorlanırsın ama sonra alışırsın, anlaşmalarına bağlı. Çevredekilere başta tepki gösterdi sonra alıştı. Abim bir Türk'le evlendiğinde annem tepki gösterdi, biz tepki gösterdik, sonra alıştık, onun ailesi de tepki gösterdi ama onlar da alıştı... Önemli olan din değil, karşılıklı anlayış. Ama ilerde onun zorluğu oluyor; biri Müslüman biri Ermeni ise çocuk olur karar veremezler, kiliseye mi gidelim camiye mi diye. Gerçi gençler dinî şeylere çok önem vermiyor, ama olabilir.

Ermeni topluluğun nüfusunun azlığı, Arap Hristiyan topluluk gibi onları da diğer topluluk bireyleri ile evliliğe yönlendirmektedir. Stepan (44, E, üniversite) nüfusun az olması dolayısıyla gençlerin evlilik konusunda yaşadıkları zorluklardan bahsetmektedir:

Genelde Ermeniler Ermenilere vermek istiyor ya da gidiyor Hristiyan köyünden, Altınöz'ünden veya Zeytuniye'den Arap Hristiyan gelin getiriyor. Olmazsa İskenderun'a, Mersin'e gidip arıyor. Yani pek seçme şansları yok. Güzel bir kadın ya da erkek çirkin bir eşle evlenmek zorunda kalıyor ya da eğitim seviyeleri birbirine uygun olmuyor ama evlenmek zorunda kalıyor. Evde kalanlar da var tabii çünkü aileler Hristiyan olmaya verme yönünde hâlâ tutucu davranıyorlar. Diğer milletler de böyle. Evlilik konusu hassas, dostluktan, arkadaşlıktan ayrı bir konu. Ben daha önce İstanbullu bir Ermeni kadınla evliydim, yürümedi boşandık. İlk evliliğimde kendi milletimden biriyle evlenmeye özen göstermişim ama bunun da çok mantıklı olmadığını anladım, kiminle anlaşabiliyorsan onunla evlenmende sakınca yok bence.

Ermeniler, toplumsal değişmelere gittikçe alışsalar da, evlilik konusunda önce milli kimliğin sonra dinsel kimliğin ortak olmasını gerekli görmektedirler. Yumuşama eğilimine karşılık evlilik, bu topluluk için de, diğer topluluklarla sınırlarını belirleyen önemli bir ayrılık noktasıdır.

Sonuç

Evlilik ilişkilerinde farklı eğilimler söz konusu olsa da ilk tercih büyük çoğunlukla grup içi evliliktir. “İnsanlar sosyo-ekonomik temel, din, ırk, eğitim ve yaş gibi benzeri sosyal özelliklere sahip insanlarla evlenmek isterler” (Stinnet vd., 1997: 29). Devlet Planlama Teşkilatı (Atalay vd., 1992; Avcı vd., 1991) tarafından yapılan Türk Aile Yapısı araştırmaları da bu eğilimi doğrulamaktadır. Antakya ve Samandağ’da yaşayan Nusayri Alevilerin topluluklar arası evlilikler konusundaki tutumları farklılıklar göstermektedir. Antakya’da yaşayanlar kentte uzun yıllar başkalarıyla birarada yaşadıkları için bu konuda daha hoşgörülüdürler. Hem Antakya’da hem Samandağ’da Hristiyanlarla içiçe yaşayan Aleviler, farklı mahallelerde yaşayanlara göre daha çok ılımlıdır. Hristiyanların bu konuda daha hoşgörülü oldukları söylenebilir. Topluluklar arasında gerçekleşen ama pek de onaylanmayan birkaç evliliği, Arap Hristiyanlar çoğunlukla bölge içinden Alevilerle ve bölge dışından Sünnilerle gerçekleştirmişlerdir. Ermeniler ise etnik kökene dayalı kimliği de önemsemekte, evlilikte önceliği kendi topluluklarına vermektedirler; onlar için ikinci seçenек dinî benzerlikten ötürü Arap Hristiyanlardır. Günümüzde, bu üç topluluk bireyleri arasında yapılan evliliklerin sayısında bir artış görölmektedir. Genç nesil daha esnek bir tutum takınmakta ve değişimin öncüsü olmaktadır. Ayrıca, ortak bölge kültürünün yarattığı arkadaşlıklar, artık evliliğe kadar gidebilmektedir. Diğer taraftan, Arap Hristiyanların ve Ermenilerin küçük topluluklar olmaları, onları topluluklar arası evliliklere yönlendiren nedenlerdendir.

Her üç topluluğun, topluluklar arası evlilik hakkındaki dü-

şünceleri, 'öteki' tanımlamasında önemli bir yere sahiptir. Topluluklar arası sınırların keskinleştiği yer, evlilik ilişkisinde kendini göstermektedir. Yine de topluluklar arası istenmeyen evlilikler Hatay'da aileler veya topluluklar arasında düşmanlığa, kine neden olmamakta, ailelerle çocukları arasında küslükler kısa sürmektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

Gündelik İlişkiler

Gündelik ilişkileri incelemek birarada yaşayan farklı etnik topluluklar arasındaki ilişkiyi çözümleyebilmenin en önemli yollarından biridir. Gündelik ilişkiler, piyasa ilişkilerinin ve politik uzlaşmaların ötesinde, sosyal, kültürel etkileşim üzerine kurulur; böylelikle toplulukların kendilerini ve 'öteki'ni tanımlama biçimlerini, dayanışma içinde olup olmadıklarını, kısacası ilişkilerinin gerçek doğasını yansıtır. Bu bölüm, toplumsal ve kültürel ilişkiler, dayanışma stratejileri, kimlik ve grup özellikleri olmak üzere üç alt başlık altında ele alınmıştır.

Toplumsal ve Kültürel İlişkiler

Bu bölümde Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve Ermeni toplumlarının grup içi ve gruplararası ilişkileri, düğün-cenaze ritüelleri, birbirlerinin törenlerine katılıp katılmadıkları, boş zamanlarında ne yaptıkları ve zor anlarında en çok kime güvendikleri incelenmiştir.

Genel Grup İçi ve Grup Dışı İlişkiler

'Grup içi' ve 'grup dışı' gündelik ilişkiler, her bir topluluğun geçmiş ve günümüzdeki toplumsal yapısı hakkında detaylı bil-

gi sunar, sosyo-kültürel özelliklerini anlamamızı sağlar ve farklı topluluklar arasında düşmanca veya dostça ilişkilerin geliştirilip geliştirilmediğine dair ipuçları verir. Modern toplumda, kişiler, grup içi ve dışı ilişkilerinin örtüşebildiği pek çok ilişki ağına birden dahil olabilirler. Ayrıca grup içinde herkesle eşit bir şekilde iletişim kurulmadığı gibi, tüm dış gruplara da eşit mesafede bulunulmaz. Farklı gruplar arasında belirli bir yakınlık veya uzaklık derecesini ifade eden bir sosyal mesafe vardır (Bogardus, 1954; Horton ve Hunt, 1984).

Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve Ermeni topluluklarının hem kendi içlerinde hem de Hatay'da yaşayan diğer topluluklarla kurdukları sosyal ilişkinin derecesini ve saiklerini anlayabilmek için görüşülen kişilere "Antakya/Samandağ'da yaşayan farklı toplulukların ilişkilerini kendi mahalleniz ve şehir genelinde nasıl tanımlarsınız?", "Size en yakın ve en uzak topluluk(lar) hangisidir?", "Komşularınız hangi topluluğa mensuplar ve ilişkileriniz nasıldır?", "Farklı toplulukların birarada yaşadığı bir yerde yaşamının olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?", "Diğer toplulukların size karşı tavırları nasıldır?", "Burada kimliğinizi açıkça ifade edebiliyor musunuz, bu konuda geçmiş ile günümüz arasında bir fark var mı?" ve "Saygı görme açısından kendi topluluğunuzdan ve diğer topluluklardan beklentileriniz nelerdir?" soruları sorulmuştur.

Hatay'da yaşayan toplulukları birbirlerinden ayıran ya da grup sınırlarını belirleyen sosyal mesafe nasıl oluşturulmaktadır? Din farkının belirlediği evlilik ilişkilerinin, sınırları koruyan en önemli etkenlerden biri olduğunu gördük. Bu açıdan din farklılığı, etnik farklılıktan daha büyük bir öneme sahiptir. Bu topluluklar, sınırlarını özellikle evlilik üzerinden koruyarak yaşamlarını karışmadan sürdürmekle birlikte aynı zamanda farklı fikirlerin çatıştığı ve uzlaştığı bir kamusal alanda birbirleriyle temas halindedirler. Bu temasın nerelerde ve hangi durumlarda yoğunlaştığını veya koptuğunu anlamak, topluluk ilişkilerini çözümlemek açısından önemlidir. Bu bağlamda, birbirlerine karşı önyargılarının bulunup-bulunmadığı ya da birarada yaşıyor olmanın hangi önyargıları yok ettiği de an-

laşılacaktır. Uzun yıllar birarada yaşamak, bölgenin kültürünü içselleştirmek ve farklı dinlere mensup topluluklara karşı hoşgörölü olmak üç topluluk arasında yakınlık kurulmasını sağlayan önemli bir etmendir. Üç topluluktan insanlar, çoğunlukla, Hatay'ın hoşgörölü havasını soluyan herkesle anlaşılabildiklerini, ancak diğer topluluklara saygısı olmayan kişilerle anlaşamadıklarını vurgulamaktadır. Tutucu bir tavır sergileyen kişilerle politik ve kültürel uzlaşmazlıklar yaşansa da, bu uzlaşmazlık gündelik yaşamda bir sorun yaratmamakta, topluluklar arasında düşmanlığa neden olmamaktadır.

Nusayri Aleviler

Nusayri Aleviler başkalarına hoşgörölü olan her dinden insanla ister Sünni, ister Yahudi, isterse Hristiyan olsun anlaşabildiklerini söylemektedirler. Hem Antakya'da hem Samandağ'da Alevilere en uzak duran topluluk Sünni topluluk olarak görülmektedir. Bununla birlikte, ilişkiler sadece cemaat üzerinden değil politik görüşlerin, eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyin benzerlik veya farklılıklarından da etkilenen bireyler üzerinden kurulmakta ve değişiklik göstermektedir.

Alevi ve Hristiyanların yaşam tarzı ve geleneklerindeki benzerlik, uzun zamandır birarada yaşamaları, aralarındaki yakın ilişkiyi geliştirmede önemli etkenlerdir. Komşuluk ilişkisi onları birbirine yakınlaştırmaktadır. Fakat Antakya'da görüşülen kimi Alevilerin Arap Sünni ve Türk Sünni komşuları bulunurken, Samandağ'da Alevilerin oturdukları mahalleler Türkmen köylerine uzaktır. Bu nedenle Samandağ'da yaşayan Nusayri Aleviler sadece kendi bahçelerinde işçi olarak çalışan Türkmenlerle tanışmaktadır. Antakya'nın şehir merkezinde yaşayan ya da dükkân sahibi olan Arap Hristiyanlar, Nusayri Aleviler ve Türk Sünnilerin sınıfsal konumları aynıdır. Çoğu orta gelir düzeyine sahiptir. Fakat kırsal kesimde yaşayan Türk Sünnilerin, diğer adıyla Türkmenlerin bölgedeki varlıklarının eskiye dayanmaması, zanaata ya da ticarete dayalı işlerle uğraşmamaları ve zanaatlarını ya da mes-

leklerini genellikle topluluk içinde sürdürmeleri, onların yerel, iktisadi koşullara eklemelenememelerine neden olmuştur. Bu nedenle diğer topluluklara nazaran gelirleri daha düşüktür. Geçimlerini bahçelerde işçilik yaparak ya da odun, kömür satarak sağlamaktadırlar ve genelde herhangi bir zanaatları yoktur. Son zamanlarda deniz kenarında kafe veya motel işletenler de çıkmıştır. Bugüne kadar Türkmen işçilerle bahçelerinde çalıştıkları Hristiyanlar ve Aleviler arasında bir sorun yaşanmadığı söylenmektedir. Hatay piyasasında, toplulukların kendi işlerine sahip olmaları ve rekabete dayalı olmayan işlerle uğraşmaları, ticari ilişkilerini dostane bir şekilde geliştirmelerini kolaylaştırmaktadır.

Recep (69, E, ilköğretim m.) Antakya'da yaşayan diğer topluluklarla ilişkilerini şöyle anlatmaktadır:

Her toplumdan arkadaşım dostum var, ilişki içinde olduğum, ticaret yaptığım. Ayrıca çok sıkıfıkı olan arkadaşlarımız var, en fazla Hristiyan cemaatiyle, Türk cemaatinden de var. Pikniğe gideriz, içeriz, birbirimizi davet eder düğünlere gider geliriz, çok yakın ilişki içindeyiz. Bir Hristiyan arkadaşım da ölürken vasiyet etmiş, benim tabutumu bir köşeden ben tutayım öbür köşeden bir Sünni arkadaşı tutsun diye, demek en yakınları biziz. Hatay'ın en önemli özelliği cemaatler arası düşmanlık olmamasıdır, herkes dayanışma içindedir. Bu halklar bilinçli, hoşgörülü, kültürlü olduğu için aşırı düşmanlığa ehemmiyet vermezler. Herkesin hakkına hürmet edilir. Eskiden tabii mahallelerde Hristiyanlar birbirine çok yakındı, evlerin kapıları hep açık olurdu. Hanımlarını, babalarını kardeş gibi sayar evlerimize teklifsiz girer çıkardık. Kimse kimseyi kırmaz. Çocukluğumuzda hep birbirimizin sofrasından yiyorduk ama şimdi koşullara göre nüfus çoğaldı, mahallelerden kopuldu, herkes apartmana taşındı, apartmanda eski komşuluk ilişkileri kalmadı. Çünkü eskiden teknoloji yoktu, televizyon yoktu, boş zamanlarda biraraya geliyorlardı ve eskiler ekonomilerini düşünmezlerdi. Şimdi herkes işine sarıldı para kazanabilmek için.

Refika (35, K, lise m., Antakya) Antakya'da farklı topluluklar arasındaki ilişkileri şöyle tasvir etmektedir.

Mahallede genç kızlar Hristiyan olsun, Alevi olsun, Sünni olsun birbirimize gider geliriz... İş ortamında iyi olduğumuz gibi, mahallede de ilişkilerimiz iyi. Mahallede birbirimize gider geliriz, sabah kahvesine gideriz, hastalık durumu olursa, birbirimize destek oluruz, önemli günlerde gider geliriz... Mesela bir komşumuz Sünni bir bayanla evli, maddi durumları zayıf, bu nedenle onların yapamayacağı bir yemek varsa komşular ona o yemekten götürür. Herhangi bir sorun yok ne Sünnilerle ne Hristiyanlarla. Ama aramızda cahiller de mutlaka vardır... Başka milletten insanlarla yaşamak avantajlı tabii, her türlü insanı tanıyorsun, ufkun genişliyor, her kültürden birşeyler kapıyorsun, sen kendi kültürünle karşılaştırıp, kendi gelenek ve göreneklerinin hatalarını görebiliyorsun. Aksi takdirde bilmediğin bir kültürü kötü görebilirsin.

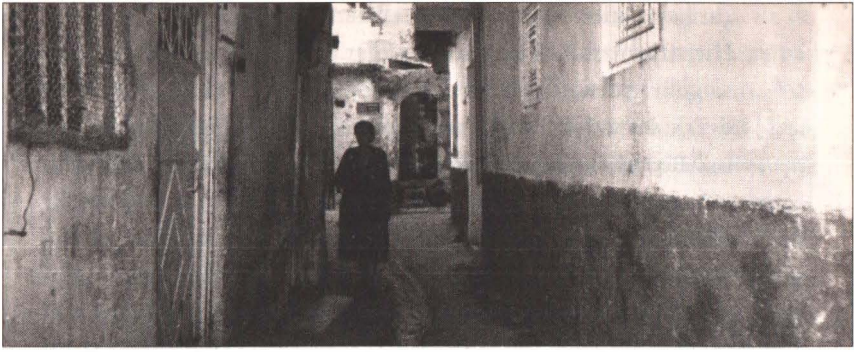
Süleyman (67, E, ilkokul m., Samandağ) bu ilişkilerin Samandağ'da da benzeri şekilde kurulduğunu anlatmaktadır:

Hepimizin ilişkileri çok iyi, hepimiz çarşıdaki kahvede bir masada otururuz... Alevi, Sünni, Hristiyan hepimiz iyi geçiniyoruz, birbirimizle alışverişimiz iyi. Sünniler köyden odun, kömür getirip satar... Sünnilerin Hristiyanlarla da pek samimiyeti yok. Burası Avrupalaşmış, herkes herkesle iş yapar ama kız alıp verme yoktur... Ermenilerden de tanıdıklarımız var. Onları da kahveden tanırım. Ermeniler eskiden buraya çok gider gelirlerdi, onlardan çok usta vardı, buraya bina yapımı için gelirlerdi, oradan tanıdıklar vardı ama şimdi pek kalmadı. Burada Ermeni kalmadı; çoğu ya yurtdışına ya İstanbul'a, Iskenderun'a ya da Mersin'e gitti... Ermenilerle Hristiyanlar birbirine daha yakın, onlar birbirlerine kız alıp verir... Buradaki Sünniler Alevilere pek yakın değiller. Bazıları bizim bayram yemeğimizden yer, bazıları yemez, bazıları bizimle rakı bile içti. Yayladağ'da ve Hacı Habipli'de oturanların kafasını kessen bizim bayram yemeğimizden yemez,

ama Yoğunluk'tan gelenler daha iyi. Bu yukarıdaki Türkmen köylerinden bazıları çok müstebet (tutucu). Bazıları iyi, bazıları kötü; aralarında fark var. Bugüne kadar kimse kimseyle kavga etmedi ama pek samimiyet de yok. Bize en yakın olanlar Hristiyanlardır. Yıllarca bir arada yaşamışız, birbirimize alışmışız, yaşayışları bize benzer, aynı dili konuşuruz... Türkmenlerle de bir anlaşmazlık yok ama bazıları çok tutucu ama bazıları da çok iyi. Benim bir yeğenimin arkadaşları var Türkmenlerden, birbirlerine gidip geliyorlar. Burada kimse ayrım yapmaz, ama haliyle Hristiyanlar bize en yakın oturanlar, bu yüzden en yakın onlar... Bu kadar farklı gruplarla birarada oturmanın bir avantajı var... Bazı yerlerde Türklerle Kürtler hiç geçinemiyor ama biz çok iyi geçiniyoruz. Mesela Kürt de Müslüman'dır ama gelip burada Hristiyanların yerine otursun istemeyiz, Hristiyanlar onlardan iyidir çünkü onlarla geçim sağlamdır. Ama diğer şehirlerde durum başka tabii, Alevi olduğumuzu söyleyemiyoruz. Burada herkesin birbirine bakışı iyi, kimseye kimseden kötülük gelmez. O kadar sağ-sol çatışması oldu. Türkiye'de, burada dört millettten insan var, hiç kimseye bir şey olmadı. Herkes kendi geçiminde, kimsenin kimseye zararı yok.

Görüşülen kişilerin 'zamanın eski katılıkları yumuşattığına', 'birarada yaşamının avantajlı oluşuna' veya 'iyi iş ilişkilerinin kurulduğuna' dair görüşleri bu toplulukların ilişkilerinin Park (1950), Weber (1978) ve Horowitz (1985) tarafından yorumlanan 'durumsal' bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Öte yandan "burası Avrupa gibidir, herkes herkesle iş yapar" yorumu da 'araçsal' bakış açısını yansıtır. Yine de, çıkara dayalı ilişkilerin, topluluklar arası sosyal ilişkileri zedelediğini, tam tersine geliştirdiğini söyleyebiliriz.

Eskiden Hristiyanlar ve Aleviler Antakya'nın Affan Mahallesi'nde bir avluya bakan, içiçe kurulu evlerde otururlarmış. Bugün apartmanlaşma ve kentleşme ile birlikte eskiden Hristiyanlarla kurulan yakın komşuluk ilişkilerinin eski sıcaklığını kaybettiği, çözüldüğü belirtilmektedir. Bogardus'un

Nusayri Alevi ve Arap Ortodoks Hristiyanların birarada yaşadığı dar sokaklı eski Affan mahallelerinden biri.

da dediği gibi, “Kırsal kesimde komşular mekânsal uzaklık olsa bile birbirlerini iyi tanırılar... Fakat bugün büyük şehirlerde komşuluk çoğunlukla sosyal ilişkiden uzak mekânsal bir birlikteliğin zorunlu ürünüdür” (1954: 127). Zamanla yeni kent mekânlarının gelişmesiyle birlikte, topluluklar arası ilişkiler kopmaya yüz tutmuştur. Farklı mekânlara taşınan topluluk üyelerinin komşuları ile ilişkileri eski yakınlığını ve sıcaklığını kaybetmiştir. Selva (55, K, ilkokul m., Antakya) komşuluk ilişkilerindeki değişimi yansıtan bir örnek sunmaktadır:

Hristiyanların bazıları ailemden daha yakındı. Komşum vardı, kardeşimden daha çok yakındı. Mesela eşim çocukları döverse gelir engel olurdu. Eşi de çok iyi bir insan, hatırlamızı sorar, torunları çağırır şeker verir, bizi görmezse merak eder... Ama genelde Hristiyanlarla aramızda bir mesafe var... Büyüklerin arası çok iyiydi, onlar gittikten sonra gençlerle aramızda bir mesafe oldu. Ama aralarında kötü insan yok, onlara bir şey olursa gideriz, komşumuz var mesela çok hanım bir insan, önemli günlerinde gideriz, onlar da gelirler. Ama çat kapı girmiyoruz, aslında onlar da birbirlerine çat kapı gitmezler. Ama tabii birbirlerine çok bağlılar, hiç bırakmazlar. Diğer Alevilerle de görüşürler ama sık değil bu mahallede. Onlar artık Sünnilere daha çok yaklaşıyorlar. Birbirimizi severiz ama sık geliş gidiş yok, ama ben çevredeki Alevilere sabah kahve içmeye

çat kapı giderim. Bu eski mahallelerde de böyleydi. Ama şimdi Hristiyanlarla bir mesafe var. Eğer hasta olursak, bir şey olursa gelir gideriz, belli bir mesafeyle. Örneğin halamın oğlunun evi de Hristiyanların apartmanında, onlar da böyle gayet resmi. Bizi sever sayarlar, komşu nasılsın, neredesin diye sorarlar ama gene de samimiyete güvenilmez... Komşum var Sünni, bir Alevi'yle evli, dinine bağlı bir kadın, bu yüzden kocasıyla birkaç kez sorun çıktı. Ama yaşayıp gidiyorlar, ama kadın oğluna Alevi dini öğretmek istedi, şeyhe sordular, şeyh doğru bulmadı. Ama tabii Sünniler bize Hristiyanlardan yakın... Aleviler dışında en çok din olarak Yahudilerle yakınız, onlar kimseyle görüşmezler ama din öğrenirler... Ama isim düşse hiçbirine güvenmem.

Arap Hristiyanların grup içi dayanışmaları gittikçe yoğunlaşmakta, bu da onların diğer topluluklarla iyi ilişkilerini daha da geliştirmelerine engel olmaktadır. Yine de Arap Hristiyanlar ve Nusayri Aleviler arasındaki ilişkinin eskiden olduğu gibi devam ettiği görüşülen çoğu kişi tarafından belirtilmiştir.

Hasan da (35, E, lise m., Samandağ) Hristiyanların grup içi dayanışmalarına değinmekte ve bunun kendileri ile ilişkilerini etkilediğini düşünmektedir:

Şimdi biz kırk yıldır, Ermeni ve Hristiyanlarla beraber yaşıyoruz. Onlarla arkadaşlık kurabiliyoruz, fakat derin bir samimiyet kuramadık. Onların milliyetçilik duyguları bizden daha yoğun. Onlar kendi cemaatlerine daha bağlılar... Bir de cemiyet başkanları vardı eskiden, o pek toplantılar falan düzenlemezdi, şimdiki başkan her haftasonu bir toplantı düzenliyor. Bunun için milliyetçilik duyguları arttı. Onlarda dayanışma her konuda var. Mesela kiliseye çok para döktüler, hep kendi dayanışmalarıyla yaptılar bunu. Okuyamayan biri varsa yardım ederler, fakire yardım ederler ama geçen gün bir Alevi kız geldi komşuya, akrabasıymış, üniversite kazanmış, ama kitap alacak dahi parası yokmuş, yardım eden de yok, hayırsever biri yardım etse ne iyi olurdu. Ayrıca Hristiyanlar çok bakımlılar... Ermeniler Hristiyanlara göre biraz daha kapalı, ama onlar da

azlar ve kendi aralarında iletişimleri var. Ermeni grubu ile de yıllardır oturuyoruz, bugüne kadar hiçbir srtme yaamadık. Onlar Hristiyanlara bize olduğundan daha yakınlar... Yukarıdaki Türkmen köylerinden kimseyi tanımam, çünkü arı-da da dkknları yok... Evlilik dışında iikiler sıcak. Komşu-larımız hem Alevi hem Hristiyan, bir şeye ihtiyaımız olunca, onların da bize ihtiyaı olunca birbirimizden karılayabiliyo-ruz, birbirimizin yanına oturmaya gidiyoruz. Kadınlar toplan-tı falan yapmıyorlar, herkes kendi grubuyla yapıyor ama karşı-lıklı birbirimize gidip geliyoruz... En ok Hristiyanlarla anla-abiliyoruz, yabancı olarak bize en yakın olanlar Hristiyanlar, yani komularımız... pek sorun yaamadık. Hristiyanlar hiçbir zaman kavga etmezler, hemen uyum gösterirler. Yoksa Erme-nilerle, Türklerle pek ikimiz yok, hele Türklerden tanıdığı-mız yok, onlardan bu mahallede oturan yok. Bir ayrım yapmı-yoruz. Eğer burada yaıyor olsalardı, davranışları iyi olursa on-larla da anlaabilirdik, neden anlamayalım?

Arap Hristiyanlar ve Ermeniler arasındaki yakınlık gr-len başka kişiler tarafından da vurgulansa da bu, her aile için geçerli değildir. Arap Hristiyanların Samandağ’daki mahallele-rinde birkaç Ermeni aile yaşamaktadır. Hasan’ın kastettiği ya-kınlık aynı mahallede yaşayan Ermeniler ve Arap Hristiyanlar arasındadır.

Alevilerin ise hem Antakya’da hem Samandağ’da yaşayan Hi-ristiyanlara yakınlık duydukları sıkça vurgulanmaktadır. Fakat her iki topluluk kendi içine dönme eğilimindedir. Bu iikileri geliştirmede veya azaltmada etkili olan etmen cemaatlerin bi-reyler üzerindeki etkisinden çok, kişilerin kültürleri, sosyal ko-ulları ve yaşadıkları çevredir. Yine de Arap Nusayriler, Orta-doğu kültürünü sergilemeleri, ortak bir dil konuşmaları; aynı sınıfsal statüye ve açık bir kültüre sahip olmaları, eskiden beri ortak bir çevrede yaşamaları bakımından, Arap Hristiyanlarla diğer topluluklara nazaran daha sıkı bir iiki kurabilmilerdir. Sünnileri ‘modern-laik’ ve ‘gerici’ diye tanımladıkları iki fark-lı grup olarak gördüklerinden sadece modern ve laik eilimle-

re sahip Sünnilerle (Türk ve Arap) iletişim kurmakta, 'gerici' olanlarla gündelik hayatlarında grşmemektedirler. Ermeniler ile Aleviler arasında da meknsal bir uzaklık sözkonusudur. Ermeni köyü ile Alevi ve Hristiyan Arapların yaşadığı mahaller arasında en az 5-6 kilometre mesafe bulunmaktadır. Bu uzaklığın yanısıra Ermenilerin nüfusça çok azalmaları ve şehir içinde pek işyerlerinin bulunmaması, Nusayri Alevilerle çok sıkı ilişkiler kurmamalarında rol oynamaktadır.

Arap Hristiyanlar

Antakya'da yaşayan Arap Hristiyanlar, Sünni ve Nusayri Alevilerin de oturdukları mahallelerde ve apartmanlarda yaşamaktadırlar. Eskiden Nusayri Alevilerin de oturdukları küçük mahallelerde yaşarlarmış. Sadece Hristiyan ve Alevilerin yaşadığı kent merkezindeki mahallelere Arap Sünnilerin taşınmasıyla, şehir merkezinde oturan Hristiyanların Sünni komşuları da olmuştur. Samandağ'da oturdukları mahalle sakinleri ise sadece Hristiyanlardan, Alevilerden ve birkaç Ermeni aileden oluşmaktadır. Hristiyanlar uzun yıllar içiçe yaşamaktan ve aynı dili konuşmaktan ötürü Alevilerle karşılıklı bir güven duygusu ve yakınlık geliştirmişlerdir. Neval'in (62, K, Antakya) söyledikleri, aynı meknda çok uzun bir süredir kültürel iletişim içinde olmanın ve aynı dili konuşmanın, inançları veya mezhepleri farklı olan topluluklar arasındaki bariyerleri ve önyargıları yok edeceğı varsayımını destekler niteliktedir:

Burada insanların birbirine saygısı var. Komşularla ilişkilerim çok iyi, burada bir kardeş gibi yaşadık yıllarca. Eskiden kışık yemekleri hazırlarken birbirimize yardım ederdik, ben de giderdim, onlar da bana yardıma gelirdi. Bu mahallede eskiden sadece Aleviler olduğı için onlarla daha samimiyiz, onlarla yaşamak kolay. Mesela karşı komşum pazardan geliyorsa ve oğlumla karşılaşırsa oğlum torbaları elinden alır evine kadar götürür, onlar da böyle, karşılıklı. Burada birinin başına bir şey gelirse diğeri kollar. Benim oğlumun bir para meselesi ol-

muş, evi bastılar, Sünni komşum yardım etti, gece hemen indiler gürültüyü duyunca, adamları kovdular. Ama Alevilere çok yakınız çünkü onlarla yıllardan beri komşuyuz.

Ilyas da (63, E, ilkokul m., Antakya) kültürel benzerliğin ve dine bakışın toplulukları yakınlaştırdığını savunmaktadır:

Biz en çok Alevilere yakınız. Çevre hep Alevi olduğundan bize daha yakınlar, çünkü Arapça biliyorlar, daha hoşgörülüler. Onlarla aynı evde yatuk, aynı yemeği yedik. Hristiyan'dan da Alevi'den de kötü çıkar ama Aleviler de bizim gibi, en azından karşısındakine zarar vermez... Eskiden beri, dedemle nenemden beri birbirlerine çok yakınlar. Alevilerle Sünniler savaştıklarında Aleviler Hristiyanların yanında kalmışlar, bayramlarını almışlar. Aleviler eskiden bizim köyün o taraflarda azlardı, şimdi biz onlar sayesinde yaşıyoruz. Biz Arap Sünnilerin de içinde yaşadık, onlar da iyiler, kendi halinde, saf, iyi insanlar... Yahudilerle hiç görüşmüşlüğümüz yok, sadece alışveriş ilişkisi var. Evleri nerede bilmem ama dükkânlarından tanırım, alışveriş yaparız... Türklerle de bugüne kadar sorun yaşamadık. Onlardan da iyi insanlar var... İşyerinde Türkler de var, hiç sorunum yok. Bizim en anlaşılmadığımız... bazı Türklerden yobaz olanlar var, hepsi değil de, eskiden haçı görürlerse küfredenler olurdu çarşıda. Hâlâ var ama eskisi kadar değil. Geçen sene yoldan geçerken bir kapalı kadın kızımın haç kolyesini görünce yüzüne tükürmüş... Bir de bizde kadınlar erkeklerle rahatça konuşur, isterse şakalaşabilir. Aleviler de böyle. Ama Sünnilerden bir kısmında kadınlar dört-beş yaşında oğlanlardan bile sakınırlar.

Anlatılar insan hayatında önemli bir yer kaplar. Kimlikler anlatılar üzerinden oluşturulur. İnsanlar her kültürde kendilerini ve ötekileri hikâyeleştirirler ve kendilerini ait oldukları kültüre uygun bir kurgu içinde ifade ederler (Brubaker ve Cooper, 2000: 12). Ilyas kendi kültüründen ve geçmiş deneyimlerinden yola çıkarak diğer toplulukları değerlendiren bir anlatı kurmaktadır. Muhafazakâr ve hoşgörüsüz tavırlar hakkın-

da anlatılanlar bir gerilimin yaşandığını düşündürse de bunlar özenle tüm Sünni topluluğa genellenmediğinden, bir çatışmaya, düşmanlığa neden olmamaktadır. Arap Hristiyanlar genellikle Hatay'da çok rahat yaşadıklarını belirtmektedirler.

Buna ek olarak, apartmanlaşma, daha iyi eğitim ve gelir artışı ile daha yüksek bir yaşam standardı sağlayan kentleşme ve modernleşme, bütün topluluklar gibi Hristiyanların grup içi ilişkilerinde ve topluluk bilinçlerinde değişime yol açmıştır. Apartmanda yaşayan ve artık eski mahalle havasını solumayan bazı kişiler kendilerini Türk Sünnilere ve Nusayri Alevilere daha yakın hissedebilmektedirler. Melisa (37, K, üniversite m., Antakya) bu değişimi dile getirmektedir:

Hristiyanların diğer cemaatlerle ilişkileri gayet iyi bir şekilde, dostluk bağlamında yürüyor. Herkesin her kesimden dostlukları olabilir, arkadaşlık konusunda hiç sorun yaşamayız burada. Ama mesela biriyle arkadaş olursun, sonra kafa dengi olmadığını görür uzaklaşırsın; bunda dininin, mezhebinin bir önemi yoktur... Alevi-Sünni ayrımı yapmıyoruz. Ne ailem ne ben, ne etrafımdakiler, Alevileri ya da Sünnileri diğerlerine göre öncelik sırasına koymayız. Bu bütün Hristiyanlar için geçerli, ama köylerde böyle değil. "Neden Müslüman arkadaşın var?" diye bana soruyorlar bazıları. Diğer dinlerden arkadaşlıkta, arkadaş sayısı çevreye göre, çevredekilerin nüfusuna göre değişebilir. Örneğin, Affan mahallesi Arap Alevi ve Arap Hristiyanların oturduğu bir yer olduğu için oradakilerin ilişkisi daha sıkıdır... Bizim komşularımızın çoğu Müslüman'dır, Alevi ve Sünni'dir. Biz ailece düzeyli, sınırlı ilişkiler kurmak istiyoruz çevreyle, çünkü çok olay yaşadık, samimi oluyorsun, en ufak bir şeyde komşun tersini yapabiliyor. Oturmaya gidiyoruz ama düzeyli ve sınırlı bir şekilde... Burada pek çok farklı milletin birarada oturmasının çok avantajı var. İnsanlar beraber yaşamanın nasıl bir şey olduğunu, başka dinden bir insanın da insan olduğunu biliyorlar ama dışarda böyle değil, bazı insanlar Hristiyan'la ya da Yahudi'yle hiç tanışmadığı için onları kötüleyebiliyor... Üniversitede çeşitli durumlarla karşı-

laştım. Komşularımız bizim Hristiyan olduğumuzu bilmezdi. Hristiyan olduğumuzu bilmelerini de istemem. Hristiyanlar hakkında öyle konuşmalar duydum ki çekindim. Kaç kere iftar yemeğine çağırdılar, gitmedik. Bana bir dua okutursa ben ne yaparım? Onlar bizi seviyordu ama Hristiyan olduğumuzu bilselerdi eminim fikirleri değişirdi. Aparmandakiler modern insanlardı ama tepkileri ne olurdu bilmiyorum. Orada kendimi sakladım, niye yalan söyleyeyim. Ama burada hiçbir şekilde buna gerek duymam. Arkadaşlarımın çoğu Hristiyan olduğumu duyunca tepkilerini değiştirmediler. Yalnız bir arkadaşım benden soğudu, benimle görüşmemeye başladı. Neden daha önce söylemedin diye sordu. Sonra kendiliğinden benimle konuşmak istedi ve özür diledi. Üniversitede hocalarım bilmezdi Hristiyan olduğumu, sınıftakiler de bilmezdi. Arkadaşlarım öğrenince şok oldular, sanki Hristiyanların dört bacağı olurmuş gibi! Okulda bir Hristiyan dostum vardı, ama Sünni ve Alevi arkadaşlarım da vardı. Hepsi yakındı, hiçbirine öncelik tanımadım, hepsi benim için aynıydı...

Her topluluk kendi içinde de kategoriler inşa etmektedir. Örneğin Hristiyanlar, kentte yaşayan Hristiyanlarla köyde yaşayan Hristiyanların farklı özellikler sergilediğini, kentte yaşayanların daha yüksek eğitilmiş, daha modern olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca, bunların diğer topluluklarla ilişkilerinin de farklı olduğunu vurgulamaktadırlar. Buna göre kentli Hristiyanlar daha zengin, daha 'modern' ve diğer topluluklarla birarada yaşayageldikleri için 'öteki'lere karşı daha ılımlıdır.

Kır ve kent arasında bir özellik sergileyen Samandağ'da ise, Hristiyanların kendilerini birarada yaşadıkları Alevilere, Sünnilerden daha yakın hissettikleri vurgulanmaktadır. Samandağ'da, bazı Hristiyan aileler kız alıp vererek Ermenilerle bir ilişki geliştirmişlerdir. Genelde Ermenileri dinsel ve kültürel açıdan kendilerine yakın bulsalar da, Ermeni köyü Hristiyan mahallesine uzak olduğundan, evlilik bağları ile aileler arasında gelişen ilişkiler topluluk genelindeki ilişkilere

yansıtılmaz. Yine, mahalleye uzak olan Sünnilerle evlilik ilişkileri de kurulmadığından aradaki tek bağ iş ilişkisidir.

Maria (35, K, üniversite m., Samandağ) Samandağ'daki ilişkileri şöyle betimlemektedir:

Türkler Hristiyanların yanına çalışmaya geliyorlar. Çok rahatlar. Herhangi bir sorun, pürüz çıkmaz. Ama Alevilerle tabii daha yakınız, çevre ortak. Mesela dışarıdan gelen memurlar dışında hiç Sünni aile yok burada. Dağ köylerinde oturanlar ayrı... Ermenilerle Hristiyanların ilişkisi biraz daha kısıtlı, çok samimiyet yok, bazıları mahallede yerleşmiş. Onların araları Hristiyanlarla iyi. Genelde yurtdışında oldukları için pek yakınlık yok aslında ama evlilik konusunda bir sorun olmuyor. Din aynı olunca sorun olmuyor. Hristiyanların eğitim durumu son yıllarda biraz daha arttı, okumaya eğilim var, çünkü değirmenin suyu kurudu. Eskiden ailelerde yeterli gelir kaynağı vardı ama bizim ailemizin bir tek oturduğu yer kaldı.

Dayanışma ihtiyaç durumunda Hristiyanlarla Aleviler arasında var, ama Türklerle, uzakta oturduklarından ötürü yok yani tanışma yok... Mahallede kadınlar gün yapıyor; annemin katıldığı Alevilerin yaptığı gün partisi. Bu kadar farklı bir yerde oturmak çok avantajlı, dar kalıplar içinde kalmıyorsunuz... Mesela dışarıdan gelen bir memur Türk'tür ama Ermenilerden nefret ediyordur. Bazı önyargı ya da yaşanan şeylerden dolayı... Ama buraya gelince, onlara bir Müslüman olmayan olarak değil de bir vatandaş gibi bakmayı öğreniyor... Şimdi ile eski arasında kendi kimliğini ifade etme açısından bir fark var. Eskiler bir zorluk çekmemiş çünkü dışarıya gitme şansları yokmuş... Ama Hatay olarak ele alırsanız azımsanmayacak bir nüfus var. Mersin ya da İskenderun'da da aynı şekilde. Aslında insanları suçlamamak lazım. İnsanlar bilmiyor bizim burada olduğumuzu. Mesela başka şehirlerde Hristiyanım deyince 'o ne?' diyorlar, bilmiyorlar Hristiyanlığı. Bana tepki gösteren olmadı. Yüzüme karşı bir şey denmedi. Hiç zorluk çekmedim. Diyarbakır'daki kardeşim biraz zorlanıyor. Özellikle

devlet yurdunda dinciler var, Hizbullahçılar. Zaten hemen eve çıktı. Ama bir sorun olmamasının nedeni, kendi çevremizde kalmamız. Balıkesir'e gittim, hemen Hataylıların ortasına düştüm. Aleviler Sünniler önemli değil, Antakyalı olunca herkes bu kültürü biliyor. Antakya'da yaşayan Sünni de olsa biliyor ve böyle bir şeyi kabullenmiş. Sünni Antakyalı arkadaşımız vardı ama genelde kültür ortak olduğu için Alevi Arap arkadaşlarımız daha çoktu.

Mersin'deki akrabaların da pek bir sorunu yok çünkü sürekli kendi içlerinde yaşıyorlar. Bir de elitler, mesela babamın dayısı ticaretle uğraşıyor, büyük tüccar. İnsanları çalıştıran, apartmanları, dükkanları olan bir adam, bir işveren. Bunun getirdiği bir güven, bir rahatlık var. Hiçbir zorluk çekmemiştir şimdiye kadar. Daha fakir düzeyde olanlar ise işçi olarak çalışıyorlar narenciyede. Onların da kimlik açısından bir zorlukları yok. Herkes kendi işinde gücünde, yani sorgulamazlar pek, sorgulamalarını gerektirecek bir şey yok burada. Türkler bizim bahçelerde çalışırlar, belki onun getirdiği bir eziklik laf etmelerini engelliyordur. Diğer topluluklardan beklentim, bütün dinlere saygı duymaları ama kişisel anlamda beklentim yok. Yani bir şey olduğundan değil de genelde öyle olmalı, bu tüm Türkiye için geçerli...

Semra'nın (32, K, lise m., Samandağ) görüşü de Maria'ninkine benzemektedir:

Ben bekârken Alevi arkadaşım çoktu, artık evlendik. Herkes evinin içine kapandı. Eskisi gibi görüşemiyoruz. Yani bir tanıdığın evine girerken bu Alevi mi Hristiyan mı diye sormuyoruz, aynı samimiyetle giriyoruz, bir şeye ihtiyacımız olursa istiyoruz. Anlaşamadığımız topluluk yok. Ermeniler, Türkler bize uzak köylerde oturuyorlar. Ermenilerden hiç akrabamız yok... Alevilerden başkasını ben şahsen tanımıyorum, Aleviler çok iyiler, çok iyi anlaşıyoruz... Bu kadar farklı millettten oluşan bir yerde oturmanın bize verdiği avantaj veya dezavantaj yok. Zarar görseydik, derdik ki keşke burada oturmaysaydık, başka mahallede otursaydık. Kimsenin kimseye zararı

yok, herkes kendi işinde. Burada kimliğimi açıklarken hiç sıkıntı duymadım; nereye gidersem gideyim... Yalnız beni sinirlendiren şeyler oldu. Ben hastanede doğum yaptığımda bebeğim ağlıyordu, bir kapalı kadına bebeğimi verir misin dedim. Bana 'benimle konuşma gâvur' dedi. Bebeğimi vermedi. Sınirden çıgılık attım. Bu yobazlar olmasa burası daha iyiydi. Şimdi dışarıdan Sünni Kürtler gelmeye başladı, burada kavga çıkarıyorlar, burayı bozacaklar. (Eşi söze karışıyor: Askerdeyken beni Alevi sandılar, mum söndüyle itham edip, gülüyorlar, sonra bir Alevi asker vardı, Malatyalı, ona söyledim, beni kolladı, askerlere kızdı, bir daha duymayacağım dedi.) Burada gayet iyiyiz, kimseden bir beklentimiz yok, ama dışarıda hayat farklı olabiliyor, insanlar biraz daha saygılı olmalı başkalarına. Müstebet (tutucu) insanları sevmiyorum bu yüzden.

Hıristiyanların genellikle kendi işlerini kurmuş olması, toplumsal statülerini yükseltmekte, diğer gruplarla ilişkilerini etkilemektedir. Diğer topluluklarla ilişkileri, yerleşim yerlerinin çoketnili yapısından da önemli ölçüde etkilenmektedir. Türkiye'nin başka yerlerinde farklı olmanın zaman zaman sorun yarattığını, çünkü İslâmcı, muhafazakâr kişilerin başka dinlere mensup kişileri 'dinsiz', 'sapkın' diye nitelendirdiklerini belirtmişlerdir. "Genelde hâkim grupların azınlık grupları üç biçimde tasavvur ettikleri görülebilir: 'Yabancılar' olarak, 'renkliler' olarak ve hâkim grubun inancında 'inançsızlar' olarak" (Türkdoğan, 1999: 35). Hıristiyanların ilişkileri kendi kilise cemaat vakıflarına duydukları bağıllık derecesinden de etkilenmektedir. Kilise vakfının işleri ve organizasyonları ile ilgilenen kişilerin, diğer topluluklarla aynı mahallelerde yaşayan ve onlarla kişisel bir ilişki geliştiren Hıristiyanlara göre daha fazla kendi topluluklarına dönük ve diğer topluluklara daha uzak oldukları görülür. Ancak Hatay'da diğer topluluklardan kişilerle herhangi bir yakınlıkları olmayan kişilerin bile birbirlerinin varlığına saygı duyduğu kanaati, görüşülen hemen herkes-te hâkimdir.

Bugün Türkiye'nin tek Ermeni köyü olan Vakıflı köyünde yaşayan Ermeniler çoğunlukla narenciyecilik ile uğraştığından, köy dışına genelde ürünlerini satmak veya ihtiyaçlarını karşılamak için çıkmaktadırlar. Bu nedenle diğer topluluklardan insanlarla tanışma, arkadaşlık kurma fırsatları çok fazla değildir. Ermeniler, köylerinin diğer köylere ve mahallelere uzak olması dolayısıyla, Hatay'da yaşayan tüm topluluklarla sorunsuz, fakat çok da yakın olmayan bir ilişki içindedirler.

Ermeniler, komşuluk ilişkisi içinde olmamalarından ötürü, Nusayri Alevilerle ancak ticaret üzerinden ya da Samandağ merkezinde işyeri bulunan esnaf, doktor, eczacı gibi meslek sahipleriyle tanışarak ilişki kurmaktadır. Nusayri Alevilerin Samandağ'da çoğunluğu oluşturmalarından ötürü bu topluluğa mensup kişilerle bağ kurma olasılıkları yüksektir. Eski den Ermeni köyünün nüfusu daha fazlayken, kent merkezinde çalışan zanaatkar ve esnaflar aracılığıyla Nusayri Alevilerle daha sıkı ilişkiler kurmuşlardır. Hatta Nusayri Alevilerle yakın iletişimlerinden ötürü yaşlı ve orta yaşlı Ermeniler çoğunlukla Arapça bilmektedir. Çok yakın bir sosyal ilişki içinde olmamalarına rağmen, Ermeniler kendilerine en yakın topluluğun Arap Hristiyanlar olduğunu düşünmektedirler. Aralarında hem dinsel bir yakınlık bulunmakta, hem de evlilik bağı kurabilmektedirler. Vakıflı'ya en yakın köyde Türkmenler yaşamakta ve geçimlerini çoğunlukla Ermenilerin bahçelerinde işçi olarak çalışarak sağlamaktadırlar. Öte yandan bölgede yaşayan Ermeniler, Aleviler ve Hristiyanlar bölgenin yerlisiyken ve ilişkileri çok eski zamanlara dayanırken, Türkmenlerin Ermenilerin boşalttığı köylere sonradan yerleştirilmiş olmaları¹ bu topluluklarla ilişkilerini sınırlandıran önemli bir etmen dir. Ermeniler, Nusayri Aleviler ve Arap Hristiyanlarla aralarında bir kültürel uyum olduğunu, arkadaşlıklar kurabildiklerini belirtmektedirler. Stepan (44, E, üniversitem.), 'tanıdıklı-

1 Türkmen 1937'de basılan *Hatay Tarihi* adlı kitabında Bit Yaz nahiyesindeki köylerin tümünde sadece Ermenilerin mevcut olduğunu belirtmiştir.

ğın', yıllardır birarada yaşamanın ilişkileri güçlendirdiğini anlatmaktadır:

Türklerle de Alevilerle de iyiyiz. Şehirde Alevi arkadaşlar var, çok sık görüşmüyoruz ama arada bir içmeye geliyorlar. Çocukken şu aşağı Arap Sünni köyünden çocuklarla oynardık, birbirimize gider gelirdik... Bu yukarıdaki Türkler aynı zamanda gelmemişler. Hangi padişah zamanında bilmiyorum, buradaki Ermeni etkinliğini kırmak için Türkmenistan'dan 350 yıl önce Batıyaz'ın yukarısına Türkler getirmişler. Oba falan diyorlar. O dönem orada yaşayan Türklerle Ermenilerin ilişkisi olmuş. Şimdi onlar biraz daha farklı. Şimdi ise boşaltılan Ermeni köyüne yerleştirilen göçebe Türkler var, onlar biraz farklı. İlişki pek yok, onlarla ilişkiler genelde soğuk değil, ama genelde buraya çalışmaya geliyorlar. Kahvede beraber oturuyorlar. Onlar bize Alevilere olduklarından daha yakınlar. Bize daha sıcak davranıyorlar, çünkü Aleviler burada çoğunlukta. Mesela Ermeniler Türklere daha sıcak diyemiyorum, Alevilere daha sıcak diyemiyorum, arada öyle abartılı bir fark yok. Ama Arap Hıristiyanlarla biraz daha yakınız. Ben İstanbul'da da yaşadım, dışarıda burası kadar rahat değiliz. Burada herkes biliyor ki, burada Aleviler, Arap Sünniler, Türk Sünniler, Ermeniler ve Hıristiyanlar var. Ama Sivas'taki, Eskişehir'deki adam Türkiye'de böyle insanların yaşadığını bilmez. Yoğun bombardımanla karşılaştığımız oldu, mesela ben Ermeni'yim deyince. En az beş dedenin ismini soruyorlar, ne yapıyor, selam söyle diye. Sonuçta herkes kimin nesi olduğumuzu biliyor.

Hatay'ı Türkiye'nin genelinden farklı kılan en önemli özellik, onun küçüklü büyüklü birçok topluluğu birarada barındırmasıdır. Bu toplulukların çoğu yüzyıllardır Hatay'da yaşayan, oranın yerlisi olan topluluklardır. Bu nedenle Hatay'da yaşayan tüm topluluklar, kendilerini bölge içinde azınlık olarak hissetmemekte ve 'öteki'ne karşı hoşgörülü davranmaktadır. Cemaatler birbirini dışlamamakta ve kamusal alanda sosyo-ekonomik temelli ilişkiler geliştirebilmektedirler. Görüşülen çoğu ki-

şı gibi, Armine de (38, K, lise m.) Hatay'ın bu çoketnili yapısının bir avantaj olduğunu düşünmektedir:

Burası karışık milletten insanlarla dolu. İnsani ilişkilerimiz iyi, ayırım sadece evliliklerde yapılıyor yoksa ticarette alışverişleri oluyor beylerin. Alevilerden burada pek tanıdığım yok. Rumlardan da tanıdığım yok, bu köydeki gelinler dışında. Hepsiyle anlaşıyoruz, hiçbirisiyle sorun yok. Din ayrımı yapanların arasında kavga çıkar, cahiller sorun çıkarır, burada öyle bir şey yok. En çok ya da en az anlaşabildiğimiz bir grup yok. Bu bir kişilik meselesi hangi gruptan olursa olsun farketmez, bu konuda hiç ayırım yapmam, hepsiyle aramız iyi ama sıkı fıkı değiliz, sonuçta köylerin arası çok da yakın değil, kapı komşun olur gider gelirsın ama böyle bir şey yok. Annemin İskenderun'da Alevi ve Sünni komşuları var, onlarla görüşüyor. Birarada yaşamanın avantajı, hoşgörü artıyor, kimse birbirine karışmadıktan sonra dezavantajı da yok... Hatay'da yaşayan diğer topluluklar da ayırım yapmıyor. Burada yaşayan değişik toplumlardan birisin, bu yüzden hiçbir sorun çıkmıyor, herkes kendi halinde. Adana'ya gittiğimde, kadınlar oturmuş sohbet ediyorlardı ve Ermenilere gâvur diyorlardı. Çekindim sustum ama ertesi günü söyledim utandılar. Gâvur dinsiz imansız demektir ama bizim kitabımız var, peygamberimiz var. Ben böyle deyince kadınlar utandılar.

Hatay'da birarada yaşayan toplulukların sınırlarının daha çok evlilik üzerinden korunduğunu belirtmiştik. Bununla birlikte, ekonomik ve kültürel yapı bir ayırım yaratmamakta, tam tersine toplulukların kaynaşmasını, iletişim kurmasını ya da en azından gerilim yaşamamasını kolaylaştırmaktadır. Pek çoketnik topluluğu barındıran, 'karışık' bir bölgenin insanı olmak da burada yaşayan insanların, kimliklerinin bir parçası olmaktadır. Bu dostane ilişkiler elbette gerek Hristiyanların gerek Alevilerin bazen Hatay'da da olumsuz tavırlarla karşılaşmadıkları ya da birbirlerine karşı önyargı beslemedikleri anlamına gelmez. Ancak dışlayıcı tavırlar, görüşülen kişilerin de Türkiye genelinden verdiği örneklerle karşılaştırıldığında çok önem-

siz kalmakta ve bu durum Hatay'ı onların gözünde yine övünülecek bir yer konumuna getirmektedir. Pogos (40, E, lise m.) Ermenilerin yaşadığı bazı deneyimleri aktarırken, hem Hatay içinde hem de dışında, diğer topluluklarla ilişkilerinde karşılaştıkları dışlayıcı tavırlardan birkaç örnek vermektedir:

Hatay'da bu farklı milletler arasında anlaşmazlık olduğunu hiç görmedim. Hatay içinde saygı görüyorum. Herhangi bir ayrımcılığa uğramıyorum ama ülke genelinde ayrıma uğruyoruz. Mesela Kayseri'den bir öğretmen gelmişti, bizim diğer insanlar gibi olmadığımızı düşünüyordu herhalde. Gelip bizim insanlığımızın nasıl olduğunu öğrenince, ona bizim hakkımızda kötü şeyler anlatana lanet etti, buradan gitmek istemedi. Burada herkes birbirine güveniyor, tehlike olarak görmüyor. Birarada yaşamının avantajı var. Her toplumdan olan bir yerde oturunca, diğer dinlerden insanlarla daha rahatlaşıyorlar ve topluluklar birbirine bu şekilde daha çok güveniyorlar. Birbirlerini tehlike olarak görmüyorlar. Herkesin her kesimden arkadaşlıkları var. İnsanlar artık daha demokrat, daha kültürlü. Artık daha rahat Ermeniyim diyebiliyorum. Eskiden bize gâvur diyorlardı, Alevilere fellah diyorlardı... Buradan Adana'ya işçi olarak giden Ermeniler olmuş. Büyüklerimiz anlatır, ağanın karısı duymuş, bizim köylüleri çağırtmış, gerçekten insan mı diye bakmak için, in mi cin mi diye. Hatay'da yaşayan insanların bize karşı davranışları çok iyi ama 20 yıl önce insanlarda daha çok kaynaşma vardı. Ekonomik durumdan ötürü hayat şartları zor olduğu için herkes kendine yöneldi... Alevilerden alışveriş yaparız, liseden de gelen arkadaşlıklarımız var, çarşıda iş açan Ermenilerin de bir sürü Alevi arkadaşı var... Türklerle de aramız iyi, bize saygıları var. Gelip bizim bahçelere bakarlar, düğünlerine davet ederler, cenazeleri olursa başsağılığına gideriz, onlar da gelir kahvemizde otururlar, bayramlarımıza gelirler... Üniversitede oğlumun Laz, Sünni ve Alevi ev arkadaşları vardı. Ama yaşadıkları çevrede tutucu insanlar da vardı... Oğlum ilk gittiğinde onunla orada ilgilenebilecek birini aradık, orada yaşa-

yan bir tanıdık olsa onun için daha kolay olurdu diye, bir tane Alevi doktor tanıdık bulduk, gittik tanıştık. Sağolsun oradaki tanıdıklarına da söyledi, oğlumla ilgilendi... Burada ayrımcılık yok ama Yayladağ'da falan yapıyor, nedenini bilmiyorum. Buradaki Türkler de bizim bayram yemeğimizi yiyor ama Yayladağ'dan bize bir Türk gelmişti, pişirdiğimiz eti nereden aldığımızı sordu. Samandağ desek Alevilerden aldığımız için yemeyecek, biz de Antakya'dan dedik. Biz gelen misafirler domuz eti yemez diye evde mutlaka dana eti de bulundururuz... Burada yaşayan her milletle çok iyi anlaşıyoruz, bir seçim yapmıyoruz. Kafa yapısı bize uygun olan herkesle anlaşabiliriz.

Düğün ve Cènaze Törenleri

Etnik-dinsel toplulukların sosyal yaşamında düğün ve cenaze törenlerinin yeri büyüktür. Törenler hem geleneklerin hem de topluluk içi dayanışmanın ve iletişimin sürdürülmesine katkıda bulunur, topluluğun sosyal bağlarını güçlendirir. “Önemli olayları kutlamanın veya ölüm gibi bireylerin tek başlarına katlanmasının zor olduğu krizlerin daha az yıkıcı ve daha kolay atlatılmasının bir yolu olur” (Haviland, 1999; 395). Düğün ve cenaze törenleri farklı toplulukların birbirlerinin mutluluğunu ve acısını ne derece paylaştıklarının olduğu gibi topluluk geleneklerinin değişime ve etkileşime ne ölçüde açık olduklarının da bir göstergesidir.

Bu törenlerin toplulukların karşılıklı ilişkileri üzerindeki etkisini ve önemini kavrayabilmek için, görüşülen kişilere “düğün ve cenaze törenlerinizde neler yaparsınız, kadınlar ve erkeklerin yaptıkları işler nelerdir?”, “Düğün ve cenaze törenlerinin uygulamalarında geçmiş ve günümüz açısından bir fark görüyor musunuz?”, “Etrafınızda yaşayan toplulukların bu törenleri nasıl uyguladığına dair bir fikriniz var mı? Sizin törenleriniz ile onların törenleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?” soruları sorulmuştur.

Antakya'da farklı topluluklara mensup insanlar tanıdıkları-

nın düğün, cenaze ve bayram törenlerine katılmaktadır. Topluluklar arasında ritüeller ve gelenekler açısından da bir etkileşim vardır. Sosyal ilişkiler geleneklere yansımıştır. Samandağ ise düğün ve cenaze tören gelenekleri açısından Antakya'ya göre daha kapalı bir tavır sergilese de hem Antakya'da hem de Samandağ'da Arap Hristiyanlar ve Aleviler birbirlerinin geleneklerini iyi bilmekte ve birbirlerinin törenlerine çekinmeden katılmaktadırlar. Ayrıca Antakya'da da Samandağ'da da aynı mahallelerde yaşayan Nusayri Alevilerle Arap Hristiyanların ortak bayramlar kutladığı bilinmektedir.

Modernleşme ve kentleşme, Nusayri Alevilerin, Arap Hristiyanların ve Ermenilerin düğün ve cenaze törenlerini çok etkilemiştir. Düğünler daha modern bir yapıya bürünmüştür. Gelinler ve davetli olan kadınlar, geleneksellikten uzaklaşmış, kentli bir görünüm sergilemektedir. Nişan ve kınalarda geleneksel kıyafetler yerine açık tuvaletler giyilmektedir. Köylerde ve kırsal mahallelerde bile düğünler artık düğün salonlarında veya gazinolarda yapılmaktadır. Türkmen, Sünni toplulukların düğünleriye daha kapalı, daha geleneksel, daha içe dönüktür. Yine de bu üç topluluk ile Sünni topluluklar arasında birbirlerinin törenlerine katılmanın, uyumun bir göstergesi olarak gittikçe arttığı görülür. Samandağ'da Nusayri Alevi ve Arap Hristiyan toplulukların yaşadıkları mahallelerin Türkmen köylerine uzak olmaları nedeniyle birbirlerinin düğün ve cenaze törenlerine pek katılmamaktadırlar. Sadece Ermeni köyünün Türkmen köylerine yakın olması dolayısıyla Ermenilerle Türkmenler birbirlerinin düğün ve cenaze törenlerine gitmektedirler. Sünnilerle Aleviler ve Hristiyanların arkadaşlıkları daha çok Antakya'da, çarşıda oturan veya çalışan kişiler arasında gelişir.

Nusayri Aleviler

Nusayri Aleviler kendilerine yakın mahallelerde yaşayan bütün topluluklarla iletişim ve etkileşim içindedirler. Genellikle 'tanıdık' buldukları kişileri hangi topluluğa mensup olursa olsun kendi törenlerine çağırırlar; davet edildikleri takdirde ken-

dileri de onların törenlerine katılırlar. Hristiyanların düğün törenlerine katılan Nusayri Alevilerin sayısı Sünnilerin düğün törenlerine katılanlara oranla daha fazladır. Fakat, tanıdıklarının düğün törenine olmasa da cenaze törenine mutlaka giderler, çünkü başsağlığı dilemenin mutlaka gerekli olduğunu düşünürler. Bu, ilişkileri sürekli kılma isteğinin bir göstergesidir.

Kemal ve Bedia düğün ve cenaze ritüelleri hakkında bilgiler aktarırken Alevilerin törenleri ile Sünnilerin ve Hristiyanların törenleri arasındaki benzerlik ve farklılıklara dikkat çekmektedirler:

Kemal (42, E, ilkokul m., Antakya): Bizim düğünlerimiz genellikle düğün salonlarında oluyor. Diğer düğünlerden farklı bir özelliği yok. Ufak ikramlar yapılır, meyve suyu, pasta gibi. Eskiden bizim düğünlerimiz yemekli olurdu. Şimdi kına gecesi, düğün çalgılı oluyor. İnsanlar eğleniyor... Cenazeler de cenazeevinden kalkar. Kimi cemevine götürür, kimi camiye götürür. Ben şahsen cenazemi camiden kaldırmam, Antakya'da cemevi olsaydı cemeviden kaldırmak isterdim, ama yok. Cemevi derken Türkiye'deki diğer Alevilerin cemeviden bahsediyorum. Camiler de bizim, ama Hz. Ali öldürülünce camiye gitmez olduk. Ama şimdi insanlar şehirde toplanıyor, cenazeyi yıkayacak yer bulamadıkları için camiye gidiyorlar... Daha sonra şeyhle beraber mezarlığa gideriz. Şeyh kuran okur, ölüyü gömeriz. Eskiden yedi gün, şimdi üç gün sabah mezarlığa gidilir, yedisinde adak adanır yine mezarlığa çıkılır, kırkında da mevlit okutulur. Mevlit yeni bir alışkanlık, eskiden yemek yapılırdı... Hristiyanların ölülerine, cenazelerine, önemli günlerine katılıyorum. Onlar da bizimkine katılıyor. Hristiyanların düğünleri kilise nikâhından sonra restoranlara yemeğe gitme şeklinde. Yemekli içkili eğlenirler... Sünnilerin düğününe gitmedim, bilemiyorum. Ama cenazelerine gittim... Hristiyanlarda üç gün mezarlığa çıkarlar, kilisede üç gün başsağlığı alınır, Alevisi de Sünnisi de katılır, başsağlığına gider. Onlarda da aynı bizim gibi yedisi, kırkı, senesi var. Kahve ikram ederler, yemek verirler... Sünnilerin cenazelerinde de ye-

disi, kırkı var onlar mevlit okuturlar. Yedisinde helva dağıtırlar, bizde adak kesme var.

Bedia (28, K, lise m., Antakya): Kına gecesinde çalgı, eğlence yaparlar, düğünler genelde düğün salonunda olur. Düğünler biraz daha modernleşti, yani geleneklere bağlılık pek kalmadı, isteyen kınayı küçük yapıyor, düğünü büyük yapıyor, isteyen nikâh yapıyor sadece... Cenazelere de eskisi gibi saygı kalmadı. Eskiden daha uzun süre yas tutma vardı, şimdi bu süre kısaldı. Cenazeye gelme türü giyim kuşam açısından değişti. Eskiden daha sade bir kıyafetle giderlerdi. Benim nenemin cenazesine bir kadın geldi, saçları fönü, güneş gözlüklü, bu da paranın verdiği bir şey... Cenazelerimizde yedimiz, kırkımız olur, adak adanır yedinci gün, cem toplanır...

Hıristiyanların düğünleri genelde yemekli olur. Onlar da kına eğlencesi düzenlenir. Onlar birbirlerine daha bağlı bir şekilde yaparlar. Ben düğünlerine çok gittim, gördüm. Fakir, zengin farketmez, onların düğününe giden herkes eşittir, herkes aynı saygıyı görür. Büyüklük göstermezler, onlar da eğlenir. Çeyiz alma, söz kesimi, kına yakma, nişan âdetleri Alevilerle hep aynı... Sünnilerin düğünlerine de gittim. Onların âdetleri kesimden kesime fark ediyor. Kimi bizim gibi modern yapıyor, kimi kapalı. Bir kına gecesine gittik, kadınlar bir tarafta oturuyor, normal giyimli, erkekler başka yerde oturuyor, kadınlar çıkarken başını örtüyor, mantosunu giyiyor, erkeklerle ayrı ayrı çıkıyorlar ve birbirlerinin elini almıyorlar. Bu düğün sahipleri benim arkadaşımın çok samimi komşularıydı, bizden farklı mı diye merak ettiğim için gittim ve gerçekten çok farklıydı. Gelinin başına kırmızı eşarp koyuyorlar, şeker kırıyorlar, gelini ağlatıyorlar, yani televizyonda gördüğümüz gibi. Ama bizde normal tuvaletini giyiyor ve şakır şakır oynuyor. Kapalı olanların düğünlerinde kadın, erkeğin olduğu yerde oynamıyor, haremlik, selamlık... Sünnilerin cenazelerine hiç gitmedim, ama başsağılığına kendi ailemle gittim. Yedinci gün, kırkinci gün onlarda da var ama ayrıntılarını bilmiyorum. Ama bayramlarında bulundum.

Nusayrilerin cenaze törenlerinden bir görüntü . (Atlas dergisi, Temmuz 2001)

Kemal'in 'cemevi'² ihtiyacından bahsetmesi, kimi Alevilerin Sünniler gibi cenazede mevlit düzenlediğinin ve iki mahallede cenazelerin camide yıkandığının aktarılması, Aleviler ve Sünniler arasında da bir etkileşim olduğunu gösterir. Şehirdeki yaşam, apartmanlaşma, ekonomik koşullardaki zorlaşma Alevilerin dinsel pratiklerini gerçekleştirmelerini engellemekte ve onları Sünni tarzda bir ibadete yönlendirebilmektedir. Alevilerin özellikle cenaze törenlerindeki büyükbaş kurban kesme, pilav pişirme, kırkında yemek verme gibi uygulamaları, büyük bir maddi külfete neden olur ve bu ritüelleri gerçekleştirecek özel bir mekâna gereksinim duyulur. Bazı Aleviler bu Sünni uygulamalarından rahatsız olmakta, bazıları ise camiye gitmekten ve bu tür uygulamalardan rahatsızlık duymamaktadır. Bu değişim, Antakya'nın kentsel ortamında daha etkili bir şekilde yaşanmaktadır. Antakya'ya göre daha

2 Arap ve Anadolu Alevilerinin dinsel pratiklerini gerçekleştirmek için toplanmalarına 'cem', Anadolu Alevilerinin cem amacıyla toplandıkları mekâna da 'cemevi' adı verilmektedir.

geleneksel bir yapıya sahip olan Samandağ'da, Nusayri Aleviler tarafından mevlit yapıldığına dair hiçbir bilgi edinilmemiş, cemevi ihtiyacından bahsedilmemiştir. Bununla birlikte, düğün törenlerinde geleneksellikten uzaklaşma söz konusudur. Ali (43, E, lise m., Samandağ) düğün törenlerindeki değişimden söz ederken, değişim açısından Alevileri ve Sünnileri karşılaştırmaktadır:

Sünnilerin cenazelerine, düğünlerine gittim. Buradaki Sünni kardeşlerimiz köylerde yaşadıkları için içlerine daha çok kapanıklar, onlar daha çok köy düğünü yapıyor. Mesela eskiden biz düğünlerde silah sıkardık, salonlara taşınınca vazgeçtik, onlar hâlâ silah sıkıyor. Biz ekonomik açıdan külfetli oluyor diye yemekli içkili düğünü kaldırdık onlar hâlâ yemekli içkili yapıyor. Onların ekonomik durumu daha iyi değil ama onlar kültürlerine geleneklerine daha bağlılar, henüz şehirleşmemişler... Hristiyanlardan da samimi olduğumuz arkadaşlarımız var. Onları düğünlerimize davet ederiz, biz de onlarınkine gideriz. Daha önce tüm düğünler, hem Hristiyanlarınki hem Alevilerinki, yemekli içkili yapıldı, millet azdı, herkes davet edilirdi, fakat şimdi halk çoğaldı, herkes kendi ailesine çekildi... Sünnilerin cenazelerinde cenaze namazı kılınır. İmam okur, hemen hemen bizimki gibi. Onların yemek yapıp yapmadıklarına tanık olmadım. Biz onların cenazelerine ya da 7. gününe gitmeyiz, genelde başsağlığına gideriz. Hristiyanların da evine gittiğimde onlara uyum olsun diye açar Fatiha okurum. Toplumda bir uyum arayışı var; gerek Hristiyanlarda, gerek Alevilerde, gerek Sünnilerde.

Özellikle cenaze ritüelleri konusunda daha ayrıntılı bilgi veren Şekibe (60, K, eğitim görmemiş, Samandağ) diğer topluluklarla bazı benzerlik ve farklılıkları işaret eder:

Düğünlerimizde kına yaparız, çalar oynarız. Hristiyanlar eskiden kına yakmazdı ama artık hem kına yakıyor hem de çocuklarını sünnet ettiriyorlar... Hristiyanların ve Ermenilerin düğünleri aynı, bazıları yemekli oluyor bazıları yemeksiz, aynı

*Hıdır türbesinde bahhur tütsüsü yakan bir Nusayri kadın.
(Atlas dergisi, Temmuz 2001)*

bizim gibi. Burada böyle, biri seni severse seversin, davet ederse edersin... Cenazelerde ise ölü gömülür, ruhuna sela yapılır, mezara çıkılır. Yedisinde subuh (cem töreni, kurban kesme ve yemek verme) yapılır. Kırkında da yemek yapılır. Yedi gün mezara çıkılır. Ama artık bir gün mezara çıkılıyor, sadece ölen kimsenin ailesi yedi gün çıkıyor... Biz Hıristiyanların cenazelerine gideriz, onlar da bizimkilere gelirler. Hıristiyanların cenazesinde kadınlarla erkekler beraber kilisede bulunur. Bizde de Hıristiyanlarda da başsağlığı alınırken erkeklerle kadınlar ayrı ayrı durur. Onların farkı, onlar ölünün ayak ve el parmaklarını birbirlerine bağlarlar. Bizim bir Alevi komşumuz Hıristiyanların cenazesi için kiliseye gitmiş, orada otururken kötü olmuş, bir Hıristiyan genç, amca ne oldu demiş, bir şeyim yok demiş ama sonra başı gencin omzuna düşmüş. Hıristiyan genç bir de bakmış ki bizim komşu baygın. Almış adamı hastaneye götürmüş, doktora göstermiş. Öldüğünü söylemişler, o da almış evlerine getirmiş, fakat ölünün ailesi evde değilmiş, çok ilgi göstermiş Hıristiyanlar.

Ali'nin bahsettiği uyum arayışı, gözlemlendiği kadarıyla tüm topluluklarda vardır. Bu kendini özellikle düğün ve cenaze tö-

renlerinde göstermektedir. Davet edildikleri takdirde farklı topluluklara mensup bireyler birbirlerinin törenlerine katılmaktadır. Katılmamak ayıp sayılır. Cenazelerde de başsağlığı mutlaka alınır. Karşılıklı bir saygı ifadesi olarak, 'Dinsel cenaze ritüellerine katılarak belki rahatsızlık verimiz' düşüncesi ile genelde farklı dine mensup kişilerin cenaze törenlerine katılmamakta, fakat mutlaka başsağlığına gidilmektedir. Birarada yaşamaları dolayısıyla Nusayri Aleviler ve Arap Hristiyanların düğün ve cenaze ritüellerindeki benzerlikler, aralarındaki etkileşimin en önemli göstergelerindendir.

Arap Hristiyanlar

Düğün ve cenaze ritüelleri, hem gelenekleri hem de topluluk içi dayanışmayı ve iletişimi sürdürmek açısından Hristiyanların yaşamında önemli bir yer tutar. Topluluğun tüm üyeleri grup içi dayanışmayı sürdürmek için bu törenlere katılmaya çalışırlar. Dayanışmanın ailenin devamı için gerektiği düşünülür. Arap Hristiyanların geleneklerine çok bağlı olduklarını gözlenmektedir.

Antakya'da yaşayan Hristiyanların, Samandağ'da yaşayan Hristiyanlara kıyasla, ister Alevi ister Sünni (hem Türk hem Arap) olsun farklı topluluklara mensup kişilerin düğün ve cenazelerine daha sık katıldıkları gözlenir. Düğün ve cenaze ritüelleri Alevilerle ve özellikle Ermenilerle benzerlikler gösterir. Aleviler de Arap Hristiyanlar gibi cenazelerinde yemek vermekte ve bahhur tütsüsünü yakmaktadır. Düğünlerine verdikleri önemden ve düğünlerinin kalitesinden sıkça bahsedilir; Hristiyanlar düğünleri için Nusayri Alevilerden daha fazla masraf ettiklerini ve daha çok emek harcadıklarını düşünmektedirler. Eskiden Arap Hristiyanlar, Ermeniler ve Aleviler üç gün süren düğünler yaparken, günümüzde bu süre kısalmıştır. Bu koşullarda, Hristiyanların düğüne verdiği önem görece fazladır. Yemekli düğün ve kilise nikâhından önce mutlaka resmi nikâh yapmak onları diğer topluluklardan ayıran, daha modern ve daha 'uygar' kılan bir özellik olarak belirtilir. Ka-

dınların düğünlerdeki giyim kuşamı ve haremlik selamlığının olmaması, onları 'kapalı' topluluklardan ayıran bir vasıf olarak vurgulanır.

Helen ve Corc düğün ve cenaze ritüelleriyle ilgili şu bilgileri vermektedirler:

Helen (60, K, ilkokul m., Antakya): Bizim cenazelerimiz matemli geçer. Her yaşa göre ayrı bir yas var. Cenaze töreni kilisede olur, gömülürken çıplak gömülmez, giydirilir, tabuta konur. Bizde yıkama yoktur. Ayin yapılır, başsağlığı dilenir. Kırkinci günde de ayin yapılır, başsağlığı dilenir ve bir kahve içtikten sonra herkes evine gider. Yaşlıların matemi kısa sürer ama gençler bir yıl veya daha fazla sürer. Siyah giyinilir. Ailenin duygusallığına bağlı olarak televizyon açılmaz, bir yıldan aşağı düğün veya eğlenceye gidilmez...

Düğünlerimizde bazen severek, bazen görücü usulü yoluyla evlenilir. Kız çeyizi hazırlar, oğlan evi düzenler. Belediye nikâhı kıyılmadan önce papaz dinî nikâh kıymaz. Genelde boşanma olmaz. Nişanlıların bile araları bozulursa cemaatin büyükleri araya yapmaya çalışır, evliliklerde de böyle büyükler araya girer... Düğünde, perşembe günü damadın odası bir tantanayla açılır, cumartesi gecesi kına gecesi olur, buna hamam gecesi deriz, kızı kadınlar hamama götürür, güzel bir eğlence düzenlenir, bazen kız ve erkek tarafı ayrı ayrı, bazen de aynı yerde eğlence düzenler. Düğünler eskiden çok tantanalı olurdu, şimdi çok sade. Eskiden damat da önceden hamama giderdi. Şimdi damat evde banyo yapıyor. Dualarla giydiriliyor, tıraşı yapılıyor. Eskiden düğün günü öğlene doğru damadın evine davul zurna ile gidilirdi. Damadın şahidiyle damada elbise giydirilirdi. Genç erkekler, arkadaşlarını giydirir. İç çamaşırlarıyla kalınca damat gençler tarafından şaka olsun diye kovalanır, sonra damada ve şahidine elbiseleleri dualarla giydirilir ve kız evine kızı aramaya gidilirdi. Kızın saklandığı evi bulurlardı. Kız akrabalarının veya komşularının evinde saklanırdı. Kızı bulunca davul ve zurna eşliğinde oynarlardı. Sonra akşam kilisede nikâh kıyılır. Nikâhtan son-

ra yemek verilirdi. Şimdi herkes kuaföre gidiyor. Güzel bir kilise ayini yapıyor. İsteyen sonra gazinoda yemek veriyor ya da balayına gidiyor.

Alevilerin cenazesine gittim, onlarda yıkama olayı oluyor. Dışarıdan gördüğüm kadarıyla gelenekler hep aynı. Ben genelde başsağlığına gittim. Bir de Alevilerde tabuta koyma yok. Yahudilerinkine de dışardan başsağlığına gittim çünkü onlar çok kapalı yapıyorlar. Sünniler ise camide toplanıyor. Aleviler de son zamanlarda camiye gidiyor. Sünnilerle birlik olalım diye camiye gidiyorlar ama benim bir Alevi arkadaşım anlattı, onlarda camiye gitmek hiç makbul değilmiş. İşte cami kalabalığının bir toplanma yeri olmuş. Halbuki onlar için cami lanetli, tarihi olaylardan ötürü, Hz. Ali, Hüseyin falan. Aslında bir göz boyası... Sünnilerin de düğünlerine gittim. Düğünlerinde açık giyinenler de var kapalı giyinenler de. Onlar da mezhepten mezhebe değişiyor. Bazen kadınlarla erkekler birarada oturuyor bazen ayrı ayrı oturuyorlar. Bir düğünde damat bizim oğlanın arkadaşıymış, davet etmiş, oğlanın ailesi kapalıydı, gelinle damadı kılıcın altından geçirdiler. Ana, baba hacıymış, düğüne girmediler. Hatta bir gün kadın hac'dan yeni gelmişti, bizim oğlan elini öptü, kadın farketti, 'Allahım', dedi. Abdesti bozulurmuş, günahmış, hacılığı gidermiş. Halbuki oğlan küçüktü, 13 yaşındaydı. Biz çıkarken özür dilediler ama ben bunu saçma buldum.

Corc (36, E, üniversite m., Samandağ): Bizde eskiden evlerde yemek verilirdi. Şimdi restoranda ya da kilisenin salonunda yemekli-içkili düğün yapıyoruz. Ama yas falan tutanlar varsa sadece dinî nikâhı kıyar gider. Alevilerin düğünlerine gittik. Bizim dinî nikâhımız farklı. Onlar düğün salonunda yapıyorlar. Alevilerden de yemek veren var ama çok zengin olacak ki yemek versin... Çoğu sadece bir kolonya bir çikolata ikram ediyor, sonra da eğleniyorlar. Ermeniler de düğünlerini bizim gibi yemekli yapar. Onlarınkı bizimki ile aynıdır... Türklerin düğünlerine hiç gitmedim, tanıdığım yok çünkü... Alevilerin hem cenazesine hem başsağlığına gittim. Onlar biraz farklı, biz cenazeyi yıkamayız, tabuta koyarız, cenazeyi

kiliseye götürmeden önce papaz gelir evde cenazenin başında okur. Aleviler tabutta gömmez. Onlarda başsağlığı bir hafta sürer, bizde sınırı yoktur, onlar da yas tutar. Bizde bir yıl, iki yıl sürer, mesela kayınbabam 2 yıl önce öldü, kaynanam hala siyah giyiniyor. Düğüne gidilmez. Aleviler yas için başörtüsü takar, bizde başörtüsü olmaz. Onlar renkli giyinirler ama üst baş örtülü, bizde siyah giyilir. Bizde büyük bir mezar açılır ve cenazeler yan yana gömülür onlarda her biri ayrı ayrı yerlere gömülür. Ermeniler aynı bizim gibi. Türklerin cenazesine gitmedim.

Can (32, E, üniversite m., Antakya) gerek toplumsal yaşamda gerekse cenaze törenlerinde yaşanan değişimde Kilisenin rolünü anlatmaktadır:

Eskiden morg yoktu, hayırsever bir vatandaş iki cenaze sığacak kadar bir morg hibe etti. Eskiden cenaze evden kiliseye elle taşınıırken, şimdi hemen kiliseye getiriliyor. Cenaze genelde bir gün sonra kaldırılır, hazır formika bir tabuta konur. Kilise çanı çalınarak insanlara cenazenin kaldırılacağı haberi verilir. Artık cenazeyi sokaklarda gezdirmiyoruz, bunu âdet yaptık. Burada bizim toplantı salonlarımız var, doğum günü, cenaze, yas için kiliseyi her türlü sosyal yaşantımıza uydurmaya çalışıyoruz... Kadınlar yönetim cemiyeti var, fakir fukara çocukları giydirmede, hastalık durumunda, dışarıdan gelen misafirleri ağırlamaya yardımcı olmada kadınlar daha iyi iletişim kurabiliyor.

Köy kökenli Dimyan (52, E, ilkokul m., Antakya) düğün ve cenaze ritüellerini köy-kent farkı ile belirtmektedir.

Eskiden düğünler 4-5 gece yapılırdı. Yemek yapılır, gençler kız-erkek parti yapar, oynardı. Sonra kına gecesi, düğün ve sbahıy³ yapılırdı. Bir haftalık evliyen de eğlencesi yapılır-

3 Arapça bir kelime olan 'Sbahıy', düğünün üçüncü günü öğlen yapılan ve hediyelerin getirildiği eğlencedir. Bu üç topluluk tarafından eskiden kutlandığı belirtilmiştir. Her üç topluluğun da bu eğlenceyi aynı adla anmaları yine bir etkileşimin göstergesidir.

dı, yemekli, içkili olurdu. Şimdi yine yemekli içkili restoranlarda yapılıyor. Önce kilise nikâhı, sonra eğlence. Düğünlerde maniler söylenir, zılgıtlar çekilir, kilisede ilahiler söylenir... Türklerde kimi yine modern, bizimkine benzer. Genellikle aynı ama kimi erkeklerle kadınlar yasakmış gibi ayrı ayrı oynar ya da kadınlar oynamaz. Bir düğünde bir sahaya sandalye koymuşlardı, sadece erkekler oynuyordu, 10 yaşlarındaki kız çocukları bile oynamıyordu. Şimdi daha modernler. Bizde böyle değil... Alevilerin düğünleri düğün salonunda olur. Bizim gibi kadınlarla erkekler aynı yerde oturur. Onlar da kına gecesi yapar, kına yakar. Köyde düğünlerine gitmedik, köyde hiç Alevi oturmuyordu. Burada gittik, salonda pasta kesiyorlar, yine zılgıt ve mani var.

Cenazelerimizde ölü yıkanmaz, gençse giydirilir, yaşlıysa kefen giydirilir. Mesela gençtir, elbise yaptırmıştır, giymemiştir, giydirilir. Ama yaşlı ise gerek yok, tabuta konur, kiliseye götürülür, başı doğu tarafına, yüzü yukarıya bakacak şekilde konur. Papaz okur. Üzerine zeytinyağı serperiz. Üç gün başsağlığı alınır. Üçüncü, dokuzuncu, yirminci, kırkıncı günlerde ve senesinde buğday haşlarız (slika), kıddes (küçük yuvarlak ekmek) yaparız ve kiliseye götürürüz. Papazla mezarlığa gidilir orada dağıtılır. Orada dağıtılmazsa, kilisede herkes bir parça yer. Mezarlıkta yabancılar başsağlığı alsın diye durulur. Sonra filmlerdeki gibi cenazenin evine gidilir. Yedinci gün başsağlığı alınır. Köyde böyleydi. Şehirde ilk pazar günü kilisede başsağlığı alınıyor. Yedinci gün yerine, çan çalınıyor. Çanın çalma şeklinden anlıyorsunuz cenaze diye. Bizim köyde çanımız çalmazdı. Burada çan çalınınca ne anlama geldiğini öğrendik, cenaze mi, ayin mi. Her gün sabah-akşam namaz için çalar. Ölüm için 33 defa aralıklı çalar. Bizim Alevi komşular bizden önce anlardı, biz bazen onlardan öğreniyorduk.

Arap Hıristiyanlar düğün törenleriyle ilgili 'çağdaş-çağdaş olmayan' ayrımı yaparak diğer topluluklarla benzerliklerinin ve farklılıklarının altını çizmektedirler. Alevilerin düğüne verilen önem konusunda kendilerine 'yetişemeseler' de kadınların ka-

palı olmaması ve kamusal alanı erkeklerle rahatça paylaşması bakımından benzer özelliklere sahip olduklarını düşünürler. Alevi ritüellerinin de zamanla Sünnilerinkine benzemesi Helen tarafından eleştirilmektedir. Bazı Hristiyanlar, ritüellerdeki bu benzeşmeyi ve Alevilerin camiye gitmelerini Alevilerin Sünnilerle yakınlık kurmak için geliştirdikleri bir strateji olarak değerlendirmektedir. Benzer şekilde Hristiyanların apartmanlaşma ile birlikte Alevilerden uzaklaşmaları ve yeni komşuları ile Alevi-Sünni ayrımı yapmaksızın eşit ilişki geliştirmeleri de, bir Alevi kadın tarafından Sünnilerle yakınlık kurma çabası olarak algılanmıştır.

Ermeniler

Ermeniler dinsel farklılıklarına karşın bölgedeki diğer topluluklarla benzer düğün ve cenaze geleneklerine sahiptir. Kendileri hem bölgede yaşayan Arap Hristiyanlarla hem de bölge dışındaki Hristiyanlarla benzer özelliklere sahip olduklarını düşünmektedirler. Ermeniler genelde Arap Hristiyanlar gibi düğün töreninden sonra köyde yemek verirler; fakat bu, son yıllarda kilisede kıyılan nikâh töreninden sonra bir gazonada yemekli bir eğlence düzenlemeye dönüşmüştür. Değişim, Ermeni topluluğun düğün törenlerinde olduğu gibi cenaze törenlerinde de kendini göstermektedir. Köylerden büyük şehirlere veya Avrupa ülkelerine büyük bir göç yaşandığından, bir kişi öldüğünde yakınlarının cenazeye gelmesi beklenmektedir. Bu nedenle köyde bir morg inşa ettirilmiştir. Hem düğün hem de cenaze ritüellerindeki değişim kent karakterini köye uyarlamaya dönük bir modernleşme eğilimini yansıtmaktadır.

Ermeniler, Arap Hristiyanların da yaptığı gibi, gerek Alevi gerek Sünni Müslümanların cenaze törenlerine katılmak yerine sonradan başsağlığına gitmektedirler. Türkmen köyüne daha yakın oturmalarından ve yakın bir iş ilişkisi içinde olmalarından ötürü daha çok Türkmen düğünlerine katılmaktadırlar. Pek çok geleneklerinin Arap Hristiyanlarla benzerlik ta-

şıdığına dikkat çekerken, Türkmen törenlerinin gelenekselliğini ve kapalı yapısını koruduğu, Nusayri Alevilerin ise günümüzde çok değiştikleri, modern hayat tarzları ve kültürleri ile kendilerine 'yetiştikleri' düşüncesindedirler. Nusayri, Arap Hristiyan ya da Türkmen tanıdığı olanlar onlara başsağılığına gidebilmekte ya da davet edildiği takdirde düğünlerine katılmaktadır.

Vartan (45, E, lise m.) düğün ve cenaze törenlerine ilişkin bilgiler aktarmaktadır:

Düğünlerimizde önce kına yapılır, sonra belediye nikâhı ve arkasından dinî nikâh. Ondan sonra maddi durumu iyi olan yemeğe götürüyor. Eskiden düğün gününden sonraki gün sabahı yapılırdı, o uzun bir zamandır yok. Kınada kadınlar maniller söyler, davul zurna ile oynar... Cenazede ise önce herkes haberdar edilir. Cenaze kaldırılırken çan çalınır. Kilisedeki törenden sonra yedinci gün helva dağıtılır veya yemek verilir. Kırkıncı günde de yemek veya helva verilir. Birinci gün, yedisi ve kırkında topluca mezarlığa gidilir... Arap Hristiyanların törenleri de bizimki ile aynı, sadece dilleri ve ilahileri farklı. Zaten sadece Hatay'daki değil dünyadaki Hristiyanlar da birbirine benzer dinî gelenek açısından... Alevilerin de düğünlerine gideriz, onlar genelde düğün salonunda yapıyorlar. Eğlencelerine gittik... Cenazelerinde; ölüyü yıkarlar, gerçi sadece başsağılığına gittim ama biliyorum. Onlarda yedinci gün, kırkıncı gün yaparlar bizim gibi. Hiç Türkmen düğününe gitmedim. Cenazelerine değil de başsağılığına gittim. Cenazede ne yaparlar bilmiyorum.

Antranik (75, K, ilkokul m.) hem kendilerinin hem de çevrede yaşayan diğer toplulukların düğün ve cenaze törenlerine dair deneyimlerini anlatmaktadır:

Bizim düğünlerimiz yemekli olur, önce resmi nikâh, sonra kilise nikâhı kıyılır. İsteyen yemekli yapar. Sade bir nikâh yapmak isteyen, cenazesi falan varsa, yas tutuyorsa, sadece kilise nikâhı yapar. Kına gecesi yapılır, eğlence olarak. Kına yakma-

yız. Davulla zurnayla eğleniriz. Artık düğün salonlarına gidiliyor, eskiden evlerde büyük sofralar kurulur, yemekler verildi. Bizim cenazelerde ölüm morga kaldırılır, bekletilir. Kilisede tören yapıldıktan sonra tabut gömülür, sonra kadınlı, erkekli bir avuç toprak atarız. Sonra mezarlıkta başsağlığı alınır. Sonra gidip kilisede başsağlığı alınır. Uzaktan gelenler daha sonra evlerinde de başsağlığına giderler. Yedisinde, kırkında ve senesinde helva veya lahmacun verilir. Kilisede, bazıları yemek veriyor. Eskiden morgumuz yoktu şimdi var, fark bu... Türkmenlerin bir düğününe gittim. Muhtarın karısı olduğum için gelinin başını sen tak dediler. Geniş bir elbise giydirdiler, tuhaf, şöyle büzmeli bir elbise. Fes yapmışlar, desenli, tüylü tüylü, iki kilo ağırlığında acayip bir şey. Ata bindirdiler. Sokak sokak gezdirdiler. Artık şehir düğünü gibi yapıyorlar, gelinlik giyiyorlar... Cenazelerine de gittim Türklerin. Kadınlar mezarlığın içine girmiyor, ötede duruyor... Arap Hıristiyanlarınkı aynı bizim gibi... Alevilerinkine gitmedim. Aleviler Arabistan'a gittiler, çok zenginleştiler. Bizi geçtiler. Televizyonda yeni çıkan modayı hemen üstlerinde görürsün. Sık sık kuaföre gidip saçlarını yaptırırlar. Televizyon onları modernleştirdi.

Görüldüğü üzere, toplumlar düğün ve cenaze ritüellerine yaklaşımlarında modernite söyleminin karşıtlıklarını kullanmaktadırlar. Modernite söyleminde de, kimlikler karşıtlıklar üzerine kurulu tanımlamalardan hareketle oluşturulur. Türkiye'de modernleşme sürecinde, geleneksel-modern, çağdaş-gerici ikilikleri toplumsal kimliklerin oluşturulmasında temel söylemsel karşıtlıklardır. Bu karşıtlıkların, Hatay'da yaşayan toplumlar tarafından da benimsendiği görülmektedir. Hıristiyanlar ve Aleviler çoğunlukla 'çağdaş', 'modern' sayılırken, Türk toplumlar iki gruba ayrılmakta, bir kısmı 'çağdaş' bir kısmıysa 'geleneksel', bazen de 'muhafazakâr', 'gerici' olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımlamalar bireysel düzeyde yapılmakta, toplumlar geneline yansıtılmamaktadır.

Boş Zaman

Boş zaman, çoğunlukla yükümlülüklerin uzağında özgürce hareket ettiğimiz, iş yaşamının stresinden uzakta istediğimiz doğrultusunda şekillendirdiğimiz bir zamandır. Aynı zamanda insanlar arası iletişimin derinleştiği ve zorunluluktan kaynaklanmayan ortak faaliyetlerde bulunulan artık bir zaman kesitidir. Topluluk bireylerinin boş zamanlarında kimlerle ne türden faaliyetlerde bulunduklarını saptamak, topluluklar arası ilişkilerin başka yönlerini de görmemizi sağlayacaktır. Bu nedenle görüşülen kişilere boş zamanlarında neler yaptıkları ve bu zamanı en çok kimlerle paylaştıkları sorulmuştur.

Hatay'da yaşayan farklı etnik ve dinsel topluluklardan insanların boş zamanlarında arkadaşlık ilişkisi içinde biraraya gelme ve 'hoş' zaman geçirme alışkanlıklarının olduğu gözlenir. Evlilikler bağlamında deneyimlenen katı tutumlara gündelik yaşamda rastlanmaz. Gündelik ilişkiler daha dostça ve esnektir. Fakat zaman ve mekân farklarının farklı toplulukları birbirine yakın ya da uzak kılmada etkili olduğu söylenebilir. Yerleşim yerlerindeki uzaklık sınırlı iletişimin belirleyicisidir. Kırdan veya kentte yaşıyor olmak da farklı topluluklarla kurulan ilişkilerin niteliğini belirleyen bir etmendir. Örneğin Samandağ'da Hristiyanlarla aynı mahallede yaşayan Nusayri Alevilerin buradaki geçmişleri 30-40 yıl öncesine dayanır. Bu nedenle, Hristiyanlarla ortak yaşamları görece yeni- dir. Ayrıca bu mahallede Ermeni ve Türkmen köyleriyle komşuluk ilişkisi yoktur. Antakya'da yaşayan insanların iş ilişkileri vasıtasıyla diğer topluluklarla dışarıya açık ilişkiler geliştirmelerine kıyasen, kırsal bir bölge olan Samandağ'da toplulukların daha içe dönük bir yaşam sergilediği söylenebilir. Hatta Samandağ'da Hristiyanlarla aynı mahallede yaşayıp da onlarla çok yakın ilişki kuramadıklarını söyleyen bazı Nusayri Aleviler de vardır.

**Antakya'da her milletten insanı biraraya getiren tarihi Affan kahvesi
(Fotoğraf: Dr. İsmail Güzelmansur, Antakya Belediyesi takvimi, 2004)**

Hatay'da yaşayan en büyük topluluklardan biri olan Nusayri Alevilerin gündelik yaşamlarında daha çok kendi gruplarından insanlarla biraraya geldikleri görülür. Fakat Hristiyanlarla aynı mahallede oturan ve Hristiyan arkadaşları ya da komşuları olanlar boş zamanlarını onlarla da geçirmektedirler. Aynı mahallelerde oturan Antakyalı Hristiyanlarla Nusayri Alevilerin, Samandağ'da oturanlara göre daha yakın ilişkiler geliştirebildikleri görülür.

Fazıl ile Aysel, Antakya'da yaşayan Nusayri Alevilerin daha çok Alevi komşuları ya da akrabaları ile görüştüklerini fakat boş zamanlarında biraraya geldikleri Hristiyan arkadaşları ya da komşularının da bulunduğunu söylemektedirler:

Fazıl (50, E, ilkokul m., Antakya): Akrabalar dışında bir sürü yakınım ve eskiden kalma dört-beş arkadaşım var. Bunların hepsi Alevi ve esnaftır. Çoğu ortaokul mezunudur. Ama Hristiyan dostlarım da var. Hatta birinin eşi öldükten sonra çok gittik geldik... Boş zamanlarımda resim yaparım, kahveye takılırım. Hristiyan arkadaşlar da var kahvede. Şakalaşınız, sohbet ederiz. Gâvur lafı falan geçmez buralarda.

Aysel (36, K, lise m., Antakya): Akrabalarım dışında en çok yine bu mahalleden bir Hristiyan ve ikinci olarak bu mahalleden bir Aleviyle görüşüyorum. Bunlar dışında komşularla görüşürüz. Aileden akrabalarla görüşürüz. Boş zamanlarımda evin ihtiyaçlarını gideririm. Pul koleksiyonum var onunla ilgilenirim. Müzik dinlerim. Parka gidince bisiklet sürerim. Evin içinde tenis masamız var, kızım masa tenisi oynarım. Hayatım genelde dışarıda değil de evin içinde geçiyor. Eşim 15 günde bir izin alır. O zaman akraba ziyaretlerine, doğa gezmelerine gideriz.

Arkadaşlık kurarken aynı sınıfsal statüde olmak bazen aynı etnik-dinsel topluluğa üye olmaktan daha etkili olabilmektedir. Örneğin Ali (28, E, ilkokul m., Samandağ) arkadaş seçiminde aynı etnik topluluğa mensup olmaktan çok sınıfsal statünün önemini vurgulamaktadır:

Benim en yakın arkadaşlarım benim gibi ilkokul mezunu, Alevi ve esnaf. Aynı sınıftanız, ekonomik durumumuz aynı, çünkü burada ekonomik duruma göre farklı bir sınıf olabiliyor. Mesela sermayesi ayda 50 milyar olan biri Alevi de olsa yollarımız ayrılmıştır. Ama bütün arkadaşlarımdan Alevi olması benim seçimim değil. Şu an etrafımda onlar var. Yani çok yakınlık kurabilme fırsatım olmadı Hristiyanlarla.

Görüşülen bazı kadınlar aynı mahallede büyümekten dolayı Hristiyan kadınlarla yakın arkadaşlıklar geliştirebildiklerini fakat evliliğin getirdiği sorumlulukların ve yeni yaşama biçiminin kadınların eski ilişkilerini sürdürmelerini kısıtladığını belirtmişlerdir. Öte yandan, lise ya da üniversite mezunu olan Antakyalı ve Samandağlı Alevilerin hem Hristiyan hem de Sünni arkadaşları olabilmektedir. Örneğin Süheyla (45, K, ilkokul m., Samandağ) arkadaş seçiminin neye göre değiştiğini şöyle anlatmaktadır:

Akrabalarım dışında boş zamanlarımda en çok kız kardeşimle görüşürüm. Dost diyebileceğim kimse yok, ama en yakınım da bir Alevi bayan öğretmen var, onunla her şeyimi paylaşıyorum. Onun dışında görüştüğümüz birkaç Alevi kadın var bizim mahalleden. Hristiyanlardan da çok arkadaşım var. Özellikle evlenene kadar ne Alevilerden ne akrabalarımın hiçbir arkadaşım yoktu. En samimi arkadaşım Hristiyan'dı. Hristiyanlarla diyalogum tabii eskisi gibi değil. Eskiden gecemizi gündüzümüzü paylaşırdık, ağzımızdaki cikleti bile paylaşırdık. Düşünün, insan kardeşiyle paylaşmaz belki. Evlenene kadar iki sa niye bile ayrı kalmazdık, birbirimizin yanında yatardık... ama evlenince ister istemez uzaklaştık. Başka yerlere gelin gittik... Boş zamanımda annemlere giderim, bazen akrabalar gün yapıyor onlara katılıyorum.

Gündelik ilişkilerde cinsiyetten doğan bir farklılık göze çarpmaktadır. Kadınların genelde ev kadını olmalarından ya da kendi bahçelerinde çalışmalarından dolayı gündelik yaşamlarında diğer topluluklarla erkeklerden daha sıkı bir ilişki ge-

liştirebildikleri gözlenir. Bütün gün iş yerinde olan erkeklerin komşularıyla yakın bir ilişki geliştirecek zamanları yoktur. Onların diğer topluluklardan insanlarla karşılaştıkları yerler daha çok kahvelerdir.

Arap Hristiyanlar

Hem Antakya'da hem de Samandağ'da bazı Hristiyanlar boş zamanlarını kendi topluluklarına mensup insanlarla paylaştıklarını ifade ederken, bazıları da hiç Hristiyan arkadaşları olmadığını belirtmiştir. Yani boş zamanın kimlerle değerlendirildiği kişiden kişiye bir hayli değişmektedir. Genelde, Arap Hristiyanlar boş zamanlarını kendi aralarında değerlendirdiklerini söylemektedirler. Çevrelerinde Alevilerin daha fazla olmasından ve uzun yıllardır tanışık olduklarından Nusayri Alevilerle de zaman geçirmektedirler. Kilise vakfında görev alanların boş zamanlarını daha çok kendi topluluklarından insanlarla paylaştıkları görülür. Kilise vakfının iş ve sorumluluklarından uzak olanlar arasında kendi mahallelerinden insanlarla, komşularıyla ve iş arkadaşlarıyla zaman geçirme eğilimi daha fazladır. Alevi komşularının yanı sıra Sünni komşuları veya arkadaşları ile de yakın ilişkiler kurduklarını sıkça belirtirler.

Katrin ve Aleks boş zamanlarını hem kendi topluluklarından hem de farklı topluluklardan kişilerle paylaşmaktadırlar:

Katrin (28, K, üniversite m., Samandağ): Akrabalarım dışında boş zamanlarımda görüştüğüm arkadaşlarımın içlerinde Hristiyan yok. En yakın arkadaşlarım benim lise arkadaşlarım, biri fizik tedavi uzmanı, evli, en çok onunla görüşüyorum, diğer arkadaşım yine Alevi, iktisatçı. Bir de üniversiteden ya da iş yerinden arkadaşlarım var, Sünniler. Lisede Türk arkadaşlarımız pek yoktu. Genelde ilişkilerimiz çok iyiydi ama benim pek samimiyetim yoktu. Biz gider gelirdik, onlar da gider gelirdi bize. Ama en yakın arkadaşlarım Alevi'ydi.

Aleks (77, E, lise m., Antakya): Boş zamanlarımda kahveye giderim, en yakın arkadaşlarım Alevi. Alevilerin kahvesine gide-

rim, gençler var hepsi mühendis, doktor, genç çocuklar. Ama gel sen de yanımızda otur derler. Hepsini çok iyi tanırım, benimle konuşurlar, bu soruları onlar da sorarlar. Sonra Hıristiyanlar da oturur. Yaşlılar var benim gibi, onlarla da sohbet ederiz.

Genelde Hıristiyan ve Alevi kadınlar bekârken birlikte daha fazla vakit geçirmekte, evlilik ilişkilerini sınırlamakta ve onları daha çok kendi topluluklarına bağlamaktadır. Ayrıca Hıristiyanlar evliliklerde dinsel benzerliği önemseydiğinden kızlarını genelde Hatay'dan ve Türkiye'nin farklı yerlerinde yaşayan Hıristiyan gençlerle evlendirmeyi tercih etmektedirler. Meryem de (62, K, ilkokul m., Samandağ) evlendikten sonra Alevi arkadaşları ile eskisi kadar görüşmemektedir:

Ben bu çevremle çok yakınım. Komşularım Hıristiyan ve Alevi. Ama üst mahalleden bir Alevi arkadaşım var. Onunla gider geliriz. Birbirimizi çok severiz. Onunla nakış kursunda tanışmıştık. Eskiden bu mahalleden olsun, üst mahalleden olsun çok Alevi arkadaşlarım vardı. Beraber iş yapar, oturmaya giderdik ama çocuklar büyüdü, eve kapandık, artık birbirimizin evine gidip gelmiyoruz. Eski samimiyet kalmadı ama eşimin arkadaşları çoğunlukla Alevi. Gider şehirde dolaşır, orada çay ocakları vardır, orada oturur, orada arkadaşları var, sohbet eder.

Martin'in (40, E, lise m., Antakya) ise daha çok kendi topluluğuna dönük bir yaşam tarzı vardır:

Benim en çok samimi, dost olduğum insanlar kendi çevremden insanlar, Hıristiyanlar. Boş zamanlarımda en çok onlarla görüşüyorum. Biri kuyumcu, biri kimyager, biri de doktor. Komşuluk ilişkilerinde ise birbirimizle en çok irtibat halinde olduğumuz insanlar Aleviler, sonra Sünni, sonra Yahudiler, daha kapalı oldukları için.

Aleks ve Katrin gibi farklı yaş gruplarına mensup Hıristiyanlar diğer topluluklardan kişilerle arkadaşlıklar kurabilmekte, Kilise vakfının aktif üyelerinden Martin ise Sünni ve Alevi ya-

kın komşuları olmasına rağmen vaktini daha çok vakıf üyesi arkadaşları ile geçirmektedir. Kişi ne kadar kendi topluluğuna dönük olursa o ölçüde diğer topluluklara kapanmaktadır. Kır-sal kiliseler çoğu yerde ihtiyaçları karşılamaya yetecek güce sahip değildir, fakat iyi örgütlenmiş kent kiliseleri hem yaşlıları hem de gençleri çekebilir. Okul, kilise, meslek odaları gibi kurumsal yapılara sahip topluluklar, üyeleri düzenli bir iletişim içinde olduğundan ve günlük ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabileceğinden daha uzun ömürlü olurlar (Cornell, 1985; Bogardus, 1954). Hristiyanlar açısından bu iletişim ve destek potansiyeli Antakya'da, Samandağ'da olduğundan daha güçlüdür.

Ev ve iş yerlerinde kurulan arkadaşlıklarda, cinsiyetten doğan fark belirginleşir. Erkekler çoğunlukla işyerlerinde veya bahçelerinde çalışıklarından boş zamanları fazla değildir. Kadınlar genelde ev kadını olduklarından görüşmek ve dostluklar kurmak için daha çok fırsat bulabilirler. Kadınların çocukluklarında veya gençliklerinde edindik çoğu kez ileri yaşlarda da sürdürdükleri farklı topluluktan arkadaşları genelde Alevidir. Samandağ'da, Türkmenlerle ilişkiler iş ilişkisi niteliği taşıdığından ve iş hayatında sadece Sünni erkekler yer aldığından bu iki topluluğa mensup kadınlar arasında iletişim kurulmamaktadır. Mahalledeki kadınlar ancak Hatay dışından atamayla memur, öğretmen veya memur eşi Sünni Türk kadınlarla iletişim kurabilmektedirler.

Ermeniler

Ermeniler geçimlerini genelde kendi bahçelerinde narenciye üreterek sağladıklarından zamanlarını çoğunlukla köyde geçirmektedirler. Lise veya üniversite öğrenimi gören, alışveriş için sık sık kente inen veya ticaretle uğraşan Ermeniler başka topluluklardan insanlarla arkadaşlık kurma olanağı bulmaktadır. Bazılarının Samandağ'da yaşayan Alevi arkadaşları vardır. Bu arkadaşlıklar daha çok ticaret ilişkileri ve liseden kalan tanışıklıklar üzerinden gelişmiştir.

Mikayel (42, E, lise m.) boş zamanlarında ya kahvede otur-

duklarını ya da ava çıktıklarını anlatıyor. “Bizim yörenin insanı avı sever, genelde domuz avına çıkılıyor” diyor. Akrabaları dışında hem köyden hem Alevilerden arkadaşları olduğunu, bazen onlarla görüştüğünü belirtiyor. Eski kuşaktan Aram (70, E, ilkokul m.) boş zamanlarında en çok köye takıldıklarını, kahvede komşularla, akrabalarla oturduklarını, köy dışında en çok veteriner bir Sünni arkadaşı ile, sonra biri doktor, diğeri eczacı olan Alevi arkadaşları ile görüştüğünü, bu üç kişinin merkezde çalıştığını anlatıyor.

Kadınlar ise başka topluluklardan insanlarla lise ve üstü öğrenim gördükleri takdirde arkadaşlıklar kurabilmektedir. Orta veya yüksek öğrenimli olmadıkları takdirde, ancak eşleri ticaretle uğraşıyorsa diğer topluluklardan insanlarla iletişim kurma olanağına sahiptirler. Bu olanaklara sahip olmayan kadınlar ise bütün zamanlarını köyde geçirmekte, diğer topluluklardan insanlarla hiçbir ilişkileri söz konusu olmamaktadır.

Silva (70, K, ilkokul m.) “Benim bütün arkadaşlarım bu köyden, başka arkadaşım yok, hepsi ev hanımı, Ermeni. Ben bu köyden dışarı çıkmam. Boş zamanlarımda iğne oyası yaparım, hanımlarla sohbet ederiz”, diyor. Lise mezunu olan ve diğer topluluklardan insanlarla liseden beri süregelen arkadaşlıklar kurma fırsatı bulan Sara (35, K, lise m.) ise boş zamanlarını kendi topluluğunun dışından arkadaşları ile değerlendirmektedir:

En çok köydeki komşularım ve akrabalarım ile görüşürüm fakat onlar dışında çok yakın üç tane Alevi arkadaşım var. Bunlardan biri Samandaglı, lise mezunu bir ev kadını, biri Antakya’da oturan bir öğretmen, biri de yine Antakya’da oturan bir diş hekimi. Boş zamanlarımda arkadaşlarım ve komşularım ile görüşürüm, kitap okurum, el işi yaparım.

Eğitim ve ticari ilişkiler farklı topluluklardan insanların arkadaşlık kurmalarını sağlayan en önemli yoldur. Köyde yaşayan kadınlar çoğunlukla orta ve yüksek eğitilmiş olmadıkları için, bu ilişkiler daha çok erkekler üzerinden kurulmakta ve alışveriş vesilesiyle yürütülmektedir.

Güven

Farklı kökene, inançlara ve geleneklere sahip toplulukların birbirini anlamada ve desteklemede zorluk yaşadıkları varsayılır. Zorluklar ve çatışmalar çoğunlukla, birbirine az güven duyan, karşılıklı önyargılı olan ya da tarihte birbirleriyle sorunlar yaşamış topluluklar arasında görülür. Bu mantığı tersine çevirecek olursak dostluk ve dayanışmanın birbirini anlayan ve seven topluluklar arasında yaşanabileceğini varsaymamız gerekir. Bu toplulukların birbirleri ve çevreleri ile ilişkilerini güven ve dayanışma açısından çözümleyebilmek için görüşülen kişilere “Sel veya deprem gibi doğal bir afet sırasında zorda kalırsanız hem yerel hem de ulusal düzeyde en çok kimlerden yardım beklersiniz?” sorusu sorulmuştur.

Görüşülen çoğu kişi Hatay’da yaşayan insanların zor durumlarda birbirlerine din, ırk ve politik eğilim farkı gözetmeksizin yardım ettiklerini, yardıma ihtiyaçları olduğunda kendi topluluklarının yanısıra farklı topluluklardan da destek alabildiklerini belirtmektedirler. Bu, bir *bölgesel dayanışma* örneğidir. Hatay’da yaşayan toplulukların, birbirlerine duyduğu güven ister az ister çok olsun, aralarında bir destek ve dayanışma mekanizmasının işlediği görülür. Özellikle Aleviler ve Hristiyanlar arasında daha eskiye dayanan bir dayanışma mekanizması gelişmiştir.

Nusayri Aleviler

Nusayri Alevilerin dayanışma konusunda diğer topluluklardan bekledikleri destek yaşadıkları yere göre değişmektedir. Samandağ’dakiler, en çok Hatay’da ve diğer şehirlerde yaşayan Nusayri Alevilerden yardım beklemektedirler. Antakya’da yaşayan Nusayri Aleviler ise başta aynı mahallede yaşadıkları Hristiyanlar olmak üzere dinsel ve etnik kökenleri ne olursa olsun Hatay’da yaşayan tüm topluluklardan destek beklerler. Samandağ’da Sünni köylere olan uzaklık onlardan beklentilerini azaltmaktadır. Öte yandan, Nusayri Aleviler diğer şehirler-

den ya da kamu kuruluşlarından yardım alabilecekleri konusunda kuşkuludurlar.

Metin (37, E, üniversite m., Antakya) Antakya'da yaşanan dayanışmayı şöyle anlatmaktadır:

Burada bir olay olursa, biri hastalanırsa ister Alevi, ister Hristiyan yardıma koşuyoruz. Burada bir afet olursa Hatay'dan herkes gelir. Böyle zamanda kimse dinine bakmaz. Birkaç sene önceki depremde gördük. Herkes birbirine otomatikman yaklaşıyor. Siyasi görüş farklı da olsa insan olduklarını hatırlıyorlar ama normal günlerde gene bir uzaklık oluyor Sünnilerle. Türkiye'nin hiçbir yerinden yardım gelmez. Hatay'a sıcağı bakılmıyor, etnik farkları olan topluluklar var diye. Mesela Araplara 'Arap uşağı' derler, Hristiyanlara gâvur derler. Mümkün olduğunca buradaki topluma engel olunuyor. Örneğin; Alevilerin ilk doktorlarından biri hastane yaptırmak istiyor, yıllardır Ankara'nın kapısını aşındırdı, izin çıkmadı. Ama cami yaptırmak isteyenlere izin hemen çıkıyor. Bu nedenle doğal afette dışarıdan yardım gelmez ama yurtdışından gelir, Kızılhaç'tan gelir.

Süheyla (45, K, ilkokul m., Samandağ) afet durumunda Samandağ'da yaşanan dayanışmayı aktarmaktadır:

Hatay'da bir afet olsa, mesela sel⁴ oldu köyler yıkıldı, kendi kendilerine kaldılar ama böyle bir durumda konu komşu gelir. Biz de koşarız. Türkiye'den hiçbir yerden yardım gelmez, mesela selde gelmedi. Ama Yayladağ'dan (Sünni Türkler) kömür getirenler falan atlarla kurtarmaya geldiler. Bu durumda herkes birbirine yardım eder.

Necla'nın (22, K, lise m., Antakya) söyledikleri ise sadece doğal afetlerde değil politik ayrımların keskinleştiği dönemlerde bile bir dayanışmanın söz konusu olabileceğini düşündürmektedir:

4 2002'de Hatay'da yaşanan sel felaketinde, özellikle tarlası ve yetişmiş ekini olan pek çok kişi ekonomik zarar görmüştür.

... mesela '80'lerde sağ sol çatışmalarının en yoğun olduğu zamanlar Sünnilerin oturduğu Cumhuriyet Mahallesi'nde oturan bir Alevi bu mahalleye geliyor korkusundan. İşsiz kalıyor ama Sünni komşuları gelip onu buradan alıyor ailesiyle beraber, iş verip, himaye ediyorlar. Yani eşi çocuklarına bizim mahallede süt bulamazken, çünkü o zamanlar Alevi mahallelerine çok kısıtlama gelmiş, orada refah içinde yaşamış.

İsmail (36, E, ilkokul m., Samandag) en çok kendi topluluğuna gvense de Hataylı Alevilerin ve Hıristiyanların şehir dışında ya da yurtdışında hemşehrilik ilişkilerini sürdürerek birbirlerine destek olabildiklerini söylemektedir:

Burada bir doğal afet olursa en başta Aleviler bizi sarar. Ama böyle bir şey yaşamadığımız için kimden yardım gelir bilmiyorum. Eğer bir yardıma ihtiyaım olursa, çok sıkıntıya düşersem Hıristiyanların kapısını alabilirim. Sünniler çok uzaklar buraya, yani hiç ilişkimiz olmadı, bilemiyorum. Ama Arabistan'da mesela bir şeye ihtiyaım varsa gidip Sünni'den alabilirim. Orada da bazı Hıristiyanlar alışıyor ama çok az sayıda. Onlar da bizi arıyor, soruyor. Bir Hıristiyan arkadaş vardı, kendisi buralı, orada başına bir şey geldi. Bize sığındı. Oradaki Türklere ya da Sünnilere sığınmadı. Ama bizim grmşlğmz vardı. Buradan bizi tanıyordu ama burada samimiye-timiz yoktu. Orada hep yanımızda kaldı çünkü o da buranın insanı idi... Türkiye'den yardım gelir mi bilmiyorum. Hatay'da sel oldu, hiçbir yerden yardım gelmedi. Devlet kişi başi 10 milyon dağıttı, başka da yardım gelmedi.

Selva (55, K, ilkokul m., Antakya) ise genel kanının aksine bu konuda açıkça olumsuz düşünmektedir:

Burada bir felaket olsa Aleviler yardım eder, Hıristiyan veya Sünni komşularım koşmaz. Eğer bana bir şey olursa beni hastaneye götürürler mi bilmem ama bir Alevi'ye söylesem hemen bütün imkanlarıyla koşar. Türkiye'den yardım gelir mi bilmem, belki Amerika'dan gelir. Ama buradaki bazı Sünniler de gelebilir çünkü temizliğe gelen bir Sünni kız, bana Alevile-

re kurban olurum diyor, gerçi gene güven olmaz. Bu kız geliyor bizim makinede çamaşırlarını yıkıyor, kendisinin çamaşır makinesi yok. Onlar bize güveniyorlar, ekmeğimizi yiyorlar. Fakat insanı seçerler.

Horton ve Hunt (1984) farklı gruplar arasındaki önyargıların beş ana sebebi olduğunu söylerler: Birincisi, bizim iyi olduğumuzu, ötekilerin kötü olduğunu düşündüren etno-merkezcilik'tir. İkincisi, az tanıdığımız insanlar hakkında kolayca peşin yargılar verebilmemizdir. Üçüncüsü, diğer topluluklardan tanıdığımız bireyler ve deneyimlerimiz üzerinden genellemeler yapmamızdır. Dördüncüsü, farklı topluluklarla ilişkilerimiz ya da onlara vereceğimiz öncelikler konusundaki fikirlerimizi destekleyen kalıp yargıları ayıklayıp seçme eğiliminde olmamızdır. Beşincisi, bizimle rekabet halinde olan insanlarla ilgili önyargılar geliştirme eğilimidir (1984: 392-393). Fakat Hatay'da yaşayan toplulukların birbirleri hakkında geliştirdikleri birtakım önyargılar bulunsa da bu önyargıların ya da etno-merkezciliğin iletişimlerini çok fazla etkilemediği görülür.

Sadece Selva kendi topluluğu dışında hiç kimseden yardım alamayacağı konusunda kesin bir tavrı örnekler. Fakat bu görüşü görüşülen diğer Alevilerce paylaşılmamaktadır. Yaşanan yerin yakınlığı, güven duygusunu etkilemektedir. Hristiyanlarla aynı mahallelerde yaşayanlar çoğunlukla onlardan yardım alabileceklerini düşünmektedirler. Sünni köylerin bu topluluklara uzak bir mesafede bulunması ve bu tür bir deneyim yaşamamış olmaları Sünnilerden yardım alınıp alınamayacağı konusunda farklı görüşlere yol açmaktadır. Nusayri Aleviler, Hristiyanlarınkine benzer bir grup içi dayanışma geliştirmediklerini vurgulamaktadırlar. Yine de, Nusayri Alevilerin de Hristiyanlar kadar olmasa bile bir grup içi dayanışmaya sahip oldukları söylenebilir.

Arap Hristiyanlar

Antakya ve Samandağ'da yaşayan Hristiyanlar, Ortodoks kilise cemiyetlerinin etrafında biraraya gelirler. Bu kiliseler

birbirleri ile ve dünyadaki diğer Ortodoks kiliseleri ile dayanışma içindedirler. Devlet tarafından Fener Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlansalar da, ruhani olarak, metropolitleri olan Şam Kilisesi'ne bağlıdırlar. Kilise vakfının başkanı ve üyeleri bu grup içi dayanışmanın ve kiliseler arası diyalogun sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Birkaç yıl önce yaşanan sel felaketinde yurtdışındaki diğer kiliselerden buraya yardım gönderilmiştir. Bu nedenle, böyle bir felaket bir daha yaşanırsa, çevrelerinde yaşayan tüm topluluklardan din farkı gözetmeksizin yardım alabileceklerini düşünseler de öncelikle kendi topluluklarından destek alabilecekleri kanısındadırlar.

Mişel (35, E, lise m., Antakya) herhangi bir afet durumunda öncelikle kendi topluluğuna, daha sonra farklı topluluklara mensup komşularına güvenmektedir:

Hatay'da doğal afet olsa yardıma Patrikhane gelir Şam'dan, bir tek o gelir. İstanbul Patrikhanesi gelir. Antakya'daki kilisenin de bir çevresi vardır, dışarıya muhtaç olmadan kendimizi destekleyebiliriz. Bizim oturduğumuz yerde komşularımız da yardıma gelir. Mesela karşı komşumuz var, Alevi. Ben karıma ve çocuklarıma söyledim hemen oraya gidin diye, onlar en yakın komşularımız, ilk koşacak insanlar onlar. Diğer komşularla da iyiyiz, ama karşı komşu olma vasfıyla, eşlerimiz de daha çok görüşüyor, onlara diğerlerinden yakınız... Türkiye'den yardım geleceğini sanmıyorum. Biz Antakya'da doğal bir afet yaşadık, belediyeden yardım görmedik. Kendi cemaatimize bile İstanbul'dan gelen yardımla ulaşabildik. Yardımlarımızı ancak kendi cemaatimiz içinde kullanabiliyoruz.

Keti (28, K, üniversite m., Samandağ) bu konuda politik yönelimlerinden kaynaklanan bir destek de görebileceklerini düşünmektedir. Bir doğal afet durumunda Hatay içinden nereden yardım geleceğini bilmediğini, Alevilerin hepsinden geleceğini, Türklerle aralarında hoşnutsuzluk olmadığını, bu nedenle Sünnilerden de yardım beklenebileceğini söylemektedir. Kendilerini daha yakından tanımaları dolayısıyla Türkiye' nin, sol parti-

lerinden yardım alabilecekleri, ancak Türkiye’de sivil örgütlenmenin pek olmadığı kanaatindedir.

Corc ise (36, E, üniversite m., Samandağ) ise devletten yardım alabilecekleri konusunda umutsuzdur:

Bir afet olsa Hatay’da herkes birbirine yardıma koşar, kimse ayırım yapmaz. Türkiye’den geleceğini sanmıyorum ya da gel-se de dağıtılır mı? Bu sel Ankara ya da İstanbul’da olsaydı çok daha farklı yaklaşırlardı. Zonguldak’ta sel oldu, oraya çok yardım yapıldı, ama buraya yardım ulaşmadı. Samandağ’ın bütün köyleri battı ama Samandağ bir şey görmedi. Türkiye’de Hatay üvey kardeşidir. Öyle hissediyoruz. Hatay’da farklı milletten insanlar var, Suriye’de akrabaları olan, belki o nedenle.

Kısacası, Arap Hristiyanlar kendi toplulukları başta olmak üzere, Hatay dışındaki diğer Ortodoks topluluklara ve bölgede yaşayan diğer topluluklara güvenmektedirler.

Ermeniler

Bütün topluluklarla iyi ilişkilere sahip olan Ermeniler bir afet sırasında herkesten yardım alabileceklerini; özellikle Ermeni kilise ve vakıflarından, devletten, çevre illerden ve dış devletlerden destek göreceklarine inanmaktadırlar.

Akop (65, E, ilkokul m.), devletin ve İstanbul Ermeni topluluğunun, kendileri de İzmit depreminde yardım gönderdikleri için yardım edebileceğini belirtirken Tovmas (42, E, lise m.) bir afet olursa belediyeden yardım geleceği, köydeki herkesin birbirine yardım edeceği, çevredeki tüm köylerin geleceği, hükümetten, dış devletlerden ve Türkiye’deki gönüllü kişilerden de yardım geleceği düşüncesindedir. Rahe (38, K, lise m.) geçmiş deneyimlerinden yola çıkarak Tovmas’ı onaylamaktadır:

Selde Alevi’si, Kürd’ü, Müslüman’ı yardıma koştu. Bir ara rahatsızdım. Bizim tanıdık Türkmen kadın geldi, birkaç kere sordu bir şeye ihtiyacım var mı, nasıl oldum diye. Onlar da ay-

rım yapmıyor. Hatta bir kere de bekârken annemler İstanbul'a gittiler. Ben evde kaldım. Bir Alevi arkadaşım vardı, beni aramış bulamamış, çok merak etmiş. Bütün arkadaşları aramış beni bulana kadar. Din ayrımı yapmadan herkes koşar eğer başımıza bir şey gelirse. Türkiye'den vakıflardan gelir. Kilise vakıfları, devletin yardım vakıflarından gelir.

Kimlik ve Topluluk Özellikleri

Kimlik ve topluluk özellikleri topluluklar arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri çözümleyebilmemize aracılık eder. İnsanlar aynı anda birden fazla kimliğe sahip olabilirler. Bireysel kimlikleri yanında, ait oldukları çeşitli gruplardaki üyeliklerine bağlı, kimisi çocukluktan itibaren gelen milli, etnik, dinsel kimliklere de sahiptirler. Bu kimlikler birbirleri ile örtüşebilir ve birden fazla topluluk tarafından paylaşılabilir. Hutchinson ve Smith'in (1996) saptadığı gibi, etnik toplulukların kültürleri ve kimlikleri de pek çok değişime uğramakta, farklı topluluk bireyleri iletişim ve etkileşim sonucu çokkimlikli hale gelmektedirler. Farklı kimlikler birbirini bütünleyen özelliklere sahipse, bir kimlik türünden ötekine geçiş kolay olur, hatta bu ikisinin sıkça örtüştüğü görülür. Bu kimliklere örnek olarak etnik ve dinsel kimlikler verilebilir.

Sosyal kimlik, gruba ait olma bilincinden kaynaklanır; diğerleriyle benzerlik duygusu ve 'öteki'lerden farklılıklarla tanımlanır. Toplumsal roller, gruba aidiyet ve sosyal kimlik çocukluktan başlayarak, büyükleri taklit yoluyla öğrenilir. Sosyal kimlik kültürün bir ürünüdür. Her birey, kimlik duygusunu sosyal olarak inşa eder ve her yeni durumda yeniden düzenler. Mesleki, sınıfsal, dinsel, etnik ve ulusal çerçevede dünya sınıflandırılır ve 'biz' -'öteki' etkileşimi çerçevesinde kimlik oluşturulur (Schermerhorn, 1970; Bulaç, 1995; Park, 1950, Mead, 1934; Simmel, 1971).

Bir topluluğun kimliğini tanımlama çabaları zorunlu olarak onun geçmişine bakmayı da içerir. Anılar, sembollerden, törelerden, inançlardan, geçmişin mirasından yani kolektif bellek-

ten hareket edilir. Grup bireye pozitif bir kimlik sağlıyorsa, bireyler gruplarla özdeşleşerek özgüvenlerini pekiştirirler. Birey ya da topluluk kimliğini korumak ve varolmak için farklılığa gereksinim duyar. Genellikle 'ben'in özellikleri olarak kültürün olumlu tarafları seçilir ve 'öteki' bu özellikler temelinde inşa edilir. Ötekiyle ilişkilerde benzerlikler azaltılır, farklılıklar abartılır (Park, 1950; Sahlins, 1998; Cohen, 1994). Hatta 'öteki', 'ben' tarafından yeniden kurgulanabilir⁵ (Said, 1999). Yine de etnisiteden de bahsedilince ayrışmadan çok etkileşim söz konusudur. Kişi din-mezhep ya da etnik kimlik açısından azınlık grubu içindeyse ve baskı gördüğünü düşünüyorsa, dini ve etnik kimlik bu çerçevede şekillenir. Egemen grup içinde ise söz konusu kimlik tanımları farklı yapılır (Cornell ve Hartman, 1994, Schermerhorn, 1978; Eriksen, 1997).

Bir sosyal kimlik olarak etnik kimlik oluşumu da bir etnik grubun üyesi olarak dışarıdan yapılan bir tanımlamanın yanı sıra, bir birliktelik duygusuna ve kendini tanımlamaya dayanır. Her sistemde kişiler 'biz'e aidiyet duygusuyla bağlanırken, 'öteki'lerden ayrılık hissine sahip olurlar (Armstrong, 1982; Park, 1950; Eriksen, 1997, Cohen, 1994). Grup üyeleri arasındaki temel benzerliğin kendisini dayanışmada, kolektif bilinçte göstermesi beklenir. Kolektif kimliğe güçlü bir şekilde sahip çıkılması da 'yüksek seviyede gruplaşma' ve 'içerisi ile dışarı arasında net bir sınır' anlamına gelir (Brubaker ve Cooper, 2000). Bununla birlikte, bazı toplumlarda kendine has uzlaşmalar, bazılarında da şiddetli 'geçimsizlikler' görülebilir. Barth'ın da (1969) belirttiği gibi bazı kalıcı ve önemli sosyal ilişkiler, etnik gruplar arasındaki sınırlara ve kutuplaşmış et-

5 Edward Said (1979) ben - öteki ilişkisini, Batı etno-merkezciliğinin niteliğindeki ve 'Batı'nın Şark Anlayışları' anlamına gelen *Şarkiyatçılık* çalışmasında, küresel boyutta incelemektedir. Batı'nın, Doğu'yu 'romantik', 'ekzotik' anlamlarını yansıtan imgerler doğrultusunda hep çarpıtarak 'öteki' olarak tanıttığını belirtir. Bu ortalıst söylemlerde, Doğu ile Batı arasında karşıtlıklar çizilerek kurgulanmış, *Doğululaştırılmış* bir Doğu (öteki) vardır. Doğu yeniden yaratılmış, tanımlanmış ve şekillendirilmiştir. Şarkiyatçılık ve Sömürgecilik arasında yakın bir ilişki bulunur. Doğu ve Batı (ben ve öteki) arasındaki ilişki bir güç ve üstünlük ilişkisidir. Bu nedenle Doğu'nun, Batı tarafından yapılan bu öznel tarifi Batı'nın, Doğu üzerindeki hayallerini gerçekleştirmesine bir zemin sağlamaktadır.

nik statülere rağmen oluşabilir. Karşılıklı toplumsal etkileşim mutlaka farklılıkların azalmasına yol açmaz. Öte yandan, etnik kimliğe sahip çıkmakla diğer topluluklarla çatışmak arasında da zorunlu bir ilişki yoktur.

Antakya ve Samandağ'da yaşayan toplulukların ne ölçüde benzer ya da farklı özelliklere ve bu özelliklerle birlikte kurgulanmış kimliklere sahip olduklarını, aralarındaki ilişkiler ile kimliklerinin karşılıklı etkisini, topluluklar arasındaki sınırların neye göre belirlendiğini, bu sınırın bir esnekliği olup olmadığını anlamak için, görüşülen kişilere "Antakya'da farklı düşünen, farklı inançlara sahip olan farklı topluluklar var mı?", "Bunlar hangi topluluklardır?", "Sizce bu toplulukları farklı kılan özellikleri nelerdir?", "Bu toplulukların ortak özellikleri var mıdır, eğer varsa bunlar nelerdir?", "Kendinizi ve ailenizi hangi açılardan bu topluluklardan farklı görüyorsunuz?", "Kendinizi bir topluluğa bağlı hissediyor musunuz?", "Kendinizi ait hissettiğiniz topluluğun özellikleri nelerdir?" ve "Hatay'da en çok anlaşılabildiğiniz topluluk hangisidir? Neden?" soruları sorulmuştur.

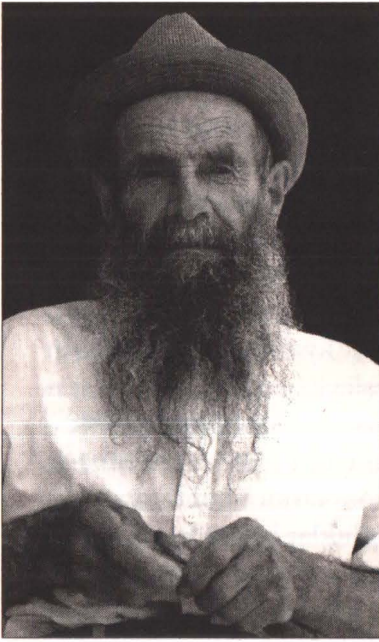
Bu üç topluluk bir yandan geleneksel etnik ve dinsel kimliklerini korurken bir yandan da Türkiye'nin değişen gündemine göre yeni kimlikler inşa etmiş, bu kimlikleri içselleştirmiştir. Edinilen yeni sosyal kimlikler, toplulukların birbirleri ile iletişim ve etkileşim kurmalarının ya da iletişimsizliğin de belirleyicisi olmuştur:

Kişi başka kişileri bir kategoride veya sayısız farklı bağlamda anlatabilir. Kişisel olarak tanımadığınız insanlarla etkileşimi çoğaltan modern koşullarda, kimlik tanımları da çoğalır. Bu tanımlar resmi ve profesyonel durumun yanı sıra gündelik yaşamın sayısız durumunu içerirler. Kişinin başka bir kişiyi nasıl tanıtacağı ya da öteki kişiler tarafından nasıl tanıtılacağı duruma göre çok büyük farklılıklar gösterir; ben-öteki tanımları ve bu tanımlamalardan kaynaklanan ilişkiler temel olarak durumsal ve bağlamsaldır (Brubaker ve Cooper: 2000: 15).

Bazı topluluklar dinsel farklılıklarına rağmen yaşam biçimi, kültürel ve ahlaki özellikler açısından benzer özelliklere sahip olduklarından iletişim ve etkileşim kurabilmekte, bazıları ise bu kültürel özelliklerin farklı olması nedeniyle birbirlerinden kopmaktadırlar. Nusayri Aleviler, Arap Hristiyanlar ve Ermeniler, kendilerini dinsel kimliklerinin yanısıra 'demokratik', 'laik' gibi yeni kimliklerle tanıtmakta ve bu kimliğe sahip olan her toplulukla ya da bireyle anlaşabileceklerini belirtmektedirler. Yerine ve durumuna göre farklı kimlikleri ön plana çıkarmaktadır. Zaten, Türkiye'de (de) yaşayan toplulukların sınırları esnektir, duruma göre genişleyip daralan bir yapı sergilemektedir. Bodrogi (1997), Karpat (1998), Kirişçi (1998), Çamuroğlu (1997) ve Rittersberger-Tılıç'ın (1998) çalışmalarında da belirttikleri gibi duruma göre farklı kimlik tanımları öncelik kazanabilmektedir. Bu topluluklar birarada yaşayabilme, iletişim içinde olma ve farklılıklara karşı 'hoşgörü' temellerine dayalı bölge kültürünü içselleştirmiştir. Bu etnik, dinsel kimliklerinin yanısıra bölge kültürüne dayalı kolektif kimlikler de sıkça vurgulanmaktadır. 'Biz' - 'öteki'ler ayrımı, karşılıklı iki etno-kültürel topluluktan çok 'bu hoşgörüye dayalı kültürü benimseyen laik, demokratlar' ve 'benimsemeyen tutucular' arasında kurgulanmaktadır. 'Tutucu' bir tavır sergileyen kişiler bu kültüre ters düştüğünden 'öteki' olarak kodlanmaktadır. Bu, laik-gerici ayrışmasına dayalı söylemin bir devamı niteliğindedir.

Nusayri Aleviler

Nusayri Aleviler kendi kimliklerini, dinsel özelliklerinin yanısıra, 'insancıl', 'demokrat' 'güvenilir', 'kinci olmayan', 'açık', 'saygılı' gibi kültürel ve politik özelliklerle de tanımlarlar. Kendilerini Nusayri olarak değil Alevi olarak adlandırırlar. Dinsel kimliklerini milliyete dayalı kökenlerinden daha önde tutarlar. Çünkü Hatay Türkiye'ye ilhak edilene kadar yüzyıllarca Sünni Araplarla beraber yaşadıklarından Alevi olmak onları diğer Arap topluluklardan da ayıran bir özellik olmuştur.

Şeyh Ali zalp; aynı zamanda Antakya'nın antik heykel motiflerinin reproduksiyonunu yapan ilk heykeltıraş. Alevi Nusayrilerde şeyh, Anadolu Alevilerindeki dedeye tekabül eder. (95, Atlas dergisi, Temmuz 1998)

Bölgesel özellikler Nusayri Alevilerin de kimlik tanımlarında belirleyicidir. Görüşülen çoğu kişi, Nusayri Alevilerle Hristiyanların kimliklerinin açıklık, sıcaklık ve diğer toplulukların inançlarına, geleneklerine ve değerlerine saygı duymak açısından birbirine benzer olduğunu vurgular. Arapça'nın her iki topluluk tarafından kullanılması ve birarada yaşamaları Arap Hristiyanlarla Nusayri Alevileri yakınlaştırmaktadır. Bernard Lewis (1998) bir çalışmasında anadilin kimliğin temel belirleyicisi olduğunu, aynı dili konuşan kişiler arasında temel bir bağ kurduğunu belirtir.

Fakat Hatay'da sadece bu iki topluluk değil neredeyse bütün topluluklar kültürel benzerliklere sahiptir. Yaşam ve yemek biçimleri hatta dinsel bazı özellikler bile karşılıklı etkileşim sonucu benzeşmiştir. Bazı

Yahudilerin ve bazı tutucu Sünnilerin iş yaşamı dışında kendilerini diğer topluluklardan soyutladıklarına dikkat çekilir. Sünni topluluklarla ilgili olumsuz atıflar, Sünnilerin bazılarının kendi dışındaki topluluklara karşı hoşgörülü olmayan tutumlarına dönüktür. Fakat Hatay'da yaşayan Sünniler hakkında neredeyse görüşülen kişilerin hiçbiri genellemelere varmamıştır.

Şefika (30, K, üniversite m., Antakya) gündelik ilişkilerin bir özetini yapmaktadır:

Geçmişte yaşanan önyargılar gittikçe azaldı. Hristiyanlarla da Sünnilerle de aynı ortamlarda bulunuyoruz. Farklı milletler birbirlerinden genelde evlenmezler ama kimse kimseye eziyet

vermez. Yeni yeni kız alışverişi bile başladı. Ben bunun olumlu olduğunu düşünüyorum. Burada her millet kendi yaşamını sürdürmek için çalışıyor. Her millet kendi içinde yaşıyor. Tanındıkları olan ortaklık da kurar, arkadaş da olur. Kimse kimseye sen Hristiyan'sın, sen Sünni'sin, sen Alevi'sin demez. Aile yapısı, yaşayış, her şey aynı, sadece inanç farkı var. Kimse burada inanç tartışmaları yapmıyor. Yapanlar dışlanıyor. Aynı kültürü paylaştığın insanlarla hangi milletten olursa olsun kolay yakınlık kuruyorsun. Yemekler bile aynı, ister Müslüman ister gayrimüslim olsun. Burada herkes belli bir etkileşim içinde bu nedenle gelenekleri aynılaştı. Burada insanlar birbirini tanıyor, bir güven var. Mesela Iskenderun öyle değil, karmaşıklaştı. Burada insanlar isterse genç kız olsun gece 11'de 12'de dışarıda rahatça gezebilirler.

Enis ve Serpil de kimlik tanımları yaparken ve bu tanımlamaların çevrelerinde yaşayan topluluklarla örtüşüp örtüşmediği ve ilişkilerini etkileyip etkilemediği üzerinde de durmaktadır:

Enis (41, E, ilkokul m., Antakya): Antakya'da Sünniler, Aleviler, Hristiyanlar ve çok az Yahudi var. Her birinin kendine göre gelenekleri var ama Hristiyanlarla Aleviler birbirine benzer, cana yakınlar, merttirler, demokratlar. Sünnilerden yobaz olanlar var, Aleviler, Hristiyanlar cana yakındır... Alevilerle Hristiyanlar aynı muhitte oldukları için ortak özellikleri var. Bizim dinî inançlarımızla onların dinî inançlarında ortak özellikler var, Arapça konuşmanın çok büyük faydası var. Arap Sünniler için de geçerli dilin yakınlık getirmesi ama onlarla komşu olmadık, onlara Hristiyanlar gibi yakın değiliz. Hristiyanlarla yememiz içmemiz bir. Hristiyanlarla ilişkimiz çok kuvvetli. Tabii bu bütün Aleviler için geçerli mi bilemiyorum. Hristiyanlar da demokrat insanlar. Birçok özellikleri Alevilere benzer... Ben kendimi Alevi olarak görürüm. Aleviler en iyidir bana göre. Daha canayakın, daha samimi, daha misafirperver, daha mert olur. Hristiyanlar da yakın insanlar ama Aleviler daha cana yakın... Mutlaka Alevilerden de anlaşılmadığımız

insanlar çıkar. İş konularında, işini sağlam yapmayan, sözünde durmayan insanlarla anlaşamam... Aleviler biraz hovardalığı, eğlenmeyi seven insanlar, cana yakın insanlar, kendi hayatlarına önem verirler. Antakya'da bulunan Sünnilerde ise bu yok, kendini sevmeye, eğlenmeye yok, cana yakın değiller.

Serpil, (27, K, lise m., Antakya): Ben kendimi Alevi toplumuna ait hissediyorum. Alevilerin içlerinde insanlık var. Kendi çevremde bunu görüyorum. İnsanları ayırım yapmadan sevmeye çalışıyorlar. Çok affediciler, kinci değiller. Hristiyanlar da Alevileri çok insancıl buluyorlar, içimizde kötü bir niyetin olamayacağına inanıyorlar. Ben genç kızımı rahatlıkla bir Alevi'nin evine gönderebilirim, onu aç bırakmayacaklarına, saçının teline zarar gelmeyeceğine inanırım ama bir Sünni'nin evine gönderemem diyenler var... Sünniler de birbirine güvenmez. Ben teyzemin çocuklarıyla, dayımın çocuklarıyla aynı yatakta yatarım ama onlarda bu güven yok... Aleviler herkese yakınlık gösteriyor. Sünnilere de en az Hristiyanlar kadar yakınlık gösteriyor. Sünnilerden de gerek mahalleden olsun gerek dışarıdan olsun arkadaşlarımız var. Kız kardeşimin Adanalı Sünni bir arkadaşı var. Hastaneye gidince onlarda kalırız. Ama hepsi aynı değil. Ben Hristiyanların yanında da yattım. Hristiyanların köydeki bayramlarına gitmiştim ve ev çok kalabalıktı. Yatacak yer yoktu. Bu yüzden aynı odada arkadaşımın erkek kardeşi de vardı ve bundan hiç korkum olmadı. Annesi bana kızım istersen benimle aynı yatakta yatabilirsin dedi. Ben hayır dedim, sen kızını bize gönderirken düşünür müsün diye sordum, kesinlikle düşünmem dedi, ben de düşünmem dedim. Biz onlara kötü gözle bakmıyoruz ki onlar bize baksın.

Nusayri Aleviler çevrelerinde yaşayan toplulukları birbirinden ayıran etkenin 'medeni olma seviyesi' olduğunu vurgularlar. Nusayri Alevilere göre en medeni millet Hristiyanlar, daha sonra Aleviler ve daha sonra Sünnilerdir. Bu sıralamada gözettikleri temel etken Sünni kadınların kapalı olmasıdır. Adnan (35, E, ilkokul m., Samandağ) sahip olunan ekonomik düzeyin de ilişkileri belirlediğine değinmektedir:

Ticari anlamda olsun, sosyal yapı olsun deðişti, yani diğeri insanlardan ayrı çok belirgin özellikler kalmadı, yani o eski kırsal bölge insanı kalmadı. İnsanlar çalışmakla, para kazanmakla meşgul, okuyabilen okur, okuyamayan Arabistan'ın yolunu tutar, parası olan esnaf olur. İşadamlarının İstanbuldakilerden, Ankara'dakilerden farkı yok. Yani tek tip sergilemiyor ki Aleviler. Herkesin farklı özellikleri var. Aleviler ve Hristiyanlar şu açıdan farklı: Hristiyanlar birbirlerine çok bağlılar, çok medeni insanlar, çağı daha yakından yakalıyorlar, Aleviler bu konuda onlardan geri. Ermenilerle Hristiyanlar arasında pek fark yok, ikisi de kültürel açıdan ve bu konuda gelişmiş olmak açısından birbirine benzerler. Türkler bu konuda çok geri, bunda köyde yaşamalarının ve kapalı olmalarının bir etkisi olabilir. İletişimleri diğerleriyle zayıf olduğu için olabilir. Ben kendimi, her ne kadar Hristiyanlar gibi aileden aldığım yerleşik bir eğitim olmasa da çoğu okumayan Alevi gence göre daha çağdaş ve daha kültürlü buluyorum. Kendimi yine de Alevi toplumuna ait hissediyorum ama her yönüyle değil.

Açık uçlu sorulara ek olarak, Likert ölçeği kullanılarak kişilere Türkiye'de tanımlanan bazı kimliklerden hangilerine yakınlık hissettikleri sorulmuştur. Kullanılan kimlik tanımları şunlardır: 'Türk', 'Arap', 'Ermeni', 'Rum', 'Müslüman', 'Hristiyan', 'Alevi', 'Laik', 'Fakir', 'Zengin', 'Köylü' ve 'Şehirli'. Bu tanımlara bakışları açısından Antakya ve Samandağ'da yaşayan Nusayri Aleviler arasında fark görünmemektedir. 'Türk' kategorisine 'Türk Vatandaşı' olmaları bakımından yakın olduklarını belirtirler. Kendilerini 'Türk Vatandaşı' olarak tanımlarken laikliği vurgularlar. Yani ulus-devletin bir parçası olma sürecinde laikliğin belirleyici bir etmen olduğu düşüncesiyle, dinî farklılıklarının bir sorun yaratacak şekilde vurgulanmamasını isterler. Kendilerini laik olarak tanımlarken laik olmayanların tutucu olduklarını vurgularlar. Görüşülen kişilerin çoğu aidiyet açısından 'Arap' kategorisine de yakındırlar. Nusayri Alevilerin yarısı 'Ermeni' ve 'Rum' kategorilerini kendilerine ya-

kın bulmuştur. Görüşülen kişilerin hepsi 'Müslüman' kategorisini kendilerine çok yakın bulmuş, fakat bazı kişiler kendilerini, tutucu Müslümanlara yakın bulmadıklarını belirtmişlerdir. Görüşülen kişilerin çoğu kendini ne fakir ne zengin, hem köylü hem kentli olarak tanımlamışlardır. Kültürel ve politik kimlikler en az dinsel kimlikler kadar önemsenmekte ve diğer topluluklarla ilişkilerini etkilemektedir.

Arap Hristiyanlar

Arap Hristiyanlar da kimliklerini tanımlarken hem dinsel hem de kültürel özelliklerini vurgulamaktadırlar. Köken itibariyle Arap'tırlar ve anadilleri Arapça'dır. Fakat tıpkı Nusayri Alevilerde olduğu gibi dinsel kimlikleri ön plandadır. Kendileri Rum olmasalar da kiliseleri Rum Ortodoks Kilisesi olarak adlandırılmaktadır. Sonradan edinilmiş olan 'Rum Ortodoks' tanımını çok az olmakla birlikte yine de kullanmaktadırlar. Osmanlı İmparatorluğu tarafından kendilerine atfedilen Rum Ortodoks tanımı yavaş yavaş kabul görmeye başlamıştır. Lewis (1998) Şam'da yaşayan ve Arapça konuşan Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Hristiyanların on dokuzuncu yüzyılın ortalarında da kendilerini farklı şekillerde tanıttıklarını söyler. Onlar bir yandan Osmanlı devletinin kullarıdır, öte yandan Rum Ortodoks Kilisesi'nin üyeleridir ve dinsel kimlikleri her zaman ön plandadır. 'Rum Ortodoks' tanımının da kullanılmaya başlaması, kimliklerini nasıl yeniden inşa ettiklerine ve bu kimliğin, 'biz' duygusunun ve Hristiyanlar arası dayanışmanın geliştirilmesine nasıl katkıda bulunduğu dair önemli bir örnektir. Kimlik tanımları topluluktaki değişimleri anlamak açısından da önem kazanır çünkü Hatay'da yaşayan Hristiyanların, 'kültürlü', 'tutucu olmayan' ve 'dinsel anlamda fanatik olmayan' tanımlarını en az Hristiyan kimliği kadar vurguladıkları görülmektedir.

Kültürel kimlik ve kültürel özellikler, diğer topluluklarla benzerlik ve farklılıkları vurgulamak için de sıkça kullanılmaktadır. Bu özellikleri taşıyan topluluklara ya da kişilere yakınlık

duymakta, taşımayanlarla aralarına bir mesafe koymaktadırlar. 'Biz' ve 'öteki'nin sınırları kültürel değerler üzerinden çizilmektedir. Kültürel özelliklerin benzemesi, anadil olarak Arapça konuşmaları ve eğitime önem vermeleri nedeniyle Alevileri kendilerine yakın bulduklarını belirtirler. Görüşülen bazı kadınlar Alevileri tekeşli ve kadına saygılı oldukları için yakın bulduklarını belirtmişlerdir. Sünni topluluğa mensup bazı kişileri, çekeşli ve başka dinden olan insanlara karşı oldukları için kendilerine uzak bulmaktadırlar. Örneğin, görüşülen birkaç kişi boyunlarında haç kolyesi ile Hatay'ın her mahallesinde rahatça gezemeyeceğini söylemiştir. Bunlara benzer olumsuz tutumlarla karşılaşmaları onları Sünni topluluklar hakkında önyargılı genellemelere götürmemektedir. Sünnileri 'aydın' ve 'gerici' olarak iki gruba ayırmakta ve iletişimlerini bu kıstaslardan hareketle kurmaktadırlar.

Melek (50, K, ilkokul m., Antakya) kendini ve topluluğunu tanımlarken, kendilerinin ötekiler tarafından nasıl kurgulandıklarına değinmektedir:

Ben kendimi Rum Ortodoks olarak görüyorum. Sadece dini açıdan farklı görüyorum. Zaten Katolik ve Ortodokslar aynı neredeyse. Buradaki Hıristiyanlar inancı yüksek, insanlık tarafı ağır, şefkatli, kendi niteliklerini inkâr etmeyen, aşırı özverili oluyor. Ama kendi topluluğumdan, arkamdan konuşan, samimiyetsiz, özverimi, hizmetlerimi, yardımlarımı gözardı eden, inancını içinde taşımayan insanlarla anlaşılamıyorum... Burada yaşayan insanların örf ve âdetleri neredeyse aynı. Toplumsal iletişim açısından farkları yok. Özel inançları dışında hiçbir fark yok, birbirleriyle o kadar ortak yön var ki, kiliseye gitmeleri dışında birbirlerinden ayrılmazlar. Alevilerle başta olmak üzere diğer topluluklarla da yaşama şekli, yemekler, alışveriş tarzı benzer, sadece din farklı. Yalnız Sünnilerin biraz farkı var. Diğer topluluklar eşlerine daha önem verirken, tekeşlilik yayginken Sünnilerde erkekler eşlerine hiç önem vermez hatta çekeşlilik rağbet görür. Onlarda baskı da var. Mesela fabrikada bir adam hamile karısını oruç tutmaya zorluyordu, ka-

dına gizli gizli yemek yediriyorduk... Alevilerle Hristiyanların arası çok iyidir, hem İskenderun'da hem Antakya'da, ama Sünniler daha kapalıdır. Mesela bir asker ailesi buraya yerleşti. Askerin annesi türbanlıydı. Bir gün balkonda oturuyor ve bizim balkonlara bakıyor. Bir duman görmüş pazar günü. Bakmış birkaç evden dumanlar yükseliyor. Bütün mahalleyi bir mezhepten sanmış, ayin yaptığımızı sanmış. Kadın ne yaptığımızı görmüyor, sadece dumanı görüyor. Pazar günü olduğu için herkes rahat, beyler şortlu, kadınlar da öyle, mangal yapıyor herkes evinde. Kadın burada oturan farklı milletten insanların, Arap Sünnilerin, Arap Alevilerin ve Hristiyanların bir mezhepten olduğunu sanmış. Biz mahallede birbirimize selam veririz, birbirimizin evine girer, çıkarız. Biz burada yapamayız dediler, tayinlerini istediler. Sonra gerçeği öğrenince şaşırıldılar, daha sonra tayinleri çıktı, çok üzüldüler.

Basil (36, E, üniversite m., Antakya) kimlik tanımlamalarının yanısıra, topluluklar arası ilişkilerde eğitimin ve dilin öneme vurgu yapmaktadır:

Biz Antakya'da yaşayan, Arapça konuşan, Arap asıllı Türk vatandaşlarıyız. Bizim en ayırıcı özelliğimiz Rum Ortodoks olmamız. Biz Arap kökenli, Sami ırkından gelen Ortodoks Hristiyanlarız. Rum kelimesi Roma'dan geliyor, Doğu Roma, Batı Roma; bilmeyiz. Bizim topluluğun özellikleri; ailesine bağlı, kilisesine bağlı, dinine bağlı, diğer dinden insanlara gereken en üst seviyede saygıyı göstermeleridir. Ben şehirde yaşadığım için diğer milletten insanlarla aramızda pek bir fark göremiyorum. Ama son yıllarda özellikle Alevi kesimden aydın doktorlar, üniversite mezunları çok çıkıyor. Şimdi bizi ele alırsan bizim sayımız az, ama Alevilerle Sünniler neredeyse eşit sayıdalar. Ama bunu kimseyi küçültmek ya da büyütme için söylemiyorum; Aleviler çok başarılılar, mesela 10 Hristiyan talebenin ikisi üniversiteye giriyorsa, 10 Alevi talebenin onu da giriyor, on Sünni talebenin 6'sı giriyor. Ya zeki ya da işini tam layıkıyla yaptığı için Aleviler bu konuda başarılı; mesela bir fırıncı Alevi'nin beş çocuğu varsa hepsi ya doktor ya eczacı ya

diş hekimidir... Biz ayrımcılık yapmayız, kimseden korktuğumuzdan değil, ama dinsel bayramlar açısından Aleviler bize daha yakın; Arap kökenli olduğumuz için, kendileri de Arapça bildiği için. Mesela Tokat'taki bir Alevi Arapça bilmez, dolayısıyla bize yakın olamaz... Aslında bu bir huy meselesi, huyunu sevmediğim insandan uzaklaşırım ana huyunu sevdiğilerim hangi milletten olursa olsun anlaşırm.

Arap Hristiyanların diğer topluluklarla ilişkileri kuşak farkına ve yaşanılan yere göre değişiklik gösterir. Kırdan ve kentte yaşayan Hristiyanların yaşam tarzları farklılaşır. Antakya'da yaşayanların Samandağ'da yaşayanlara göre daha kentli ve yüksek gelirlidirler, aynı mekânı daha uzun süre paylaşmalarının etkisi ile diğer topluluklarla daha fazla iletişim içindedirler. Ayrıca Antakya'da kilise vakıfları daha aktif ve grup içi dayanışma daha yüksektir. İki bölgede yaşayan Hristiyanlar da kendilerini dinsel kimlikleriyle olduğu kadar 'modern', 'demokratik', 'hoşgörülü', 'kültürlü', 'bakımlı' ve 'temiz' insanlar olarak tanıtır.

Nihal (33, K, üniversite m., Antakya) Antakya ve Samandağ'da yaşayan Hristiyanlar arasındaki farklılıklara değinmektedir:

Ben kendimi Hristiyan toplumuna ait hissediyorum. Hristiyanlar açık insanlar. Tutuculuk yok, kültürlüler, eğitimliler. Ben Hristiyanlara da çok yakın değilim. Kuşak çatışması var, fikir birliği yok. Ayrıca benim yaşım az. Hatay'da yaşayan insanlar genelde ortak bir kültür almış ve birarada yaşamayı bilen insanlar. Tabii Hatay'da da uçta insanlar olabilir, şehir ve köylerde durum farklıdır. Herkesin iletişimi çevresine göre değişiyor. Merkezde oturanlar arasında pek bir fark yok ama köylerde durum farklı olabilir. Mesela Samandağlı ile Antakyalı Alevi'yi de bazen birbirinden ayırt edebilirsiniz; bu Antakyalı ve Samandağlı Hristiyanlar için de geçerli. Ya da merkezde oturan bir Türk'le daha kırsalda, Reyhanlı'da oturan bir Türk arasında politik açıdan yaklaşım farkı olabilir ve Reyhanlı'da oturanların bakış açısı daha dar olabilir ama burada, şehirde oturan insanlar arasında pek fark yok. Eğitim tarzı,

yemek kültürü aynıdır. Merkezde oturan insanlar gayet kültürlü ve anlayışlıdır.

Maria (28, K, üniversite m., Samandağ) ise geleneksel kimlik kadar politik kimliğe de önem vermektedir:

Ben Hristiyanım, ama bu tek belirleyici özelliğim değil. Türkiye'deki sol eğilimli, demokrat insanlardan biri olarak da görüyorum kendimi. Hristiyanların en önemli özellikleri; genellikle insanları dinine göre ayırmayan, biraz daha hoşgörülüler, görünüşte en azından, çünkü insanların içlerini bilemezsin. Burada Ermeniler, Türkler, Aleviler, Rum Hristiyanlar var. Alevilerle Hristiyanlar birbirine benziyor. Ermeniler de Hristiyanlara benziyor. Tarımla uğraşıyorlar ve sanat olarak, esnafılıkta falan çok ustalar. Bahçeleri bakımlıdır, temizdir. Gelir kaynakları aynıdır, tarım, hayvancılık falan. Yaşayış kültür açısından aynı, yemekler aynı, bayramlar aynı, ama bir hafta arayla olur. Bayramların çoğu ortaktır... Ermeniler de köyde yaşamalarına karşın bir şehirli hayatı yaşarlar, gayet bakımlılar. Alevilerle de iş olarak aynıdır. Üçünde iğne oyası ortaktır, kadınların gelir kaynağıdır. Alevi kadınlar, bizden farklı olarak tarlalarda çok çalışırlar. Bizde erkekler çalışır. İş çoksa işçi tutulur yoksa ilaçlamaydı, sulamaydı kendileri yaparlar. Yerler kazılacaksa, çünkü yorucu bir iş, o zaman işçi tutulur. Biz çarşıda yaşadığımız için öyle bahçeyle falan uğraşmıyoruz. Her şehirli kadın gibi annemin tek işi yemek ve temizlik yapma. Nenem de bizde kalıyor, bu Samandağ'ın geleneksel yapısı zaten. Türklerin farklı bir gelenek kültürleri var. Türkler oba hayatı yaşıyor, tam bir köylü hayatı. Kadınlar daha geleneksel, daha kapalı.

Arap Hristiyanların da Aleviler gibi bölgesel kültürlerini vurguladıkları görülür. Hoşgörüye, iletişime açık, bölge kültürünü içselleştiren, demokratik olan ve yaşam şekli açısından benzer özelliklere sahip olan herkesle anlaşabildiklerini belirtmişlerdir. Nadiye'nin (60, K, ilkokul m., Antakya) anlattığı bir anı, tutucu Sünnilerin de Hatay'daki ortak yaşamı benimsedikleri doğrultusundaki genel kanaati desteklemektedir:

Dışardan gelenler Antakya'yı çok iyi buluyorlar, Antakya'nın onları rahatlatıldığını söylüyorlar. Buranın insanları samimi. Sevgi ve dostluk içinde büyüyoruz, çocuklarımıza bunu öğretiyoruz. Antakya'da görev yapmış bir komiserle Adana'da, hastanede tanıştım. Komiser oradaki doktorlara 'Hatay halkıyla övünüyorum çünkü biz orada birlik içinde yaşıyoruz. Armutlu'da kadınlar gece ikide ellerinde dondurma gezabiliyorlar, hiç korkuları yok, merhabalaşıyoruz, evlerine davet ediyorlar, bizi tanımadan, iyi miyiz, kötü müyüz diye bilmeden bizi kahve içmeye davet ediyorlar. Ailem orada, benim tayinim Adana'ya çıktı ama ben ailemi Antakya'da bıraktım' dedi. Komiserin anlattıkları beni duygulandırdı.

Görüşülen Hristiyanlara Türkiye'de yaygın olarak kullanılan bazı kimlik özelliklerine uzaklıkları ya da yakınlıkları sorulduğunda, Aleviler gibi kır ve kent farkı gözetmeksizin benzer cevaplar vermişlerdir. Kendilerini genellikle 'Hristiyan', 'sevecen', 'iletişime açık', 'eğitime önem veren', 'modern', 'demokrat' ve 'aydın' olarak tanımlamışlardır. Bazıları buna 'inançlı' tanımını ekler. 'Türk' kategorisini 'Türk vatan-daşı' olarak anlamaktadırlar. Bazıları kendini bu tanıma yakın bulurken bazısı da uzak bulmuştur. Görüşülen kişilerin üçte ikisi kendini 'Arap' kategorisine yakın bulurken bazıları bu kategoriye 'Arapça konuşmak'la bağdaştırarak yorumlamıştır. Bazıları 'Rum' kategorisini de yakın bulmuştur. Görüşülen kişilerin çoğu 'Alevi' kategorisini çok yakın bulurken, 'Müslüman' kategorisini ne çok yakın ne de çok uzak bulmuş ve bu durumun Müslümanların kendilerine gösterdiği tutuma göre değiştiğini belirtmişlerdir. En çok sahip çıkılan kimlik 'Hristiyan' kimliğidir. Köylü-kentli olma açısından hem Antakya'da hem Samandağ'da yaşayan Hristiyanlar kendilerini kentli olmakla birlikte, köylüye yakın olarak tarif etmişlerdir. Merkezle kırsal bölge arasında önemli bir farkın bulunmaması, Samandağ'da yaşayanların Antakya'da yaşayanlarla benzer bir yaşam standardına sahip olmasına, istediklerinde kente gidebilmelerine, ihtiyaçlarını kendilerinin karşı-

layabilmesine, kadınların 'açık' olmasına, modayı takip edebilmesine vb. bağlanabilir. Sonradan edinilmiş kimliklerin bu topluluk tarafından da geleneksel kimlikler kadar vurgulandığı görülmüştür.

Ermeniler

Ermenilerin kendilerini tanımlarken kullandıkları terimlerin çoğu Arap Hristiyanların ve Nusayri Alevilerin kullandıkları terimlere benzemektedir. 'İyi eğitilmiş', 'sevecen', 'dürüst', 'modern', 'laik', 'bakımlı' gibi kültürel özelliklere dayalı tanımlardır bunlar. Ermeniler kendilerini Nusayri Alevilerden ve Arap Hristiyanlardan farklı olarak etnik kimlikleriyle yani 'Ermeni' olarak tanıtmaktadırlar. Milli kimliklerini dinsel kimliklerinden ön planda görmektedirler. Hem Nusayri Alevilerden hem de Türkmenlerden dinsel anlamda farklıyken, etnik köken ve anadil açısından Arap Hristiyanlardan farklıdırlar. Bu nedenle, diğer topluluklardan farklarını belirtirken sırasıyla etnik köken, din ve eğitimi vurgulamaktadırlar.

Ermeniler, bazı kimlik kategorilerine yakınlıkları ve uzaklıkları sorulduğunda, 'Türk' kategorisini çoğunlukla 'Türkmen' olarak algılamış ve kendilerini yakın bulduklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen kişilerin çoğu kendini 'Arap', 'Müslüman' ve 'Alevi' kategorilerine yakın bulmuştur. Öte yandan, Ermenilerin çoğu kendini ne zengin ne de fakir olarak tanıtmıştır. Sınıfsal açıdan Nusayri Alevilere ve diğer Hristiyanlara benzer bir konumdadırlar. Ermeniler kendilerini hem 'köylü' hem de 'kentli' tanımlarına yakın bulmuştur. Köyde yaşamalarına ve köylü olmalarına rağmen kentli özellikleri göstermektedirler. Örneğin köyde genç olsun, yaşlı olsun pantolon veya dizüstü etek giyen, bakımlı, makyajlı kadınlar görülebilmektedir. Bu, eğitime önem vermeleri, başta erkekler olmak üzere çoğunun en az lise mezunu olması, Samandağ'ın merkezine sadece 5-6 kilometre uzakta olmaları ve bu nedenle kente istedikleri zaman gitme imkânına sahip olmaları ile açıklanabilir.

Ermeniler için 'aydın' ve 'modern' olmak da diğer kimlik ta-

nımları kadar önem taşımaktadır. Modern bir hayat yaşamak açısından Arap Hristiyanlar ve Alevilerle benzer özellikler taşıdıklarını düşünmektedirler. Ermeniler ve kentte yaşayan Arap Hristiyanlar eğitim açısından bölgede her zaman diğer toplulukların önündedirler. Son 20 yıldır Nusayri Alevilerin de eğitim açısından aynı seviyeye ulaştığı görülür.

Stepan (44, E, üniversitem.) Ermenilerin diğer topluluklarla benzerlik ve farklılıklarını şöyle açıklamaktadır:

Ermeniler genelde çalışkanlar. Düzenli ve temiz insanlar. çok-kültürlüler, aydınlar ve çoğu yaşımız yabancı dil bilir. Ermenice dışında dinî gelenekler ve hayat tarzı aynı. Hayat tarzı Alevilerle de benzer. Samandağ büyük gelişim gösterdi son on yıl içinde, eğitime çok önem veriyorlar. Kılık kıyafetlerine çok dikkat ediyorlar. Samandağ'ın Alevi kızlarındaki giyim tarzı İstanbullularda bile yok, herkes gayet rahat bir şekilde açık ve modern giyiniyor, moda yakından takip ediliyor. Ermeniler ve Hristiyanlar da bu şekilde. Sünniler burada kapalı ama türban şeklinde değil de kadınların başlarında koyu renkli eşarplar olur. Kısa kollu giyinmezler, onlar köylü hayatı yaşıyorlar. Türklerde oba hayatı var zaten. Onlar giyim konusunda, eğitim alanında ve kültürel açıdan Hristiyanlardan ve Alevilerden daha geriler. Bize yakınlık konusunda hepsi aynı diye düşünüyorum.

Mayrik de (38, K, lise m.) modernliğe ilişkin benzer atıflarda bulunmaktadır:

Bizim en önemli özelliklerimiz bayramlarımız, dilimiz, ayinlerimiz. Din konusunda her şey önemli. Bize özgü olan iğne oyası var. Burada Ermeniler, Aleviler ve Türkler var. Bir de Hristiyanlar var. Bunların insaniyetleri benzer, hepsi iyi. Hiçbirinin kimseye zararı yok. Dil ayrı ama dinimiz hepsiyle aynı, sonuçta aynı Tanrı'ya inanıyoruz. Sadece kitaplarımız farklı. Yalnız bizim insanımız bakımlıdır. Özellikle bayanlar, giyimiyle, makyajıyla çok bakımlılar. Aleviler bizim kadar değil ama onlar da dikkat ediyor. Türkler bakımsız, eşarplı. Normal tabii, onlar

çalışmaya geliyorlar buraya. Rum Ortodokslardan aslında pek tanıdığım yok. Dinsel olaylar Rumlarınkine benzer ama ayırtılarını bilmiyorum. Duyduğum kadarıyla benzer. Türkler toprakta çalışır, Ermenilerin çoğu okur, yurtdışına gider. Okumayanlar bahçecilik yapar çoğu zaman.

Aram da (70, E, ilkokul m.) Ermenilerin diğer topluluklarla benzer özelliklerini vurgularken topluluklar arasındaki farkı eğitime bağlamaktadır:

Biz kendimizi, hatırlatan olduğu sürece Ermeni asıllı Türk vatandaşları olarak görüyoruz. Ermeniler kültür-sanata önem verir, dili, edebiyatı zengindir. Bahçıvanlık yapan eğitimli insanlarız. Hatay'da Hristiyanlar, Aleviler, Sünniler, Yahudiler, Süryaniler var. Bunların birbirinden farkı: eğitim durumları farklı. Ermeniler eğitime çok önem verir. Biz burada 32 haneyiz, 60 tane üniversiteli var. Bir de dil farkı var, biz Ermenice onlar Türkçe konuşur... Bazı bayramlarımız Arap Hristiyanlarınkine ve Alevilerinkine benzer. Hac bayramında hepsi 'hrisi' yapar. Örf ve âdetlerimiz benzer. Düğünler, bayramlar benzer. Miladi ve paskalya bayramları, karnavallar Hristiyanlarınkine benzer, Alevilerle de örf ve âdetler benzer.

Ermenilerin çok erken dönemde başlayan modernleşme hareketleri, sanat ve edebiyata ilgileri kimliklerinin bir parçasıdır. "Ermenilerde basın ve yayıncılık 1512'lerde başlar. Ermeni gazeteciliği 1880'lerden sonra büyük bir gelişme gösterir. 1915'lere kadar Ermeni literatürü, şiiri, draması, romanı ve diğer yaratıcı edebi eserleri ile büyük bir aşama kaydetmiştir. Ermeniler Kafkasya'da, Rusya'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda tarih boyunca pek çok yeni okul açmışlardır. Özellikle 1840'tan sonra eğitime, Avrupa'da eğitim gören gençler öncülük etmiştir. Fakat bu ilerleme 1903'te Rus otoritesinin Ermenilerin tüm kilise ve eğitim kurumlarını denetimi altına alması ile 1903'ten sonra yavaşlamıştır" (Haddad, 1965: 7-77).

Ermenilerin eğitime önem vermeleri tarihten günümüze kadar yansımaktadır. Hatay'ın bu küçük köyünde, iyi öğrenimli

ve kültürlü olmak Ermeni kimliğini belirleyen önemli bir özellik olarak belirginleşir. Diğer toplulukları görme biçimleri de bunun üzerinden şekillenmektedir. Benzerlik ve farkları anlatırken sadece Ermenilerin değil Arap Hristiyan ve Alevilerin de 'modernite' söylemini kullandıkları görülür. Hataylılığın ve bölge kültürünün tanımlanmasında da modernlik söylemi taşıyan edici bir önem taşır.

Sonuç

Antakya'da yaşayan Arap Hristiyanların ve Nusayri Alevilerin çok uzun süredir küçük mahallelerde birarada yaşamaları sıcak ilişkiler kurmalarına olanak sağlamıştır. Gelenekler ve ritüeller etkileşim içinde dönüşüme uğramıştır. Samandağ'da ise, buranın daha kırsal bir yer olması, Nusayri Alevilerin Hristiyan mahallesindeki varlıklarının çok öncelere dayanmaması ve toplulukların içe dönük olmaları nedeniyle, bu iki topluluk arasındaki ilişki Antakya'daki kadar yakın değildir. Keza birbirine uzak mahallelerde ya da köylerde oturan toplulukların (Hristiyan-Müslüman, Alevi-Sünni) arasındaki ilişkiler daha uzak olabilmektedir. Aile ve evlilik ilişkileri söz konusu olunca 'biz'-'öteki' ayrımı ve aralarındaki sınırlar keskinleşse de, Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve Ermeni topluluklarının 'bölge insanının' kültürel yapısındaki benzerliğe vurgu yaptıkları ve aralarındaki farklılıkların gündelik yaşamda bir uzaklığa dönüşmediği görülür.

Apartmanlarda iletişime kapalı bir yaşam tarzı dayatan modernleşme ile göç etmeni de Arap Hristiyanlar, Ermeniler ve Nusayri Aleviler arasındaki ilişkilerin değişmesine, eskiden olduğu kadar yakın olmamasına yol açmıştır. Arap Hristiyan ve Ermeni nüfusu azalmış, bu nedenle daha çok kendi cemaatlerine kapanmışlardır. Yine de aralarındaki ilişkiler kopma derecesinde değildir, kişilerin farklı topluluklardan arkadaşları olabilmektedir. Bunun, bir nedeninin, iş dünyasında yıkıcı bir rekabet yaşamamaları, tam tersine birbirleriyle iş yapmaları hatta iş ortaklıkları kurabilmeleri olduğunu daha önce belirtmiştik.

Özellikle Aleviler ve Hıristiyanlar arasında tarihten gelen bir destek ve dayanışma söz konusu olmakla birlikte her üç topluluk, bir afet durumunda din farkı gözetmeksizin Hatay'da yaşayan tüm topluluklardan yardım alabileceklerini düşünmektedir.

Bu toplulukların kendilerini öncelikle 'insancıl', 'sıcak', 'demokrat' ve 'hoşgörülü' sıfatlarıyla tanıtmaları dikkat çeker. Ermeniler bunlara ek olarak 'kültürlü insanlar' olduklarını da vurgularlar. Bu toplulukların kendilerini tanımlarken hem Antakya'da hem de Samandağ'da kültürel özellikleri en az dinsel özellikleri kadar vurguladıkları görülür. Kırsal kesimlerde, özellikle Arap Hıristiyanlar kendilerini dinsel temelde yani 'Hıristiyan' ve 'dinine bağlı' olarak tanımlarlar. Ermeniler ise hem Nusayri Alevilerden hem de Arap Hıristiyanlardan farklı olarak etnik kimliklerini vurgularlar. Bu ayrımın temelleri Osmanlı İmparatorluğu'nun millet sistemine dayandırılabilir. Cumhuriyet döneminde de Ermenilerin nüfus cüzdanlarında din hanesine dinleri değil milliyetleri yazılmıştır. Yaşam tarzlarındaki benzerlikler her üç topluluk mensupları tarafından sıkça vurgulanır. Arapça, başta Nusayri Aleviler ve Arap Hıristiyanlar olmak üzere bu üç topluluk arasındaki ilişkileri iyi yönde etkileyen bir etmendir. Ermeni yaşlılar da diğer topluluklarla etkileşim sonucu Arapça öğrenmişlerdir ve onlarla Arapça konuşurlar.

Nusayri Alevilerin, Arap Hıristiyanların ve Ermenilerin kimlikleri birbirleri ve diğer topluluklarla ilişkileri içinde yeniden şekillenerek dönüşmüştür. Türkiye'de dine dayalı politik eğilimlerin güçlenmesi, bu üç topluluğun 'demokratik' kimliklerini sıkça vurgulamalarında ve kendilerini birbirlerine yakın hissetmelerinde etkilidir. 'Öteki'lik genelde 'kültürel benzerlik' ve 'toplumsal statü' üzerinden kurulmaktadır.

Türkiye'de 'Türk' ve 'Müslüman' tanımlamaları hâkim kimlik tanımlamalarıyken Hatay'daki bu üç topluluk, kendilerine özgü kimlik tanımlarıyla hâkim söylemin dışında kalabilmektedirler. Öte yandan, devletin resmi söylemi olan 'modern', 'çağdaş', 'laik' kimlik tanımlarını da benimseyerek çok kimlik-

li bir özellik taşımaktadırlar. Kendilerini ‘Türk Vatandaşı’ olarak tanımlamakta, vatandaşlıktan laik, modern ve  ağdaş bireyler olmayı anlamaktadırlar. Bu tanımlamalarla Cumhuriyet yönetimine eklemlenmeye çalışmaktadırlar.

Bazı Alevi ve Hıristiyanlar tutucu kişiler tarafından dışlandıkları ve sözlü olarak ayrımcılığa uğradıkları bazı vakaları anlatsalar da, Türkiye’nin başka yerlerindeki önyargılarla karşılaştırıldığında, herkesin kendilerini kabul etmesinden, yaşam  indeki ‘meşruluklarından’ ötürü Hatay’da rahat olduklarını belirtmektedirler.

Dine Bakış

Din bütün kültürlerin bir parçası ve gündelik yaşamın bir öğesidir. Din bir yandan bir insan topluluğunun doğaüstü ve kutsal bulduğu şeyleri yorumladığı ve yanıtladığı bir inanç ve pratikler sistemi olarak tanımlanırken, öte yandan kültürel bir boyuta da sahip olduğu belirtilir. Din, topluluk üyeleri için düzenlemeler, kurallar ve zorunluluklar getirmenin bir yoludur aynı zamanda (Giddens, 1996; Durkheim, 1965).

Dinsel ritüeller, Tanrı'ya tapınma aracı olmanın yanı sıra, insanların evlilik, doğum ve ölüm deneyimlerini paylaşarak bir topluluk bilinci kazanmalarına yardımcı olur ve grubu bir araya getirir (Durkheim, 1965). Dinin, grupların diğer etnik-dinsel gruplarla ilişkilerini belirleyen önemli bir unsur olduğunu gözönüne alırsak, dinsel ritüeller arasındaki benzerlik ve farklılıkların da grupların birbirlerine yakınlaşmaları ve uzaklaşmalarında nasıl etkili olabileceğini anlarız.

Özellikle Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada, dinsel kimlik öteden beri etnik kimliği belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur. Ortadoğu'da belirleyici kimlik unsurunun din olduğunu söyleyebiliriz. Din toplumsal yaşamla içiçedir ve kültürel çevreyi belirlemiştir (Karpat, 1988; Ross, 1982). Bu çalışmada, Hatay'daki dinsel çeşitliliği ortaya koymak ve bu çeşitliliğin

toplumsal ilişkiyi nasıl etkilediğini görmek için görüşülen kişilere ait oldukları topluluğun ve diğer toplulukların dinsel ritüelleri hakkında ne bildikleri sorulmuştur. Ayrıca, her topluluktan kişilere, karşılıklı olarak birbirlerinin dinleri hakkında ne bildikleri, ne düşündükleri, ortak dinsel pratikleri ve inançlarının olup olmadığı sorulmuştur.

Dinsel Pratikler

Tüm dinler, inananlar tarafından tapınak ve benzeri dinsel mekânlarda topluca gerçekleştirilen törenler ve ritüeller içerir; korku ve merakla karışık saygı uyandıran simgeler kullanır (Giddens, 1996). Dinsel ritüeller, kışaktan kuşağa aktarılacak sosyal dayanışmayı sürdürmek için kullanılabilir. Dinsel törenlere katılmak, güven, rahatlama hatta mekânsal ve zamansal aşkınlık hissi verir, topluluk üyeleri arasında yakınlık duygusu yaratır (Durkheim, 1965; Haviland, 1999). Ayrıca, dinsel pratiklerin sıkça tekrarlanması, dinsel kimliğin ön plana çıkarıldığının bir göstergesi olabilir. İnanca bağlılık düzeyi, dinsel toplulukların birbirlerine karşı politik tavır ve ahlaki tutumlarını da etkileyebilir.

Kişinin ait olduğu topluluğun dinsel ritüellerine, pratiklerine, kurallarına yaklaşımı ve değerlendirmeleri, aidiyet hissi geliştirmesi açısından da önemlidir. Bu aidiyet hissinin, dinsel eğitim ve din kurumları aracılığıyla maddi ve manevi açıdan gelişebileceği düşüncesi devletin cami, cemevi ve kilise gibi ibadethanelere maddi destek vermesi beklentisini yaratabilir. Bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik tutumlar topluluk-devlet ilişkisini belirlemek açısından önem taşır. Çünkü beklenen desteği alamamak, dinsel topluluklara bir dışlanmışlık hatta ayrımcılığa uğramış olma hissi uyandırabilir (Cornell ve Hartmann, 1994).

Bu bağlamda, görüşülen kişilere “Dini görevlerinize bağlı bir kişi misiniz? Evetse, neler yaparsınız ve bu görevlerinizi ne sıklıkta yerine getirirsiniz?”, “Nerede ibadet edersiniz ve dinî ibadetlerinizde hangi dili kullanırsınız?”, “Din bü-

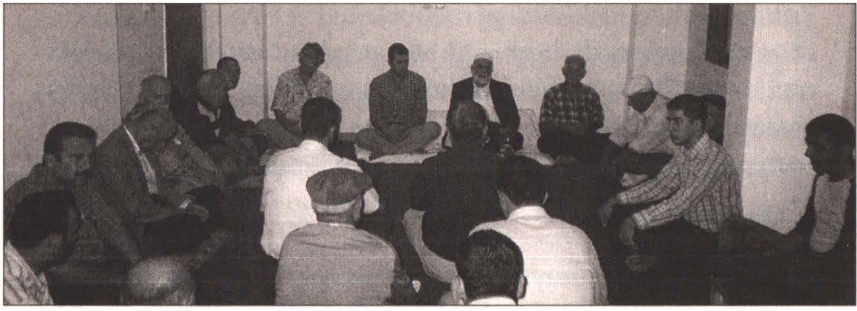
yüklerinize ne sıklıkta görüşürsünüz?”, “Dinî ibadetlerini-
zi gerçekleştirmede herhangi bir zorlukla karşılaşılıyor musu-
nuz?” ve “Sizce okullarda din dersi okutulmalı mı?” sorula-
rı sorulmuştur.

Nusayri Aleviler

Bugüne kadar Nusayri Aleviler üzerine yapılan akademik ça-
lışmalar son derece sınırlıdır. Bu nedenle Nusayrilerde din bö-
lümü, diğer gruplara göre biraz daha ayrıntılı olarak incelen-
miştir. Nusayrilik heterodoks İslâm'ın Batını öze en fazla sadık
kalmış kollarından biridir. Nusayri Aleviler diğer Şii ve Ana-
dolu Alevileri¹ gibi Ehlibeyt'e ve İslâm'ın Caferi mezhebine
bağlıdırlar. Nusayriliğin ortaya çıkışı İslâm peygamberlerinin
Mekke'den Medine'ye hicretinden üç yüz yıl sonraya rastlamış-
tır. Kurucusu 9. yüzyılda yaşamış Muhammed İbn Nusayr'dir.
Muhammed İbn Nusayr Şii imamlarının on birincisi olan Ha-
san el-Askerinin Bab'ı öğretilerini yayan kişidir.

Grubun kurucusunun İbn Nusayr olmasına rağmen Nusay-
riliğin tanınmasını ve yayılmasını sağlayan, Hamdan El-Hasi-
bi olmuştur. Hamdan El-Hasibi İbn Nusayr'a ait fikirleri ge-
liştirmiş ve büyük oranda sistemli bir hale getirmiştir. Nusay-
ri kaynakları içerisinde merkezi kitap, Hüseyin b. Hamdan el-
Hasibi'ye izafe edilen *Kitab-el Mecmu*'dur. Nusayri öğretileri-
nin temel inançları ve felsefi ayrıntıları bu kitapta toplanmış-
tır. Nusayri inancı gerek tarihsel kökeni gerekse kurucularının
geçmişleri ve ortaya koydukları inançları nedeniyle Batını bir
akım olma özelliği göstermektedir. Nusayri Aleviler, İslâm'ın
Sünni mezhebinden farklı olarak Kuran-ı Kerim öğretilerini
batın-zahir sistemi içinde yorumlar, “Sünni Ortodoksinin yü-
zeysel resmîyetinin tam tersi bir yapıda, hem gizli (batını) hem
de resmî (zahiri) yollarla ibadet ederler” (Stokes, 1996: 194).
İnançlarını batın-zahir ikiliği düşüncesine dayanarak ifade et-
meleri, ilk Halife'nin Hz. Ali olması gerektiğine dair inançla-

1 Bu tanım başta Bektaşiler ve Kızılbaşlar olmak üzere Anadolu'da yaşayan Türk
ve Kürt kökenli tüm Alevi grupları kapsamaktadır.

Cem töreni için toplanan Nusayri erkekler.

rı ve Anadolu Alevileri gibi Hz. Ali'yi tanrının yücelttiği, insanî değerlerden de üstün değerler taşıyan kozmik, mitolojik bir varlık olarak düşünmeleri, onları Sünni Müslümanlardan ayıran en önemli farklardır.

Nusayri Alevilerin dinsel bayramlarında ve törenlerinde şeyhler (dedeler) önderliğinde cem toplanır ve ibadet edilir. Kuran-ı Kerim'in muayyen surelerinden ayetler okunur, dinî vaaz verilir. Kendi mezheplerine özgü dinî öğretiler okunur, aktarılır. Törenleri camide değil evlerde yapılır. Hz. Ali'nin Emeviler zamanında Necef'te bulunan bir caminin mihrabında namaz kılarken öldürülmesi, Ehlibeyt'e cami minberlerinden verilen emirlerle zulüm edilmesi, onların camiye girmelerine izin verilmemesi ve camilerde Hz. Ali ve Ehlibeyt'e hakaret niteliğinde sözler söylenmiş olması nedenleriyle Nusayri Aleviler camilerden uzaklaşmış, kendilerine alternatif ibadet merkezleri oluşturmuşlardır.² Evliya olarak kabul edilen kişilerin türbeleri ve Hz. Hıdır (Hızır) makamı, Hatay Nusayri Alevileri'nin 'Ziyaret' olarak adlandırdıkları alternatif ibadet merkezleridir. Anadolu Alevileri'nin cem törenlerinde kadın-erkek beraberken, Nusayrilerde ayrıdır. Anadolu Alevilerinden farklı olarak törenlerde sadece reşit erkekler bulunur. Fakat cem töreni için gereken hazırlık aşamalarında kadın ve erkek beraber çalışır.

2 Bkz. Galip Et-Tavil, 2000; Sönmez, S. ve İbrahim, Y.a., 1999.

Harbiye'deki Alevilerin kutsal ziyaretgâhı Hızır makamını çocuğuyla beraber ziyaret eden bir Nusayri kadın.

*Hızır makamında Kuran-ı Kerim'den sureler okuyan bir Nusayri şeyhi.
(Atlas dergisi, Temmuz 2001)*

İslâm'ın Caferi mezhebinden gelmeleri, insan sevgisi ve Ali sevgisi öğretileri, tarikat sırrı anlayışı ve Hızır inancı, Nusayri Alevileri Anadolu Aleviliğine yakınlaştırmakla birlikte, muhteva açısından iki cemaat arasında farklılıklar görülmektedir. Nusayri Aleviliği gerek din tarihi, gerek öğretileri-dinî ritüelleri, dili ile gerekse dayandığı sosyal grup açısından Anadolu Aleviliğinden farklıdır. Anadolu Aleviliğinden daha 'derin' bir etnik-dinsel topluluk özelliği yansıtırlar. Her ikisinin de teolojisi İslâm teolojisine dayanmakla birlikte, Nusayrilığın teolojisi, Anadolu Aleviliğine göre daha güçlüdür. Anadolu Aleviliğinin temel felsefesi olan 'enel hak' öğretisi Nusayri Alevilerde yerini 'ehli hak'a bırakır.³ Nusayri Aleviler dinsel öğretileri hakkında Kürt ve Türk Alevilerden daha fazla bilgi sahibi oldukları inancındadırlar, bu nedenle kendilerini onlardan farklı görmektedirler (Andrews, 1986). İbadetlerine Anadolu Alevilerinininkinden daha koyu dinsel bir hava hâkimdir. Anadolu'daki sazlı-sözlü kültürel ortam da, göçebe yapı da Nusayri Alevilerde yoktur. Sosyal ve dinsel yaşamda şeriat kurallarını benimsememek, Ehlibeyt sevgisi, Nusayrileri Anadolu Alevileri gibi İslâm'ın Şii mezhebine yaklaştırmaktadır. Ancak inanç itibariyle Sünniler kadar Şiilere de uzaktırlar.

Tarih boyunca horlanan, inanışlarından dolayı baskı ve aşağılama ile karşılaşan Nusayriler, çok kere yaşadıkları topraklara egemen olan baskıcı Ortodoks inançlı yönetimlere karşı, ibadetlerini, törenlerini, geleneklerini gizlilik içinde yürütmüş, sır tutmayı zorunlu ve kutsal saymışlardır (Arıngberg-Laanatza, 1998; Olsson, 1998; Uluçay, 1999). "Türkiye'de Kemal Atatürk'ün, Suriye'de ise Fransızların izlediği politikalar, Türkiye ve Suriye Alevilerinin kendi toplumlarında bir miktar nüfuz kazanmalarının yollarını açmıştı" (Arıngberg-Laanatza, 1998: 195). Cumhuriyet'in laiklik ilkesi inanç ve ibadettele-

3 Enel Hak felsefesine göre evren ve Tanrı birdir ve insan bu gerçekliğin yansımasıdır. Tasavvufta Tanrı ve evren bir bütün olup ezeli ve ebedidir. Fakat tek tanrılı dinler evrenin dışında, evrenden bağımsız bir Tanrı anlayışını beraberinde getirir (Durdu, 2002). Nusayri Aleviler de insanın konumunu bu çerçevede yorumlamakta, kendilerinin sadece Allah'a ve onun doğrularına inanan bireyler olduklarına inanmaktadırlar.

Cem töreni bitmiştir. Herkes payına düşen bayram yemeğini alarak evine dağılır.

rini daha rahat yürütmelerini sağlamıştır. Dinsel geleneklerini sürdürme ve yerine getirme konusunda zorluk yaşamadıklarını, engellenmediklerini düşünmektedirler.

Ali (43, E, lise m., Samandag) dinsel ritüellerini nasıl gerçekleştirdiklerini şöyle anlatmaktadır:

Biz bayramlarda olsun adaklarımızda olsun adak adarız ve cem yaparız. Bu geleneği sürdürmeye çalışıyoruz, çocuklarımıza aktarıyoruz. Tabii çocuklardan dinî inancı çok sağlam olmayan varsa da namazı öğreniyor. Cemlerde din büyüklerimiz gelir. Cemi genelde evlerde yaparız, isteyen denizdeki türbeye de gidiyor, orayı mekân olarak kullanıyor. Din büyüklerimizle cemde karşılaşırız, onları her ev kendi cemine davet eder. Bunun dışında dinî konularda akıl danışmak isteyen şeyhin evine gidebilir... İbadetimizi Arapça yapıyoruz... Dinî ibadetleri gerçekleştirmede çok eskiden zorluk çekiliyormuş... Dedelerimiz eskiden burada çok gizli yapmak zorundalarmış ibadetlerini ama şimdi Alevilerin de gittiği camiler var, hatta birçok cami imamı bi-

zim şeyhlerimizden, burada... Eskiden biz ilkokuldayken Sün-niler bizi iteklerdi, kovalardı,⁴ gençler şimdi rahatlar, dinlerini Türkiye'nin her yerinde icra edebilirler - tabii eğitim seviyesi çok düşük olan köyleri bir tarafa bırakırsak. Okullardaki din dersinin şu andaki durumunu beğenmiyorum. Arabistan'da, Alevileri de, Budist Filipinlileri de namaz saati gelince camiye zorla sokuyorlar. Burada da benzer, Alevilere Sünni inanç öğretiliyor. Alevi tarihini yansıtmıyor, Sünni hegemonyası var. Eğer doğru şekilde herkesin dinini öğrenebileceği şekilde okutulsa sevinirdik, şimdi aydın münevver bir hoca din kursu açsa ben giderim ama bağnazlık yobazlık olmaması şartıyla.

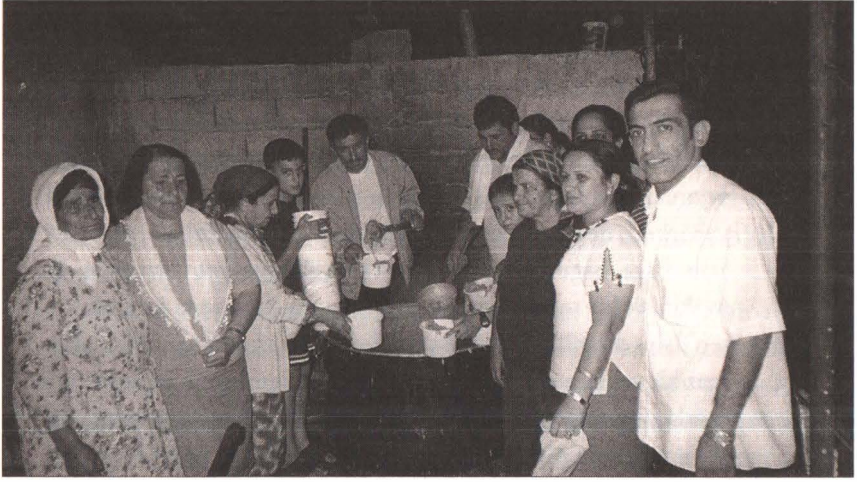
Sami (70, E, ilkokul m., Samandağ) dinsel pratiklerini eskiye oranla daha rahat icra ettikleri kanısındadır:

Biz Alevi koluna bağlıyız, Hz. Ali'nin tarafını tutarız, onun öğretilerine sahibiz. Diğer Müslümanlardan farkımız bu ama imana gelince kimse Allah'a, peygambere bizim kadar iman etmez. Eskiden Aleviler camiye gitmezdi ama Cumhuriyet kurulduktan sonra camiye gidilmeye başlandı. Şimdi herkes hür, isteyen camiye gider. Eskiden korkarlardı gitmeye, zaten bizde camiye gidilecek diye bir şart yok, Allah'a istediğin zaman istediğin yerde iman edersin. Biz cemlerimizi ya evde ya da Hıdır'da yaparız.

Ali (65, E, ilkokul m., Antakya) ibadet biçimlerini şöyle anlatmaktadır:

Bizim din görevlerimiz hem Batuni hem zahiri yapılıdır. Kuran-ı Kerim'in esasına göre zahiri iman yapılıdır, ibadetimiz Arapça-

4 Hatay'da toplumsal ilişkiler elbette sınıf farklarından da etkilenmektedir. Hataylı Sosyolog Müslüm Kabadayı (2001), bölgede yaptığı araştırma sonucunda Antakya'da '30'lu yıllarda her dinden ve millettten insanın bulunduğu ve edebiyat sohbetleri yaptıkları kahveler, dernekler, kulüpler gibi mekânların bulunduğunu belirtmiştir. Örneğin, Sakarya kahvesinde Türkler, Araplar ve Hristiyanlar birlikte oyun oynar, sohbet eder, hatta konser ve tiyatro bile düzenlenmiş. Mesirelerde, genellikle Antakya parkında (eski adıyla Ziraat Bahçesi) her topluluktan insanlar biraraya gelirlermiş. Bu da kent merkezinde yaşayan ve daha elit bir kesimi temsil eden insanların yukarıda anlatılan sıkıntıları pek yaşamadığı izlenimi bırakmaktadır.

Nusayrilerin dini bayramları akrabaların ve tanıdıkların buluşması için bir vesile olmaya devam ediyor.

Cem törenine katılmayan kadınlar tören için gereken tüm hazırlıkları erkeklerle beraber yürütürler.

dır, anadilimizle. Hem bize ait Batını inançlarımız var, bunlar bize aittir. Hem Hz. Peygambere, Kuran-ı Kerim'e, Ehlibeyt'e, İslâmiyet'e en çok inanan insanlarız. Sünniler bizden iyi Müslüman sayılmaz, kabul etmeyiz. İslâmiyet'in felsefesine en çok biz sahip çıkarız, bu ayrımcılık ortaya atılınca bizi Müslüman saymazlar... Bizim felsefemizde namazı, yürürken, yolculuk yaparken, ne zaman istersen kılarsın. Sözlü olarak da yaparsın. Yobazlığa, bağnazlığa, yasaklara pek ehemmiyet vermeyen demokratik bir toplumuz. Türklerin çoğu da namaz kılmaz. Zaten aşırı dincilik felsefesi yayıldı, dinî karşı tarafa cihat, düşmanlık şekline çevirenler var, kendisinden başka insanları insandan saymıyorlar, Sünni kesim kendini camide gösterir. Ramazan ayında Aleviler oruç tutmaz derler ama çoğumuz tutar. Ama bizim felsemizde baskı yok, tutarsa Allah için tutar, tutmazsa kimseden korkmaz. Sünni kesimde oruç tutmayan, tutarmış gibi kendini gösterir, gizli saklı yer. Bu yüzden Aleviler daha demokrat. Ama burada baskı yok tabii.

Hatay'da Nusayri Alevilerin topluluk olarak bütün dinsel inançlardaki tutuculuğa karşı bir tavır sergiledikleri görülür. Görüşülen kişiler eski kuşakların dinsel pratikleri yerine getirirken kendileri kadar özgür olmadıkları konusunda hemfikirler. Eskiden Hatay'da Sünniler ve Aleviler arasında bazen aktifleşen ama genelde pasif bir gerilimin olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde bu iki topluluk arasındaki önyargılar eskiye oranla azalmış, ilişki yumuşamış ve birbirlerine daha çok yakınlaşmışlardır.

Son zamanlarda apartmanlaşma ile birlikte kentte yaşayan bazı Aleviler evlerinde cem töreni yapma imkânı bulamadıklarını belirtmekte, mekânsal kısıtlılık dolayısıyla cemevi ihtiyacından bahsetmektedir. Mesela, Bedia (28, K, lise m., Antakya) "Hatay'da din konusunda hiçbir sıkıntı ile karşılaşmıyoruz ama cemevi gibi bir yere ihtiyacımız var. Mesela bir türbemiz onarılmış. Bunu, Affan'ı Koruma Derneği hayırsever, zengin Alevi vatandaşlardan yardım alarak yapmış. Türbeyi cenazelerin yıkanacağı, başsağlığı alınacağı, gençlerin kitap okuyabilece-

gi bir kitaplığın kurulacağı bir yer haline getirmişler. Devletten bir yardım yapılsa, Diyanet İşleri Başkanlığı buna da el atsaydı, yardım yapsaydı tabii iyi olurdu”, demektedir. Nusayri Aleviler genelde dinî ibadetlerini gerçekleştirmede devletin yeterli ortam ve olanağı sağlamadığını düşünmektedirler. Yine de devletten daha çok manevi yönde beklentileri vardır, temel istekleri Alevi mezhebinin karalanmaması ve diğer dinsel topluluklar gibi saygı görmesidir.

Nusayri Alevilerin tarihsel olarak cemevi gibi özel bir dinsel ibadet mekânları yoktur. Cemler eskiden kendi evlerinde toplanırken, bugün daha geniş mekâna sahip olan türbelerde de toplanmaya başlanmıştır. Cemevi ihtiyacını belirtmeleri Anadolu Alevileri ile bir etkileşimlerinin söz konusu olduğunu göstermektedir. Bu sıkıntı kırsal kesimde yaşayanlar tarafından ifade edilmemektedir. Kırsal kesimde evler genellikle bahçeli ve geniş olduğundan mekânsal bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Genelde camiye gitmeyen Aleviler, mekânsızlık nedeniyle bazı mahallelerde cenazelerini Sünnilerin yaptığı gibi camiden kaldırmakta ya da geleneksel cenaze törenleri yerine mevlit yapmaktadırlar. Bazı Antakyalı yani kentli Aleviler, Sünni namazını bilmeyi, camiye gitmeyi veya mevlit okutmayı Sünnilerle birarada yaşamanın gerekleri olarak yorumlarken bazıları bunun asimile olmak anlamına geldiği fikrindedir. Samandağ’da bu türden tartışmalara pek rastlanmamaktadır. Buradaki Nusayriler, Sünni köylerine uzak düştüklerinden ve aralarında komşuluk ilişkisi olmadığından Sünni tarzda namazı bilmenin gerekli olmadığını düşünmektedirler. Alevilerin Sünnilerle dinsel ortamda biraraya gelmelerinin vesilesi çoğunlukla cenaze törenleridir. Fakat Hatay’da daha önce de üstünde durulduğu gibi genelde rastlanan durum farklı topluluktan insanların birbirlerinin cenaze törenlerine doğrudan katılmamaları, başsağlığına gitmeleridir. Kıscası Sünni tarzda ibadeti bilme gerekliliği Sünnilerle iletişim derecesine göre değişmektedir. Kentte yaşayanlar, Sünnilerle içiçe oturduğundan bazı kişiler bunu gerekli gördüklerini ifade etmişlerdir.

Hatay'da yaşayan Sünni ve Alevi topluluklar arasında iletişimin bir örneği de dinsel bayramlar ve bayram yemekleridir. Aleviler Sünni ve Hristiyan tanıdıklarını, arkadaşlarını cem yapılan odaya almasalar da dinsel törenlerine ve cem töreninden sonra verilen yemeğe davet ettiklerini belirtmişlerdir. Alevilerin dinsel ibadetlerinin gizliliğine rağmen farklı dinsel inanca sahip insanları dinsel törenlerine davet etmeleri, Hatay'da etnik ve dinsel toplulukların birbirleriyle iletişim ve uzlaşmaya dayalı bir geçinme mekanizması geliştirmelerinin bir göstergesidir. Hatta Nusayri Alevilerin büyük bir çoğunluğunun, özellikle kırsal kesimde ve Sünni topluluğa uzak mahallelerde yaşayanların okullarda verilen din dersini tamamen gereksiz bulmalarına karşın, Sünni toplulukla içiçe yaşayan birkaç kişi onların ibadet biçimlerini ve geleneklerini öğrenmenin yararından bahsetmişlerdir:

Örneğin Nahide (45, K, lise m., Antakya) Sünni ve Alevilerin birarada yaşamalarından dolayı çocukların okullarda Sünni namazını öğrenmesinin faydalı olabileceğini düşünmektedir.

Antakya'da rahatız, ibadetimizi istediğimiz gibi yaparız. Dışarıda böyle değil, Antakya dışında biraz katı insanlar var. Kızımın yurt hakkı bitince özel yurda taşınmak istedi, ama yurdu çalıştıranlar dinciydi... Gençler biz gibi, çok namaz kılmaz ama dine yakın... Okullarda okutulan din dersi fena değil. Çocuğun namaz kılmasını öğrenmesi iyi, faydalı olur; hem bizimkini hem o namazı öğrensin. Her millettten insan var burada, davet edilince bir şey bilmezsek tuhaf oluyoruz.

Nusayri Alevi kadınlar, dinsel pratikleri dinî bayramlarda cem yapılacak evlerini temizlemek, törenlerde ya da adaklarda yemek pişirmek, türbeleri ziyaret etmek ve oğullarını 'Kitabel Mecmu'da toplanan öğretileri öğrenmeye teşvik etmek olarak algılamaktadırlar.

Yavuz Sultan Selim'in Alevilere karşı baskıcı tutumundan ve günümüzde bile tam anlamıyla kırılmayan, Alevilerin dinsiz, kâfir olduğu isnadından kaynaklanan sebeplerle ve korkularla, Nusayri Alevi tarikatları 16. yüzyılda dinsel kimliklerini

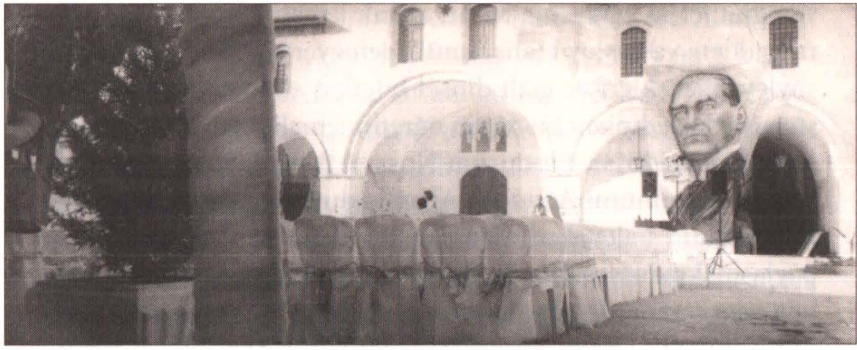
ve öğretilerini yaymama kararı alarak kapalılaşmıştır. Kadınların şiddete ve baskıya tahammül edemeyerek Alevi olduklarını söyleyebilecekleri ve gizli dinsel bilgileri aktarabilecekleri düşüncesiyle kadınlara bu öğreti öğretilmemekte ve cem törenine alınmamaktadırlar. Bu durum Nusayri Alevi kadınlarının toplumsal konumunu Anadolu Alevi kadınlara göre daha düşük kılmaktadır. Fakat kadınlar yine de kamusal alanı erkeklerle paylaşmaktadırlar. *Kitâb-el Mecmu*'da yer alan öğreti okunurken cem töreninde yer almamalarına rağmen yemek yapma ve cem yapılacak ortamı düzenleme gibi bütün hazırlıkları erkeklerle beraber yürütmektedirler. Ayrıca, Nusayri Alevi kadınlar genç-yaşlı ayrımı olmaksızın tanıdıklarıyla, akrabalarıyla ve misafirleriyle aynı mekânı paylaşabilmekte, genç kızlar ister tanıdık ister yabancı olsun erkek misafirleri ağırlamaya yardımcı olmakta, onlarla aynı mekânda oturup sohbet edebilmektedir. Bu konuda kır-kent ayrımı ya da kuşak farkı yoktur.

Selva (55, K, ilkokul m., Antakya) dinsel pratiklerini şöyle aktarmaktadır:

Dinime bağlıyım. Biz camiye gitmeyiz. Beş tane bayram yaparız. Oğullarıma din öğrettiririm. Adaklarda, bayramlarda çalışırım, şeyhleri bayramlarda ziyarete giderim. Onlar bizim bayramımıza gelir. Tabii Arapça konuşuruz. Cemlerimizi evlerimizde yaparız. Kimse karışmaz zaten herkes davet edilmez cemlere. Sadece davet ettiğimiz Aleviler gelir.

Arap Hristiyanlar

Hatay'da yaşayan Ortodoks Arap Hristiyanlar dinsel pratiklerini kadın-erkek ayrımı olmadan kilise törenlerine katılmak, düğün ve cenaze törenlerini kilisede yapmak diye tarif etmektedirler. Kilise Vakfı'nın iş ve sorumluluklarını üstlenen kişiler ek olarak cemaatin dayanışmasını güçlendirmeyi de dinsel görev edinmişlerdir. Dinî ritüeller, özellikle Kilise Vakfı'nın güçlü olduğu Antakya'da topluluk bilinçlerini korumaya yardımcı olmakta ve günlük yaşamın bir çatısını oluşturmaktadır. Ki-

Antakya Rum Ortodoks Kilisesi'nde düğün öncesi hazırlıklar.

lise, vakfın öncülüğünde topluluğun iç dayanışmasını ve diğer kiliselerle iletişimi kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Sadece vakıf üyeleri değil, topluluk üyeleri de bu dayanışmayı aktif olarak desteklemektedir. Burada, 'inşacı' etnisite modeline uygun olarak, grup içi dayanışmaya dayalı bir cemaat kimliği kurgulanmaktadır. Dışarıdan gelen misafirleri ağırlamak, yoksulların ihtiyaçlarını sağlamak gibi faaliyetlerde bulunan bir kadın kolu kurulmuştur. Kadınların gerek dinsel gerekse toplumsal açıdan topluluk içinde erkeklerle, Müslümanlara göre daha eşitlikçi bir ilişki içinde ve daha özgüvenli oldukları söylenebilir. Samandağ Kilisesi Vakfı'nın Antakya'daki kadar aktif çalışmadığı ve gelirinin yüksek olmadığı belirtilmektedir.

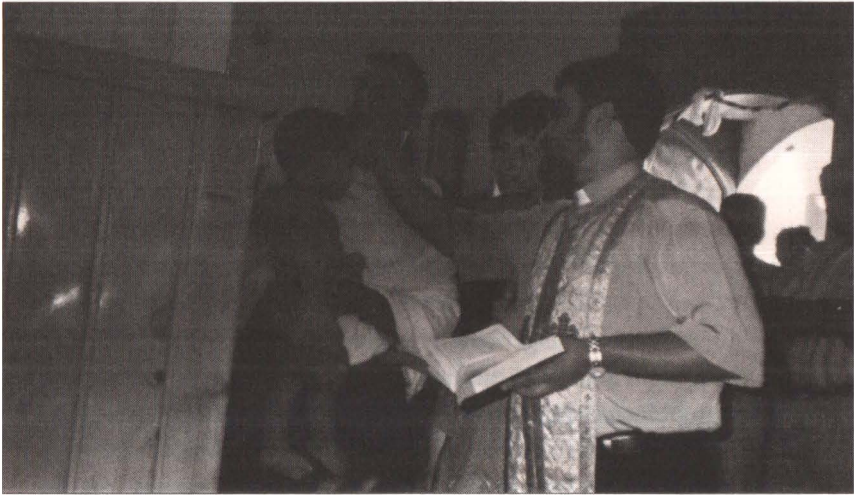
Kilise Vakfı ile sıkı ilişki içinde olanlar için dinsel ritüeller aynı zamanda sosyal dayanışma aracıdır. Ancak köy kökenli olup da kente göç edenler ve daha yoksullar için din sadece ibadet anlamına gelmektedir. Bütünsel bir yapıymış gibi görünse de, topluluk içi sınıfsal farklılıkların, üyeleri arasındaki ilişkiyi şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Kilise ile kurulan bağ, gelir düzeyine göre değişmektedir. Kilise ve vakfı ile daha yakın bağ kuranlar, dinsel pratiklere de farklı yaklaşmaktadır. Antakya'da yoksulların ve kente yeni göç edenlerin Kilise ve Vakfı ile, dolaşısıyla cemaat ile pek haşır neşir olmaması, Samandağ'da ise Kilise Vakfı'nın çok etkin çalışmaması nedeniyle, dinsel pratikler sadece dinsel ritüeller üzerinden tanımlanmaktadır.

Kilise Vakfı üyesi Mişel (35, E, lise m., Antakya) dinsel görevlerini şöyle ifade etmektedir:

Dinî görevlerimizi yerine getirmek için okumak isteyen gençlerimize yardım topluyoruz; evi olmayan, hasta olan insanlara yardım; okuyacaklara burs, hastaneye götürme, ilaç alma gibi yardımlarda bulunuyoruz... fakirlerimizi pek dilendirmeyiz. Bizim cemaatin evleri vardır, orada kalırlar, bizimle aynı seviyeye gelmeleri için yardımcı oluruz... Ben kilisenin müteveli heyeti üyesiyim. Din büyüklerimizle kilisede sık sık görüşüyoruz, müteveli heyetinde olduğumuz için. Dinî ibadetlerde Arapça kullanıyoruz, Türkçe açıklama yapıyorlar.

Samandağ'da yaşayan Meryem (62, K, ilkokul m.,) dinsel pratiklerini şöyle anlatmaktadır:

Biz gidebildiğimizde kilisede, gidemediğimizde evde dua ederiz. Sabah, akşam ve yatmadan önce sela getiririz, dua ederiz. Gençler kiliseye girer ama 5 kelime bilmezler. Selamımızı evde de yaparız. Papazı bayramlarda, düğünlerde, cenazede kilisede görürüz. Önemli bir şey varsa, bir şey duyuracaksa, ken-

Samandağ Ortodoks Kilisesi'nde bir vaftiz töreni; Samandağlı Ortodoks Hristiyanlardan oluşan coşkulu bir kalabalık törende bebeğin ailesine eşlik ediyor.

disi gelir. Dinî ibadette Arapça kullanırız. Çocuklara Türkçe açıklamalar da yaparlar.

Hem Antakya'da hem Samandağ'da gençler çoğunlukla pazar ayinlerine katılmaktadır. Bu ayinler dinsel pratikleri öğrenmelerine katkıda bulunmakla kalmamakta, gençleri sosyalleştirmekte ve birbirleri ile bağlarını güçlendirmektedir. Gençlerin yabancılık duymaması için ayinler hem Arapça hem de Türkçe yapılmakta ya da en azından gençlere Türkçe tercüme yapılmaktadır. Ayinde Arapça'dan Türkçe'ye geçiş, gençlere de hitap edebilen ve güncellenebilen dinin dinamizmine bir örnek teşkil etmektedir. Hristiyan çocuklar okullarda verilen din dersine devam etmeme hakkına sahiptirler. Bazı Arap Hristiyanlar bu derslerin okullar tarafından değil cemaatler tarafından verilmesi gerektiğini savunurken, bazıları bu konuda konuşmak bile istememekte, sakıncalı bulmaktadır. Din dersinden muafiyetleri nedeniyle, bu ders onlar üzerinde (Alevilerin aksine) herhangi bir baskı yaratmaz.

Süheyla (28, K, üniversite m., Samandağ) dinsel yaşantılarının da sahip oldukları rahatlığı ve dinsel pratiklerin gençlere nasıl öğretildiğini şöyle anlatır:

Dinî ibadetleri gerçekleştirmede hiçbir zorluk çekmedim. Samandağlılar gayet anlayışlı, Antakya'da da böyle. Bayramlarımızda, paskalya bayramında gece yarısı kiliseye gidiyoruz. Mesela ekipler çıkıyor ama tamamen güvenliğimiz için. Gençler daha sıcak bakıyor kiliseye; hafta sonları toplanmış oluyorlar. Aslında maksat toplanıp eğlenmek. Papazdan ders alıyorlar, dua falan öğreniyorlar. Daha sonra çay içiliyor, pasta yeniyor. Bazen parti düzenliyorlar, doğum günü olan kutluyor. O nedenle gençler iyi yaklaşıyorlar. Çok inanmayanlar bile, ilgili şeyleri, dinin nerden geldiğini, İncil'in kısımlarını öğreniyorlar. Yani evde öğrenemediklerini orada öğreniyorlar. Okullarda verilen din eğitimi tamamen gereksiz bir şey; Müslümanlık için de, Hristiyanlık için de tamamen gereksiz. Kendi öğrenebilir, onun yeri okul değil. Biz zaten derslere girmiyorduk.

Basil de (36, E, üniversite m., Antakya) gençlere din eğitimi-
ni okulun değil kilisenin vermekte olduğunu, Antakya'da din-
sel ibadetlerle ilgili hiçbir zorluk çekmediklerini belirtmektedir:

Dini ibadetlerimize kimse müdahale etmiyor. Hiçbir zorlukla karşılaşmıyoruz. Dinler yavaş yavaş yozlaşıyor. Dine karşı bir soğukluk var. Biz bunun önlemini şu şekilde aldık: İsa Mesih Aramice konuşuyordu, Arapça ya da İspanyolca konuşmadı, biz de İstanbul'da İncil'in Türkçesini bastırdık. Peder bir genç okuduğu metni söyler ve genç de Türkçe İncil'den tekrarlar. Hristiyanlar din dersine girmiyor, o Talim Terbiye Kurulu'na kalmış, bu konuya pek girmeyelim.

Bazı Hristiyanlar okullarda verilen din dersinin kitap sahi-
bi tüm dinleri kapsaması gerektiğini düşünürken, çoğunluk bu
dersi gereksiz ve adaletsiz bulmaktadır.

Hristiyanlar arasındaki dayanışma kilise törenlerine katılı-
mı da artırmakta ve gençlerin kiliseye daha sık gelmelerini sağ-
lamaktadır. Kilise, topluluk üyelerinin sosyalleşmesine de kat-
kıda bulunmaktadır. Dinsel pratikleri tarif etme açısından kır
ve kent arasında büyük farklar bulunur. Kentte yaşayan Hı-
ristiyanlar kendilerini dünyanın Kudüs Kilisesi'nden sonra en
önemli ikinci kilisesinin üyesi olarak algılamaktadırlar. Saman-
dağ Rum Ortodoks Cemaati ise Antakya'daki kadar örgütlü ve
aktif değildir.

Ermeniler

Ermenilerin etkin bir kilise vakfı bulunmamaktadır. Bu ne-
denle dayanışmaya dayalı bir örgütlülükte kilisenin Arap Hıris-
tianlardaki gibi etkili olduğu söylenemez. Diğer Ermeni kili-
seleri ile diyaloga sahip olsalar da kilise vakfı aktif çalışmamak-
tadır. Bunun etkisi ile dinsel pratikleri arasında kilise vakfını
desteklemeyi de önemseyen kentli Arap Hristiyanlardan farklı
olarak, sadece inançları ve ibadetleri doğrultusunda yaptıkları
faaliyetlerden söz etmekte ve ibadetlerini köylerinde hiçbir so-
run yaşamadan gerçekleştirdiklerini belirtmektedirler.

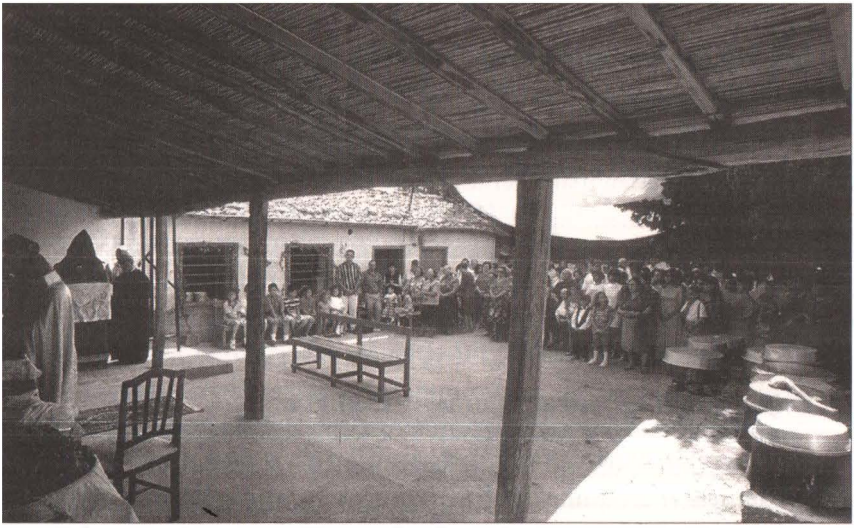
Mikayel (42, E, lise m.) dinsel pratikleri konusunda şöyle demektedir:

Dinî görevlerimizi yerine getiriyoruz. Kiliseye gidiyorum ayinlerde. Her hafta gitmiyorum, zaten her hafta ayin olmuyor. Papaz iki haftada bir İskenderun'daki kiliseye gidiyor. Papazı ayinde olsun, köyde olsun sürekli görüyoruz. Ayinlerimiz, ilahilerimiz tabii Ermenice'dir, papaz Ermenice konuşur. İbadetimizle ilgili hiçbir sıkıntı yok.

Linda da (24, K, ilkokul m.) benzer şekilde "Dinime bağlıyım, kiliseye giderim, dua ederim. Kilisede ibadet ederiz, pazarları ayine gideriz. Din büyüğümüzle sık sık görüşürüz, eşi bize oturmaya gelir, biz onları görmeye gideriz. Dinî ibadet Ermenice oluyor, ben anlamadığım için Türkçe de tekrarlandığı oluyor" demektedir. Görüşülen kişiler çoğunlukla dinlerine bağlı olduklarını, kilise törenlerine katıldıklarını ve ibadet ettiklerini belirtmişlerdir. Fakat pazar günü yapılan ayinlere tüm köylüler katılamamaktadır. Özellikle erkekler yetiştirdikleri narenciyeyi satmak için şehirdeki marketlere veya pazarlara gitmeleri nedeniyle bu ayinlere katılamadıklarını belirtmişlerdir. Köyün müteveffa papazı Der Serope, erkeklerin pazar günü yapılan ayine katılamamalarını şöyle yorumlamaktadır:

Yaşamak için namazdan önce çalışmak gerekir. Ziyarete, kiliseye gidip mum yakarsın, 10 vakit okursan aynı, üç vakit okursan aynı. Eğer beş çocuğun varsa, gelip pazar günü kilisede beni dinleyeceğine, git, ben senin yerine dua ederim derim. Tembellik yoksulluk her tarafı sarmış, açlık çekip suç işleyeceğine kiliseye gelme.

Gençler kiliseye yaşlılar kadar sık gitmemekle beraber dinlerine bağlıdırlar, bayram ayinlerini kaçırmazlar. Gençler dinlerini kilisede verilen eğitimle almaktadırlar, ancak Arap Hristiyanlardan farklı olarak, köyde herkesin birbirini tanıması, genç sayısının az olması ve kilisenin haftalık ayinler ve bayramlar dışında faaliyetinde bulunmaması nedeniyle gençleri kili-

*Keşkek veya Üzüm Festivali'ni kutlamak için Türkiye'nin her tarafından Vakıflı köyüne akın eden Ermeniler ve kilisenin eski ön avlusunda ayin.
(Vakıflı köyü takvimi, 2004)*

seye çekmeye yönelik ek bir çaba söz konusu değildir. Ayrıca köydeki genç sayısının çok az olması nedeni ile gençler köyde sıkılmakta, Samandağ'da oturan diğer topluluklara mensup lise arkadaşları ile görüşmektedirler. Okullarda verilen din dersine Ermeni öğrenciler de devam etmemektedir. Bu ders hakkındaki görüşlerinde, Ermeniler de Arap Hristiyanlar gibi iki gruba bölünmektedirler. Birinci grup okullarda gençlere kendi dinleri ile ilgili temel bilgilerin öğretilmesi gerektiğini düşünürken, ikinci grup bu eğitimi gereksiz bulmaktadır.

Gabriel (59, E, üniversitem.) birinci gruba örnek teşkil etmektedir:

Burada dinî ibadetleri gerçekleştirmede hiçbir zorlukla karşılaşmıyoruz. İbadetlerimiz için istediğimizde kiliselere rahatça gidip ibadet edebiliyoruz. Gençler de dinlerine bağlılar. Köktendinciliğe kaymamak şartıyla dinlerin bilgisi verilse iyi olur ama herkese kendi dini öğretilseydi daha iyi olurdu. Münevver insan din kültürüne sahip olmalıdır. Çocuklara önce kendi dinleri sonra diğer dinler öğretilmelidir.

Mayrik (38, K, lise m.) rahatlık konusunda Gabriel'i onaylar-ken din dersi konusunda ikinci gruba katılmaktadır:

Dinle ilgili hiçbir sorun yok, ne maddi ne manevi. Gençler yaş- lılar kadar dinî ibadetlerini yerine getirmiyorlar, ama dinî bay- ramlarda mutlaka herkes gider. Yaşlılar her pazar ayini ve dinî bayramları takip eder. Okulda din dersi okutulmamalı, çün- kü aileler öğretiyor. Eğitim ile din ayrı şeyler, birarada oku- tulumamalı.

Diğer Dinlerle Benzerlikler ve Farklılıklar

Nusayri Alevilerin, Arap Hıristiyanların ve Ermenilerin dine yükledikleri anlamların, dine bakış açılarının gündelik haya- ta benzer şekilde yansıması ve her üç topluluğun dinin tutucu- luk boyutunda aşırı vurgulanmasına karşı olmaları onların ili-şkilerini belirleyen ve birbirlerine yaklaştıran etmenlerden biri- dir. Hatta bu yakınlaşma sonucunda dinsel ritüellerde de etki- leşim söz konusudur.

Topluluklar arasındaki etnik-dinsel farklılıklar, toplulukla- rın birbirlerine önyargılı yaklaşımlarına ya da birbirlerini dış- lamalarına hatta baskılamalarına sebep olabilir. Hatay'daki top- luluklar da, diğer toplulukların dine bakış açılarındaki benzer- lik ve farklılıklara, aralarındaki sınırları (biz-öteki) belirleyen etmenler olarak atıfta bulunmaktadır. Onlar için başka dine mensup kişilere saygılı ve hoşgörülü olup olmamak kurulacak ilişkinin niteliğini temelden belirlemektedir.

Her dinin kendine özgü bir yapısı olduğundan Nusayri Ale- vilere ve Hıristiyanlara farklı sorular sorulmuştur. Nusayri Ale- vilere "Müslümanlığın hangi koluna bağlısınız ve diğer Müslü- manlardan farkınızı nasıl tanımlarsınız?", "Sizden başka Alevi- ler var mı; bunlarla benzerlikleriniz ve farklarınız nelerdir?" so- ruları yöneltilmiştir.

Hıristiyanlara "Ayinlerinizde hangi dili konuşuyorsunuz?", "Hangi kiliselere gidersiniz? Kiliseler arasında nasıl bir fark gö- rüyorsunuz?" ve "Bir Hıristiyan grubu olarak kendinizin dün-

yadaki veya Türkiye'deki diğer Hristiyanlardan farkını ve benzerliklerini nasıl tanımlarsınız?" soruları sorulmuştur. Ayrıca, her üç topluluğa da "Hatay'da yaşayan Nusayri Aleviler ve Hristiyanlar arasında çeşitli benzerlikler var mıdır?", "Antakya'da inanç ve kültür olarak sizden farklı olan topluluklarla ortak kutladığınız bayramlar ve ortak kullanılan dinî mekânlar var mı? nelerdir? Bunların ortaklığına nasıl/kim karar verdi?" soruları sorulmuştur.

Her üç topluluk da, etkileşim sonucu zamanla dinsel ritüellerinde bile benzerlikler oluştuğunu, dinsel farklılıkların hiçbir çatışmaya yol açmadığını, tam tersine bir çeşitlilik sağladığını, insanların farklı dinlere mensup kişilerle yaşamayı bildiklerini belirtmektedir. Her üç topluluk da kendini dinine bağlı görmekte, fakat tutucu olmadığını düşünmektedir. Laiklik ilkesi yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır. İnançları dolaısıyla kimseyi dışlamadıklarını sadece kendilerini dışlayan ve tutucu bir tavır sergileyen Sünni inanca sahip bazı kişilere tepki gösterdiklerini belirtmektedirler. 'Dine bağlı olmak, fakat tutucu olmamak' söylemi, Türkiye Cumhuriyeti'nde 1950'lerden beri siyasi yaşamda etkili olan 'İslâmcı-laik', 'modern-gerici' ayrımından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de 1950'lerden beri laiklik uygulamasının işlerliğine sekte vurulacağı endişesi, Sünni İslâm dışındaki dinlere mensup vatandaşları 'laik', 'modern' karnatta yer almaya yönlendirmiştir.

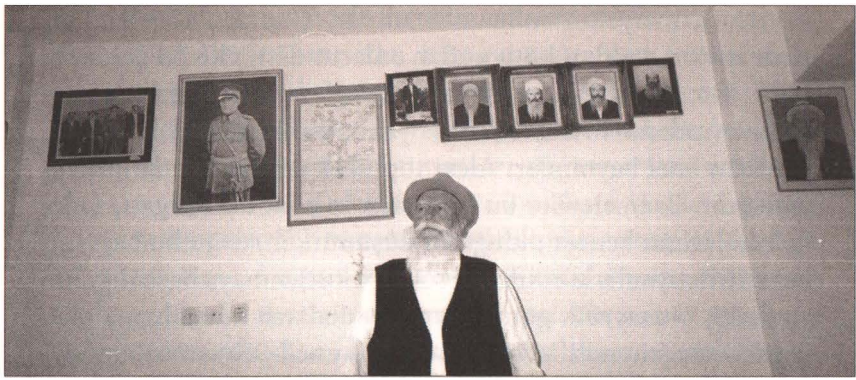
Laiklik kavramı Türkiye'de oldukça sorunlu bir kavramdır. "Bugün dünyada en kabul gören tanım şudur: Din ile devlet işlerinin ayrılması. Oysa Türkiye'de laiklik uygulaması bir ayrılık değil, bir vesayet ilişkisini anlatır ki, laikliğin bir anlamı budur: Dinin devlete (dünyevi alan) müdahale etmemesi, buna karşılık devletin dine müdahale etmesi" (Oran, 2001: 100). Bu durumda dinin devlete değil, devletin dine müdahale etmesi, aynı zamanda sadece bir dinin ülkede yaşayan diğer dinleri baskı altına almasını da engellemektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sadece İslâm'ın bir mezhebine hizmet etmesi İslâm'ın Sünni mezhebine sahip olmayan vatandaşları zor durumda bırakmaktadır. Aslında bu toplulukların laiklikten an-

ladıkları şey devletin tüm dinlere eşit uzaklıkta olması, yönetimle ilişkili olmamasıdır. Öte yandan Oran'ın belirttiği gibi laiklik, demokrasi için bir olmazsa olmazdır. 'Egemenliğin kaynağı' olarak Tanrı'yı kabul ederseniz iktidarı denetleyemezsiniz (çünkü her zaman karşınıza: "dinim böyle emrediyor" diye kesip atanlar çıkacaktır), ama Ulus'u kabul ederseniz en azından 4-5 yılda bir seçimle denetleyebilirsiniz... 'Vahiy'in hiçbir biçimde sorgulanmamasına karşılık, 'akıl' sorgulanabilir (Oran, 2001: 98).

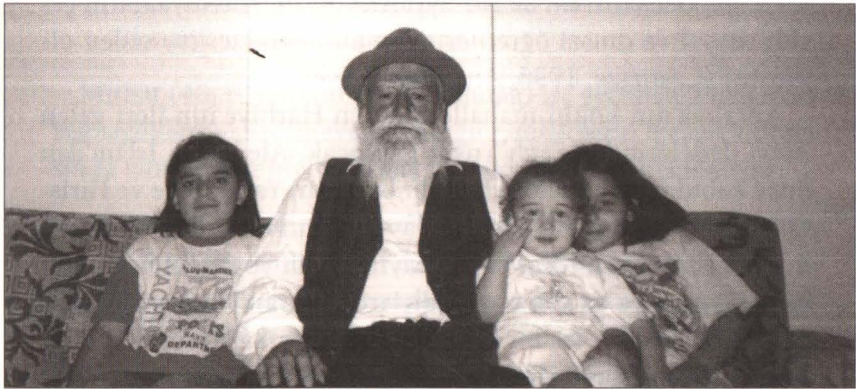
Nusayri Aleviler

Nusayri Aleviliği kendine özgü etnik-dinsel bir topluluk olma özelliği gösterir. Nusayri Aleviler Sünnilerle, Şiilerle ve Anadolu Alevileri ile inanç bakımından pek çok ortak noktaya sahip olmakla birlikte kendilerine özgü bir ibadet tarzına sahiptirler ve kendilerini her üç topluluktan farklı görmektedirler. Kendilerini Allah'a, Kuran-ı Kerim'e, Hz. Muhammed'e bağlılıkları ile Sünnilere, Hz. Ali'ye gönülden bağlı olmalarıyla Şii ve Anadolu Alevilerine yakın bulmaktadırlar. Bazı Sünniler tarafından yöneltilen "gerçek Müslüman değil" ithamını reddetmekte ve Alevi mezhebini tanımayan Sünnilere tepki göstermektedirler.

Kendilerini 'demokratik' ve 'tutucu değil' diye tanımlamakta ve bu özelliklerinin onları Sünni ve Şiilerden farklı kıldığını düşünmektedirler. Sünniliği Alevilikten ayırırken ya da kimlik sınırlarını tanımlarken kullanılan söz 'yobaz olmamak'tır. Alevileri ve Hristiyanları 'yobaz olmayan' diye tanımlarken, Sünnilerin ya da Şiilerin bu açıdan kendi içlerinde farklılıklar taşıdıklarına ve bu gruplara mensup kişilerin 'demokratik ve aydın' olabileceği gibi 'tutucu' veya 'yobaz' olabileceği de düşünülmektedir. Aleviler ile de aralarında ekonomik, kültürel ve hatta dinsel ritüeller bakımından derin bir benzerlik söz konusu değildir. Hz. Ali sevgisi ve laikliğe bağlılık dışında ortak bir yön yokmuş gibi görünmektedir. Bununla birlikte, Türkiye siyasi yaşamında, devletin gözünde ortak bir duruş sergilerler.

Nusayrilerin saygın şeyhlerinden Yusuf Eskiocak. Atatürk sevgisi bu dedenin de evinde kendini gösteriyor.

Şeyh Yusuf Eskiocak torunları ile beraber.

Bu nedenle ortak bir 'Alevi kimliği'nden söz edilebilir. Ayrıca, Anadolu Alevileri'nin de ülkenin 'ilerici - demokratik' olarak tanımlanan kesiminin bir parçası olması nedeniyle birbirlerine karşı sempati duydukları da söylenebilir.

Nusayri Alevilerin Anadolu Alevileri'nden farklılıklarını belirtmiştik. Genelde Türkiye içine göç vermemiş, bu nedenle diğer Alevilerle bire bir kültürel ilişki geliştirmemişlerdir. 'Kızılbaş' ya da 'Türk Aleviler' diye adlandırdıkları Anadolu Alevilerini daha çokkültürel bir topluluk olarak görmektedirler. Bu nedenle, yüksek öğrenim görmeyen ve toplumsal ilişkilere politik açıdan yaklaşmayan Nusayri Aleviler, kendilerini Anado-

lu Alevilerine yakın bulmamaktadırlar. Yine de, 'Alevilere' zaman zaman yapılan kötü atıflar onların da tepkisini çekmektedir. Birçok ortak gelenek ve göreneği, tarihi ve mekânı paylaştıklarından, Hristiyanları da yakın bulmamaktadırlar. Hristiyanların bazı bayramları Alevi topluluk tarafından da kutlanmaktadır. Bazı Aleviler bu bayramların aynı olmadığını, sadece isimlerinin benzer olduğunu düşünürken, çoğu bu bayramların Hristiyanlarla etkileşim sonucu kutlanmaya başladığı fikrindedir. Nusayrilik güneş, ay ve yıldızların kutsallığına olan inançla, pagan motifleriyle Ali-Muhammed-Selman üçlemesiyle Hristiyanlıkla da benzer özellikler gösterir. Nusayri Alevilerin bütün peygamberlere ve Meryem Ana'nın kutsallığına inancı da çok derindir. Bu da Nusayri Alevilerin, Hristiyanların çeşitli sosyal ve dinsel öğretilerinden etkilenmelerine neden olmuştur (Laanatze, 1998; Andrews, 1989).

Antakya'nın köklü mahallelerinden Harbiye'nin ileri gelen Alevi dedelerinden Şeyh Yusuf Eskiocak, Alevilerin İslâm'dan önce kabul edilen kitap sahibi dinlere yani Yahudiliğe ve Hristiyanlığa saygı duyduğunu, bu bayramların bu nedenle kutlandığını belirtmiştir. Kimi dinsel bayramların yoğunlukla Hristiyanlarla aynı ya da yakın mahallelerde oturan Nusayri Aleviler tarafından ortak kutlanması mekânsal yakınlığın ve yakın iletişimin etkisine işaret eder.

Nedime (24, K, lise m., Antakya) diğer topluluklarla benzerlik ve farklılıklarını şöyle açıklamaktadır:

Diğer Müslümanlardan farklı olarak Alevilik koluna bağlıyız... Alevilerden Kızılbaş var. Oniki imama inananlardan (Kızılbaş) bir aileyle İstanbul'da tanıştım. Onlar rahatlıkla Ali'nin resmini duvarlarına asmışlar. Açık açık Alevi olduklarını İstanbul'da söylüyorlar; biz bunu söyleyemiyorduk. Ama Hataylılara orada çok kötü gözle bakıyorlar. Nedenini bilmiyorum, İranlı Şiilerle bir tutuluyoruz. Bir kadın İranlı biriyle evlenmiş, çok kötü dayak yemiş. Bütün Hataylılardan da nefret ediyor. Ben bir şey diyemedim, çok kötü oldum. Sünilerin bizden farklı olarak yobaz olanları var... Ama burada

ki Sünnilerle oradaki Sünniler arasında çok fark var, buradakililer Alevileri tanıyorlar. İççe yaşıyorlar. Aynı yerden alışveriş yapıyorlar. İyice fark var. Burada da, Yayladağ'ın bir köyüne git, belki Alevileri bilmezler ama şehir merkezinde öyle bir şey yok, herkes birbirini tanıyor... Hristiyanlarla ortak bayramlarımız var. Çok yıllar önce, Sünnilerin Alevilere saldırdığı dönemde Hristiyanlar Alevileri himaye etmişler. Bu dostluk Yavuz Sultan Selim dönemine kadar dayanır. Ortak bayramlar bu dostluktan kaynaklanıyor. Bir misafir geliyor ve sende uzun yıllar kalıyor, onu himaye ediyorsun, senin bayramını kutlamaya başlıyor, gelenek ve göreneklerini alıyor. Bu çok normal. Belki buradan kaynaklı bir samimiyet var. Pek çok ortak şeyimiz de var. Bayramlarımızın çoğu ortak, inançlarımız birbirine benziyor.

Mithat (40, E, ilkokul m., Samandağ) ise geçmişten kalan anlaşmazlıkların çözülmeye başladığını, ilişkilerin mesafeli olmasında tanışıklığın büyük etkisi bulunduğunu belirtmektedir:

Biz Müslümanlığın Alevilik koluna bağlıyız. Alevilerin diğer Müslümanlardan farkı din dışında, Ali'ye bağlılık var. Bir de Alevilerde ayrımcılık yapan yok. Gerçi şimdi ayrım kalmadı, adam geliyor etini, balığını bizim dükkânlardan⁵ alıyor. Eskiden adamlar bunu düşünürdü. Şimdi düşünse de göz önüne seremiyor ayrımı, çünkü toplumdan tepki alacak.... Dışarıdan gelenlerin çoğu öğretmen, memur. Çoğu buraya ilk geldiğinde önyargıyla geliyorlar. Daha önce bildikleri gibi olmadığını öğreniyorlar. Dışardan biri buraya gelirse biz elimizden gelen yardımı yapıyoruz, bizden oraya giden kişiye kimse yardımcı olmaz. 1996'da bir öğretmen geldi akşamüstüydü, bir otel yok mu buralarda diye sordu. Neden dedik, benim tayinim dedi. Cilli köyüne (Alevi köyü) çıktı. 'Ben buraya gelirken bi-

5 Bazı Sünnilerin Hatay'da Aleviler tarafından kurban edilen ya da satılan etten 'mundar' olduğunu düşünmeleri nedeniyle yemedikleri, görüşülen bazı Alevi ve Hristiyan kişiler tarafından belirtilmiştir. Özellikle kurban bayramında kesilen hayvan etinin ya da bu etten pişirilen ve ikram edilen yemegin bazı Sünniler tarafından reddedilmesi farklı topluluklar arasında yaşanan ama çatışmaya dönüşmeyen küçük çapta gerilimlerin bir göstergesidir.

zim oralılar seni gönderdikleri yer Allahını bilmeyen yamyam kişilerin olduğu bir yer, dediler' diyor. Varınca onların Arap olduğunu görüyor ve kaçıyor buraya geliyor. Orada oturan amcalardan biri, o yamyam kişilerden biri de benim dedi. Neyse biz onu ikna ettik, muhtarın evine götürdük, muhtar adam için öyle bir sofraya açmıştı ki, babası seferden gelse anca öyle sofraya kurar. Oturduk, adam aramıza oturmuyor, buyrun yemeğe dedik, yemem dedi. Biz de birer lokma bütün yemeklerden yedik ki adam yemeklerde bir şey olmadığını anlasın. Adam 15 gün sonra geldi, bunları anlatanlar dünyanın en aptal insanları dedi. Sonra kayınbabasını, kardeşlerini getirdi ve burada 17 yıl kaldı. Burada Hristiyan ve Aleviler beraber oturunca başka milletten insana zarar gelmeyeceğini anlıyor... Bizden başka Aleviler var ama hiç tanımıyorum. Gazeteden okuduğum kadarıyla Alevi olduklarını biliyorum. Yakınlık da duymuyorum. İstanbul'da çalıştım kısa bir süre, onlar bizi görmeye geldiler: Erzincanlı adamlardı. Tuttuğumuz yol bir ama onların düşünceleri ayrı, sazı sözü severler, bu Aleviler onlardan ayrı.

Kerim (30, E, ilkokul m., Samandağ) ise görüşülen diğer Alevilerden farklı olarak din ile politika arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır:

Biz Alevi koluna bağlıyız. Diğer Müslümanlardan farkımız, politik anlamda bir fark var. Türkiye'deki siyasal gelişmelerle alakası var bu farkın. Sürekli muhalefette kalmış olmanın verdiği bir çizgimiz var. Biz her zaman kendimizi, yoksul, ezilmiş görürüz, tabii yüzeysel olarak ama icraata geldiğinde kendi partisinin peşinde gider. Yani orta sağa oy verenler var... Doğu'da yaşayan Alevileri yakından tanırım, onlarla tanışma fırsatı buldum. Biz dinen daha farklıyız. Onlar çok daha sıcak insanlar, iletişim çok rahat kuruyorlar ve kültürel seviyeleri bizden iyi... Hristiyanlarla ortak bayramlarımız var. Bunlardan biri 14 Temmuz bahar bayramı, kimi Fransız bayramı da diyor. Eskiden kutlanırdı, devlet bize o bayramı yasakladı. 80 darbesinden önce çok coşkulu geçirdi. 11 yaşı-

ma kadar kutladık. Sahile Samandağ ve Hatay'dan akın akın insanlar gelir, kumsalda halaya dururlardı. Başka ortak bayramlar da var. Bu bayramlar Fransız işgalinden önceye de dayanıyor olabilir çünkü bunlar Hristiyan bayramları. Demek ki Hristiyanlarla o kadar çok kaynaşmış, o kadar çok etkilenmişler ki birbirlerinin bayramlarını kutlar olmuşlar. Aksi takdirde birbirlerini inkâr ederlerdi. Bak mesela Sünnilerle Aleviler birbirlerini gayet iyi dışlarlar, birbirlerine kız alıp vermemekte direnirler.

Hatay'da yaşayan Nusayri Alevilerle farklı dinlere ya da mezheplere sahip topluluklar arasındaki mesafeler düşmanca terimlerle ifade edilemez. Hristiyanlarla yakın bir ilişki ve bu ilişkinin neticesinde dinsel pratiklerde bile bir etkileşim görülürken Sünniler hakkındaki görüşleri farklılıklar göstermektedir. Bu görüşler üçe ayrılabilir. Birinci görüşe göre, Nusayri Alevilerle Hatay'da yaşayan Sünniler arasında ortak bir mekânı ve bölge kültürünü paylaşmanın getirdiği yakın bir ilişki vardır. Bu nedenle Hatay'da yaşayan Türkler (Sünniler) Nusayri Alevileri başka yerlerde yaşayan Türklerden çok tanımakta ve yakınlık göstermektedir. İkinci görüşe göre, hem Hatay'da hem Türkiye genelinde yaşayan bazı Sünniler tutucu bir tavır sergilemekte, Nusayri Alevileri dışlamakta ve onları gerçek Müslüman olarak kabul etmemektedir. Yine de bu konuda genelleme yapılamaz, Alevilere arkadaşça yaklaşan, 'demokratik' eğilime sahip olan Sünniler de vardır. Üçüncü görüşe göre, eskiden Arap Alevilerle Türk Sünniler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Günümüzde bayram yemeği yememe vs. gibi nedenlerle ufak gerilimler yaşansa da bu iki topluluğun günümüzdeki ilişkileri daha barışçıl ve daha yakındır. Sünnilerin Aleviler hakkındaki olumsuz tutumlarının onları tanımamaktan kaynaklandığı, Alevileri yakından tanıyan Sünnilerin olumsuz tavırlarından vazgeçerek Alevileri seveceği ve yakın arkadaşlıklar, dostluklar geliştirebileceği görüşü de birçok Alevi tarafından dillendirilmektedir.

Arap Hristiyanlar dinsel inançlarını dünyanın başka yerlerinde yaşayan ve başka mezheplere mensup Hristiyanlarla karşılaştırırken, dinsel olandan çokkültürel farklılıklara vurgu yapmaktadırlar. Aralarındaki dinsel farkların önemsiz olduğunu söylemektedirler. Özellikle İsa'nın doğumunun 2000. yılı etkinlikleri çerçevesinde dünyanın çeşitli yerlerinden gelen farklı mezheplere mensup Hristiyanlarla birlikte Antakya'da yapılan ve bundan sonra da yapılması planlanan kutlamalar sonrasında, dünyada yaşayan Hristiyanlarla iletişimleri sıklaşmıştır. Bu yakınlaşma topluluk tarafından önemsenmektedir. Arap Hristiyanlar dünyanın diğer yerlerinde yaşayan Hristiyanlara dinsel ve kültürel anlamda bir yakınlık duymalarına karşın, Arap kültürü ve bölge kültürü ile de beslenmişlerdir ve bu kültürün etkisi Avrupa kültüründen daha fazladır. Batı kültürüne duydukları yakınlık, Batılı Hristiyanlarla etkileşimlerinden ve daha önemlisi kendilerini Türkiye'nin 'laik, ilerici, modern' kanadında görmelerinden kaynaklanmaktadır.

Helen (60, K, ilkokul m., Antakya) Hristiyanlarla diğer toplulukların dinsel anlamda benzerlik ve farklılıklarına dair şu açıklamalarda bulunmaktadır:

Biz Rum Ortodokslardanız, dünyanın diğer taraflarındaki Rum Ortodokslara benzeriz. Haçımızı tutuşumuz (üçleme) Katoliklerden farklı. Eskiden aramızda bir ayrım vardı, ama şimdi dünya çapında bir barış olacak, hepimiz aynı anda ayın yapacağız. Hepimiz burada azınlığız, o yüzden sen ayrısın ben ayrıyım yok. Bizi diğer Hristiyanlardan ayıran şey şudur: inançlarımız aynı ama vaftiz şeklimiz farklı. Biz batırız, onlar serper. Ama biz ikonlara önem veririz, bizi puta tapıyor diye suçlarlar. Bu Alevilerde de var. Bir gün Iskenderunlu Alevi arkadaşım beni Altınözü'nde bir Alevi falcıya götürmüştü. Duvarında Hz. Ali'nin resmini gördüm, öyle gözümde canlandırdım. İkonlar da öyle, ona tapmıyorum ama İsa'yı gözümde canlandırabiliyorum böylece. Bir de örf, âdet değişik-

Hiz. İsa'ya inananlar, Hristiyanlığın ilk ibadet evi olan, kayalıklara oyulu St. Pier (Aziz Petrus) Kilisesi'nde ilk kez Hristiyan olarak anıldılar. St. Pier Kilisesi Hristiyanlar için bir hac merkezi. Hiz. İsa'nın doğumunun 2000. yılı etkinlikleri çerçevesinde dünyanın çeşitli yerlerinden gelen farklı mezheplere mensup Hristiyanlar, burada ortak bir ayin düzenlediler. (Fotoğraf: Dr. İsmail Güzelmansur)

tir. Biz namus için çalışırız, onlar zevk için yaşar. Avrupalı bir kızla ömür boyu birlikte yaşayamayız. Onlar evlenmeden hamile kalır ve hamileyken evlenebilir... Ayinlerimiz Arapça'dır. Biz yılbaşını herkesle ortak kutlarız... Kiddes, Birbara ve Miladi bayramlarını Alevilerle ortak kutluyoruz, Antakyalıların ziyaretlerine, Şeyh Yusuf'a inanıyoruz. Birlik yaşadığımız için birbirimizi örnek alıyoruz. Zamanında biz Alevileri kurtarmışız, barındırmışız. O zamandan kalma bir dostluğumuz var.

Meryem (62, K, ilkokul m., Samandağ) daha çokkültürel farklara vurgu yaparak, Batılı Hristiyanlarla farklarını kadının toplumsal statüsünü dikkate alarak açıklamakta, öte yandan Alevilerle ortak dinsel ritüellerden bahsetmektedir:

Biz Türkiye'deki Ortodokslarla aynıyız. Aslında Katoliklerle de pek farkımız yok. Burada günah çıkarmak yaygın değil

ama isteyen kiliseye gider dilekte bulunur, papaz da gelip başına dua okur, kiddes ekmeği, bir yudum şarap verir. Avrupalıların bizden farkı onların kadınlı erkekli iş sahibi olması. Bizim çocuklarımızın çok azının işi var ama onların hepsinde vazife var. Ama buranın insanı Alevisi olsun Hristiyanı olsun aynıdır. Mesela köyden gelen Hristiyanlar biraz daha geriler ama onlar da öğreniyor... Biz diğer kiliselere de gideriz, Mersin'deyken, Suriye'deyken, Antakya'dayken oradaki Ortodoks kiliselerine gideriz. Bizim ibadetimiz Arapça ve Türkçe yapılır. Alevilerle ortak bayramlarımız var. Bu bayramlar çok eskiye dayanırmış. Ailelerimiz Alevilerle ilişkilerinin eskiye dayandığını, ta Sultan Selim'e dayandığını söylerler. Hristiyanlar Alevileri o zaman korumuş, Aleviler de o zaman bu bayramları tutmaya başlamış. Mesela geçen gün haç (salib) bayramı varmış, benim hiç aklıma gelmemişti. İş yapıyordum, Alevi komşum geldi, iş yapma bu gün bayram dedi, onlar yapıyormuş bayramı.

Arap Hristiyanların diğer Hristiyan mezheplere ilişkin, dinsel farklılıklardan ziyade kültürel farklılıklara vurgu yapmaları ilgi çekicidir. Mezhepsel farklılıkların büyütülmemesi, Antakya gibi küçük bir şehirde azınlık olma durumuna bağlı olarak doğaldır. Hatta görüşülen kişiler son zamanlarda Protestan ve Katoliklerin Ortodokslarla ortak ayinler düzenlediklerine ilişkin bilgiler de aktarmıştır. Bununla birlikte, Katolik ve Protestan mezheplerinin özellikle Ortodoks Hristiyanlara ve Alevilere yönelik misyoner faaliyetlerinden rahatsızlık duymakta ve bu faaliyetleri yeni oluşmakta olan birliğe sekte vurmamak olarak algılamaktadırlar.⁶

- 6 Nusayri odaklı Hristiyan misyoner faaliyetleri 1800'lerin sonlarında Sahyun-Markab-Cebele bölgesinde yürütülmüştür. Nusayrilerin durumu bölgedeki Hristiyan misyonerlerin propagandası dolayısıyla devletin dikkatini çeker. Bab-ı Ali de Nusayri liderleri mali yönden desteklemiş, karşı tedbir olarak aynı şeylerin yapılması gerektiğini düşünmüştür. Nusayrilerin Sünni-Hanefi mezhebe geçmesi ve bu yönde eğitimi için okullar ve camiler açılır. Nusayrileri Sünnileştirme politikaları Memlûkler zamanında başlamıştır. Cebel-i Ensariyye'nin güneyindeki kaleleri İsmaililerden alan Sultan Baybars (1260-1277) Nusayrilerin Sünniliğe ihtidası için önemli teşebbüslerde bulunmuştur. II Abdülhamit zamanında da Nusayri mıntukalarına camiler inşa edilip imamlar tayin edilmek sure-

Nihal (33, K, üniversite m., Antakya) bu rahatsızlığı şöyle ifade etmektedir:

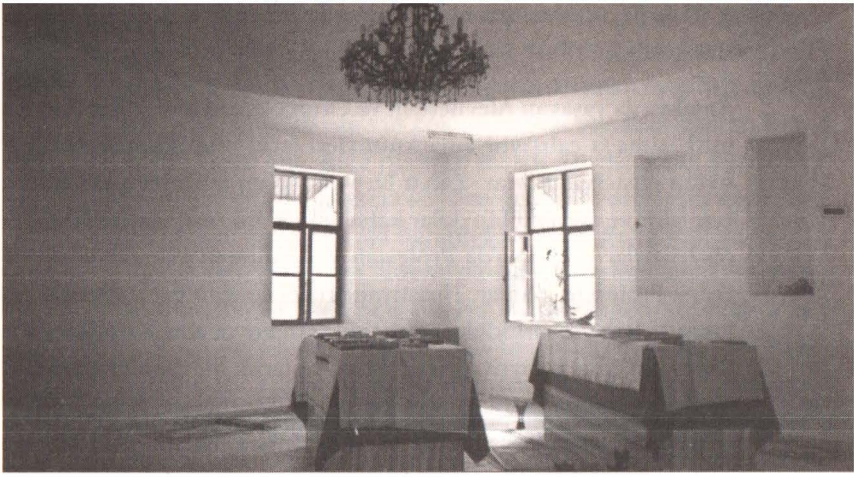
Antakya'da yaşayan Alevilerden ve Ortodokslardan bazıları Katolik olmaya çalışıyor ama kültürleri farklı olduğu için tam uyum gösteremiyorlar. Zaten bu yolu seçen insanlar genelde çok fakir ve ayda iki bin dolar karşılığında din veya mezhep değiştiriyorlar. Antakya'da Protestan yok, kiliseye gidenler sonradan Protestan olanlar. Hristiyanlarla evlenen diğer milletten insanlar kolayca Ortodoks mezhebine giremiyor ama Katolik ve Protestanlarda kolayca giriyor. Bizde eş farklı bir dindense papaz kilise nikâhı kıymaz, çocuklarını vaftiz ettirmez, fakat Katolik ve Protestanlarda bu daha çok benimsenmiş.

Arap Hristiyanlar, Antakya'nın yerlisi ve bölge kültürünü içselleştirmiş olduklarından kendilerini diğer Hristiyanlardan farklı hissetmektedirler. Dine yeni girenler dışındaki Katolik ve Protestanların yurtdışı kökenli olması Ortodokslarla aralarında bir kültürel farklılığı beraberinde getirmektedir. Ortodokslar dinsel açıdan diğer Hristiyan mezheplerine yakın olsalar da bölgedeki diğer dinsel topluluklarla etkileşim içindedirler ve bu dinsel pratiklere de yansımaktadır. Örneğin Nusayri Alevilerle bazı ortak bayramlara ve türbelere sahiptirler.

Bir Papaz ise dinsel anlamda diğer topluluklarla benzerliklerini, farklılıklarını ve geçirdikleri dönüşümü şöyle anlatmaktadır.

Dünyadaki Hristiyanlardan kültür olarak daha geri, inanç olarak daha ilerdeyiz. Dünyadaki bütün Hristiyanlarla benzerliklerimiz de var; kıddes ekmeği, şekerli buğday Yunanlılarda ve bütün dünyada var. Ayinlerde Arapça söylüyoruz, artık arasına yavaş yavaş Türkçe sıkıştırmaya başladım, yeni nesil an-

tiyle bir ihtida hareketi sağlanmak istenmiştir. Bu devrede Nusayriler diğer Şii-Batıni topluluklar gibi ilk defa Müslüman kitle arasında kabul edilerek mecburi askerliğe tâbi tutulmuşlardır. Ayrıca, Nusayrilerin yaşadıkları mıntukalarda açılan modern okullar, onlarla Osmanlılar arasındaki ilişkilerin yeni bir safhaya girmesine yardımcı olmuştur. Bu suretle Nusayri toplulukları devletin himayesinde yaşayan dinî ve etnik bir cemaat olmaktan çıkarak devleti oluşturan bir unsur haline gelmeye başlamıştır (Deringil, 1993; Ortaylı ve Öz, 1998).

Hem Aleviler hem de Hıristiyanlar tarafından akıl hastalarını iyileştirdiğine inanılan Kozma-Dimyan Ziyaretgâhi.

lasın diye... Alevilerle ortak ibadetlerimiz var. Alevilerle içiçe yaşamışız, örf ve âdetlerimizi birbirimizden almaya başlamışız. Mesela isim bayramlarını yani İlyas ve Corc adında olanlar için kurban kesmeyi, cenazelerin kırkını yapmayı, hep Alevilerden kapmışız. Bizim Haç, Barbara ve Kıddes bayramlarımızı da onlar kutlamaya başlamış. Bizim için kutsal olan Kozma-Dimyan'a giderler. Antakya'daki Aleviler bunu bizden almış, çünkü mesela Karaağaç'ta (İskenderun'da Alevilerin oturduğu bir bölge) yok.

Arap Hıristiyan topluluk kendini dünyada yaşayan diğer Avrupalı Hıristiyan topluluklardan daha inançlı bulmakta ve inançlarını korumaya gençleri dinlerine ve cemaatlerine bağlamaya çalışmaktadırlar. Dildeki değişim bir nevi asimilasyon olarak algılanabilir. Fakat bu değişim tam tersine gençleri kazanma ve zamana ayak uydurma yoluyla dinin ve dolayısıyla dinsel topluluğun sürekliliğini sağlamaktadır.

Aleks ise (77, E, lise m., Antakya) dine farklı anlamlar yüklemekte, dinlerin ortak özelliklerinden ve etkileşimlerinden bahsetmektedir:

Hristiyanlarla Aleviler... Antakya'da yaşayanlar birbirlerine çok benzerler, ben Aleviler arasında doğdum, ebem Aleviydi. Alevilerin zahiri ve Batını dini var. Alevilerle âdetlerimiz benzer. Yavuz Sultan Selim zamanında Aleviler tecavüze uğradılar, onları kıydılar. Hristiyanlar Alevileri himaye ettiler. O zaman Aleviler Hristiyanlardan çok âdetler aldılar. Aleviler Hristiyanların pek çok bayramını kutlamaya başladılar. Salib bayramı, Meryem Ana bayramı, benim marabalar, çiftçiler kutlarlar, şimdiye kadar kutlarlar.

Ayrıca, Müslümanlarda ve Yahudilerde kadınlarla erkekler boşanabilir. Ama bizde öyle bir şey yok. Eğer eşler boşanır ve başkalarıyla evlenirse çocukları zina sayılır. Boşanamazlar, başka eşlerle evlenemezler. Dinde zaman mefhumu faydalı. Mesela Müslümanlar Ramazan tutuyor, nedenini bilmez. Mekke'de, Medine'de derece 40, eğer o sıcakta yersen ölürsün, et alırsın bir saat sonra kokusu çıkar, bu nedenle gündüz geziyor gece yiyor. Bu dinle ilgili bir şey değil yaşamın koşullarına göre uygulanıyor... Eskiden bizde 50-60 gün oruç tutulurdu. Bu bir nevi rejim, hayvanlardan gelen gıdalar için. Bunun nedeni ise eski Roma'da kadınlar, erkekler hamama gider, zevk için orada yer içer, kusar sonra bir daha yerlerdi. Bu nedenle öyle bir şeye gerek görmüşler. Mesela bahar geliyor; yumurta yemeyeceksin, süt içmeyeceksin, çünkü kuzular o zaman doğuyor, sen içersen kuzu ne içecek. Yani İncil'de öyle şeyler yok. Şimdiki zamanın hayvanları koruma derneğinin yaptığı iş bu işte... Mesela Müslümanlar ölüyü yıkar, halbuki Hz. İbrahim zamanında yani Yahudilerde de var; onu zaten kurtlar yiyecek. Bunu bilmezler ama bu sıcaklarda o mıntıka o kadar sıcak ki adam bayılıyor, ölüp ölmediğini bilmiyorlar. Ayılsın diye üstüne sıcak su dökerler, su içirirler, masaj yaparlar, bayılan kalkar, ölen belli olur. Hristiyanlar da giydirirler, sanki elbiseleriyle gidecek, bunların mantıkla alakası yok. Hiçbir dinde mantık yok. İsa öldü, dirildi, şimdi bu mantıklı mı? Ama iman edeceksin kabulleneceksin... Ortodoksların diğer Hristiyanlardan farkı yok; İncil aynı, aynı kitap, aynı namaz. Hepsininki sandalye kavgası, politika, ama âdetler

değişir, biz Şarklıyız... Burada Katolikler pek yok. Katoliklerle Ortodokslar arasında Antakya'da bir soğukluk yok ama dışarda Protestanlarla Katolikler kavga ediyor İspanya'da. Şimdi bunlar din için mi kavga ediyor? Hepsi politika, hepsi sandalye kavgası.

Arap Hristiyanlar, dinsel pratik ve inançları açısından dünyadaki diğer Hristiyanlarla pek çok ortaklıklara sahip olsalar da, Hatay'ın heterojen kültürünün vurduğu damgayla kendilerini diğer Hristiyanlardan farklı görmektedirler. Son zamanlarda Hristiyanlarla daha yakın bir ilişki içine girmeleri Batı'ya eklemlenmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde Avrupa'ya entegre olmak sadece onlar tarafından değil Türkiye'deki Müslümanlar tarafından da istenen bir şeydir. Onların Batılı, Avrupalı Hristiyanlarla ortaklıkları, bu isteği daha da güçlü kılmaktadır.

Ermeniler

Milliyete dayalı Ermeni kimliği ve ibadet dilinin Ermenice olması, Ermenileri farklı bir dile ve kiliseye sahip Arap Hristiyanlardan ve diğer Ortodokslardan ayıran en önemli unsurdur. Ermeniler, genelde dinsel pratiklerinin Türkiye'de ve dünyada yaşayan diğer Ermenilerle benzer olduğunu ve sadece aksanlarında bir farklılık olabileceğini belirtmektedirler. Ortodoks kiliseleri ile dinsel pratiklerdeki nüanslar ve kullanılan dil dışında bir farklılık bulunmadığı, ancak diğer kiliseleri ibadet amacıyla kullanmadıkları, düğün ve cenaze törenleri dışında birbirlerinin kiliselerine gitmedikleri söylenmektedir. İnanç ve dinsel pratiklerdeki benzerlikler Ermenilerin bölgede kendilerini en çok Arap Hristiyanlara yakın hissetmelerine neden olmaktadır. Ermeniler Hatay'da yaşayan tüm topluluklarla ortak bir kültüre sahip olduklarını ve bu kültürün bir parçası olmanın onları Hatay dışında yaşayan Ermenilerden farklı kıldığını vurgulamaktadırlar. Örneğin, Nusayri Aleviler de Arap Hristiyanlar da Ermeniler de dinsel bayramlarında

‘Hrisi’⁷ adı verilen yemeği pişirmektedirler. Türkiye’nin başka yerlerinde yaşayan Ermenilerin bu yemeği bilmedikleri belirtilmektedir. Öte yandan, Ermeni, Alevi ve Hristiyan toplulukların bazı dinî bayramlarının ortak olduğundan ve her üç topluluğun bazı ziyaretgâhları kutsal saymasından sıkça söz edilmektedir. Görüşülen kişilerden bazıları, bu kültürel ve dinsel ortaklığın tarihsel bir beraberlik ve dayanışma sonucu oluştuğunu söylerken, bazılarının bu ortak kültürün temellerinin neye dayandığı konusunda bir bilgiye sahip olmadığını belirtmekte, kimi de bu ortaklığın sebepleri hakkında konuşmak istememektedir.

Arsen (60, E, ilkokul m.) diğer topluluklarla dinsel anlamda benzerliklerini ve farklılıkları şöyle anlatmaktadır:

Vakıflı’da yaşayan Hristiyanların diğerlerinden farkı pek yok, din aynı. Yurtdışındakilerin örf ve âdetleri ayrı, bizimkiler ayrı. Mesela buradan İstanbul’a giden Ermenilerin dua şekli, yaşam şekli Anadolu’dan giden Ermenilerden farklı. Mesela Ermenistan’dakiler bizden farklı, oraya farklı yerlerden giden Ermeniler var... Diğer kiliselerden sadece aşağıdaki köydekine, Arap Hristiyanların kilisesine gideriz, o da sadece düğüne davetliyse ya da cenazeleri varsa. Onların duaları başka dilde yapıyor, Arapça okunuyor.... Alevilerle ortak bayramlar var ezelden beri, belki daha önceden vardı, bunlar nasıl beraber kutlanmaya başlandı... onları pek anlatamayız.

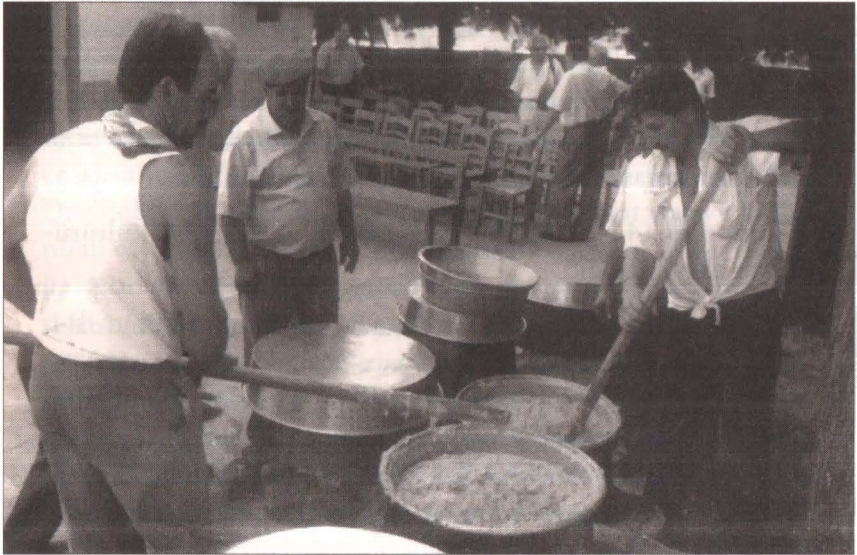
Samuel de (42, E, lise m.) etkisinde oldukları bölge kültürünü vurgulamaktadır:

Buradaki Ermenilerin yurtdışındakilerden ve Anadolu’dakilerden farkı; bizim yemeklerimiz, düğünlerimiz Hatay’dakiler gibi. Müslüman, Hristiyan, Alevi aynı şekilde yapıyor burada, Diğer Ermenilerinki bizden farklı. Dualarımızı İstanbul Ermenicesi ile okuyoruz ama köyde konuşulan dil köy Ermenicesi... köy dışında kiliseye gitmiyoruz, genelde Rumların kili-

7 ‘Hrisi’, keşkege benzeyen, buğdag ve eti büyük kazanlarda sakız kıvamına gelinceye kadar iyice pişirerek yapılan bir yemektir.

Nusayriler dinî bayramlarında bir yandan cem törenini gerçekleştirirken bir yandan da pişmiş olan bayram yemeği hrisi'yi dağıtmaya başlamışlardır. Hrisi, Arap Hristiyanlar ve Ermenilerin de 'paylaştığı' bir bölgesel yemektir.

Geleneksel hrisi (keşkek) dövülüyor.

Keşkek veya diğer adıyla Üzüm Festivali'nde pişirilecek keşkek (hrisi) için buğday ayıklayan Ermeni kadınlar (Vakıflı köyü takvimi, 2004)

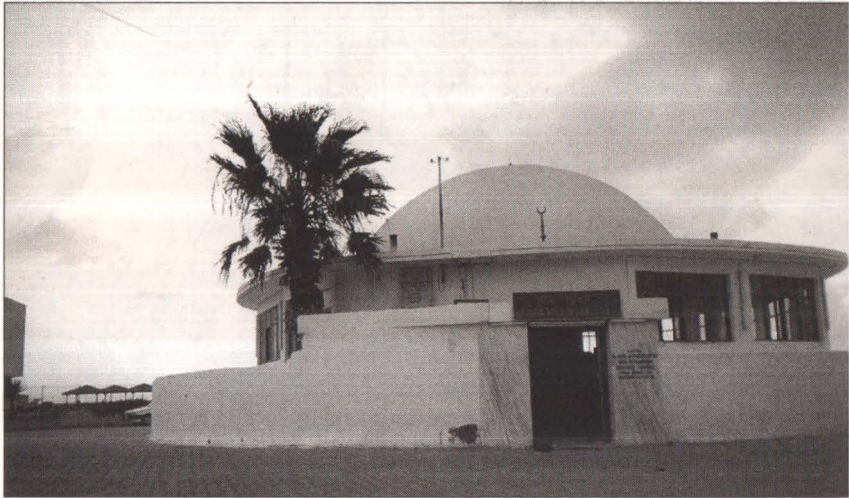

Dini bayramlarda çocukların kovalarını şingirdatarak sıraya girip bayram çorbası veya Hrisi alması... Yavaş yavaş sönen âdetlerden.

sesine, düğün veya cenazelerde gidiyorum. Kiliseler arasında ki tek fark kullanılan dil. Tabii Katolikleri bilmiyorum, Katolik Ermeni yok. Bizlerle Rumların ilahileri farklı. Onların ezgileri de değişik, belki içerik aynı ama dil farklı olduğu için anlayamıyoruz biz. Onlar Arapça okuyor. Hatay'da yaşayan insanların gelenekleri görenekleri benzer, dinleri dışında az fark vardır, yemekleri olsun, bayramları, düğünleri, cenazeleri bize benzer.

Sara (35, K, lise m) çevrelerinde yaşayan topluluklarla paylaştıkları ortak dinsel özelliklerden bahsetmekle birlikte bunun sebepleri hakkında bilgi sahibi değildir:

Bizim diğer Hristiyanlardan farkımız Ermeni oluşumuz ve buranın köylüsü oluşumuz. Bizim köydeki kiliseye gidiyoruz. Diğerleri ile arasında pek fark yok, ufak tefek biçimsel farklılıklar var sadece, dil farklı bir de. Bizde günah çıkarma yok. Ruh temizliği için oruç tutulur, kiliseye gidilir. Papaz günah çıkarmak isteyen kutsar ama televizyondaki gibi papaza derdini açan kimse arasında perde falan yok, papaza günah çıkarma sırasında sır anlatma da yok; herkes kendi içinden Tanrı'ya açılıyor. Burada Paskalya, Noel gibi bazı bayramlar tarihleri fark-

Samandağ Hızır Türbesi.

lı olsa da Aleviler, Arap Hristiyanlarla ortak, Noel Türklerle de ortak. Bir de Alevilerin de gittiği ortak mekânlar var, hem Aleviler hem Hristiyanlar gidiyor. Mesela 'Kozma-Dimyan' ve 'Mar-Circus (Hıdır)' türbeleri ortak. Bu ortaklık nereye dayanıyor hiç bilmiyorum, bu konuda hiçbir şey duymadım.

Hatay'ın mozaik kültürünün burada yaşayan topluluklar üzerindeki etkisi o kadar büyüktür ki kültürel ortaklık dinsel ritüellere ve simgelere yansımıştır. İster Müslüman ister Hristiyan olsun aynı azizlere saygı duyabilmekte ve aynı dinsel mekânlarda biraraya gelebilmektedir. Örneğin, Aleviler için suyun ve doğanın yeşil kutsallığını taşıyan, bazen kurtarıcı bazen de insan formunda ortaya çıktığına inanılan ve türbesi sıkça ziyaret edilen 'Nebi Hıdır,' Hristiyanlar tarafından önemli bir aziz olduğuna inanılan ejderha avcısı St. George (Aziz Jorj; Mar Cercis) olarak adlandırılır ve ziyaret edilir (Olsson, 1996: 181). Hem Aleviler hem de Hristiyanlar, Mızraklı köyündeki akıl hastalarını iyileştirdiğine inanılan Cozmanus-Dimyanus (Kozma-Dimyan) azizlerinin türbesini ziyaret ederler. Harbiye'de bulunan Şeyh Yusuf Hekim'in türbesi de Hristiyanların, Alevilerin ve Sünnilerin şifa bulmak umudu ile sıkça ziyaret ettikleri bir türbedir. "Ayrıca Ermeni, Türk ve Alevilerde ortak olan bir şey Kapısuyu köyündeki, âşık-maşuk tapınağıdır. Her biri ayrı efsanelerle anlatılır. Orada hem Aleviler hem Türkler Hz. Ali'nin atının izine rastladıklarını söylerler... Burada Hristiyan, Arap ve Türklerin ortak yönü mezarlarına Adonis çalısı (mersin ağacı dalları) koymalarıdır. Bu Finike kültüründen geçmektedir. Adonis gençliği, aşkı, sevgiyi temsil eder. Ölen insanın tekrar dirileceğine inanılır. Nusayri Aleviler en büyük bayramlarında çalışmazlar, dükkânlarını kapatırlar, Hristiyanların da bu bayram günlerinde kepenklerini saygı gereği kapattıklarını görürsünüz. Birbirlerine karşılıklı bir hoşgörü göstermektedirler" (Kabadayı, 2001). Paskalya bayramında (Cinnez) kiliseler sadece Hristiyanların değil Sünni ve Alevi Müslümanların da akınına uğramaktadır. Kilisede görevli bir Arap Hristiyan bu birlikteliği şu duygularla ifade etmektedir:

‘Cinnez’ gününde yani Mesih İsa’nın kıyamete çıktığı günün temsilinde, mizansen olarak bir tabut çiçeklerle donatılır ve altından geçilir, dualar okunur. Mesih İsa’nın o gün öldükten sonra yeniden dirildiğine inanılır. O gün kilise, Hristiyanlar dışında Alevi ve Sünni Antakyalılarla dolup taşar. Hristiyanlar kendi dualarını, Hristiyan olmayanlar da fatihalarını okurlar. O kadar mükemmel bir mozaik olur ki.

Samandağ bölgesinde görev yapan ve bölgeye dışarıdan birinin gözûyle bakan bir lise öğretmeni bölge hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Türkiye bir mozaik, burası bu mozaîi en canlı yaşayan alanlardan biri. Tarihi derinliklerinden gelen insan ilişkileri var burada, herkes kendi içinde kendi nüanslarını kullanıp yaşayabiliyor. Bu inançtan olmayan kesimlerin de bunu saygı ve sevgiyle karşıladıkları, karşılıklı saygı, sevgi ve hoşgörünün olduğu bir ortam olarak gördüm. On yıldır buradayım, bu güne kadar farklı din, yaşam, mezhepten veya dilden kaynaklı en ufak bir sürtüşme veya kavga yaşandığını görmedim. Bir olumsuzluk olsaydı dışa yansırđı... Çocukların ilişkilerinde de dil ya da mezhep kaynaklı bir farklılaşma yok, bir fark yansıtılmıyor çocuklara, güzellik de burada. Aynı okulda aynı oyunda birlikte-ler, komşuluk ilişkileri çok güzel, herkes birbirinin inancına saygılı... Aileler arasında da dinî adamlar (şeyhler, imam ve papaz) arasında da çok güzel bir diyalog var, birbirlerinin aleyhine beyanatta bulunduklarını hiç görmedim.

Sonuç

Hatay’daki bu üç topluluk, dinsel pratiklerini ve ritüellerini gerçekleştirme konusunda ciddi bir sorunla karşılaşmamaktadırlar. Birarada yaşamaya alışkın olunan barışçıl bir ortamda her topluluk kendi dininin gereklerini yerine getirmektedir. Diğer taraftan, dinsel pratikler bu toplulukların grup içi ilişkilerini, dayanışmalarını ve kimlik oluşumlarını etkileyen önemli bir etmendir. Bir yandan dinin temel özellikleri korunmaya

ve dinî ritüellerin sürekliliği sağlanmaya çalışılırken, öte yandan yaşanan çağa ve çevreye uyum sağlamak için dinsel pratiklerde dönüşüm yaşandığı görülür. Ritüeller kimi zaman bilinçli olarak, kimi zaman da kendiliğinden, süreç içinde karşılıklı etkileşim içine girmiştir. Bu topluluklar doğuştan gelen (ilkçi) özelliklerini korumaya çalışırken, mezhep farklılıklarının Hristiyanlar tarafından önemsenmemesi, törenler sırasında Arapça'ya ek olarak Türkçe'yi kullanmaları; Alevilerin bazılarının cenazelerini camiden kaldırmaları veya mevlit yapmaları; üç topluluğun ortak bayramlar kutlamaları, aynı türbe ve ziyaretgâhları kutsal bulmaları; buradaki yapıların ve ilişkilerin aynı anda 'ilkçi', 'durumsal-araçsal' ve 'yapılanmacı' yaklaşımlarla açıklanabileceğini göstermektedir. Bu üç topluluğun ortak kültürel özelliklere sahip olmaları, farklı dinlere karşı hoşgörölü olmaları ve dinlerinde tutucu olmamaları, aralarında yakınlık kurmalarına olanak vermiş ve bu yakınlık zamanla benzer inanç ve ritüellerin doğmasını sağlamıştır. Bu nedenle, din farklılığını temel alarak kapalı bir yaklaşım sergileyen topluluklarla yakınlaşmaları mümkün olmamaktadır. Kendilerini 'modern' olarak tanımlayarak, 'gerici' veya 'tutucu' olarak tanımladıkları grup ve kişilerden kendilerini ayırmaktadırlar. 'İnşacı' yaklaşımın "etnik grupları ve kimliklerini yaratan en önemli etmenler grupların kendilerine ve birbirlerine yaptıkları atıflardır" (Barth, 1969) önermesi bu toplulukların ilişkilerini açıklamak için kullanılabilir. Kendilerinin dine bakış açılarının hoşgörüye dayalı olduğu savından hareketle, çevrelerinde yaşayan diğer toplulukları da bu bakış açısına göre değerlendirmektedirler.

DOKUZUNCU BÖLÜM
Politik Görüşler

Politik görüşler, etnik toplulukların mensuplarının kendileri ve diğer topluluklar hakkındaki düşüncelerini, gündelik yaşantılarını etkileyebilir. Bu nedenle, görüşülen kişilerin, kendi topluluklarının ve çevrelerinde yaşayan diğer toplulukların politik duruşları, bu topluluklar arasındaki politik ilişkiler, politik farklılıkların bir çatışmaya yol açıp açmadığı veya gerilim olduğunda uzlaşmaya nasıl varıldığı ile ilgili yorumlarını öğrenmek gerekliydi. Bunun yanısıra, bu bölümde bu toplulukların Türkiye'nin uluslararası politikalarından nasıl etkilendikleri de incelenmiştir.

**Politika ve Temsil Üzerine
Genel Değerlendirmeler**

Bu bölüm, Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve Ermeni topluluklarının politik eğilimlerini ve bu eğilimlerin devletin karar verme mekanizmalarına ve kamusal alana dahil edilme veya dışlanma durumlarına ilişkin kanaatleri ele almaktadır. Bu grupların politik eğilimlerini anlamak, onların tutumlarının çevrelerinde yaşayan diğer topluluklar hakkındaki düşüncelerini etkileyip etkilemediğini ortaya koymak açısından olduğu kadar, fark-

lı toplulukların politik kimliklerinin niçin ve nasıl farklılaştığını ya da örtüştüğünü belirlemek açısından da önemlidir. Bu nedenle görüşülen kişilere şu sorular yöneltilmiştir: “Ulusal ve yerel düzeydeki kamu kurum ve kuruluşlarının size sağladığı hizmetlere ilişkin görüşleriniz nelerdir?”, “Söz konusu yönetimler tarafından temsil ediliyor musunuz?”, “Her seçimde oy verir misiniz?”, ve “Oy verirken nelere dikkat edersiniz?”; “Farklı topluluklara mensup adaylara oy verir misiniz? Onların oyunun alır mısınız?”, “Kendi topluluğunuzdan ve devletten beklentileriniz nelerdir?”, “Topluluğunuzu temsil edecek bir partinin kurulmasını ister misiniz?”, “Sizi temsil edecek bir lidere ihtiyaç duyuyor musunuz? Neden?”, “Toplumda sizi temsil eden lider kimdir?”, “Dernek, sendika, parti, cemaat veya benzeri bir gruba üye misiniz, ne sıklıkla katılıyorsunuz?”, “Aşağıda belirtilenlerden şu anda en çok güvendiğiniz ve en az güvendiğiniz 3 tane kurum sayınız: Meclis, Ordu, Üniversite, Medya, Belediye, Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhurbaşkanı, Sivil toplum Kuruluşları”.

Nusayri Aleviler, Arap Hristiyanlar ve Ermeniler, Türkiye politikasına laik, modern, ilerici ve merkez sol kimlikleri ile tutunmaktadırlar. Bu politik kimlikler topluluklararası ilişkilerde geleneksel, dinsel kimliklerinden çok daha büyük etkiye sahiptir. Politik kimlikler topluluklararası ilişkilerde olduğu gibi devletle ilişkilerde de belirleyici bir rol oynamaktadır. Çoğunlukla politik yelpazenin merkez solunda yer almaları, kendileri tarafından azınlık olmalarına ve azınlıkların Türkiye’deki konumuna bağlanmaktadır. Sol ideoloji onlar için eşitliğin, vatanşahlık haklarına sahip olmanın sembolüdür. Gerek toplumsal hayatta eşit sayılmak gerekse devletin karar verme mekanizmalarına ve kamusal alana dahil edilmek bu toplulukların en temel istekleri olurken; bu doğrultuda karşılaştıkları olumlu veya olumsuz tutumlar hem politik duruşlarını hem de diğer topluluklarla ilişkilerini belirlemektedir. Milliyetçi ya da dinci partilere sempati duymamaları toplulukları birbirine ve bu ‘antipatiji’ paylaşılan kişilere yaklaştırmakta, bu partilere eğilimli olan kişilerden de uzaklaştırmaktadır. Topluluklar dine ve milliyet-

te dayalı partilerin, Türkiye'deki tüm etnik toplulukları temsil edemeyeceğini düşünmektedirler. Büyük bir gelişme gösteren milliyetçi ve İslâmcı hareket karşısında, modern, ilerici, laik söyleme sıkı sıkıya sarılmakta ve en çok bu değerlerin temsilcisi olarak gördükleri Ordu'ya ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e güvenmektedirler.¹

Nusayri Aleviler

Nusayri Aleviler genelde merkez solda yer alan ve sosyal-demokrat görüşlerin temsilcisi olarak gördükleri partileri desteklemektedirler. Yine de Büyük Millet Meclisi'nin ne sağ ne de sol partilerine güvenmektedirler. Hükümetin de görevlerini yerine getirmediği düşüncesindeydiler, bu nedenle memnuniyetsizliklerini ifade etmişlerdir. Yerel seçimlerde ise, Nusayri topluluğunun politik açıdan kaygan bir tutuma sahip olduğu söylenebilir. Merkez sol partilerin yanı sıra merkez sağ partilere de oy verirler. Genellikle kendileri için yaptıkları 'demokratik', 'laik', 'bağnaz olmayan' türündeki tanımlarla, 'Alevi' kimliğine dayanan bir partiyi destekleme eğilimine sahip olmadıklarını ifade ederler. Nusayri Alevilerin çoğu dinsel temelli bir partinin kendilerini temsil etmesini istememektedir; onlara göre dine dayalı bir parti kurmak laikliğe aykırıdır. Kendini dinsel anlamda hâkim dinsel-kültürel kimlikten farklı gören topluluklar için 'laiklik' önemlidir. Dolayısıyla Nusayri Aleviler, genel seçimlerde milliyetçi ve dine dayalı söylemle hareket eden partileri desteklememektedir.

Belediye yönetimi hakkındaki değerlendirmeler, kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, Antakya'da seçimler sırasında destekledikleri belediye başkanlarından herhangi bir destek görmedikleri; Samandağ'da ise belediye başkanları hep Nusayri Alevi olduğu halde iyi bir hizmet alamadıkları kanısındadırlar. Muhtar ise, genellikle köylerde ve mahallelerde nüfus çoğunluğunu oluşturan topluluktan seçilmektedir.

1 Bu araştırmanın yapıldığı 2001-2002 yıllarında hükümette, 1999 seçiminden sonra kurulan DSP-MHP-ANAP koalisyonu bulunmaktaydı.

Nahide (45, K, lise m., Antakya) seçimlere ve seçilenlere ilişkin görüşlerini açıklarken hangi partiye oy vereceği konusunda kararsız bir tavır sergilese de neticede merkez sol partilere, özellikle CHP'ye oy verdiklerini belirtmektedir:

Her seçimde oy veriyorum, ama bu sefer kime oy vereceğimi bilmiyorum. Hiçbir parti beklentilerimizi karşılamıyor. Mecliste birkaç Alevi milletvekili vardı ama onların sözü geçmiyordu... Liderimiz yok. Bir kişi olmak istedi ama onu yapmadılar; şeyh kendisi. Diğer büyüklerimiz onu bu liderlik vasfına uygun bulmadılar. Alevileri tanıtan lider olsun isterim mecliste... Buralara hizmet yok. Belediye de öyle; ne zaman seçim yaklaşırsa hizmet o zaman başlar. Biz bu belediye başkanını istemedik, önceki de kötüydü ama iyi kötü hizmet yaptı. Alevi olsun isterdik ama Aleviler seçtirmez ki, birbirlerine engel olurlar. Benim amca oğlum, kamu yönetimi bölümü mezunu. Devlete müfettişlik için başvurmuştu. Alevi olduğu için seçmediler. Ama kaynımı ANAP'tan 3. sırada milletvekili adayı koydular. Hangi parti olursa olsun Alevi'ye destek vermeleri gerekirdi. Onlar çoğunlukta, yani bu partilerden kendimizi soyutlayamayız. Ama bizim kökümüz Halk Partili. CHP kökenliyiz ama o da kötü, hepsi kötü. Her seçimde oy veriyorum ama bu sefer kime oy vereceğimi bilmiyorum. Hiçbir parti beklentilerimizi karşılamıyor... Eskiden gerek Adalet gerek Halk partisinden üye olanlar eğitimli, kültürlü ailelerden gelirdi, şimdi çoğunlukla eğitimsiz kişiler başa geçiyor... Herkesin din partisi olmasına gerek yok; yok senin dinin yok benim dinim derken Erbakancılar gibi insanlar türer... Muhtar seçiminde Hristiyanlar 20 yıldır bu Alevi muhtarı destekliyorlar. Bizim muhtarımız iyi bir insandır, genelde sevilir, rakibi yine bir Alevi'ydi. Ben hiçbir derneğe üye değilim... En çok Ordu'ya güvenirim. Cumhurbaşkanı şimdi iyi, ayırım yapmıyor. Diğerleri tabii yapıyordu, kendi etrafındaki adamlara hizmet yapıyorlardı. Görmüyor musun devleti soyup soğana çevirdiler. En az Meclis'e güvenirim... Burada pek Sünni yok, çoğunluk Alevi. Ama Hristiyan-

lar herkesle iyiler, çok dilbazlar. Sünnilere de yakınlıkları var. İki tarafla da anlaşıyorlar.

Metin de (37, E, üniversite m., Antakya) Nusayri Alevilerin ortak hareket edememenin de etkisi ile partilerde ya da yerel yönetimlerde yüksek kademelere gelemediklerini ve yeterince temsil edilmediklerini düşünmektedir:

Seçilen milletvekilleri Alevileri temsil etmiyor. Mesela Aleviler Orduda hiçbir yere gelemez. Milletvekillerini biz büyük bir umutla seçtik. Gerçi onların üstündeki güç onlardan büyük, bir de onlarda da çaba yok. Alevilerin en büyük düşmanları kendileri. Birbirlerini yeterince desteklemiyorlar... Belediyeye gelince; belediye başkanının geldiği parti önemli. CHP'li olduğu için Alevilere şirin görünmeye çalıştılar ama Antakya'nın bütün başkanları mahalle ayrımı yaptılar. Örneğin, şu uygulama bizi rahatsız ediyor: Önce Dağ Mahallesi'ne (Sünni) gidip çöpleri topluyor sonra bu mahalleye geliyor. Kamyon dolu olduğu için çöp kutularının etrafındaki çöpleri almıyor ve çöpleri büyük bir gürültüyle bu mahallede sıkıyor... Bu mahallede Sünnilerden de aday çıkıyor ama Hristiyanlar bizi destekliyor. Her mahallede kim yoğunsa muhtar o millettten seçiliyor. Ama kişilik olarak kendini gösteren biri olursa herkes ona oy verebiliyor. Yani Aleviler bir Sünni'ye oy verebiliyor ama tersi hiç olmadı. İster mahallede ister belediyede başa gelen herkes bunu Alevilere borçlu oluyor ama buna hiç önem verilmiyor. Muhtar bir Alevi aday olursa onu hepimiz destekliyoruz. Bizim seçtiğimiz kişilere Hristiyanlar destek oluyor ama kendileri seçilmeyeceklerinden aday olmuyorlar. Zaten Hristiyanlar dışı göç vermeye endeksli olduklarından, pek yerel politikayla uğraşmıyorlar ve eğitim oranı bu nedenle düştü. Mesela eskiden ilk doktorlar onlardan çıkardı, hâlâ kimse ellerine su dökemez. Birkaç Alevi doktor Antakya'ya gelince Aleviler hemen onlara yöneldi... Bir Alevi partisinin kurulması bölücülüğe neden olur, kurulmasını istemem.

Kerim (37, E, lise m., Samandağ) ise grup içi dayanışmanın toplumsal hayattaki önemini vurgulamakta, dinsel temelli bir partinin kendilerini daha iyi temsil edeceğini düşünmektedir:

Herkes kendi din partisini kurabilse iyi olurdu ama parti kuracağımıza bir yardımlaşma derneği bile kuramadık. Bizim şeyhlerimiz dinî liderimizdir. Toplumda lider yok, cemiyet başkanı gibi falan. Keşke olsaydı. Mesela, dayanışma olsa, yardımlaşma derneği olsa... Başka şehirlerde okuyan bu kadar çocuğumuz var. Onların kalabileceği bir yer olsaydı, çocuklarımız orada burada sürünüyor. Ama şeyhlerden de böyle bir dernek kurma konusunda destek gelmedi, yoksa bunu isteyenler ortaya atmıştı bir ara. Halbuki bir bayramı 60 kişi yapıyor bir mahallede. Sırf kestikleri kurbanın derisi bile bu iş için yeterdi... Mecliste milletvekillerimiz var; işi düşenin az çok işi yapılıyor ama bizimkiler iktidara gelse bile ne kadar iş yapabilir? Her şey MHP'lilerin elinde. Mecliste din partimiz olsa iyi olurdu, dayanışma olurdu Aleviler arasında. Bizde biri parlarsa hemen karşısına başka aday çıkar, hiçbiri seçilemez. Ama Hristiyanlarda böyle değil. Mesela muhtara rakip bir Hristiyan aday çıktı. Muhtar ben emekli olacağım, sen çekil ben sana bırakırım dedi. Öbür aday çekildi. Bizde olsa hayatta çekilmez, daha fazla girişim yapardı. Muhtarımız Hristiyan, onu seçtiren biziz, biz burada daha çoğuz. Alevi rakip çıktı ama bizim 30 yıllık muhtarımızdı ve ona güvenimiz, hürmetimiz sonsuz, bu nedenle onu seçtik... Belediye, bizim mahalleye hizmet getirmedi, daha doğrusu hiç kimseye hizmet getirmedi, ne bu mahalleye ne de başkasına. Hristiyanlardan da delege olan var ama azınlıkta tabii.

Görüşülen çoğu Nusayri Alevi genelde Türkiye politikasına sağ partilerin damgasını vurduğunu, bu nedenle milletvekili olarak seçilseler dahi etkili olamayacaklarını düşünmektedir. Ancak ulusal düzeyde yeterince temsil edilmeyişlerini grup içi dayanışmanın eksikliği ile de ilişkilendirdikleri görülür. Arap Hristiyanların grup içi dayanışmaları iyi bir örnek olarak sıkça vurgulanmaktadır. Bazı kişiler yerel yönetimlerde, özellikle

muhtar seçimlerinde, topluluk olarak Hristiyanların desteğini aldıklarını belirtirken, bazıları da Hristiyanların oy verdikleri kişi ya da partilerin zamana ve duruma göre değiştiğini düşünmektedir. Muhtarların genelde mahalledeki nüfus çoğunluğuna sahip topluluktan seçildiğini belirtmiştik. Fakat bu konuda istisnalar olabilmektedir. Örneğin Samandağ'da Alevilerin ve Hristiyanların eşit nüfusa sahip oldukları mahallede Hristiyan bir muhtar her iki tarafın da desteğini alarak yıllardır seçilmektedir.

Hatay'da nüfus çokluğuna sahip topluluklardan biri olan Nusayri Aleviler, Antakya Belediye Başkanlığı'na aday gösterdikleri kişilerin seçimlerde başarı kaydedemediğini belirtmekte, ancak Alevi desteği almayan Sünni başkan adaylarının da seçimlerde başarılı olamadığını düşünmektedirler. Aleviler, oy verdikleri Sünni belediye başkanı adaylarının 'demokrat' olmasına özen göstermekte, aksi takdirde oy vermemektedirler. Bu nedenle aşırı sağ kanatta yer alan ya da dine dayalı partilere mensup adayların seçilemeyeceği kanısındadırlar. Gençler arasında, yeni kurulan sol partilere doğru bir eğilim görülebilmektedir. Örneğin, Semih (31, E, ilkokul m., Samandağ) "Biz Aleviler genelde sol partilere oy veririz. Genel seçimde sol partiler öndedir, özellikle CHP, ama politikadan anlamayan, Meclis kürsüsünde verilen vaatlere uyup sağ partilere de oy verenler var. Ben ÖDP'ye oy verdim, ama aslında hiçbir partiyi oymaya layık görmüyorum" demektedir. Genelde sosyal-demokrat partilere oy veren Nusayri Aleviler, bu partilerin Meclis'e girememelerinden veya girseler de etkili olamamalarından dolayı, temsil edilmediklerini düşünmektedirler.

Ahmet (43, E, ilkokul m., Antakya) eskiden sol partilere oy verdiğini, ama bir daha hiçbirine oy vermeyeceğini, artık beklentilerini hiçbirinin karşılamadığını belirtmektedir. Beklentileri; ayrımcılık olmaması, Alevi gençlerin de devlette iş bulmaları, hizmet almaları ve ülkenin refaha kavuşmasıdır, ancak bunları sağlayacak ve her kesimden insanı barındırabilecek bir partinin eksikliğini hissetmektedir. Ahmet ise (46, E, lise m., Samandağ) politika ile aktif olarak ilgilenmektedir ve CHP üyesidir. Sol ka-

nattaki partilerin de etnik ve dinsel açıdan çok adaletli bir parti içi seçim sistemine sahip olmadığı kanısındadır. Ayrıca tüm Alevilerin şikâyetçi olduğu bir konuyu dile getirmekte ve Sünni geleneği temsil eden Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığında aslında hiçbir şekilde temsil edilmediklerini düşünmektedir:

Bizi tanıtan lider yok. Hıristiyanların cemiyet başkanı var ama bizi Sünni dinî lider temsil ettiği için dinî liderimiz yok... Eskiden 3-4 derneğe üyeydim. Samandağ sulama birliği meclisinde üyeyim. CHP ilçe yönetiminde üyeyim. Bir sanayi koooperatifinin kurucu başkanımı.... Meclis'e hiç güvenmiyorum. Başbakan bile kimseye karışmıyor, bir şey düzeltemiyor. Hiçbir milletvekili toplumu temsil etmiyor bu sistemde. Özal'ın getirdiği tek bir şeyi beğenirim o da tercih sistemi. O da tam tutmadı. Mesela CHP Ömer Miski'yi (Türk Sünni) liste başı yaptı ama toplum 18.000 oyla Fuat Çay'ı (Arap Alevi) liste başı yaptı, Fuat Çay milletvekili oldu... Üniversiteye güvenirim, bir de orduya güvenirim. Ben solcu birisiyim, CHP'liyim. CHP'yi diğerlerinden daha dürüst ve daha özgür bir parti olarak görüyorum. Eskiden İhtilal, Ordu deyince en büyük tepkiyi solcular gösterirdi ama artık öyle bir duruma geldik ki ordu vazgeçilmez bir koruyucu oldu, diğerlerine güvenmem.

Arap Hıristiyanlar

Arap Hıristiyanlar bölgede az bir nüfusa sahip olmalarından ve bölgedeki etnik toplulukların politikada daha çok kendi adaylarını desteklemelerinden dolayı politik yaşama genellikle aktif olarak katılmamaktadırlar. Yerel seçimlerde belediye başkanı, genel seçimlerde milletvekili adayı çıkarmamaktadırlar. Kamusal yardım ve hizmet taleplerini Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı Başkanı aracılığıyla iletmektedirler. Dine dayalı bir partinin kurulmasını tasvip etmemekte, "dinin politikaya karıştırılması"nı istememektedirler. Diğer azınlıklar gibi 'laiklik' ilkesini savunduklarını ve Türkiye'de yaşayan herkesin laik olmasını arzuladıklarını ifade etmektedirler.

Görüşülen kişiler çoğunlukla hem ulusal hem de yerel yönetimlerde yüksek makamlara gelemediklerini fakat politik yaşamda Alevi veya Sünnilerle uzlaşabildiklerini belirtmektedirler. Siyasi yelpazenin merkez soluna eğilimli olmakla birlikte içinde bulundukları duruma ve genel politik eğilimlere göre merkez sağ partilere de destek vermektedirler. Samandağ'da yaşayan Arap Hristiyanlar Türk Sünniler gibi bu ilçede az bir nüfusa sahip olduklarından yerel politikaya aktif olarak katılmaz, hem yerel hem de ulusal politikada Nusayri Alevi adayları desteklerler. Yine de Arap Hristiyanlar belediyede çeşitli görevlere atanabilmektedir. TBMM'de yer alamadıkları için yeterince temsil edilmedikleri kanısındadırlar. Yine de ihtiyaç duyduklarında Meclis'teki Hataylı Nusayri milletvekillerinden ya da Hatay'la bir bağı olan bir Türk milletvekilinden yardım alabilmektedirler.

Mişel'in (35, E, lise m., Antakya) temsil edilme konusunda ki fikirleri şöyledir:

Bizi tanıtan lider cemiyet başkanıdır, ben de yönetim kurulu üyesiyim. Cemiyet başkanı cemaat içi dayanışma ve devlet ile ilgili işlerde sözcülük yapıyor. Taleplerimizi milletvekili olsun da ilet sin istemezdim. Daha önce milletvekilleri aracılığı ile bakanlıklara ilettik, ilgilenen olmadı. Meclise güvenmiyorum... En son kendi kilise cemiyet üyelerimiz ve heyet başkanımızla Cumhurbaşkanı'na çıktık. Ama Murat Sökmenoğlu (MHP milletvekili) ilgilendi bir tek. O da Antakya milletvekili olmadığı halde ilgilendi... Derneğe falan üye değilim. En çok Ordu'ya, Cumhurbaşkanı'na, sivil toplum kuruluşlarına güvenirim... Politikayla ilgileniyorum, ama bizim ailece fanatik bir şekilde bağlandığımız parti yok. Hangisi makulse ona oy veririm ama ilk defa kararsız kalıyorum. Sola eğilimliyiz tabii. Din partimiz olmasını istemem, iyice ayrımcılık olmaya başlar. Zaten böyle bir şey mümkün değil, biz azınlık durumundayız.

Samuel ise (50, E, ilkokul m., Antakya) hizmet görebilmek için duruma göre farklı kanatlardaki politik partilere destek verdiklerini anlatmaktadır:

Hristiyanların ya da Alevilerin partisi kurulursa savaş çıkar, Müslüman toplum tarafından dışlanır. Avrupa Birliği'ne girebilmek için bize iyi davranıyorlar... Bir tane Ermeni milletvekili var galiba mecliste; Hristiyan milletvekilleri daha çok olsaydı bize daha çok faydası olurdu... Ama Meclis'te Aleviler var. Alevi milletvekili bizim köye su çıkardı... Hristiyanlar devlet memuru olamaz. Belediyede çaycı bile yok. Eskiden de belediyede çöpçü bile olamazdı Hristiyanlar. Ama bizim çocuklar doymuş, zaten böyle bir iş yapmaz. Fazla muhtaç değiliz. Bu daha iyi diye oy verdik, bu da eskisi gibi. Hristiyanlara hizmet Alunözü Belediyesinde yapıyor, Belediye Başkan Yardımcısı Hristiyan... Burada bir Alevi muhtar var, herkes ona oy veriyor. Köyde de sadece Hristiyan muhtar aday vardı. Bizim köyde Hristiyanlar İslamcılarla işbirliği yaptı, yarısı Refah Partisi'ne oy verdi genel seçimde, yoksa muhtara oy vermeyiz dediler. Sayıca köyde azaldı Hristiyanlar. Yarı yarıya Sünni var köyde.

Arap Hristiyanların daha çok merkez sol partilere eğilimi olsa da hizmet görebilmek için farklı partilere destek verebilmekte, politik açıdan 'durumsalcı' ve 'araçsalcı' bir tavır sergilemektedirler. Nüfuslarının azlığından kaynaklanan 'temsil sıkıntısı' bu topluluğa mensup kişileri yerel seçimlerde dine dayalı bir partiye oy vermeye yönlendirebilmiştir. Maria (35, K, üniversite m., Samandağ) Hristiyanların politika ile ilişkilerini şöyle yorumlamaktadır:

Mecliste tabii ki temsil edilmiyoruz... Bizi tanıtan lider cemiyet başkanımızdır, çünkü devlet ile ilgili işlerde yine sözcü. Onun yerine milletvekili daha iyi olurdu tabii; daha iyi şeyler çıkarırdı. Ama burada milletvekili seçebilecek Hristiyan sayısı az... Hem politik bir kimliğinin olması gerekir. Bizimkiler genelde politikayla pek ilgili değildir. Sadece destekleyiciler. Öyle yaratıcı bir ruh, bir liderlik ruhu taşımıyorlar. Bizim gruptan biri çıksa tabii ki destekleriz ama sayı bakımından yeterli olmaz bizim nüfusumuz... Alevilerin destek olacağını zannetmiyorum. Kendi milletinden olan kişilere destek verirler... Hatay milletvekillerinden gerektiğinde yardım gördük. Mesela sağ-

lık açısından Ankara'daki herhangi bir hastaneden birini tanıyorlarsa yardımcı oluyorlar. Benim tayinimin buraya gelmesine de yardımcı oldular... Ama istedikleri takdirde Alevilerin, Ermenilerin veya Hıristiyanların kendi partilerini kurmalarına olumlu yaklaşmam. Dinle siyasetin karışmasını doğru bulmuyorum. Nasıl bir Fazilet Partisi hoşuma gitmiyorsa bir Alevi ya da Hıristiyan partisi kurulmasını sıcak karşılamıyorum... Belediyenin bir ayrımcılık yaptığını sanmıyorum. Zaten kimseye hizmet yapmıyor. Belediyede Hıristiyan işçi de var, encümen de var. Babam geçen dönemde meclis üyesiydi mesela. Şu anda ANAP'tan iki meclis üyesi var... Hıristiyanlardan Belediye Başkanlığına hiç aday çıkmadı. Bizim mahallenin muhtarı Alevi... Hıristiyan muhtar adayı yok; merkezde azınlık oldukları için aday çıkmaz... Yan mahallede muhtar Hıristiyan, vakti zamanda mahalleye su getirtmiş, bu nedenle ezici bir çoğunlukla 30 yıldır seçiliyor. Alevi rakipleri vardı. Ama Alevilerden de destek gördü.

Yasmin (45, K, ilkokul m., Samandağ), politika ile aktif olarak ilgilenmemekle birlikte "biz CHP'liyiz, eşitlikçi, halktan yana olduğu için, diğerleri sözlerinde durmuyor. Genelde partilerle ilgilenmiyorum... ama ezelden beri bu partiyi daha dürüst buluyoruz, bu nedenle ona veriyoruz; seçim olursa yine ona veririm" demektedir.

Arap Hıristiyanlar da Nusayri Aleviler gibi genellikle ister kendilerinin ister başkalarının olsun dine dayalı bir partinin kurulması taraftarı değildirler. Onlar da en çok Ordu'ya ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e güvenmektedirler.

Corc (36, E, üniversite m., Samandağ) siyasal katılım haklarından eşit yararlanmak istediklerini şöyle ifade etmektedir:

Hıristiyan cemaati olarak kendi ihtiyaçlarımızı kendimiz karşıyoruz. Bir ara kilisenin onarılması gerekiyordu, buna izin verilmedi. Sonra kendimiz onardık. Maddiyatını Hıristiyan cemaati kendi sağladı. Mesela Adana'da cami yapılacaktır halktan bağış toplanır, biz bunu yapamayız.... Meclis'ten destek almak isterdik, tabii çok şey isterdik, asker olmak isterdik, yüz-

başı olmak isterdik, polis olmak isterdik. Okuyanlar da asteğmen olamadı. Er olarak çağırdılar bizi. İki yıllık okul mezunuyum diye beni çavuş talimgâhına gönderecekti, bir baktı gayrımüslim. Önce beni yazdı, sonra farkedince gel bakayım niye Hristiyan olduğunu söylemiyorsun, dedi. Eşşekoğlu eşşek çık git, dedi. Benim amcam çavuş olarak yaptı. Eskiye göre daha da kötüye gitti.

Arap Hristiyanlar genel ya da yerel seçimlerde oy verecekleri partileri duruma göre belirleseler de genelde kendilerine eşit muamele yapacaklarına inandıkları merkez sol ya da kimi zaman merkez sağ partileri desteklemektedirler.

Ermeniler

Ermeniler de Arap Hristiyanlar gibi genellikle politik yelpazenin merkez sol kanadında yer alan partileri desteklemekte, fakat seçimlerde duruma göre merkez sağ partilere de destek verebilmektedirler. Onlar da diğer iki topluluk gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Türkiye'de yaşayan tüm insanları temsil etmediğine inanmaktadırlar. Yine onlar da, dine dayalı bir parti kurma fikrini desteklememektedirler. Görüşülen kişilerin çoğu böyle bir partinin kurulmasının politika ile dini birleştireceği için yanlış olacağını, bunun yerine bir Ermeni'nin TBMM'ye seçilmesi halinde isteklerini daha kolay aktarabilecekleri düşüncesindedirler. Hatay'da yaşayan Ermenilerin köyü belediyeye bağlı olmadığından yerel politika ile pek ilgileri bulunmamaktadır. Sadece muhtar seçimlerinde oy kullandıklarını ve sürekli aynı muhtar desteklediklerini belirtmektedirler.

Türkiye'nin ve Ermenilerin politik yaşamı ile ilgili olarak bazı görüşleri aktaralım:

Hovhannes (42, E, lise m.): Ben Ordu'ya güvenirim ama Meclis'e hayır. Meclis her şeyi mahvetti, bugüne kadar gelenler her şeyi bozdu. 1960'lardan beri sürekli bir kötüye gidiş var. Ecevit olsun Demirel olsun hiçbir şey yapmadı. Düzelece-

ğine inanmıyorum. Her gün bir adım daha kötüye gidiyoruz. Meclistekiler kendi derdinde, kimse için bir şey yaptıkları yok. Ama bize bazı hizmetler yapıldı. Bizim son 5-6 sene bir ayrıcalığımız oldu. Bize yol yaptılar. Sanırım medyada falan bahsedildi, kilise onarıldığı zaman Patrik geldi, ondan... Herkes istediği zaman bir din partisi kursa belki iyi belki kötü olurdu. Hangi parti gelirse gelsin yaptığı faaliyete bağlı.

Stepan (44, E, üniversitem.): Meclis'e güvenmiyorum. Meclis hiçbir iş yapmadığı gibi herkesi temsil ettiğine inanmıyorum. Mesela İran'da (ki hiç beğenmeyiz rejimini) milletvekili sayısı Türkiye'deki kadar olmasa da Ermenilere iki milletvekili kontenjanı ayırmış ve onları Ermeniler seçiyor. Bir Ermeni olabilseydi bari Türkiye parlamentosunda da. İranlı bir Ermeni arkadaşım vardı. Onlar İran'da bizim karşılaştığımız derecede zorlukla karşılaşmıyorlar. Suriye de İslâm cumhuriyeti olmasına rağmen, Hafız Esad'ın bizim Paskalya Bayramını kutladığını biliriz. Onlar resmi tatil veriyorlar Ermenilere. Hristiyanlar yönetime de geliyor. Türkiye o ülkelerden farklı olarak Hristiyanlara potansiyel suçlu olarak bakıyor. Eğer İslâmi yönden bir sakıncaları varsa, daha koyu İslâmi rejimlerde bile sorun yaratmamış. Kaldı ki Suriye'deki ve İran'daki Ermenilerden daha azız Türkiye'de. Türkiye'de sadece yönetimin değil toplumun da psikolojisi budur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne güvenmemenin sebebini, Ermeniler görüşülen bazı milletvekillerinin sadece kendi çıkarlarına hizmet etmesi ile açıklarken, bazıları da hükümetlerin istikrarlı politikalar yürütmemesine bağlamaktadır. Genelde kamu hizmetlerinden eşit bir şekilde yeterince yararlanamadıkları kanısındadırlar. Bununla birlikte, son zamanlarda daha çok hizmet gördüklerini belirtmektedirler. Uluslararası politikada yaşanan gelişmeler de Hristiyanların Türkiye'deki konumlarını doğrudan etkilemektedir. Ermeniler, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine girmesiyle, azınlıkların daha rahat yaşayabileceği ve Türkiye vatandaşı olarak eşit hizmet alabileceği düşüncesine sahiptirler.

Ermeniler genellikle milletvekili adayı olmamaktadırlar. Fakat Türkiye'nin politik yaşamı ile çok yakından ilgilenmektedirler; politik açıdan çok pasif oldukları söylenemez. Arap Hristiyanları gibi aktif olarak çalışan bir kilise vakfına sahip olmadıkları için yerel düzeyde bir toplumsal temsilcileri yoktur. Kendilerini Papaz'ın ya da Yaşlılar Heyeti'nin temsil ettiğini söylemektedir. Fakat ulusal düzeyde İstanbul'daki Ermeni Patriği'ne bağlıdırlar.

Josef (47, E, lise m.) diğer köylülerden farklı olarak politika ile aktif olarak ilgilenmektedir:

Bizim liderlerimiz köyün papazı ve daha önce Kudüs'te ve İstanbul'da olan Patriklik. Bunlar devletle olan ilişkilerde bizi temsil ediyor. Papaz zaten bu köyün dinî temsilcisidir... Ben CHP'ye üyeyim... En çok: Meclis, Ordu, Cumhurbaşkanlığı, en az: medya, sivil toplum kuruluşları ve Diyanet Başkanlığı'na güvenirim. Her seçimde oy veririm. Refaha kavuştursun, Türkiye'ye hizmet versin diye CHP'ye oy veriyoruz. Atatürk'ün partisi, oy verdiğimiz parti meclise bile giremedi ama girse de değişirdi, başa geçen herkes değişiyor.

Değişik yaş gruplarına mensup olan Jaklin ve Linda da ayrımcı olmadığına ve eşitlikçi olduğuna inandıkları Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemektedirler. Fakat ANAP gibi merkez sağ partilere destek olanlar da bulunmaktadır:

Jaklin (75, K, ilkokul m.): Bizi Patrik temsil eder. Başbakanlığa, Belediyeye, Valiliğe gider... Hiçbir yere üye değilim. En çok Ordu'ya güveniyorum. En az Meclis'e güveniyorum. Meclis kimseyle ilgilenmiyor... Seçimlerde oy veriyoruz, yeter ki kardeşliği, dostluğu sağlasın. Oy verdiğim parti, eh, beklentilerimi biraz karşılıyor. Biz ezelden beri CHP'liyiz, hep ona oy verimiz.

Linda (24, K, ilkokul m.): Bizi papaz tanıtır, hem din konusunda, hem dışarıdan biri gelirse onunla konuşur, çok bilgilidir... Rumların bir cemiyeti var ama Ermenilerin yok. Hiçbir yere üye değilim. Bu köyde en çok CHP ve ANAP'a oy ve-

rilir... Ama hiçbir parti beklentilerimi karşılamıyor, hiçbiri iyi değil. Ben genelde CHP'ye oy veririm, bilmiyorum, babam da bu partiye oy verirdi. İyi olduğunu düşünüyorum, dinci partiler gibi ayrımcı değil. Ama partilerin hepsi aynı, hiçbiri iş yapmıyor.

Aram da (70, E, ilkokul m.) dine dayalı bir partinin kurulmasını istemediğini, dini siyasetle bağdaştırmanın "Atatürk'ün altı ilkesine uymayacağını" belirtmektedir. Bu topluluğun geleneksel olarak CHP'yi desteklemesinin sebebi, CHP'nin ve bu partinin kurucusu Atatürk'ün kendilerine eşit muamele yaptığına inanıyor olmalarıdır.

Modern Türkiye'nin kuruluşunda, cumhuriyetçi ideoloji ras-yonalist, bilimsel, değerlere dayalı, geleneksel kültüre karşı ve laiklik ilkesine bağlı bir devlet anlayışı ortaya koymuştu (Kandiyoti, 1991; Kasaba, 1997). Fakat Türkiye'de modern ve Batılı kültürle, geleneksel, İslâmi yerel kültür arasındaki gerilim, özellikle Tek Parti döneminden sonra kendisini göstermiştir (Ahmad, 1995; Zürcher, 1993). Çoğunluk konumunda olmayan gayrimüslim ya da gayrısünni vatandaşlar, bu kültürel (ve politik) gerilim zemininde laiklik ve modernizm reformlarının sadık destekçisi olmuşlardır (Kehl-Bodrogi, 1997; Çamuroğlu, 1997; Bruinessen, 1996). Bu nedenle aşırı sağ ya da dine dayalı partilere oy vermemektedirler.²

2 Tek Parti (CHP) döneminde Türk milliyetçiliğinin karakteri, vatan ve vatandaşlık esasına dayalı millet tanımı ile ırk/etnik esasına dayalı millet tanımı arasındaki ikilikle belirleniyordu. Az zamanda yeni bir millet yaratarak milli devleti pekiştirme gâilesine eşlik eden etnisist-özcü milliyetçilik anlayışı, azınlıkları dışlayıcı, 'ötekileştirici' bir bakış açısını da beraberinde getirdi...1924-25 ayaklanmaları ile zuhur eden Kürt meselesi, vatandaşlığa dayalı millet tanımı ile etnik-özcü millet tanımı arasındaki gerilimden öte; kültürel millet tanımı ile dile ve soya dayalı millet tanımı arasındaki gerilimi öne çıkardı. Kürtlerin "şüpheli" konumunu hem coğrafi ve stratejik şartlar hem de Birinci Dünya Savaşı'ndaki "ihanetlerinin" taze hatırası nedeniyle Araplar da paylaştılar. 1950'den sonra çok partili rejime geçişle birlikte özgürlük söylemini kullanarak ve liberal bir tavır takınarak, Tek Parti yönetiminin hemen bütün mağdur gruplarının tepkilerine tercüman olan Demokrat Parti, azınlıkların da desteğini derledi. Ancak çok partili dönemin azınlıklara ferahlama getirdiğini söylemek mümkün değildir. DP, başa geçmesi ile birlikte laik, cumhuriyetçi ideolojiye sahip Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi kurumları kapattı ve pek çok din-

Hatay'daki incelediğimiz toplulukların, etnik veya kültürel kimliklerinin politik olarak temsil edilmediğine yönelik şikâyetleri esasen eşit hizmet ve ayrımcılığa uğramama isteklerinden. Azınlık haklarından değil vatandaşlık haklarından faydalanma arzusundadırlar. Bu rahatsızlık, Türkiye'de yaşayan vatandaşları etnik ve dinsel kökenlerine bakmaksızın Türk Vatandaşı olarak kabul eden Türkiye Anayasası'nın lâfzının ötesindeki yapısal çelişkileriyle ilgilidir (Kirişçi 2000).

Türk/Türk Vatandaşlığı ayrımının günlük hayata dönük önemli sonuçları olmuştur. Günlük kullanımda ve hâkim politik söylemin “arka fondaki” zemininde “din ve ırka dayalı Türklük” anlayışı varlığını sürdürmüştür. Siyasi-hukuki söylemde Türklüğün din ve ırktan bağımsız olduğu öne sürülmesine rağmen, siyasi pratik bunu doğrulamamıştır... Kemalist ulusçuluğun kamu/özel ayrımını reddetmesi, vatandaşlık anlayışını Türklük dışındaki etnik kimlikleri tanımayaya uygunsuz hale getirmiş, bu da Türk ulusal kimliğinin etnikleşmesine katkıda bulunmuştur... Kuşkusuz Mustafa Kemal dönemi, Alevilik başta olmak üzere diğer inançların görece rahat olduğu bir dönemdir. Çünkü onlar öncelikli teh-

sel nitelikli kurumlar ve okullar açtı. 1950'lerde Kıbrıs'ta Türk ve Yunan toplulukları arasında şiddetlenen çatışmalarla beraber, Milliyetçiliğin resmi yorumunda vatandaşlık kavramı ile etnisist kavramlar arasında varolan gerilim ve azınlıklar üzerindeki ideolojik baskı da baki kaldı (Bora, 1995: 34-49). DP'nin takipçisi olan Adalet Partisinin 1965'te başa geçmesi ile milliyetçilik hareketi de hız aldı ve bu hareket daha sonra Türkçü, ırkçı, gelenekçi ve İslâmcı, anti-komünist ideolojilerden beslenen MHP'nin oluşumu ile birlikte çok güçlendi (Canefe, 1998; Kirişçi, 2000; Özbay, 1990). 1980 askeri darbesinden sonra yapılan ilk seçimlerde iktidar olan ANAP yönetiminde de dinci cemaatler korundu. Dinci kökenli şiddet ileri gelen laik aydınların öldürülmesine yol açacak kadar arttı. Laiklik, din ve devlet ilişkisi, dinin politika üzerindeki etkisi yeniden tanımlandı (Tapper, 1991). Diyanet İşleri Başkanlığı güçlendirildi ve sadece Sünni değil Alevi yerleşim yerlerine de imamlar atandı (Bruinesen, 1997, 1999; Tapper, 1991). Söz konusu süreç içerisinde gayrimüslim veya gayrisünni topluluklar 1950'lerde kısa bir süre için DP'yi desteklemiş, fakat DP'nin milliyetçi-İslâmcı çizgide yükselişi onların DP-AP çizgisinden yüzgeri edip CHP'nin 1960'ların ortasından itibaren yöneldiği sosyal demokrat çizgiye daha çok yaklaşımlarına, laik ideolojiye sıkı sınırlarına ve dolayısıyla bu ideolojiye en çok sahip çıktığını düşündükleri partilere destek vermelerine yol açmıştır.

like olan şeriatçı örgütlülüğe karşı ve modernleşme için de temel bir dayanak oluşturmaktadırlar. Ancak devletin Türklük temelinde kimlik farklılıklarının eritilmesi konusundaki ana yönelimi yanı sıra, yine aynı amaca varmak için dinden ve onun çoğunluğun inancı olan Sünni/Hanefi yorumundan yana tercih yapmıştır (Yıldız, 2001: 152, 20, 21).

Farklı inanç topluluklarının yasal vatandaşlık tanımı gereğince eşit haklardan faydalanmaları gerekirken, 'Türk vatandaş'ı tanımlamasının 'Türkçe konuşan Sünni Müslüman' hâkim kimliğine dayandığı bilinmektedir (Kirişçi, 2000; Aydın, 2002; Güvenç, 2003; Hann, 1997).

Politik Eğilimlerin Yön Verdiği Uzlaşma ve Çatışma Süreçleri Hakkında Farklı Yorumlar

Hatay'da yaşayan farklı etno-dinsel toplulukların çatıştıkları veya uzlaştıkları konuların temelinde tarihsel, dinsel ve kültürel farklılıkların yanı sıra, politik tutumlarındaki farklılıklar da yer almaktadır. Kimlik edinme süreçlerinde topluluklar arasındaki gerilimlerin veya uzlaşmaların etkisi gözardı edilemez.

2000'lerin başında, Hatay kültürünün 'mozaik' bir özellik sergilediğini, kültürlerin iç içe geçtiğini, insanların sevgi ve hoşgörü içinde yaşadıklarını işleyen birçok yayın yapılmıştır.³ 'Mozaik,' hem farklı etnik grupların birbirleri ile etkileşim içinde hem de etkileşime girmeden birarada yaşamasını imler. Hatay için bu iki durum da geçerlidir: bazı topluluklar birbirleri ile etkileşim içinde, birbirlerini dönüştürme, etkileme potansiyeline sahip olarak birarada yaşıyorken; bazı gruplar da diğerleriyle hiçbir kültürel etkileşime girmeden ama genellikle sorunsuz bir şekilde birarada yaşamaktadır. Hatay'da, rasyonel olarak birarada yaşayabilme kültürünün geliştirilmesine dönük veriler bulunabilir.

3 Bkz. Tuvi, Reyhan (2003). "Çan Sesi, Ezan Sesi, İlahiler ve Rock Konseri". *Hürriyet*, 23 Ekim 2003; *Atlas*; "Antakya;Fantazya"; 1994: 21; "Antakya: Bereketli Hilalin Kalbi", 1998:64; "Nusayriler. Bin Yemin", 2001:100. Şenyücel, Kerime (2004). *Ezan, Çan, Hazan: Antakya*. TRT 1.

Hatay'ın toplumsal kültürü, farklı toplulukların aynı coğrafyada birbirlerini ezmeden paylaştıkları, yüzyüze geldikleri, ticaret ilişkileri geliştirdikleri ve ilişki içinde olmaya açık oldukları bir kültür olarak tanımlanabilir. Ancak bu, Hatay'da yaşayan tüm toplulukların ezelden beri sorunsuz ilişkiler içinde oldukları anlamına gelmemektedir. Bu bölgede yaşayan Aleviler tarih boyunca bazı Sünni topluluklarla zaman zaman çatışma içinde olmuşlar ve özellikle Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren Büyük baskı altında kalmışlardır (Galip Et-Tavil, 2000; Öz, 1999; Türkmen, 1937, Laanatza, 1998). Bu iki topluluk arasındaki küçük çaplı çatışmalar 1900'lere kadar sürmüştür. Bugün ise, Hatay'da Araplar (Alevi) ile Türkler (Sünni) arasında tarihten gelen ve sembollerle, anlatılarla beslenen karşılıklı olumsuz tanımlamalar büyük gerilimlere dönüşmekte, gündelik yaşam içinde sağlanan uyumun katkısıyla, büyüyen ihtilâflar da geçmişle karşılaştırıldığında, asgari düzeyde olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Hem Sünnilerin hem Alevilerin iyi geçinmeye özel önem verdikleri ve bununla gurur duydukları görülmektedir.

Alevilerin ve Hristiyanların tarih boyunca uğradıkları saldırıların ve Hristiyanların kendilerine baskı uygulanacağı yönündeki korkuların, bu iki topluluğu siyasi yelpazenin merkez solunu desteklemeye ittiğini ve onları birbirine yaklaştırdığını da belirtmiştik.

Nusayri Aleviler

Hatay'daki Nusayri Aleviler, çevrelerindeki topluluklarla barış içinde yaşamaktadır. Sünni, Hristiyan ve Yahudilerle çok iyi geçinmelerine rağmen, 'ortak kültürde ve birarada yaşamaya alışmamış', 'tutucu/müstebet' diye tanımladıkları kimi Sünnilerle anlaşamadıklarını sıkça vurgulamaktadırlar. Nusayri Alevilerin büyük çoğunluğuna göre, tutucu Sünniler sadece Alevilere değil Sünni olmayan herkese olumsuz yaklaşmaktadırlar. Bu nedenle Hatay'daki birarada yaşama kültürünü paylaşan, dostluk kurdukları, görüştükleri veya kendilerine saygı duyan

Sünnilerle, varlıklarına tahammül edemediklerini düşündükleri tutucu Sünnileri ayırmaktadırlar. Bu yaklaşım görüşülen çoğu Hristiyan tarafından da paylaşılmaktadır.

Süleyman (34, E, üniversite m., Antakya) Antakya'da yaşayan toplulukların politik duruşlarını ve ilişkilerini şöyle açıklamaktadır:

Yaşlılarımız, gerek Alevi, gerek Hristiyan, Türkçe bilmezlerdi ve seçim zamanı (1938'de) buraya gelen Türklerin onlara eziyet edeceklerini düşündükleri için, her iki toplum birbirini korumaya çalışmış. Mesela hoşgörü açısından çanı çalan tek şehir Antakya'dır ve kimse bundan rahatsız olmamaktadır... Buradaki Hristiyan ve Yahudiler yurtdışından destek alıyorlar ve bu siyaseti etkiliyor. Örneğin Hristiyanlar hem Adalet Partisi'ne hem CHP'ye oy verecek şekilde ikiye ayrılıyorlar, kim başa geçerse ona taleplerini iletiyorlar. Örneğin Alunözü ilçesindeki Hristiyanlar Refah Partisi'ne oy verdiler, çünkü o başa geçeceği için ilçede dinî gereklerini yerine getirebilmek için, zorluk çekmemek için ona oy verdiler. Alevilerle Hristiyanlar arasındaki dayanışmada, Sünnilerden korkmanın etkisi var. Birbirlerini korumuş kollamışlar. Mesela 1980'lerde büyüklerimiz bizi doğru şekilde yönlendirmeseydi çok kötü şeyler olurdu. O zamanlarda Hristiyanlar korktukları için Alevilere sokuldular. Aleviler de Suriye dağlarından indiklerinde onların yanına sığınmışlar.

Selva da (55, K, ilkokul m., Antakya) Sünnilerle kurulan ilişkilerin kişiden kişiye ve zaman içinde değiştiğini düşünmekte, bu konuda genelleme yapmamaktadır:

Eskiden Sünnilerle aramız iyi değildi. Şimdi sorun, kavga yok ama buradaki Sünnilerin bazıları çok yobazdır, tutucudur, kimseyi sevmeyiz. Dışardan gelen Türkler bazen buradaki bir Türk'ten daha iyi çıkıyor. Dışardan gelen Türk bir subayın eşi, bir Alevi amcadan kurbanını kesmesini istedi, buranın yerlisi olan Türk onu kıskırttı, bu Alevi'dir kurbanın kabul olmaz diye caydırdı. O da sen Aleviler arasında oturuyorsun nasıl böy-

le bir şey dersin diye sormuş, geldi bize anlattı. Hamamda eskiden Sünniler Alevileri kurnalarına yaklaştırmazlardı. Ama Hristiyan ya da Yahudilerle hiç sorunumuz olmadı. Samimiyet pek yok genelde ama sorun hiç yok. Gördükleri yerde büyük saygı gösterirler.

Hatay'da yaşayan bazı Alevilerle Sünniler arasında anlaşmazlıkların ya da önyargıların bazen bireyler arasında gerginliklere yol açtığı görülse de, eskiden yaşanan boyutta çatışmalar artık söz konusu değildir. 1970'lerde Alevi ve Sünniler arasında ciddi bir gerilim yaşanmıştır.⁴ O dönemde Hatay'da yaşayan bütün toplulukların büyüklerinin bu sürtüşmelerin çatışma veya kavgaya dönüşmemesi için çaba harcadığı anlatılmaktadır. Genellikle, Alevi-Sünni geriliminin Hatay'ın insanlarından kaynaklanmadığı, ulusal politikaların bu iki topluluk arasındaki ilişkileri etkilediği motifi işlenmiştir. Görüşülen kişiler tarafından sıkça vurgulanan bir nokta da Sünniler ve Aleviler arasındaki sorunların başka şehirlerde yaşanan olaylar⁵ kadar ciddi olmadığı idi. Hatta, tarihte politik ve dinsel temelli gerilimler yaşasalar da Sünniler ve Nusayri Aleviler arasında zor durumlarda veya doğal afetlerde dayanışma yaşandığı ısrarla anımsatılmıştır.

Antakya'da yaşayan Nusayri Aleviler ve Sünniler birbirlerine gösterdikleri hoşgörüyü korumaya çalışmaktadırlar. Samandag'da yaşayan Sünni ile Alevilerin, gerek kültürel ve politik

- 4 1980'den önce Türkiye kitlesel siyasal şiddeti çok acı bir şekilde yaşamıştır. Bu ortamda kitleler, Alevi-Sünni mezheplerinin farklılığını körükleyen provokasyonlarla beslenen kanlı çatışmalara da sürüklenmiştir (Belge, 1993).
- 5 1978 yılında Malatya, Sivas, Bingöl ve Kahramanmaraş'ta, 1980 yılında Çorum'da, 1993 yılında Sivas'ta Alevilere yönelik önemli saldırılar meydana gelmiştir (Ahmad, 1995: 240; Laanatza, 1998, 203). Türkdogan, Amerika'nın "Ku-Klux Klan" gibi ünlü ırkçı örgütü gibi bir örgüte ya da anti-Semitik ve anti-Katolik örgütlere ülkemiz tarihinde rastlamanın mümkün olmadığını düşünür. Ona göre "Polonezlisi, Macarı, Rusu, Estonu, Rumu, Almanı, Süryanisi, Yahudisi, Yezidisi, Alevisi, Sünnisi, Zazası, Kurmancı, Çingenesi hepsi uyum içinde bir bütünleşme meydana getirmiştir" (1999: 16). Fakat özellikle Sivas olayları bu ırkçı faaliyetlerden pek de farklı değildir. 1993 yılında, Alevilerin düzenlediği kültürel bir etkinliğin katılımcılarının kaldığı otel İslamcı tahriklerle hareket eden bir kalabalık tarafından ateşe verilmiş ve olay sonucunda 37 kişi dumandan boğularak ölmüştür (Coşkun, 1995; Çamuroğlu, 1997).

farklılıklardan, gerekse mahalle veya köylerin birbirine uzak mesafede oluşundan dolayı Antakya'da yaşayanlara göre daha az iletişim içinde oldukları görülmekte, hatta nadir de olsa ufak çaplı gerginlikler yaşandığı belirtilmektedir. Şükran (40, K, üniversite m., Samandağ) politik eğilim farklılıklarının topluluk ilişkilerini etkilediğini söylemektedir:

Yukarı köylerde yaşayan bazı Türkler aşırı milliyetçidir, yobaz denecek kadar tutucudur. Böyle olanlar Samandağ toplumuna pek uymazlar. Şimdi bizim mahallede olsalar da buradaki Hristiyanlar gibi olamazlardı yine. Çünkü Hristiyanlar ne kadar tutucu olsalar da bazı konularda çok demokrat, çok hoş insanlar.

Hasan (31, E, ilkokul m., Samandağ) Alevilerle Sünniler arasında yaşanan gerimli anlardan bir örnek vermektedir:

Bu yerli halkın Türklerle ilişkisi her zaman mesafeli olmuştur. Bunu sebebi de Osmanlı'dan kalma; günlük yaşamdan kaynaklı sorunlar. Yani Hristiyanlarla, Ermenilerle kurduğumuz ilişkiler kadar Türklerle ilişki kuramıyoruz. Her iki tarafta mesafe var ve bu uzaklık Samandağ'ın Çevlik bölgesinde (sahil bölgesi) en açık şekilde kendini gösteriyor. Gençler karşılıklı bir şekilde şov yapıyorlar. O anda kim daha çoksa öbürü başını eğip gidiyor. Çevlik'te geçen yıl Kapısuyu köyünden (Türkmen köyü) gençlerle Alevi gençler kapıştı ancak askeriye araya girdi de dağıldılar. Hristiyanlarla Aleviler arasında hiçbir soğukluk, kapışma olmamıştır... demokrat insanlar. Ama Türkmen köylerinden MHP çıkıyor.

Necdet (41, E, lise m., Samandağ) ise topluluklar arasında yaşanan gerilimlerin geçmişe göre azaldığını ve hoşgörüyeye dayalı bir anlayışın hâkim olmaya başladığını ifade etmektedir:

Türklerle Alevilerin ilişkisi konusunda da bir genelleme yapamayız. Bazılarıyla aramız çok kötüydü ama bazılarıyla da çok iyiydi. 12 Eylül'de pek çok köy, mahalle işkence gördü. Bir Türk'ün şahsi gayretleriyle bu mahalleye kimse dokunmadı, bi-

ze yol gösterdi. Bu dönemde hangisi bize daha yakın hangisi daha uzak aranmaz. Birbirleriyle yaşayan insanlar kendi inançlarını yaşayabiliyorsa, kendi kişiliklerini geliştirebiliyorsa, uzaklık yakınlık aranmaz. Artık ekonomi, ticaret ilişkileri de değişmiştir. Ama gelenek-kültür olarak Hristiyanlarla daha haşır neşir olduğumuz için ve Türklerle Ermeniler bölge olarak bizden uzak oldukları için, bizim aramıza katılmadıkları için, onlarla daha haşır neşiriz. Gelenek ve göreneklerimiz aynı olmuş, ufak tefek dinî nüanslar dışında. Aile yapımız, çocuk eğitimi birbirine benzer. Sonra dinî açıdan bir tercih yapmak da doğru değil, yakışmaz. Çünkü biz zaten azınlıyız, azınlıkların azınlıklar arasında böyle bir ayrımın yapılması doğru değil, kültürümüz de buna müsaade etmez. Biz böyle tercihlerden, ayrımcılıklardan çok çektik. Yavuz Sultan Selim zamanından beri dinî şeylerden çeke çeke kaçtık. Gerek Sünni, gerek Alevi gerek Hristiyan bazı bağnaz, pis insanlar bu ayrımı sürdürmeye çalışıyorlar. Bunların topluma hiçbir faydası yoktur. Madem ki bize zarar getiriyor neden sürdürelim bu ayrımı?... Eskiye göre tabii daha rahatız, eskiden bizim dedeler, babalar ne olduklarını gizlediklerini söylerlerdi ama artık medeni bir insan sana nesin diye sormuyor. Çok hassas aşırı münasebetler dışında bu soru sorulmuyor. Mesela Yayladağ'ın bazı cahil köyleri var ki Alevi'nin selamına karşılık vermez. Artık o bitti. Yani ayrımcılık yapanlar artık buna bir son vermeli.

Politik duruşlarının benzemesi, toplulukları birbirine yakınlıktır. Nuşayri Aleviler, topluluklar arasında iletişim kurabilmek açısından dinî benzerlik ya da farklılığın, politik tutum kadar önem taşımadığını düşünmektedirler.

Arap Hristiyanlar

Arap Hristiyanlar günümüzde çevrelerinde yaşayan tüm etnik topluluklarla iyi geçinmektedirler. İster Sünni ister Alevi olsun kendilerine saygı duyan tüm Müslümanlarla anlaşabil-

diklerini, fakat 'tutucu', 'milliyetçi' diye tanımladıkları insanlarla pek iletişim kuramadıklarını, tam tersine uzaklaştıklarını belirtmektedirler. Nusayri Aleviler gibi, laik/modern söyleme sıkı sıkıya sarılmakta, laik/gerici kutuplaşmasında laik kanatla özdeşleşmektedirler.

Mişel istisnalar olsa bile Hatay'ın çoğu yerinde rahat bir şekilde yaşadıklarını belirtmektedir:

Kendi kimliğimi Antakya'da çok rahat ifade edebilirim. Ben Ankara'ya gittiğimde oradaki Hristiyan kesimle buradakiler arasındaki farkı gördüm. Orada kendi isimleriyle birbirlerine hitap edemiyorlar, dışarıda isimlerini değiştiriyorlar. Bir Meryem Ana, bir haç takabiliyorsun burada, ama orada öyle yapamazsın. Antakya'nın her kesiminde bunu yapamıyorsun tabii, haçla Antakya'nın her semtinde dolaşamazsın. Semtten semte farkeder, isim vermek istemiyorum ama değişir. Bazı mahalleler çok tutucu, böyle mahallelerle zaten ilişkimiz yok, bizim mahallemizde çok iyiyiz... Zaten herkesle çok yakın değiliz, şehirlerde köylerdeki kadar ya da eski mahalleler kadar sıcak ilişkiler kurulamıyor. Ama yine de büyük şehirlere göre çok rahatız... Milletın can güvenliği açısından burada hiçbir sorun yok, ama ülkenin diğer taraflarında böyle değil. Ben burada yaşayanları şanslı buluyorum. Buradaki yaşamla onların yaşamı bir değil... Burada Alevi ve Sünni kardeşlerimizle iyi geçindiğimiz için hiçbir sorunumuz yok ama diğer şehirlerde bunu duymuyoruz. En basiti bir Mardin'de göç olmasının sebebi o yöre halkıyla iyi geçinememeleri... Antakya'da Türkler var, Sünniler var, Aleviler var, Hristiyanlar var, Yahudiler var. Şimdi hepsini çok iyi tanıdığımı söyleyemem. Bu mahallede yaşayan Alevileri ve Sünnileri tanırız. Alevilerle çok eskiden beri bir yakınlık var. Kùltürlerimiz birbirine yakın. Sünnilerden de hiç zarar görmedik.

Bir Hristiyan din adamı da Hatay'daki birarada yaşama kültüründen bahsederken bu kültürün dışında kalanların da olduğunu belirtmektedir:

Bu yörede herkes kendi ibadetini yapacak kadar rahat. Yeri geldiğinde bizim kilisemize Hristiyan'dan çok Alevi geliyor. Aleviler kültürel açıdan bize daha yakınlar, ama onlar da duruma göre davranırlar; yani yeri geldiğinde Müslümanız der yeri geldiğinde Hristiyanlara daha yakınım der. Bütün dinleri kazanıyor. Aleviler bizi sever ama bu onların yararına değil. Bize yakınlar gerçekten. Ali-Allah, İsa-Allah öğretisi birbirine benzer... Bu mozaik sadece bu bölgede var. Bir tek sakallılar bu mozaige engel. Bir şey yaptıklarından değil de, bakışları hoş değil. Müslümanların hepsinin yaklaşımı aynı değil, tutucu olanların bize yaklaşımı iyi olmaz, Onlarda kadının da yeri yok.

Arap Hristiyanlar ve Nusayri Aleviler arasında Osmanlı İmparatorluğu dönemine uzanan bir yakınlık ve kültürel benzerlik söz konusudur.

Aleks (77, E, lise m., Antakya) bu yakınlaşmayı şöyle betimlemektedir:

Hristiyanlarla Aleviler, Antakya'da yaşayanlar, birbirlerine çok benzerler. Aralarında bir dostluk bağı var, bunlar eskiden beri böyle. Birbirlerinde yatarlar. Haçlı seferlerinden beri, hatta daha evvel başlayan bir dostluk. Bu dostluk Yavuz Sultan Selim zamanında da böyleydi. Aleviler Sünnilerden daha yumuşak, daha hoşgörülü. Onlarda taassup yok. Mesela marabalarımız gelince bizim soframıza otururlardı ama Sünnilerin yanında oturamazlardı... Aleviler ipekçilikle uğraşırdı, hakkıyla biz satın alırdık. Biz Alevilere gelin bahçemizi işleyin çeyreğini alın dedik. Hristiyanlar bahçeyi güzelleştirip işlerini bitirince çeyreğini verirlerdi bahçenin ama Sünniler sadece haklarını verirdi. Buralar hep Hristiyan'dı, marabalar çalışkandı ve çalıştıkça kazandılar, maraba çeyrek alan demektir. Bazı Müslümanlar Alevi'yi Müslüman olarak değil kâfir olarak tanır. Fellah derler ya, bunun manasını Türkler, Müslümanlar bilmez ama keşke herkes Fellah olabilse.

Helen de (60, K, ilkokul m., Antakya) Aleks'i desteklemektedir:

Aleviler çok rahatlar, herkese günaydın derler. Aleviler de Hristiyanlar da açık insanlar. Sünnilerin bir kısmı çok kapalıdır. Mesela ben askılı bluzla çıktım balkona, halbuki karşı kom um kapalı. Şimdi düşünüyorum onların dinine saygısızlık mı yaptım diye. Alevi hanımların beyleri de evde olunca bir şey de i miyor,  ortla mı askılı bluzla mı gittik. Onlar da bizim gibi giyiniyor, onlarla diyalogumuz iyi; oturup  akala abiliyoruz. Birbirimize daha çok benzeriz. Alevilerle ilişkilerin iyi olmasının bir sebebi de Hristiyanların Yavuz Sultan Selim zamanında Alevileri saklamaları ve yetmiş seksen yıl önce Alevilerin Hristiyanları sürgünden saklamaları... bunlar dedelerimizden duyduğumuz şeyler. Alevilerle Sünniler arasında 80'lerde 1-2 sene çok kavga oldu k  kırtma nedeniyle, Dışardan gelip k  kırttılar, yoksa burada daha önce bir anlaşmazlık yoktu. Şimdi araları düzeldi ama. Artık kimsenin kimseyle kavgası yok.

Arap Hristiyan topluluğu, Nusayri Aleviler gibi, tutucu, kapalı, milliyetçi yaklaşımları benimseyenleri kendine uzak bulmaktadır. Politik yakla ımlardaki farklılıkların dinsel farklılıklardan daha etkili olduğu, bu topluluk örneğinde de gözlenir. Bu gözlem, toplulukların do u tan gelen (ilk i)  zelliklere dayanmasından çok, etnisitenin kendisinin ideolojik bir olgu olduğu yorumunu desteklemektedir.

Keti (28, K,  niversite m., Samandağ) diğer topluluklarla ilişkilerin politik tutumlardan etkilendiğini d   nenlerdendir:

Politik açıdan yaklaşımın dinle alakası yok. Alevilerin çoğunluğu genel seçimlerde sol partilere oy verseler de, bazı Aleviler sa  partilere oy veriyor. Türklerin bazıları demokrat ama  evre köylerdeki Türkler a ırın sa a meyilliler. Buradaki Sünnilerin, dı arıdakilerden farklı olarak Araplarla ortak bir çevreyi paylaşmaları, aralarında bir kutupla maya neden olmuş... Ama Hatay içinde ayırım pek yok... Daha doğrusu yakın bir ili kimiz yok... ama, politik yaklaşım olsun, kültürel açıdan olsun Alevilere ve Ermenilere, Türklerden daha yakınız.

Ermeniler çevrelerinde yaşayan bütün topluluklarla iyi geçinmektedirler. Laikliğe verdikleri önem, genelde merkez sol kanadı desteklemeleri, orta gelir düzeyinde bulunmaları, eğitim düzeylerinin benzer olması gibi etkenler, onları Aleviler ve Arap Hristiyanlarla sosyo-politik açıdan benzer kılar. 'tutucu', 'milliyetçi' ve 'kapalı' kesimlere uzak tutmaktadır. Hatay'da yaşayan tüm topluluklar arasındaki karşılıklı saygının önemini sıkça vurgulayan Ermeni topluluğuna, geçmişte yaşanan tatsızlıkların bugüne aktarılmadığı düşüncesi hâkimdir.

Vartan (45, E, lise m.) kültürel farklılıklara rağmen toplulukların birbirleriyle iyi anlaşabildiklerini düşünmektedir:

Burada yaşayan insanlar birbirine saygılı, iyi niyetli, misafirperver. Alışverişte, ticarete iyiler. Kimse kimsenin hakkını yemez... Herkes herkesle anlaşır. Birbirlerine saygıları var. Kimse kimseye müdahale etmez... Burada Aleviler, Sünni Müslümanlar, Rum Ortodokslar, Türkler var. Hepimizin birbiriyle ilişkileri çok iyi. Aralarında ayrımcılık yapmam, hepsi benim için aynı, her gruptan bazı insanlarla anlaşabilirsiniz ve bazılarıyla anlaşamazsınız.

Mayrik (38, K, lise m.) topluluklarla ilişkiler konusunda genellemelerden kaçınmakta, ilişkilerin kişiden kişiye farklılık göstereceğini ileri sürmektedir:

Kendi grubumdan anlayamadığım kimse yok ama bu kişilik meselesidir. Burada sorun yok. Herkes kendi yakınlarının arasında. Kimse kimseye karışmıyor. Gidip gelinir. Topluluk ayrımı yoktur. Kişiliğine göre herkesle samimi olabiliriz. Bu bir kişilik meselesi. Hangi gruptan olursa olsun farketmez, din başka anlamak başka. Din ayrımı yapanların arasında kavga çıkar. Cahiller sorun çıkarır, burada öyle bir şey yok.

Köyün müteveffa papazı Der Serope Gülyan çevrelerinde yaşayan topluluklarla ilişkilerini şöyle belirtmektedir:

*Vakıflı köyünün müteveffa papazı Der Seroupe Gülyan (en solda);
üzümler kutsanıyor. (Vakıflı köyü takvimi, 2004)*

Bizim bu bölgemizde, Alevisi, Ermenisi, Rumu, Türkü arasında ayrım yoktur. Bizim düğünümüze Alevisi de, Türk'ü de Rum'u da gelir. Buradaki Aleviler esas olarak eline, beline, diline sahiptirler. Bizim Hristiyanlıkta da bu vardır. Namuslu olacaksın. Kötü niyette olmayacaksın... Ermenilerle Arap Hristiyanların arası iyidir. Rum'uz derler ama Rum değiller, Araptırlar, Marunilerden, Keldanilerden, Asurilerden kalmadırlar, patrikhaneleri Şam'dadır... Çok eskiden Ermenilerle Arap Hristiyanlar arasında savaşlar olmuş ama tabii bunların bir etkisi yok şimdi... Buradaki Türkler de iyidir ama bazıları tutucudur... Türkes zamanında bizim için otomatik silah saklıyorlar demiş köylerden biri, geldi askeriye bizi kontrol etti. Bazı askerler de ondan sonra oraya gidip eğer bir Alevi'nin, bir Rum'un, bir Hristiya'nın burnu kanarsa, siz burada yoksunuz dediler... Sonra bize bu ithamı yapanlar da utanmaya başladılar. Artık öyle şeyler kalmadı... Benim hayatım Çukurova'da geçti. Tarlada da çalıştım, insanlar sulama yapmayı bilmiyordu, öğretmenlik yaptım. Orada da arsız olanlar vardı ama iyi

olanlar da vardı. Bizi tarayacaklar diye ihbar aldık. İki polis kiliseye geldi bizi korumaya. Hanım onlara sürekli kahve yapıyor, çay yapıyor, pasta getiriyor. Birini bir duymuş ki bu Ermenilerin hepsini öldüreceksin diyor. Hanım onlara bağırdı, çıkın gidin, bizi korumayın, siz onlardan daha tehlikelisiniz dedi; sonra öbürü yok teyze dedi, için rahat olsun dedi, arkadaşına kızdı. Var öyleleri, dünyanın her tarafında mutaassıplar da var iyiler de var.

Tarihte Ermeniler ve Arap Hristiyanlar arasında bir çatışma olmuştur. Bizans İmparatorluğu Ermeni topluluğunu kendi kilisesine bağlamak isteyince Ermeni Ortodokslarla bu bölgede yaşayan diğer Ortodoksların arası açılmıştır. Fakat Hatay'da bugün artık bu tarihsel bilgiye sahip pek kimse bulunmamaktadır. Dolayısıyla tarihte yaşanan bu anlaşmazlıkların bugünkü ilişkilere yansımaları yoktur. Ermenilerle Türkler arasında ise kültürel ve politik farklılıklar nedeniyle çok sıkı bir iletişim olmasa da ilişkiler sorunsuz sürmektedir. Geçmişte hakaretâmiz ya da hiciv amacı taşıyan kimi kelimeler bugün şaka yollu kullanılmaktadır. Türkmenler ve Ermeniler şehre gidiş gelişlerinde aynı dolmuşları kullanmakta, Türkmen ve Ermeni öğrenciler bir Türkmen köylünün servisi ile okula gidip gelmektedir. Örneğin bir gün yaşlı bir Ermeni'nin dolmuşa binerken şaka yollu "gâvurlar öne Müslümanlar arkaya binsin" dediği ve bunun herkesi güldürdüğü anlatılmaktadır. İki topluluk canlı iş ilişkilerine sahiptirler. Ermenilerin çoğu Hatay'da yaşayan farklı topluluklar arasında zaman zaman yaşanan gerilimlerin kaynağını Türkiye'nin geneline damgasını vuran politik olaylara veya provokasyonlara bağlamaktadır.

Stepan'ın (44, E, üniversitem.) bu konudaki düşünceleri şöyledir:

Türkler sağcılığı solculuğu bilmiyor ama son dönemde politika etnik farklılıklardan yararlanmaya çalışılıyor. 68'den önce MHP yoktu burada ama bir Alevi-Sünni meselesi yaratılarak bir taraf aşırı sağ kesime çekildi. Bu Türkiye'nin her tarafında

yapıldı. Bu eğilim daha önce ciddi bir şekilde yoktu. CHP ve AP vardı sadece.

Hatay'da yaşayan Sünni Türkmen toplulukların genelde sağ partilere destek verdikleri her üç topluluk tarafından belirtilmektedir. Bu ayrım çok yakın ilişkilerin kurulmasını engellemekle birlikte gündelik yaşamda sorun yaratmamaktadır.

Uluslararası Politikaların Etkisi

Hatay, bir sınır vilayeti olduğundan ve komşu ülkelerde –Suriye ve Ermenistan– soydaşları bulunan etnik toplulukları barındırdığından Türkiye'nin uyguladığı uluslararası politikalarından doğrudan etkilenmektedir. Özellikle Türkiye'nin anılan ülkelerle yaşadığı gerginlikler, bu toplulukların da huzursuz olmalarına neden olmaktadır. Zaten azınlık olmalarından ötürü Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri 'iç düşman', 'yabancı' vb. dışlayıcı tanımlamalarla sıkça karşılaşan ve vatandaşlık haklarından hâlâ tam yararlanamadıklarını düşünen bu toplulukların belki en büyük arzusu, artık bu suçlamaların yapılmaması ve kendilerinin sıradan vatandaşlar sayılmalarıdır. Türkiye'nin 1990'larla birlikte, Körfez Savaşı'ndan beri, özellikle Ortadoğu'ya yönelik yürüttüğü ekonomik politikalar, Hatay'da yaşayan etnik toplulukların hem ekonomik yapısını hem de onların Türkiye Büyük Millet Meclisi hakkındaki görüşlerini derinden etkilemiştir. Aswad (1968) ve Stokes'un (1998) da belirttiği gibi Hatay'ın ekonomik olarak iyi durumda olması tamamen Türkiye ile komşusu Arap ülkelerinin iyi ilişkiler içinde olmasına bağlıdır. Çünkü Hatay'ın uluslararası ve ülke içi üretim kapasitesi başta Irak ve Suriye olmak üzere Arap ülkelerine yaptığı sebze-meyve ihracatına dayanmaktadır. Dolayısıyla sözkonusu ülkelerle ekonomik ilişkilerin bozulması, bu toplulukların ekonomik olarak da çökmelerine neden olmuştur. 1990'daki Körfez Savaşı ve sonrasında yaşanan ekonomik yıkımdan beri devletin bu durumu düzeltmeye yönelik çaba harcaması beklenmektedir. Henüz ABD Irak'ı işgal etmeden

önce yapılan bu çalışmada, şimdi, Türkiye'nin 2001'deki ekonomik krizine ve eski Irak devleti ile ilişkilerine de değinilecek.

Nusayri Aleviler

'Türk Vatandaşı' kimliğini güçlü bir şekilde benimseyen Nusayri Aleviler, Nusayri bir devlet başkanı yönetiminde olan Suriye ile politik ilişkilere ve yakınlığa sahip olduklarına, ayrılıkçı örgütler kurduklarına, Suriye'nin ajanlığını yaptıklarına dair zaman zaman medyada ve internette yer alan iddialardan⁶ çok üzüntü duymakta, tedirgin olmaktadırlar. Politik olarak bağlı olmadıkları bir ülke ile özdeşleştirilmeleri, kendilerini Türkiye'den dışlanmış hissetmelerine neden olmaktadır. Bu dışlanmışlık hissi bir ölçüde kendi içlerine kapanmalarına neden olmaktadır.

Ali (35, E, lise m., Samandağ) bu konuda "Burası mimli bir yer, devlet buraya farklı gözle bakar, biz onların gözünde devletin adamı değiliz, biz Arapların tarafında olan kişileriz. Halbuki bu gerçek değil. Hiçbir Hataylı vatandaş ne Suriye vatandaşı olmak ister ne de oraya yerleşmek ister. Dışardan gelen memurlar, işlerine öyle geldiği için bunu böyle aksettiriyor" demektedir.

Metin de (37, E, üniversite m., Antakya) bu dışlayıcı söylemlerin yanı sıra uluslararası ekonomi politikalarının etkilerinden bahsetmektedir:

Burası ekonomik krizden etkilendi ama bu kötüye gidiş yeni değil. Irak sınır kapısı kapandıktan sonra Hatay ekonomisi çöktü. Hatay'ın ticari açıdan gelişme yüzdesi iyiydi. Hatta İstanbul'un hemen arkasındaydı ama bu gelişme rahatsız etti; Alevilerin ekonomik güç sahibi olması rahatsız etti ve siya-

6 Bazı gazetelerde PKK ile Arap Aleviler arasında olası bir işbirliğine ve Suriye'de eğitim gören Hataylı Nusayri öğrencilerin Hatay'da Suriye yandaşlığı ve propagandası yaptıklarına dair haberler çıkmıştır. Bakınız: "Türk Öğrencilere Suriye Kancası" (1998, 2 Mart, *Milliyet*), Şardan, "Hatay'a Büyük Gözaltı", (2000, 18 Eylül, *Milliyet*), Akman, N. "Hataylı'nın Kefiliyim", (2000, 18 Eylül, *Sabah*), Böylesi suçlayıcı "haber"lerin hiçbir araştırmaya ya da kaynağa dayalı olmadığını belirtmek gerekir.

si entrikalarla, kasıtlı veya değil, Irak'la çıkan savaş nedeniyle kapılar kapandı. Bu kapılar buranın ekmek kapısıydı ve bir daha açılmadı. Sanayi olsun tarım olsun anlatılamaz bir zarar gördü. Hatay ve Hataylı milletvekilleri bir ses çıkarmadı ve bu çoğu insanın yıkımına sebep oldu burada. Daha şiddetli devam ediyor bu yıkım. Türkiye krizi atlıtsa da Hatay bir daha düzelemez... Biz Suriye'deki Alevilerle benziyoruz ama onlara yapı olarak uzaklaştık. Burası ayrı bir mozaik ve bunun etkisi ile kendisine özgü bir kişilik oluşturmuş Antakyalılar. Şimdi Hatay'da kime sorsanız Türkiye'nin tarafını tutar.

'Suriye yandaşlığı' suçlamaları Nusayri Alevilerin bu suçlamaları yapanlara karşı büyük bir kızgınlık duymalarına neden olmaktadır. Akrabaları olmadığı, transit taşımacılık veya ticaret yapmadıkları Sürece Suriye'ye gitmediklerini belirtmektedirler. Aralarındaki etnik yakınlığa ya da benzerliğe rağmen Hatay'da yaşayan Nusayri Aleviler Suriye'ye veya başka bir Arap ülkesine yakınlık duymadıklarını, Suriye'de yaşamak ya da Suriyeli olmak gibi bir istekleri bulunmadığını vurgulamaktadırlar.

Mithat (40, E, ilkokul m., Samandağ) vatandaş olarak konumlarını nasıl gördüğünden bahsederken Türkiye'nin uluslararası ekonomik politikaları nedeniyle Hatay'ın ne kadar zor durumda kaldığına değinmektedir:

Biz kendimizi Türk vatandaşı olarak görüyoruz. Arabistan'da Türk olarak biliniyoruz. Bayrağımız Türk bayrağı, ama burada bizi Arap olarak görüyorlar. Biz şaşırdık ne diyeceğimizi. Biz her iki kültürü de kabul ediyoruz. Arap kökenliyiz ama Türk toprağında yaşıyoruz. Türk olmak zorundayız, orada zaten bize Türk diyorlar.

Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri iyi değil. Türkiye zararına hareket ediyor. Bizim bu mıntıkanın senede 10 milyar dolardan fazla zararı oldu Irak kapısının kapanması ile. Mazotu burada 4-5 katına alıyoruz. Devlet faydalaniyor ama olan vatandaşa oluyor. Amerikan baba istediği için buradan sebze meyve çıkışına dur diyor.

Süheyla (45, K, ilkokul m., Samandağ) uluslararası ilişkilerin de olumsuz etkisi ile Nusayri Alevilere karşı takınılan dinsel anlamda dışlayıcı tavırlara dikkat çekmektedir:

Meclis ne Alevileri ne Hristiyanları hiçbir şekilde temsil etmiyor. Bizimle ilgili hiçbir çalışmaları, hiçbir konuşmaları olmamıştır. Gerçi Hristiyanların adı hiçbir şekilde geçmiyor, en azından bizimki kötü bile olsa geçiyor. Fazilet Partisi Başkanı 'sapık Nusayri Aleviler' demişti.

Fazilet Partisi'nin başkanı Recai Kutan, 6 Ekim 1998'de Suriye-Türkiye ilişkilerinin gerginleştiği bir sırada, meclis grubunda yaptığı konuşmada "Suriye'de bir nevi sapık Alevi anlayış olan Nusayrilere iş başında" demişti. Din ve vicdan özgürlüğüne ağır saldırı niteliğindeki bu yaklaşım, uluslararası sorunlara, mezhepçi saplantıyla baktığı gibi, uluslararası ilişkilerdeki sorunların nasıl sosyal yaşama yansıtılabileceğinin de olumsuz bir göstergesidir. Recai Kutan'ın daha sonra sözlerinin Türkiye'li Alevilere yönelik olmadığı yönündeki açıklamaları bu topluluk açısından hiçbir şeyi değiştirmemiştir. Hatay'da yaşayan Nusayri Aleviler, Suriye'de yaşayan Nusayri Alevilerin dinine yönelik itham ve karalamaları kendilerine yapılmış olarak algılamaktadırlar.⁷ Bu olay, Alevi Müslümanların, etno-merkezci İslâmcılar tarafından 'sapkın', 'öteki' olarak kurgulanmalarının vahim bir örneğidir.

Öte yandan, Nusayri Aleviler, kendilerini azınlık olarak gördüklerini sıkça vurgulamaktadırlar. Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayanlar azınlık olarak tanımlanmış; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da Lozan Antlaşması ile sadece Müslüman olmayan Ermeni, Yahudi ve Rum Ortodokslar azınlık olarak kabul edilmişlerdir. Ancak Nusayri Aleviler devlet kurumlarından dışlandıklarını ve dinsel anlamda çoğunluğa (ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na) tâbi kıldıklarını düşün-

7 Milliyet gazetesi yazarı Taha Akyol da "Bunlar Nusayri'dirler., bizim Anadolu Aleviliği ile hiçbir benzerlikleri yoktur... Keşke bizim Aleviliğin ılımlı ve insani değerlerine sahip olsaydılar" diyerek, Nusayrilere karşı din temelli hakareti sürdürmüştür (Bkz. 1988, 10 Temmuz).

mektedirler. Kısacası kendilerini azınlık muamelesine tâbi görmektedirler.

Azınlık sadece sayıca az olan toplulukları değil, çoğunluğu oluşturan veya daha yüksek bir sosyal ve ekonomik gücü elinde tutan topluluktan ırk, din, politik duruş ve milliyet açısından farklı olan toplulukları da ifade eder (Bates, 1975). Azınlık olma durumu topluluklar arasındaki ilişkilerin hiyerarşik olup olmadığına, toplulukların devlet kurumlarındaki dağılımına ve hem baskın hem de ikincil konumdaki toplulukların bu durumdan ne ölçüde hoşnut olduklarına göre değişir (Horowitz, 1995; Schermerhon, 1978; Suhr, 1989). Nusayri Aleviler diğer topluluklarla eşit ekonomik ilişkiler geliştirdiklerinden, ekonomik veya sosyal anlamda kendilerini Hatay'da ikincil ya da azınlık konumunda hissetmemektedirler.

Fakat dinsel anlamda ne çoğunluğun ne de azınlıkların sahip olduğu temel haklara sahip olduklarını düşünmeleri, Nusayri Alevilere ulusal zeminde yok sayıldıklarını hissettirmektedir. Tüm Müslümanları Sünni İslâm şemsiyesi altında toplayan ideolojiden kalan bir gelenekle, azınlık olarak görülmemeleri nedeniyle Sünni İslâm aidiyetine tâbi tutulmuşlardır. Öte yandan, 24 Temmuz 1923'te İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında imzalanan Lozan Antlaşması ile birlikte azınlıklara tanınan haklardan da yararlanmaları söz konusu olmamıştır.⁸ 1937 yı-

8 Lozan Antlaşması'nın 40. maddesi gayrimüslimlere her türlü hayır kurumları, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbetçe kullanmak hakkını vermiştir. Bu antlaşmada azınlıkları belirlerken "Soy ve dil azınlıkları" teriminin yanı sıra din ölçütü de reddedilmiş, yalnızca "gayrimüslim" olan Rum, Ermeni ve Yahudi topluluklar azınlık statüsüne alınmışlardır (Oran, 2001; Bilsel, 1923). Lozan'da, sadece bu toplulukların azınlık olarak belirlenmesinin nedeni, Tanzimat'tan beri, Museviler hariç, Türkiye'deki gayrimüslim azınlıkların (Hristiyanların) Avrupa ülkeleri ve Rusya tarafından korumaya alınması ve korumanın İmparatorluğun zayıflamasıyla doğru orantılı olarak hızlanması ve güçlenmesidir. Öyle ki, bu azınlıkların "korunması" İmparatorluğun içişlerine karşılmasının başlıca nedenini oluşturur hale gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, bu karışmayı en aza indirebilmek için Lozan'daki azınlık tanımını da mümkün olduğu kadar dar tutmaya, yalnızca Avrupalıların en çok ilgilendikleri gayrimüslim haklarıyla sınırlamaya çalışmıştır. Ayrıca o tarihte anayasada devletin dininin

linda laiklik ilkesinin anayasaya girmesiyle birlikte, Müslüman olanlarla olmayanlar yasa önünde eşitlenmiştir. Ancak önemli olan, eşitlik ilkesinin, insan haklarının eksiksiz bir şekilde yaşamın her alanında uygulamaya geçirilmesidir. Nusayri Aleviler, azınlık haklarını değil vatandaş olarak eşit haklara sahip olmayı istemektedirler.

Bu bağlamda, Nusayri Alevilerin Simmel'in kurguladığı 'Yabancı'nın karşılaştığı ikileme karşı karşıya kaldıkları görülebilir. Hatay'ın 1938'de Türkiye Cumhuriyeti topraklarına dahil olması öncesinde ve sonrasında yaşananlardan yola çıkarak haklarında yapılan olumsuz yorumlara karşı Nusayri Aleviler Türkiye'ye bağlılıklarını sık sık vurgulamaktadırlar.

Mithat (70, E, ilkökul m., Antakya) Türkiye'ye bağlılıklarını ve Türkiye'ye bağlanma sürecindeki durumu şöyle aktarmaktadır:

İslâm olduğuna ilişkin bir hükümün bulunması, İslâm dininden olmayanların "azınlık" statüsüyle korunmaları istemini pekiştirmiştir. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1454'ten beri uygulanmakta olan millet sisteminde, "azınlık"tan söz edildiği anda otomatik olarak "gayrimüslimler" kastediliyor, Müslümanlık dışındaki dinler ve hatta mezhepler birer "Millet" sayılıp ayrı ayrı örgütlenirken, tüm Müslümanlar etnik ve mezhepsel özelliklerine bakılmaksızın tek bir "İslâm Milleti" (ümme) sayılıyor, hiçbir zaman "azınlık" olarak düşünülüyorlardı. Din, dil veya soy azınlıkları olarak kabul edilmiş olmaları durumunda Aleviler ve Kürtler de azınlık olur ve uluslararası garanti kapsamına girerlerdi. Yeni Türkiye'nin Çekoslovakya hariç Orta ve Doğu Avrupa'da yeni kurulan bütün ülkelerin yöneticileri gibi milliyetçi olan yöneticileri, Osmanlı'dan miras kalan çok sayıda Müslüman etnik gruba uluslararası azınlık haklarını vermeyi reddetmek suretiyle yeni bir parçalanmayı önlemek istemiştir (Oran, (2001: 152-155). Bununla birlikte, "Türkiye'li Ermeni, Rum ve Yahudiler Lozan Antlaşması ile 'resmi' olarak elde ettikleri 'imtiyazları' 70 yıllık birbirinin benzeri politikalarla yitirdiler. Azınlıkların dini, eğitsel ve kültürel varlıkları Lozan'ın garantisi altında bulunuyordu. Ancak 1967'de Vakıflar Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle Vakıf sistemiyle yürütülen bu yaşamsal kurumlar zayıf düşürüldü. Malların önemli bir bölümüne el kondu. Onarımından geliştirilmesine kadar bütün aşamaları engellendi" (Akar, 1995: 74). Oran (2001) 2000'lere gelindiğinde Yunanistan'la ilişkilerin eskiye oranla düzeldiğini ve Batı Trakya'daki Türk azınlığın zarar görmemesi için Türkiye'deki Rum azınlığın haklarının eskisine oranla daha fazla gözetildiğini, Musevilerin eskiden beri bu üç azınlık içinde en rahatı olduğunu, fakat aynı şeyleri Ermeni azınlık için söylemenin zor olacağını belirtmektedir. Bu azınlık özellikle '1936 Beyannamesi' adıyla anılan hukuk dışı uygulamadan zarar görmekte, Lozan'daki haklarının yanısıra mülkiyet hakları da ihlal edilmektedir (a.g.y., 142).

1938'de Fransızlar dedi ki: Suriye Hatay'ı istiyor, Türkiye istiyor. Sonra Birleşmiş Milletler Cemiyeti halk oylaması yapılsın dedi. Bunun neticesinde kimin oyları daha fazla çıkarsa (Arap-Türk) Hatay onların olacak. İki zıt örgüt meydana çıktı (Arap cemiyeti ve Türk cemiyeti), bunlar arasında büyük kavgalar çıktı. Referandum neticesinde Alevi cemaatinin büyükleri, şeyhleri, zenginleri tavsiye etti ki hepimiz Atatürk'e oy vereceğiz ve böylece Türk oyları çok çıktı. Hatay'ın Türkiye'ye kalmasının en büyük etkeni buradaki Alevi cemaatidir. Atatürk'ün kurduğu Halk Partisi'nin kalesidir Antakya. Şimdiye kadar, buradaki Alevi cemaati Atatürk'ün yolundan sapmaz, felsefesinden ödün vermez.

Görüşülen kişilerce de aktarıldığı gibi, Hatay Fransız mandası altındayken, Nusayri Alevi topluluğunun içinde farklı iki görüş temsil ediliyordu. Bir görüş Fransız mandası altındaki Arap Birliği'ni savunurken, diğeri Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması taraftarı idi (Türkmen, 1937; Melek, 1966; Galib Et-Tavil, 2000). Bazı kaynaklarda,⁹ Hatay'da yapılan Milli Mücadele sırasında Arap Birliği tarafını seçen Nusayri Alevilerin kökenlerini bilememekten dolayı bu hataya düştükleri tezi temellendirilmeye çalışılır; bu hatayı düzeltmek ve bu topluluğu kökenleri konusunda aydınlatmak üzere bir çabaya girilir. Oysa o dönemde Osmanlılar zamanında tâbi oldukları askerlik yükümlülüğünden kaçmak isteyen kimi Türkmenler de Türkiye ile birleşme yanlısı görünmüyorlardı (Yerasimos, 1994; Türkmen, 1937). Hatay Cumhuriyeti kurulunca Hatay Cumhurbaşkanı olan Tayfur Sökmen (1978) Alevilerin 1939 öncesi durumlarından ve onları Türkiye tarafına çekmek için gösterdikleri çabadan şöyle bahseder:

... Cemiyetimizin İstanbul merkezinde çalışmalar sıkı bir vaziyette devam ediyordu... Cemiyete uğradığımda Antakya şubemizden namıma gelen bir mektup aldım. Mektupta, Fransızlar, Lazkiye'de bulunan Alevilere "Siz ne Türk, ne Arap ve

9 Bkz. Melek, 1961; Türkmen, 1937, Sökmen, 1978).

ne de Müslümansınız, sizler Ehlisalip bakayası olduğunuzdan Türkler ve Araplar size fena muamele yapmaktadır” propagandası ile tahrik etmektedirler. Bunu haber alan Suriyeliler “Siz Arap ve Müslümansınız, Fransızlara inanmayın” diyerek Alevileri kazanmaya çalışıyorlar. Bizden de Alevilerin Türk ve Müslüman olduklarını ispat ederek Fransız ve Arapların tahriklerini çürütmek için, bir vesika bulabilir misiniz? diye soruyorlardı... Öteden beri Alevilik-Sünnilik sözünü hoş görmeyen Atatürk’ü durumdan haberdar etmek üzere Dolmabahçe’ye ziyarete gittim. Kabul buyurduklarında durumu arz ettim. “Kilisli tarihçi Necip Asım Bey’le temas ederek hakikat ortaya çıkarılmalıdır” buyurdular... Necip Asım Bey’le yaptığım temasta durumu anlatınca; bana ilk sözü şu oldu, “Anan, bacın, kızın var mı?” Bu soru karşısında hayretle Reşit Bey’in yüzüne baktım. Bunu gören tarihçi Necip Asım Bey “Hayretle bakmakta haklısın, çünkü; benden istediğin tarihi bilgi ve vesika ile sana sorduğum sual başka görünüyorsa da istediğin bilgi benim sualimin muhtevasındadır. Zira kız alıp vermezsiniz, camilerine gitmez, caminize sokmazsınız; kestiği eti yemez, Alevi, Fellah diye tahkir edersiniz, sonra da kalıp tarihî vesika istersiniz. Önce siz şimdiye kadar tatbik etmediğiniz insanî muameleyi tatbik edin, sonra ben size tarihi vesika vereyim” dedi. Cevaben, “Beyanatınız tamamen bir hakikattir. Atatürk vatandaşlar arasında devam edegelen ve cereyan eden bu fena duruma son verecektir. Lütfen tarihi vesikayı verin” dedim. Bunun üzerine kütüphanenin üst kat rafından indirdiği kitabın 149’uncu sahifesinden şunları okudu: “Aleviler Hasan Sabbah’ın müritleridir. Tamamen Türk Irkından olup, Doğu’dakiler Kürtleşmiş, ortada, Anadolu’da kalanlar Türklüklerini muhafaza etmiş, güneye gidenler ise Araplaşmışlardır. Lazkiye’den ötede bir tek Alevi bulamazsınız. Atatürk’e saygılarımla arz ederim” dedi. Teşekkür ederek yanından ayrıldık. Gidip bu malumatı Atatürk’e arz ettikten sonra Atatürk: “Aleviler Arap değildir. Eti Türkleridir” buyurdular... Dolmabahçe’den ayrılarak Atatürk’ün Alevi vatandaşlar için Eti Türk’ü dediğini Antakya’daki Hatay Egemenlik

Cemiyeti'ne bildirerek Fransız ve Arapların propagandalarına karşı oradaki Alevi vatandaşlarımızın aldanmamalarını, Eti Türk'ü olduklarını bilmelerini yazdım (1978: 97-98).

Abdurrahman Melek (1966) o dönemde yaşanan olayları şöyle anlatmaktadır:

Fransız idareciler bu mıntıkadaki Alevilerin ve Hristiyanların bir kısmını da Türkler aleyhine tahrik etmişlerdi. Böylece Süveydiye (Samandağ) nahiyesindeki Türk köyleri ile bazı Alevi köyleri arasında kanlı hadiseler çıkmasına meydan verildi. Aleviler Arapça konuştukları için Fransız idareciler tarafından Arap lisan ve kültürü meselesi ortaya atıldı. Aleviler Türk olduklarını bildiklerinden bu hususta bir iddiaya kalkışmamakla beraber bir kısmı, Fransız idarecilerinin günlük politikalarına ayak uydurmaktan ve hükümet taraftarı olmaktan vazgeçemediler (Melek, 1966: 7).

Faik Türkmen ise, bu toplulukların Arap olamayacağını Türk Tarih Tezi'ni esas alarak ve dilbilimsel açıdan temellendirmeye çalışmıştır. Alevilerin dillerinin Arapça'ya dönmediğini belirterek Türklerin kullandıkları 'bu' kelimesini Arapların 'Heze', Nusayri Alevilerin ise 'Hede' olarak telafuz etmelerini örnek olarak gösterir!

Bu tür ifadelerle Nusayri Aleviler kendi tarihini ve kökenini bilmeyen bir topluluk konumuna düşürülmektedir. Tayfur Sökmen'in bilgi aldığı Necip Asım Bey'in sadece bir kaynaktan alıntı yaparak aktardığı bilgiyle Nusayri Alevilere, o güne kadar aldanmış oldukları; aslında Türk oldukları söylenmektedir.

Nusayri Alevilerin bir kısmı Birinci Dünya Savaşı'nda bölgede en çok zarar gören topluluk olmanın ve açlıktan kırılmanın etkisi ile etnik köken ve dilden gelen ortaklığı daha çok önemseyerek Arap Birliği'ni savunmuştur.¹⁰ Büyük kısmı ise yeni

10 "Birinci Dünya Savaşı sırasında Antakya büyük bir sıkıntı içinde idi. Kendi zahiresini hariçten satın almaya mahkum bir bölge idi. Bazı mıntikalarda yegane servet menbainı teşkil eden ipek kozası Avrupaya sevkedilemediği için para etmiyordu. Hatay coğrafyasında Asi vadisi bahçıvanları tamamıyla Alevilerden ibaretti. Bu hesapça büyük harpte en çok zararlı çıkan ve açlıktan kırılan Alevilerdi. Bunlar hakikaten harp senelerinde aylarca ekmek bulamayarak ot

kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlanma yönünde oy vermiş ve Hatay'ın Türkiye sınırlarına katılmasını desteklemiştir. Bu farklı eğilimlerin Nusayri Alevilerin kendi içlerinde bölünmelerine neden olduğu, görüşülen yaşlılarca aktarılmıştır. Dili, dini ve kültürü açısından her zaman çoğunluktan farklarıyla ayırdedilen Nusayri Alevilerin o karmaşık ortamda tek bir vücutmuş gibi Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılması lehine oy vermesi ne kadar beklenebilirdi?

Arap Hristiyanlar

Arap Hristiyanlar, Lozan Antlaşması'nda Rum Ortodoks kilisesine bağlanarak azınlık olarak kabul edilmişlerdir. Azınlık olmanın verdiği hukuki güvenceye sahiptirler. Bununla birlikte Arap Hristiyanlar genellikle sosyal yaşamlarında sahip oldukları rahatlığın Türkiye'nin laik ve demokratik yapısından çok Batı ile olan ilişkilerinden, Batı'nın gözetiminde olmasından, ve AB'ye giriş sürecinde bulunmasından kaynaklandığını düşünmektedirler. AB'ye girme sürecinde Türkiye'nin kabul ettiği Kopenhag Kriterleri'nin en önemli maddelerinden biri demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlamaktır. Bu madde Türkiye'de yaşayan (devlet tarafından tanımlanan ve tanımlanmayan) bütün azınlıklarca daha laik bir düzen sağlayacağına inanıldığından ötü-

uyorlardı. Bu sırada Hatayda birden bire göze çarpan Amik beyleri de 'Harap Zengini' rolünü oynuyorlardı. Harpten evvel Amik ovasındaki köyler ve Reyhaniye ile Harim'deki konaklarda yaşayan Amik Beyleri Antakyalılarla o kadar kaynaşmış değillerdi. Geniş arazilerine rağmen fevkalade zengin sayılmazlardı. Çünkü harpten evvel buğday mahsülü fazla para getirmiyordu. Umumi harpte zahire fiyatlarının birdenbire fırlaması Amiklileri fazlaca zenginleştirmişti. Bunların değil beyleri çiftçileri bile Antakya şehrine gelerek halkın hasedini celbetmeğe başladılar. Şehirde yarı aç bir halde bulunan esnaf, bilhassa Alevi zümre harp zengini rolünü oynayan Amiklilerin müreffeh ve hatta müsrif yaşamına içerliyorlardı. Fakat Amiklilerin bilhassa Amik beylerinin bu zenginliği müteakip yıllarda Hatay Türklüğünün inkişafında amil oldu. Amik beyleri Türk çetelerine maddeten birçok yardımlarda bulundular..: İşte itilafçılar bu vaziyetten istifade ederek Alevi cemaate Faysalcılık fikrini aşıyorlardı." (Türkmen, 1937: 913-915).

rû önemsenmektedir. Bu durum dış politikanın iç politikayı ve sosyal yaşamı ne ölçüde etkileyebileceğinin de çarpıcı bir örneğidir. Hatay'da yaşayan azınlık mensuplarının çoğunun AB'den beklentisi, azınlıklara bir grup olarak daha fazla özgürlük sağlanması değil bireylere siyasal iktidardan bağımsız bir güvence vermesi, bunun yanında topluluğun devamını teminat altına alan demokratik bir ortam oluşmasıdır. Hatay'daki demokratik ortamın kendilerine rahatlık ve güven sağladığını, ancak Türkiye'nin her yerinde bu güveni hissetmediklerini yinelemektedirler.

Nihal, (33, K, üniversite m., Antakya) Hatay'daki ortamı şöyle anlatmaktadır:

Burada insanların hangi dinden, mezhepten olursa olsun yaklaşımları çok iyi. Alevi'ye bak falan demeyiz. Güzel bir üçgen var Alevi, Sünni ve Hristiyanlar arasında. Arasına kopma olur ama güzel bir şekilde sürer. Ufak tefek kişisel sorunlar olabilir, yoksa herkesin her kesimden dostlukları olabilir... Antakya'da çok rahat olduğumuzu söyleyebiliriz. Ayinlerimizi gerektiği şekilde yapıyoruz. Nasıl bir yandan ezan sesi yükselirse, bir yandan da kilise çanı duyabilirsiniz. Ama gönül ister ki Hristiyanlar Türkiye'nin her tarafında kendini saklamak zorunda kalmasin.

Görüşülen bazı Hristiyanlar öte yandan, etkili bir grup içi dayanışmasına sahip olduklarını ve zor zamanlarında Avrupa'daki ve diğer dış ülkelerdeki kiliselerin yardıma koştuğunu belirtmektedirler. Bu desteğin bu topluluğun sosyal ve politik yaşamına yansıdığı, onları bir ölçüde rahatlattığı söylenebilir.

Meryem de (62, K, ilkokul m., Samandağ) Türkiye'nin iç politikasının Avrupa ile ilgili dış politikalardan çok etkilendiğini düşünmektedir:

Biz meclise güvenmeyiz, çünkü hiçbir konuda iş yapmıyorlar, ama herkesi temsil ettikleri kadar bizi de temsil edeceklerine inanırız çünkü Avrupa'dan çekinirler. Hristiyanlara da hizmet ederler. Milletvekili de olalım isterdik ama yapmazlar ki...

Musa (63, E, ilkokul m., Antakya) yerel yönetimde söz sahibi olmayı sürdürürebilmek adına ihtiyaç duydukları yardımın dışarıdan geldiğini anlatmaktadır:

Köydeki Sünniler ya Refah'a verirsiniz ya Hristiyan muhtara oy vermeyiz dediler. Aslında biz genellikle CHP'liyiz. Muhtara Almanya'dan on bin dolar yardım geldi, muhtar oy alabilmek için Müslümanlara dağıttı. Yardıma ihtiyacımız olursa Türkiye'den alacak durumda değiliz. Almanya, Amerika ya da Suriye kiliselerinden yardım geliyor ezilmememiz için. Sel olunca Almanya kilisesinden yardım geldi.... Avrupa Birliğine girebilmek için bize iyi davranıyorlar...

Daha çok merkez sol ve merkez sağ partilere oy veren Hristiyanların duruma göre İslâmcı bir partiyi de destekleyebildiğini belirtmiştik. Mevcut konumlarını sürdürmelerine Avrupa'da yaşayan göçmen Ortodoksların yardımları da destek olmaktadır. Helen (60, K, ilkokul m., Antakya) dünya çapında bir Hristiyan birliğinin kurulmaya çalışıldığından ve bunun Antakya'da yaşayan farklı mezheplerden Hristiyanları da biraraya getireceğinden bahsetmekte, misyoner faaliyetlerine değinmektedir:

Antakya'da birkaç Katolik aile var. Katoliklere çok para geliyor, çok çağrıda bulunuyorlar. Kiliselerine girdiğinizde hangisi Katolik, hangisi Alevi, hangisi sonradan Katolik olmuş anlayamıyorsunuz. Ama bu çok günahdır. Yenilerin (Katolik ve Protestan) hepsi yabancı; Amerika'dan, İtalya'dan geliyorlar.

Antakya'da yürütülen misyoner faaliyetler genellikle diğer topluluklar tarafından bölücülük olarak yorumlanmaktadır. Bir Hristiyan din adamı bu konuda "Protestanlar da bölücü grup. Onların da kilise kurmalarına izin verildi, halbuki Antakya'da Protestan yok! Ama Güney Kore'den gelen misyonerler burada kilise kurabildi" demektedir.

Arap Hristiyanlar dünyanın diğer yerlerinde yaşayan Hristiyanları, dinsel ortaklık bakımından Hatay'da yaşayan Alevilerden ya da Sünnilerden daha yakın bulmaktadırlar. Bunun-

la birlikte, Ortadoğulu kimlikleriyle, kendilerini dünyada yaşıyan diğer Hıristiyanlardan farklı görmektedirler. Bölgesel  zelliklerinin kendilerini farklı kıldığına, Hatay'ın insanları ile aralarında kültürel ve tarihsel bir bağ olduğuna inanmaktadırlar. Nihal'e (33, K,  niversite m., Antakya) göre bunun sebebi şudur:

Hıristiyanlar hem dini açıdan hem de eğitimi ve uyumlu olma açısından yurtdışında diğer milletlere göre daha kolay adapte olmaktadırlar. Hıristiyan ailelerin Avrupalı'yla diyalogu iyidir. Fakat Türkiyeli olma duygusu yine var, sırf Hıristiyanlık meselesi değil, buralı olmanın ayrı bir duygusu var.

Ermeniler

Ermeniler de Türkiye'de yaşıyan bir azınlık topluluğu olarak Türkiye'nin iç ve dış politikalarından hem politik hem de ekonomik açıdan etkilenmektedirler. Türkiye'nin Ortadoğu  lkeleri ve Ermenistan ile olan ilişkilerinin bozulması özellikle ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Zaten bu konuda sadece Ermeniler değil Hatay'da sebze meyve üreten veya bunun ticaretini yapan herkes şik yet idir. Irak'ta ABD'nin iş-galiyle yaşıanan son gelişmelerin bu durumu nasıl şekillendireceği henüz belirsizdir. Fakat yakın bir tarihte Suriye ile yapılan görüşmelerle kurulmaya çalışılan ilişkiler ve sınır ticaretine dayalı anlaşmalar Hatay'da özellikle narenciyecilik ile geçinenleri  mitlendirmiş olmalıdır.

Arsen ve Boghos komşu ülkelerle ticaretin nasıl gerilediğini ve bundan nasıl etkilendiklerini anlatmaktadırlar:

Arsen (60, E, ilkokul m.): Diğer ülkelerde kendimize yakın bulduğumuz topluluklar Ermenistan'da var. Ermenistan'dan çok az gelirler. Türkiye bugün Ermenistan'ın kapısını açsa alışveriş çoğalır. Neyse çok konuşmayalım da, Türkiye kapıları açsa ticaretimiz artar onlarla. Alışveriş yapıyorlar, 5 misli yol katediyorlar, halbuki Erzurum'dan alsa Kars'tan alsa hem Türkiye'nin hem onların faydası olur.

Boghos (38, E, lise m.): Türkiye'nin komşu ülkelerle ilişkisi çok iyiydi de son zamanlarda kötüleşti, Mesela eskiden bir alışveriş olurdu, İran'dan Suriye'den sebze meyve almaya gelirlerdi. Kapılar açıktı. Zaten önce Suriye'yle kapılar kapandı. Irak yolu kapandı. Arap tüccarlar manava iner gibi buraya alışverişe geliyordu, şimdi ise Van'a Hakkâri'ye Maraş'a kadar gidiyoruz, satamıyoruz. Suriye, Ermenistan kapıları açıl-sa alışveriş kat kat artar. Burada tarım ve ticaret yapan herkesin geliri azaldı... Arabistan'dan, Avrupa'dan gelen paray-la destek alanlar var, çocuklarından yardım geliyor bazı aile-lere... Ermenistan'da yakınlar var. Onlar bize çok benzer ama gidiş geliş çok az.

Köy olarak son birkaç yıldır iyi hizmet görmekle birlikte, kendilerine gösterilen ilgiyi medyada Ermenilere ilişkin yayın-lanan haberlere bağlamaktadırlar. Bugün Vakıflı köyü bölge-nin en bakımlı köyüdür. Gerek Türkiye'nin gerekse Avrupa ve diaspora Ermenilerinin bu köye özen gösterdiği sezilmektedir. Köy, Türk-Ermeni ilişkileri açısından bir vitrini andırmakta, gazeteci ve araştırmacıların akınına uğramaktadır. Türkiye'nin azınlık politikasının uluslararası politikalara göre nasıl şekil-lendiğini anlatan Mario (44, E, üniversitem.), kendileri ile ilgi-li yaşanan gelişmelerin koşullara göre değişebileceğinden pek güven telkin etmediğini düşünmektedir:

Son zamanlarda medyanın yaptığı tanıtımdan bütün köye ba-kınca bir memnuniyet var... ama ben kendi adıma medyanın ilgisinden rahatsızım... Patrik geliyor ve yollar hemen yapı-lıyor. Mesela bir sorunumuz olduğunda aman burası bir Erme-ni köyüdür deyip hemen yapıyorlar ama ben şahsen bunun sahte olduğunu, şu anda Türkiye'nin dünyadaki konjonktü-rü ile ilgili olduğunu düşünüyorum; Avrupa birliği falan. Bu konjonktür tersine dönerse bu ilgi kalmaz. Bu Türk gelene-ğinde yaygındır. Örnek vereyim: 1940'larda İkinci Dünya Sa-vaşı sırasında Ayvazyan Otel varmış. Bütün Arap camiasından Hristiyanları ağırlayan güzel, serin bir mekânmış. Meşhur bir otelmiş. O günlerde Türkiye Almanya yanlısıymış. Cumhuri-

yet gazetesinin arşivlerine bakarsanız görürsünüz. O zaman Ayvazyan'da Hitler lehine büyük sempati var. Ayvazyan Türk politikacılarına, kamuoyuna kıyak olsun diye Alman konso-losluğuna, ataşelerine yemek vermiş. O dönemin gazetele-ri yazıyorlar: Bravo Ayvazyana, yemek verdi falan. Sonra Hit-ler savaşı kaybedince bizimkiler bir numaralı Hitler düşmanı oluyorlar bu sefer. Ayvazyan'ı çağırıyorlar, gel bakalım, sen bu yemeği niye verdin, sen Hitler'in ajanı mısın diye ve beş yıl gözetim altında tutuyorlar. Genç bir eşi varmış boşuyor, otel elden gidiyor artık ölüyor mu, yurtdışına mı kaçıyor bilmiyo-rum. Yani tarihi bildiğim için... rûzgara güven olmaz, bakar-sın adamı tokatlarlar. Türk solunda da bu sempatiyi görüyo-rum. Mesela dün TRT 'Salkım Hanımın Taneleri'ni verdi. Da-ha bir buçuk yıl önce bir arkadaş Varlık Vergisi ile ilgili bir yazı yazdı ve hakkında dava açıldı. Dünkü bir gazetede çok aydın olduğunu sanan bir gazeteci şöyle yazıyor; Papa Erme-nistan'a gitmiş ve soykırımdan bahsetmiş, yazar diyor ki bili-yorsunuz böyle şeyler buradaki Ermenilere yarar getirmiyor. Sanki tehdit kokuyor. Ne ilgimiz var bizim Papa'yla, gitmesin diye biz Papa'nın eteğine mi yapışalım? Papa Katoliklerin li-deri, sen bizi niye onlara katıyorsun?

Bütün Ermeniler kendilerini vermedikleri beyanlardan so-rumlu tutan medyadan ve devlet yöneticilerinden rahatsızlık duymaktadırlar. Tıpkı diğer iki topluluk gibi Türk vatanda-şı olduklarını ve böyle değerlendirilmek istediklerini vurgula-makta, bu alanda bir aşama kaydedilecekse, bunda AB'nin etki-li olacağına inanmaktadırlar.

Sonuç

Politikanın Hatay'da yaşayan Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve Ermeni toplulukların kimlik oluşumları üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu üç topluluk bir yandan 'ya-bancı' veya yabancılarla bağlantılı ve uluslararası politikanın özneleri olarak algılanmakta, öte yandan Türkiye Cumhuriyeti

vatandaşı olmak için çaba göstermektedirler. Bu ikiliğin yarattığı gerilim, onların politik konumlanışını ve birbirleri ile ve diğer topluluklar ile ilişkilerini belirlemektedir. Her üç topluluk da hem kendilerini hem de diğer toplulukları tanımlarken, politik eğilimleri üzerinden hareket etmekte; kendilerini 'demokratik', 'laik', 've 'bağnaz olmayan' atıflarıyla tarif etmektedir.

Nusayri Aleviler, Arap Hristiyanlar ve Ermeniler Türkiye politikasına 'laik', 'modern', 'ilerici' ve 'sol' kimlikler üzerinden tutunmaktadırlar. Gerek toplumsal hayatta eşit kabul edilmek gerekse devletin karar verme mekanizmalarına ve kamusal alana dahil olmak en temel istekleridir. Milliyetçi ya da İslâmcı partilere sempati duymamaları da bu toplulukları birbirine yaklaştırmakta ve bu partilere eğilimli olan kişilerden uzaklaştırmaktadır. Genellikle her üç topluluk, 1938'den beri CHP veya onun çizgisindeki partileri desteklemektedir. Fakat üçünün de siyasi tercihleri konjonktüre, zamana ve kişiye göre değişiklik gösterebilmekte, merkez sağ partilere destek verilebilmektedir. Aşırı sağ ya da İslâmi partileri desteklemeleri ise söz konusu değildir.

Yerel politikada Hatay'da hem belediye hem de muhtar seçimlerinde genellikle çoğunlukta olan toplulukların adayları seçilmektedir. Bu nedenle, Samandağ'da belediye başkanı genellikle Nusayri olurken, Antakya'da bu üç topluluktan hiçbir aday belediye başkanı olamamaktadır. Arap Hristiyanlar bölgede nüfusça az olduklarından belediye başkanlığına aday olmamakta fakat bazı mahallelerde muhtar olarak desteklenmektedirler. Ermeniler ise sadece kendi topluluklarından oluşan köylerinde bir muhtar adayına sahiptirler.

Nusayri Aleviler ve Arap Hristiyanlar belediye seçimlerinde aşırı sağ partilerden aday olanları genellikle desteklememekte, destekleyecekleri Sünni adayların demokratik eğilimlere sahip olması koşulunu aramaktadırlar. Arap Hristiyanların ittifak ilişkileri Nusayri Alevilere göre daha esnektir. Nusayri Alevilerle Arap Hristiyanlar arasındaki başka bir fark da Hristiyanlarda var olduğu belirtilen fakat Nusayri Alevilerde eksikliğinden yakınılan cemaat içi dayanışmadır. Nusayri Alevilerin

genel ve yerel seçimlerde münferit davrandıkları, Hıristiyanların ise cemaat kararı doğrultusunda ortak davrandıkları söylenmektedir. Genel ve yerel seçimlerde bu üç topluluk arasında bir ittifak yapıldığı görülmemiştir. Zaten, özellikle yerel seçimlerde hiçbir topluluk kendi dışındaki topluluklara pek güvenmemektedir.

Her üç topluluk için de dinsel farklılıklar politik eğilim farklılıkları kadar önem taşımamaktadır. Her üç topluluk da kendini ve diğer iki topluluğu demokratik ve laik olarak gördüğünden, tarihte yaşanan olayların da etkisi ile birbirlerine yakınlık duymaktadır. Bu yakınlık gündelik yaşamlarına da yansımaktadır. Fakat dinsel, kültürel ve politik anlamda anlaşılmadıkları topluluklarla bile zaman zaman dayanışma içinde olabilmektedirler. Bu toplulukların ilişkilerinin Türkiye'nin ulusal ve uluslararası politikalarına bağlı olarak zamana ve duruma göre değişiklikler sergilediği de söylenebilir.

Hatay, Türkiye'nin uluslararası politikalarından hem ekonomik hem de politik anlamda doğrudan etkilendiği için özel bir konuma sahiptir. Türkiye'nin Ortadoğu ve Ermenistan ile ilişkilerinin az olması nedeniyle Nusayri Aleviler, Arap Hıristiyanlar ve Ermenilerin, oralarda yaşayan akrabaları veya soydaşları ile iletişimleri kopmuştur. Hem bölgesel hem de politik açıdan Türkiye ile bütünleştikleri görülen bu üç topluluk, bununla birlikte Türkiye'ye olan bağlılıklarına 'kuşkuyla' yaklaşıldığını ve vatandaşlık haklarından yeterince yararlanmadıklarını düşündükleri oranda kendilerini 'ikinci planda', "tâbi konumda" hissetmektedir. Türkiye'nin Körfez savaşından sonra Arap ülkeleri ile ticari ilişkilerini azaltması ya da koparması da, geçimi genellikle bu ülkelere yapılan narenciye ihracatına dayanan bu topluluklara mensup kişilerin ekonomik durumunu bozmuş ve bölge ekonomisini düzeltme yönünde hiçbir çaba harcanmadığı için Meclis'e olan güvenlerinin azalmasına neden olmuştur. Öte yandan Türkiye'nin AB'ye üyeliğini her üç topluluk sabırsızlıkla beklemekte, bir azınlık topluluğu olarak AB'nin onların yaşamlarına çok şey katacağını düşünmektedirler.

Sonuç

Hatay topluluklar arası bazı gerilimleri, uzlaşmazlıkları içinde barındırsa da bunların kavgaya dökülmediği, dökülmemesi için orada yaşayan topluluklarca biliçli bir çabanın harcandığı bir bölgedir. Bu bakımdan, etnisite tartışmaları açısından dikkate bir örnek oluşturmaktadır. Hatay'daki durum etnisite kuramları açısından da özgüldür çünkü çokkültürlü yaşam devletin bir politikası olmasa da bölgede yaşayan topluluklar tarafından benimsenmiştir. Fakat bu, Hatay'da sağlanan denge- nin hiçbir şekilde değişmeyeceği ya da bozulmayacağı anlamına gelmemektedir. Hatay'daki etnik ilişkiler, ulusal ve uluslararası etkilerden kaynaklanan değişimlere de açıktır. Deniz kenarında ve sınır bölgesinde olmaları, bu etkileri ekonomik ve toplumsal boyutta da yoğunlaştırmaktadır. AB'ye üyelik sürecinde yaşanan gelişmeler bu toplulukların kendilerini daha güvende ve rahat hissetmelerini sağlarken, Ermeni Diasporası, Ermenistan, Suriye ve Irak konusunda kimi zaman kötüleşen uluslararası ilişkiler hem ekonomik hem de politik anlamda onların huzurunu bozmaktadır. Bölge ekonomisi büyük bir ölçüde Arap ülkelerine yapılan sebze ve meyve ihracatına dayandığından bu ülkelerle ve Hatay'a yakın diğer komşu ülkelerle ticari ilişkilerin bozulması bölgeyi ekonomik olarak derinden sars-

maktadır. Öte yandan, zaman zaman bu ülkelerle ya da Batı'yla Türkiye'nin ilişkileri gerildiğinde basında onları (özellikle Ermeni ve Nusayri Alevileri) 'yabancı güçlerle' işbirliği ile suçlayan beyanlardan rahatsız olmaktadırlar. Bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk ve Müslüman kimlik kurgusunda tamamıyla yer bulamamışlar, sınırda kalmışlardır. Bugün artık ulusal bütüne önyargılardan uzak bir şekilde eklemlenmek istemektedirler. Kendilerini dinsel veya etnik yönden temsil edecek ayrı bir parti kurma niyetleri asla yoktur. Bunun nedenleri, bu tarz bir örgütlenmenin 'bölücü' hareket olarak algılanması ihtimali, böylesi politik hareketlerin gerek bölgede gerekse Türkiye genelinde topluluklar arası ilişkileri bozacağını düşünmeleri ve ulusal kültürün ve Cumhuriyet ideolojisinin resmî çerçevesinin korunmasını istemeleridir.

Her üç topluluk da etnik kökene, dine, milliyete, laik ilişkilere dayalı çok bileşenli, çok kimlikli bir yapıya sahiptir. Fakat politik kimlik, hoşgörüyeye dayanan ve etnik farklılıklardan doğabilecek gerilimlerden kaçınan bir kültürün oluşumunda diğerlerinden daha etkilidir. Bu toplulukların kimlik oluşumları aynı anda hem doğuştan gelen (ilkçi) hem duruma göre değişen (durumsal-araçsal) hem de zamanla inşa edilen (yapılanmacı) kimlikleri içeren kaygan bir yapıdadır. Bu kimlik etmenleri arasında sürekli bir geçiş yaşanmaktadır. Örneğin, Ermeniler gibi en çok milliyete dayalı kimliklerine sahip çıkan topluluklar bile evlilik konusunda dini ön plana çıkarmaktadır.

Din, milliyet ve gelenek açısından farklı özelliklere sahip olan bu üç topluluk, karşılıklı olarak birbirlerinin varlıklarına saygı duyan, bu doğrultuda sınırlarını esnetebilen topluluklardır. Etnik ve dinsel yapıları, tarihsel ve toplumsal içinde, farklılıkları içselleştiren ve etkileşime açık, ortak bir bölgesel kültür, ahlaki yapı ve karşılıklı bir destek sistemi oluşturacak şekilde evrilmiştir. Her üç topluluk da sınır topluluklarıdır. Sınırın öte tarafında yaşayan kimi halklarla ortak kimliklerine ve kültürlerine de sahip çıkmakta, fakat aynı zamanda Türk vatandaşı olarak Türkiye'nin politikalarıyla yakından ilgilenmektedirler. Her topluluk kendi kimliğini diğer topluluk-

larla ve devletle olan ilişkilerine göre belirlemektedir. Dinleri dışında bu üç topluluğun çoğu kimlik ifadeleri veya tercihleri örtüşmektedir.

Bu üç topluluk modern, açık bir yaşam tarzı sürdürmekte; kız-erkek ayırmadan eğitime ve kadın-erkek eşitliğine önem atfetmektedirler. Türkiye'nin başka bölgeleri ile karşılaştırıldığında, sadece şehirde değil kırsal bölgelerde yaşayan kadınların da toplumsal hayattan yalıtılmadıkları, gündelik yaşamda özgür oldukları görülür. Kadınlar cinsiyet ayrımı yapmadan misafirlerini ağırlamakta, rahatça ev gezmelerine, alışverişe gitmekte, ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktadırlar. Politik yaşamda ve iş yaşamında erkekler kadar aktif olmasalar da kamusal alanda yer almaktadırlar. Kadınların orta ve yüksek eğitim görme oranı da yüksektir. Kemalist ideolojide örtüsüz, başı açık kadın modernliğin sembolü olarak kullanıldığından, kadınların açık olmaları, bu topluluklar tarafından 'laik', 'modern', 'ilerici' politik eğilimlerinin de bir işareti olarak sıkça vurgulanmaktadır.

Tüm bunlar, modernlik söylemi altında 'Öteki'nin neye göre değiştiği ve nasıl belirlendiği ile ilgilidir. 'Öteki'nin belirlenmesinde kültürel ve dinsel farklılıklar politik farklılıklar kadar etkili değildir. Bu üç topluluğun politik eğilimlerindeki benzerlik ve Türkiye'nin gündeminde yer alan fanatik İslâmcılık tehdidi bu toplulukların hem laik kimliklerini daha çok vurgulamalarına hem de kendilerini birbirlerine daha yakın hissetmelerine neden olmuş, onlarla tutucu Sünni kesim arasındaki uzaklığı artırmıştır. Yani 'Ötekilik' dinsel, kültürel ve milliyete dayalı özelliklerden çok politik tercihler doğrultusunda tanımlanmaktadır. Bu toplulukların kendileri ile iletişim kurmaya açık olan, birarada yaşadıkları ve iş ilişkileri geliştirdikleri Sünni kesimle sorunu yoktur, tam tersine bu kesimden pek çok bireyle arkadaşlık ilişkileri geliştirmişlerdir.

Buna rağmen her üç topluluk da 'Öteki'yi keskin ve düşmanca terimlerle tanımlamamaktadır. Hatay'da farklı politik kutuplardaki insanların arasında bile bir çatışma olmadığını, farklı kültüre/dine mensup insanların birarada yaşamayı toplumsal

tecrübeyle bildiği Hatay'da çok rahat olduklarını ifade etmektedirler. Bu uzlaşmanın başka ve önemli bir nedeni de Hatay'ın kendine yeten bir ekonomiye sahip olmasıdır. Hatay'daki her etnik topluluğun kendine has meslekleri, eğitimleri ve ustalıkları vardır. Hatay'da farklı toplumlar arasında mesleki bir işbölümünün gelişmesi bu toplumların birbirlerine ihtiyaç duymasına neden olmakta bu da bu toplumlar arasındaki uyuma katkıda bulunmaktadır. Bu rekabete dayalı olmayan ticaret anlayışı ve meslek yapılarının toplum-içi kuşaklar arasında aktarılması, mesleklerin devamlılığını sağlamanın yanı sıra Hatay'da yaşayan küçük toplumların da çoğunluk tarafından ezilmelelerine engel olan bir sosyal ve ekonomik konum kazanmalarını sağlamıştır.

Toplumların 'yakınlık' ve 'uzaklık' kurmalarının sınırlarını belirleyen en önemli kesme noktalarından biri de evliliştir. Soyu sürdürmek, kan bağları ve kültürel uyum bu toplumlar için çok önemlidir. Farklı toplumlardan kişilerle yapılan evliliklere pek sıcak bakılmamaktadır. Her üç toplum sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda kapalı bir yapıya sahip olmamalarına karşılık evlilik konusunda bir hayli kapalıdır. Fakat eğitim, göç ve sanayileşme bu konuda değişime yol açmakta, 'dışardan' evlenmelere gençler yaşlılardan daha hoşgörülü yaklaşmaktadır. Genellikle kent merkezinde yaşayan insanlar kırsal kesimde yaşayanlara göre bu evlilikleri daha kolay kabullenmektedirler.

Kuramsal açıdan, bu toplumların yapılarının ve ilişkilerinin doğuştan gelen *ilkçi*, duruma göre değişen *durumsal-araçsal* ve kimliğin kurgulanmasına aktif olarak katıldıkları *yapılanmacı* özelliklerin tümünü birden yansıttığını yineleyelim. Her üç toplum bir yandan kan bağına dayanan, sosyal olarak oluşturulmayan ya da çıkarlara dayanmayan 'ilksel' bağlarını korumaya çalışmaktadır. Soy, isim, dil ve tarih kimliklerinin bir parçasıdır. Doğuştan gelen bağları kurmaca değildir ve korunmalarının amacı ideolojik değildir. Fakat kimlikleri *ilkçi* yaklaşımı savunanların iddia ettiği gibi durağan değildir, değişkenlik göstermektedir. Etnik yapıları ve dış gruplarla ilişkileri süreç için-

de değişime açık ve dinamik bir yapıdadır, ekonomik, politik, sosyal ve tarihsel ilişkiler sonucunda zamanla ve duruma göre gelişim göstermektedir. Bu değişime kimi durumlarda bilinçli bir şekilde katkıda bulundukları da görölmektedir. Kimlikleri elitlerin araçsal bir yaklaşımla kıt kaynaklar için yürüttükleri rekabet tarafından şekillendirilmemiştir. Bu toplulukları çevreleyen ulusal ve uluslararası devlet politikalarının, Türk siyasi ortamındaki milliyetçi ve İslâmcı akımların bu toplulukların doğuştan gelen (ilkçi) kimliklerini egemen dış'a karşı güçlendiren ve şekillendiren –ve onları birbirlerine yaklaştıran– en önemli saik olduğu söylenebilir. Hatay'da incelediğimiz üç topluluğun kaygan, değişken kimlikleri göçmen topluluklar ya da sömürgelerden dönüştürölerek kurulan devletler üzerine yazılan literatürle açıklanamaz. Söz konusu topluluklar yüzyıllardır aynı coğrafyada birarada yaşamaktadırlar. Farklı etno-kültürel ve dinsel yapılardan insanların, sosyal ve ekonomik olarak kendine yeten bir toplumda, kimliğini rahatça dışavurarak, eskiden zaman zaman yaşanan olumsuz gerilimleri büyütmeden, barış içinde birarada yaşayabildiklerinin ilginç bir örneğini sergileyen Hatay; çokkültürlölük konusunda dikkatle değer bir deneyim sunar.

- Anderson, Benedict R. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso.[Türkçesi: *Hayali Cemaatler*. Çev. Iskender Savaşır, İstanbul: Metis, 1993].
- Andrews, P. A. (1989) *Ethnic Groups in Republic of Turkey*. L. Reichert Wiesbaden.
- Akar, R. (1995) "20. Yüzyılın Malazgirtleri" (65-76). *Birikim: Etnik Kimlik ve Azınlıklar*. Mart-Nisan, 71-72.
- Armstrong, J. (1982) *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill: University of North Caroline Press.
- Atalay, B., Konaş, Y., Beyazıt, S. ve Madenoğlu, K. (1992) *Türk Aile Yapısı Araştırması*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını.
- Avcı, N., Kabasakal, Ö., Mete, M., Soysal B. ve Şahin, M. (1991) *Türkiye Aile Yıllığı*. Ankara: T. C. Başbakanlık Türk Aile Yapısı Araştırması.
- Aydın, E. (2002) *Milliyetçilik ve Türkiye'nin Çıkması*. İstanbul: Gendaş.
- Bailey, D. (1987) *Methods of Social Research*. New York: Free Press.
- Barth, F. (1969) "Pathan Identity and its Maintenance", Fredrik Barth (der.), *Ethnic Groups and Boundaries*. (Boston: Little, Brown and Company) içinde, s. 117-135.
- Bates, A. ve Julian J. (1975) *Sociology: Understanding Social Behaviour*. Boston: Houghton Mifflin.
- Bauman, G. (1999) *The Multicultural Riddle*. New York: Routledge.
- Belge, M. (1993) *12 Yıl Sonra 12 Eylül*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Berghe, V. D. P. (1996) "Does Race Matter?", Hutchinson, J ve Smith, A. D. (der.), *Ethnicity* (Oxford: Oxford University Press) içinde, s. 57-63.
- Bilsel, C. (1923) *Lozan*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Bogardus, E. (1973) *Fundamentals of Social Psychology*, New York: Arno Press.
- Bogardus, E. (1954) *Sociology*. New York: Macmillan Company.

- Bora, T. (1995) "Türkiye'de Milliyetçilik ve Azınlıklar" (34-49). *Birikim: Etnik Kimlik ve Azınlıklar*. Mart-Nisan, 71-72.
- Bulaç, A. (1995) "Öteki'nin Kimliği ve İmajı" (76-81). *Birikim: Etnik Kimlik ve Azınlıklar*. Mart-Nisan, 71-72.
- Brass, P. R. (1991) *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*. New Delhi: Sage.
- Brentjes B. (1997) *Armenians, Assyrians and Kurds: Three Nations, One Fate?* Campbell: Rishi Publications.
- Brubaker R. ve Cooper F. (2000) "Beyond Identity." *Theory and Society*, 29, 1-47.
- Cohen, A. (1996) "Ethnicity and Politics", Hutchinson, J ve Smith, A. D. (der.), *Ethnicity* (Oxford: Oxford University Press) içinde, s. 83-85.
- Cohen, A. (1994) "Consciousness of Boundaries: Critical Questions for Anthropology", Vermeulen, G. ve Govers C. (der.) *The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries* (Amsterdam: Het Publications) içinde, s. 59-79.
- Cornell, S. ve Hartman, D. (1994) *Ethnicity and Race*. Londra: Sage Publications.
- Coşkun, Z. (1995) *Aleviler, Sünniler ve Öteki Sivas*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Çamuroğlu, R. (1997) "Some Notes on the Contemporary Process of Restructuring Alevism in Turkey," Kehl-Bodrogi, K. (der.), *Syncretistic Religious Communities in the Near East: Collected Paper* (New York: Brill) içinde, s. 25-33.
- Demir, A. (1996) *Çağlar İçinde Antakya*. Akbank Yayını.
- Deringil, S. (1993) "The Invention of Tradition in Late Ottoman Empire". *Comparative Studies in Society and History*. Cilt XXXV. 1993/1, s. 15-16.
- Durdu, A. (2002) "Batınlıkta Varlık Kavramının Anadolu'daki Kökleri: Alevilik Bektaşilik", *Yol*. Sayı 16.
- Durkheim, E. (1965) *The Elementary forms of the Religious Life*. New York: Free Press.
- Durkheim, E. (1984) *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Eriksen, T. H. (1993) *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. Londra: Pluto Press.
- Eriksen, T.H. (1997) "Ethnicity, Race and Nation", Guibernau, M. ve Rex, J. (der.) *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism, and Migration* (Cambridge: Polity Press) içinde.
- Esman, M. J. ve Rabinovich I. (1988) "The Study of Ethnic Politics in the Middle East", Esman, M. J. ve Rabinovich I. (der.), *Ethnicity, Pluralism and State in the Middle East* (Londra: Cornell University Press) içinde, s. 3-25.
- Galip-Et Tavit, M.E. (2000) *Nusayri Aleviler*. İstanbul: Çivi Yazıları.
- Geertz, C. (1963). *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*. New York: The Free Press.
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures: Related Essays*. Londra: Fontana.
- Gener, C. (1994) *Ezoterik Batını Doktrinler Tarihi*. Ankara: Gece Yayınları.
- General Secretariat of the National Security Council (1982) *12 September in Before and After*. Ankara: Oğun Kardeşler.

- Giddens, Anthony (1996) *Introduction to Sociology*. New York: W. W. Norton.
- Glazer N. ve Moynihan, D. (1970) *Beyond The Melting Pot*. Londra: The M.I.T. Press.
- Green, A. W. (1972) *Sociology: An Analysis of Life in Modern Society*. New York: McGraw-Hill.
- Güvenç, B. (2003) *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Haddad, R. (1970) *Syrian Christians in Muslim Society*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Hall S. (1991) "Old and New Identities, Old and New Ethnicities", A. King (der.), *Culture, Globalization and the World System*. Basingstoke (Macmillan in association with [the] Department of Art and Art History, State University of New York at Binghamton) içinde, s. 41-68.
- Hançerlioglu, O. (1988) *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hann, C. (1997) "Lazi People". Govers, C. ve Vermeulen (der.), *The Politics of Ethnic Consciousness* (H. New York: St. Martin's Press) içinde.
- Haviland, W. A. (1999) *Cultural Anthropology*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Horowitz, D. L. (1985) *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California.
- Horton, P. B. ve Hunt C. L. (1984) *Sociology*. Singapore: McGraw-Hill Book Co.
- Hoşgör, A. G. ve Smith, J. (2002) Intermarriage Between Turks and Kurds in Contemporary Turkey." *European Sociological Review*, Cilt 18, No. 4: 417-423, Oxford University Press.
- Hourani, A. (1947) *Minority in the Arab World*. Londra: Oxford University Press.
- Hutchinson, J ve Smith, A. D. (1996) *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.
- Isaacs, H. (1975) *Idols of the Tribe*. New York: Harper & Row.
- Kabadayı, Müslüm (2001) *Kişisel Görüşme*. Antakya.
- Karpat, K. (1988) "The Ottoman Ethnic and Confessional Legacy in the Middle East" (s. 35-54) ve Kedorie, E. (1988) "Ethnicity, Majority and Minority in the Middle East" (s. 25-35), Esman, M. J. ve Rabinovich I. (der.), *Ethnicity, Pluralism and State in the Middle East* (Londra: Cornell University Press) içinde.
- Kehl-Bodrogi, K. (1997) "Alevism in Turkey", Kehl-Bodrogi, K. (der.), *Syncretistic Religious Communities in the Near East: Collected papers* (New York: Brill) içinde, s. 25-33.
- Khoury, Philips S. (1987) *Syria and the French Mandate: The politics of Arab Nationalism, 1920-1945*. Londra: Princeton University Press.
- Kirişçi, K. (1998) "The Case of the Kurds in Turkey", Dru G. (der.), *Making Majorities* (Stanford: Stanford University Press) içinde, s. 227-245.
- Laanatze-Aringberg, M. (1998) "Alevis in Turkey-Alawites in Syria: Similarities and Differences", Olsson, T., Özdalga, E. ve Raudvere, C. (der.), *Alevi Identity: Cultural, Religious and Social Perspectives* (Stockholm: Swedish Research Institute) içinde, s. 151-165.

- Lewis, B. (1961) *The Emergence of Modern Turkey*. Londra: Oxford Press. [Türkçesi: *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Metin Kırıatlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993].
- Lewis, B. (1995) *The Middle East*. Londra: A Phoenix Giant.
- Lewis, B. (1988) *The Multiple Identities of the Middle East*. New York: Schocken Books. [Türkçesi: *Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları, 2000].
- Macar E., Benlisoy, Y. (1996) *Fener Patrikhanesi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Marshall C. ve Rossman B. (1989) *Designing Qualitative Research*. CA: Sage Publications.
- Mazıcı, N. (1987) *Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu'nun Kökeni 1878-1918*. İstanbul: Gümüş.
- Mead, G.H. (1934) *Mind, Self and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Melek, Abdurrahman (1966) *Hatay Nasıl Kurtuldu?*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Neuman, L.W. (2000) *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
- Oran, B. (2000) "Lozan Antlaşması'nda sadece gayrimüslimlere değil Müslüman yurttaşlara da haklar getirildi." *Cumhuriyet* gazetesi. 12 Ağustos 2000.
- Oran B. (2001) *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj.
- Öz, M. (1998) "Nusayriyye", Melikoff, I. (der.), *Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayri Aleviler* (İstanbul: İnkılap Kitabevi) içinde, s. 181-192.
- Ortaylı, I. (1998) "Alevilik, Nusayrilik ve Bâb-ı Âlî." (s. 181-192) ve Öz, M. (1998) "Nusayriyye" (s. 181-193), Melikoff, I. (der.) *Tarihi ve Kültürel Boyutları ile Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayri Aleviler* (İstanbul: İnkılap Kitabevi) içinde.
- Olsson, T. (1998) "The Gnosis of Mountaineers and Townspeople: The Religion of Syrian Alawites, or the Nusairis", Olsson, T., Özdalga, E. ve Raudvere, C. (der.), *Alevi Identity: Cultural, Religious and Social Perspectives* (Stockholm: Swedish Research Institute) içinde, s. 167-177.
- Öke, Mim Kemal (1986) *Ermeni Meselesi (1914-1923)*. İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayınları.
- Özkırnımlı, Umut (2000) *Theories of Nationalism*. New York: Palgrave. [Türkçesi: *Milliyetçilik Kuramları*. İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999].
- Özmen, I. (1972) *Hatay İli ve Suriye Uyruklularla İlgili Mevzuat*. Adana: Kemal Matbaası.
- Park, R. E. (1950) *Race and Culture*. Glencoe: Free Press.
- Rex, J. (1996) *Ethnic Minorities in the Modern Nation State*. Londra: Macmillan.
- Rittersberger-Tılıç, H. "Development and Reformulation of a Returnee Identity as Alevi", Olsson, T., Özdalga, E. ve Raudvere, C. (der.), *Alevi Identity: Cultural, Religious and Social Perspectives* (Stockholm: Swedish Research Institute) içinde, s. 151-165.

- Ross, J. A. (1982) "Politics, Religion and Ethnic Identity in Turkey", Curtis, M. (der.), *Religion and Politics in the Middle East* (Boulder: Westview Press) içinde, s. 323-347.
- Sahlins, P. (1998) "State Formation and National Identity in the Catalan Borderlands During The Eighteenth and Nineteenth Centuries", Wilson; T. ve Donnan H. (der.), *Border Identities* (Cambridge: Cambridge University Press) içinde, s. 31-62.
- Said, E. (1999) *Şarkiyatçılık*. Çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis.
- Sanjian, A. K. (1965) *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*. Cambridge: Harvard University Press.
- Schermerhorn, R. A. (1970) *Comparative Ethnic Relations*. New York: Random House.
- Sima, A. (1989) "The Inhabitants of Haouch Moussa: From Stratified Society Through Classlessness to the Re-appearance of Classes". Yayınlanmamış Doktora tezi. Kanada: McGill University.
- Simmel, G. (1971) *On Individuality and Social Forms*. Chicago: University of Chicago Press.
- Smith, A. D. (1986) *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Smith, A. D. (1991) *National Identity*. Londra: Penguin Books. [Türkçesi: Milli Kimlik. Çev. B. Sina Şener. İstanbul: İletişim, 1994].
- Smith, A. D. (1997) "Structure and Persistence of Ethnicity", Guibernau, M. ve Rex, J. (der.), *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism, and Migration*. (Cambridge: Polity Press) içinde.
- Smith, A. D. (1998) *Nationalism and Modernism*. Londra: Routledge.
- Stinnet, N., Walters, J. ve Kaye, E. (1977) *Relationships In Marriage And The Family*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Sonyel, S. (2000) *The Great War and the Tragedy of Anatolia: Turks and Armenians in the Maelstrom of Major Powers*. Ankara: Turkish Historical Society Printing House.
- Sökmen, T. (1978) *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi.
- Sönmez, S. (1999) "Arap Alevileri", (72-84) ve İbrahim, Y. A. (1999) "Hz. Ali ve Nusayriler", (91-95), Uluçay, Ö. (der.) *Arap Aleviliği: Nusayrilik* (Adana: Offset Basımevi) içinde.
- Stokes, M. (1996) "Ritual, Identity and the State: An Alevi (Shi'a) Cem Ceremony", Schulze, K., Stokes, M. ve Campbell, C. (der.), *Nationalism, Minorities and Diasporas: Identities and Rights in the Middle East* (Londra: Tauris Academic Studies) içinde.
- Stokes, M. (1998) "Imagining the South: Hybridity, Heterotopias and Arabesk on the Turkish-Syrian Border", Wilson, T. ve Donnan, H. (der.), *Border Identities* (Cambridge: Cambridge University Press) içinde, s. 263-289.
- Suhr H. (1989) "Ausländerliteratur: Minority Literature in the Federal Republic of Germany." *New German Critique*, 46, 70-103.
- Tilley, V. (1997) "The Terms of the Debate: Untangling Language about Ethnicity and Ethnic Movements. *Ethnic and Racial Studies*. 20 (3). 497-522.

- Türkdoğan, Orhan (1999) *Etnik Sosyoloji*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türkmen, F. (1937) *Mufassal Hatay Tarihi*, Cilt 1. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Türkmen, F. (1937) *Mufassal Hatay Coğrafya ve Edebiyatı*, Cilt 2. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Uluçay, Ö. (1999) *Arap Aleviliği 'Nusayrilik'*. Adana: Ofset Basımevi.
- Van Evera, S. (2001) "Primordialism Lives." *APSA-CP*, 12, 20-22.
- Weber, M. (1978) *Economy and Society*. California: Univ. of California Press.
- Winick, C. (1956) *Dictionary of Anthropology*, New York: Philosophical Library.
- Yerasimos, S. (1994) *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*. İstanbul: İletişim.
- Yıldız, A. (2001) *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zubari, İ . (1998) *Samandağ*. Samandağ 21. Yüzyıl Derneği Yayınları.

Türkiye, etno-kültürel bileşimi bakımından bir "mozaik" ise eğer, onun en nadide parçalarından birinin Hatay olduğuna kuşku yok. Biraz romantizmle, *Hataylılık* kültüründen, kimliğinden söz edebiliriz. Farklı dinlerden ve etnik kökenlerden insanlar, Hatay'da birarada yaşıyorlar. Kimi gerilimlerle, ayrışmalarla... ama neticede şu veya bu şekilde birarada yaşıyorlar. Şu veya bu şekilde, bir hoşgörü geleneği var. Elinizdeki kitapta görüşleri aktarılan bir Nusayri Alevi'nin deyişiyle: "*Gavur lafı falan geçmez buralarda...*" Fulya Doğruel'in çalışması, bu birarada yaşama kültürünü, Antakya ve Samandağ'daki Alevi Nusayri, Arap Hristiyan ve Ermeni toplulukları örneğinde inceliyor. Uzun süreli ve yakın ilişkileri içinde dinsel ritüelleri arasında bile etkileşimler yaşanan bu toplulukların, iş hayatlarında, boş zamanlarında, toplumsal bağlarında, dinsel pratiklerinde, politik ilgilerinde kendilerini, birbirlerini ve başka toplulukları nasıl algıladıklarına; Türkiye'deki konumlarını nasıl yorumladıklarına; "laik-modern" bir Türk vatandaşlığı kimliğiyle nasıl özdeşleştiklerine bakıyor. Birarada yaşamanın, hoşgörünün "şu veya bu şekilde"si de önemli... Hatay'daki topluluklararası iyi ilişkilerin özgül koşullarını, maddi dinamiklerini de görüyoruz bu kitapta. Aynı zamanda, bu iyiliği kırılganlaştıran riskleri de...

İLETİŞİM 1063
MEMLEKET
KITAPLARI 9

